

FRIDTJOF NANSENS SAGA

AV JON SØRENSEN

OSLO 1931 JACOB DYBWADS FORLAG

All rights reserved. Copyright 1931 by Jacob Dybwad, Oslo.

Det Mallingske Bogtrykkeri

Förord till den elektroniska utgåvan

Denne biografi av **Jon Sørensen** (1868-1936) er digitalisert i april 2008 av Nasjonalbiblioteket, Oslo og anpasset for Projekt Runeberg i juli 2014 av Ralph E.

FORORD

Siden W. C. Brøggers og N. Rolfsens store, for lengst utsolgte bok, som førte fremstillingen til Frams avreise i 1893, er der, bortsett fra en barnebok (1897), som også er utsolgt, ikke utkommet nogen norsk bok om Fridtjof Nansen.

Oppdraget jeg fikk fra Jacob Dybwads Forlag nogen tid før Nansens død, var nærmest å skrive en folkebok, tjenlig som en foreløpig orientering for folk flest. Nansens død gav oppgaven nogen endring, i omfang og i dybde. Det er en noget annen oppgave å skrive om et avsluttet liv. Det blir hende at hans død fører oss nærmere, vi søker dypere inn i hans indre, overskuer derfra hans mangfoldige, veldige livsverk og ser helheten i det.

En uttømmende skildring av Nansens liv og livsverk vilde trenge tusener av sider og et samarbeide av fagmenn fra flere områder.

«Fridtjof Nansens Saga» angir sin hensikt i sin titel: en beretning, knapp og folkelig, om gjerninger. Hans egne handlinger og hans egne ord trekker linjene op i det billede som denne bok skal være den enkle rammen om.

Fridtjof Nansens egen hjelp til dette arbeide fikk jeg ikke slik som jeg hadde tenkt mig det og gleddet mig til. Men desto beredvilligere har den hjelp vært som jeg har fått fra mange av dem som har stått Nansen og hans arbeide nær, fra familie og slekt, arbeidsfeller og venner. En hjertelig takk til dem alle!

Fremfor alle må jeg takke Fridtjof Nansens familie, som har gitt mig adgang til hans arkiv, samlinger og dagbøker.

En ganske særlig takk til hr. arkitekt Odd Nansen for hans utrettelige interesse og hjelp.

Frogner gård pr. Kløfta. 10. oktober 1931.*Jon Sørensen.*

Ill. F. N.=Fridtjof Nansen

FRIDTJOF NANSEN

I et brev av 30. mars 1885 skrev Fridtjof Nansen: «Skulde nogen bli fristet til å tro på en for sig utkåret skjebnens genius, da måtte det være mig—.» Den vilde at de rike gaver som var lagt på vuggen hans, skulde komme til full utfoldelse og anvendelse, eller som han videre skriver i det brevet: «— der er så ofte nettop ved krisepunktene i mitt liv inntruffet slike merkelige tilfeller der likesom har utpekt veien —.»

Når vi nu — etterat hans liv er slutt, — ser utover hans livsgang, må vi innrømme at hans skjebnes genius holdt en forunderlig hånd over hans dådsrike livs mange dristige skritt, til det øieblikk den mildt og smertefritt stanset hans hjerte der han satt ute i solen på altanen og så på blomstersneen over trærne nede i haven.

Denne sterke viljens mann som en oplagt vilde kalte egen lykkes smed, følte sig, når han så tilbake over sitt liv, slett ikke som en slik suveræn smed. Hans unge dagers stolte selvbevissthet bøydes tidlig til en ydmyk følelse av å skynde en genius takk for de rike gaver han hadde fått og de gjerninger han fikk utføre.

Men nogen Aladdin var han ikke. Han måtte hente sine seire gjennem hard trening og strengt arbeide, gjennem en ukuelig evne til aldri å gi sig, som ifølge Carlyle er geniets merke og betingelse.

Selv kunde han, også i senere år, føle det som der i hans livsgang var en mangel på sammenheng. Han gjorde fremstøt på så mange baner. Han øvet storverk på hver enkelt av dem, — først som zoolog, derpå som polarforsker, som sådan alle tiders største, banebryteren, så i oseanografien, så i norsk politikk skjebnetime, og til sist i verdenspolitikken som verdenskrigens samaritan, som folkeforsoningens store apostel.

Hans genius, mer klarsynt enn han selv, unte ham ikke fordypelsens og konsentrasjonens ro og lykke innenfor en og samme bane: Den tok ham bort fra felt til felt, fordi den ikke først og fremst tenkte på ham selv, men satte ham til å «være hvor det nettop gjaldt.»

Til slutt så han at det var den samme genius som staket hele hans livesvei op, at denne, så slyngte han selv syntes den var, likevel førte ham dit hvor behovet møtte og utløste hans største, hans edleste evner. Et stort og dådsrikt liv fikk han leve.

Nettopp da han selv syntes at nu blev han revet vekk fra sin egentlige bane, fra sin livsgjerning, sin videnskapelige forskning, — den gang mr. Philip Baker kom som utsending fra Folkenes Forbund for å overvinne hans vegring, var det som skjedde da, noget mer enn det at Folkenes Forbund lånte et verdensberømt navn fra nøitralt land for å få utført sitt internasjonale hjelpearbeide. Det som skjedde var enda mer enn å redde millioner av menneskeliv, — han reiste merket for en ny tid, et gammelt merke, nedtrampet og blodig, et merke for en hær med de tusen nederlag. En ukuelig hær. Og Nansens røst løfter dens hærrop: «vi må tenne vardene, så det lyser fra alle fjell. Vi må reise våre faner i alle land. Vi må danne en broderkjede jorden rundt — regjeringene må også med — til ærlig arbeide for den nye tid.»

«Aldri har den lidende, forvillede menneskehethet ventet med større lengsel på fredsfyrsten, menneskekjærlighetens fyrste, som løfter det hvite banner med det ene ord lysende i gyllen skrift: arbeide.

Hver og en av oss kan bli arbeider i hans fylking på dens seirsgang over jorden for å reise den nye slekt — for å bringe næstekjærlighet og ærlig fredsvilje — for å bringe arbeidsvilje og arbeidsglede tilbake til menneskene — bringe troen på morgenrøden!»

Mot morgenrøden av en ny tid står Nansens skikkelse, ruvende større og klarere som tiden går.

FRA STAMTREEET

Stamtreeets første vink om hvad der er i vente, er Kjøbenhavns be* rømte borgermester i 1658 og 60, — Hans Nansen, født i Flens* borg 1598, død 1667. Han er ikke bare stamtreeets store pryd, men lyslevende gjenopstått i sin store ætling. Både i lynde og livsgang.

16 år gammel er han på sin farbrors skute oppe i Hvitehavet. Det var i de dager en virkelig eventyrferd, som kunde gi spenning nok, også til de hjemmeværende. Smått med karter, helst ingen, ikke stort likere med instrumenter; kanoner og huggerter var av de nødvendigste ; to ganger blev de overfalt og plyndret av englendere. Vinteren i Kola nyttet gutten til å lære sig russisk, og da farbror næste sommer vendte baugen hjemover, fulgte Hans ikke med. Han vilde videre fare. Helt alene drog han avsted gjennem Russland, og havnet til slutt, i september, i Kjøbenhavn. En urolig, vitelysten og djerv gutt.

Bare 20 år gammel får han i opdrag av kong Kristian den fjerde å lede en pelsverksekspedisjon til egnene ved Petschora. Isen tvinger ham til nok en overvintring i Kola. Her får han bud fra russerzaren, om han vil undersøke Hvitehavskysten. Først i Ark? angelsk kommer han ombord i sin egen skute igjen.

I 18 somre står han siden i islandsk kompanis tjeneste, derefter i 10 år som direktør for selskapet.

En født ledernatur, med en opdagars trang til å undersøke og iaktta og gjøre optegnelser og supplere disse med lesning.

Da han en dag gjennemleser sine «ekstrakter og registre», faller det ham inn at også andre kunde ha glede og utbytte av å lese dem, og så «dennem til tjeneste lod jeg denne korte ekstrakt komme paa tryk», (i 1633).

3FRIDTJOF NANSENS SAGA

Hans Nansens Compendium Cosmographicum inne? holdt fysikk, geografi, kronologi, anvisninger til å ta høiden, tabeller for flo og fjære, kurstabeller, sol og stjerners deklinasjon, o. s. v. En såre nyttig opslagsbok, en ren folkebok blev den, med oplag på oplag, og den har gjort tjeneste helt ned til nyere tid. I et eksem* plar i Nansenfamiljens eie står på permenskrevet av en skipper som seilte etter den: Denne Bog er til stor Nutte for Sjøfarende. Ole Børgersen Aas. 1841.

Hans Nansen var en både videnskapelig og praktisk anlagt mann, og hadde på egen hånd tilegnet sig sine kunnskaper. Han behersket tysk, engelsk, russisk, hollandsk, svensk og islandsk; var en ypperlig taler og skribent. En fast karakter, uredd og myndig, en høvdingskikkelse, stor og kraftig, en vennesæl og trofast natur, og i godt lag den muntreste av de munstre.

40 år gammel får ishavsskipperen en større skute å styre, — Kjøbenhavns borgerskap. Han blir rådmann, siden en av dens 4 borgermestre, og dens Iste borgermester i de kritiske år da fedre« landets to be or not to be var knyttet til hovedstadens skjebne. Da svenskekongen Karl Gustav brøt forliket og landet på Sjælland. Det kunde være det samme, mente han, enten danskenes konge het Karl eller Frederik.

Da hans hvitklædde stormtropper i februarnatten gikk løs mot Kjøbenhavn, møtte de en forvandlet by, med nye graver og nye voller, hvor den fryktede krigerkonge med en hær som hadde luk« tet krutt i minst 30 slag, slo pannen tilblods forgjeves.

Hans Nansen er forsvarrets sjel. På voll og i by. Ordner med alt, byens forsyning med mat og med våben, innkvartering av soldater og tusener av flyktninger, borgerne skal øves og føres, han forvandler en åpen, forsvarsløs, fortvilet by til en festning. Men dens hårdeste mur er den seiersvilje som fra den djerve borgermester gjennemstrømmer hele forsvarret, like fra kongeparret til guttene ved bekkgrytene bak vollene.

Og siden under statsomvelningen er han igjen på skansen, som borgerskapets rådsnare og uredde leder i kampen for borger« skapets friheter og rettigheter overfor den overmektige adel. Han maktet å samle borgerstand og geistighet og rettet det avgjørende slag mot adelsveldet, da han den 8de oktober tilbød kongen arve« regjering.

4Cramer del.Haas. fc. Hans Nansen. Präfident og Borgemeister i Kiöbenhavn.

Det er dagen derefter det kjente møte på slottsbroen mellom adelsmenn og borgere. Otto Krag peker rasende på Blåtårn, det skumle fengsel: «Vet du hvad der er?» Nansen løfter armen mot tårnet på Frue kirke: «Ser du hvad der henger?»

Der hang stormklokken som kalte borgerne til våben.

Da adelen på den innkalte riksdag vil slå spillet overende for borgere og konge, ved å rømme fra byen om natten, stenger Nan* sen alle porter med sterke vakter.

Årvåken,rådsnar, beslutt som, ubøielig. Herlig lik sin sønne* sønns sønnesønns sønnesønn.

Han blev siden president i Kjøbenhavn, kongsråd og høieste* rettsdommer.

Gjennem sin mor fikk Fridtjof Nansen Wedel*blodets arv.

Den første Wedel kom til Danmark like etter eneveldets inn* føring i 1660. En yngre bror, generalen Gustav Wilhelm von Wedel, kjøpte i 1683 den berømte Peter Griffenfeldts grevskap ved Tøns* berg i Norge. Griffenfeldt var gift med Hans Nansens sønnedatter. Den gamle Sem kongsgård het Jarlsberg, og G. W. Wedel blev greve av Jarlsberg. Og siden øverstbefalende over den norske hær, og ledet festningsanleggene langs grensen. Hans far hadde vært fører for et rytterregiment i tredveårskrigen under den svenske general Banér, og vunnet sig tilnavnet Vågehalsen.

Samme navn høver godt til flere av slekten. Jarlsberggrevens sønnesønn drog på krigsstien i Italia, Spania og Marokko. Hans sønnesønnssønn var den bekjente politiker i 1814, Norges statsminister og stattholder grev Herman Wedel Jarlsberg. Et prakteksemplar avet manfolk, som likte sig best når det gikk på livet løs, — i svarte stormnetter tilhavs, når han i krigs* og nødsårene drog i åpen båt til Jylland for å skaffe korn; — eller når han på eget ansvar styrte Norges finanser gjennem brått og brann med dristige kupp, hvor han satte også sin egen eksistens på spill, stillet for riksrett for sitt dristige styre, men strålende frikjent. En uredd, uvørren kar, en mann, en hovedsmann.

Vi ser ham i 1814 på en av riksfor samlingens store slagdager i Eidsvoll komme humpende på sine krykker inn i salen. Tidlig plaget og tilsist brutt av hardhausenes sykdom gikten. På en bade* reise i utlandet døde han. Norge førte høvdingen hjem på et krigsskip. En yngre bror av denne grev Herman Wedel Jarlsberg var baron Christian Frederik Vilhelm til Fornebo. Dennes datter er Fridtjof Nansens mor, Adelaide Johanne Isidore Wedel Jarlsberg.

*

Nansenslektens mannsstamme kom til Norge med Ancher Antoni Nansen som i 1761 blev sorenskriver i Ytre Sogn. Gift med jomfru Leierdahl av slekten Geelmuyden. Deres eneste sønn var Hans Leierdahl Nansen, sorenskriver i Gul dalen i 1809 og i 1814 på Jæren. Som representant for Stavanger amt med på 1ste overordentlige storting. Han gikk med på forening med Sverige, men med skarpt formet forbehold om at på ethvert område hvor fellesskapet ikke var absolutt nødvendig, skulle Norges uavhengighet og selvstendighet fastslås i klare og utvetydige uttrykk, og fra grunnloven skulle alt fjernes som kunde gi svenskene minste skinn av rådighet over den.

Han skildres som et lyst hode, en opriktig og modig natur, en varm patriot. Uvørren i munn og penn, med festlig ironi. Under debatten om hvor Norges Bank skulle ligge, krysset landsdommer Nansen de andre forslag med sitt: «Egersund er en køn lille stad, og der bor jeg.»

I annet ekteskap gift med en datter av hoffboktrykker Møller i Kjøbenhavn. Hun skildres som «en sjeldent begavet og dyktig dame, fint dannet, med litterære interesser, store sproggunkn skaper og en ikke ringe stilistisk evne».

Sønnesønnens utpregede interesse for og kjærlighet til kunst og diktning, hans kunstnerevne, som bryter frem i hans skildringer og tegninger, kan blandt andre og lønnligere årganger også ha en fra denne farmor.

FRA GUTTEDAGENE

FAR OG MOR

Fridtjofs far var sakfører Baldur Fridtjof Nansen, født i Egersund 1817. «Han var,» fortelles der, «flittig, bra og i alle henseender eksemplarisk. Strengt og nøisomt opdratt, dertil ansporet og påvirket av sin dyktige mor, hadde han laud til alle sine eksamener og var en solid utdannet jurist. Han hadde intet av foreldrenes En yngre bror av denne grev Herman Wedel Jarlsberg var baron Christian Frederik Vilhelm til Fornebo. Dennes datter er Fridtjof Nansens mor, Adelaide Johanne Isidore Wedel Jarlsberg.

*

Nansenslektens mannsstamme kom til Norge med Anchir Antoni Nansen som i 1761 blev sorenskriver i Ytre Sogn. Gift med jomfru Leierdahl av slekten Geelmuyden. Deres eneste sønn var Hans Leierdahl Nansen, sorenskriver i Guldalen i 1809 og i 1814 på Jæren. Som representant for Stavanger amt med på 1ste overordentlige storting. Han gikk med på forening med Sverige, men med skarpt formet forbehold om at på ethvert område hvor fellesskapet ikke var absolutt nødvendig, skulde Norges uavhengighet og selvstendighet fastslås i klare og utvetydige uttrykk, og fra grunnloven skulde alt fjernes som kunde gi svenskene minste skinn av rådighet over den.

Han skildres som et lyst hode, en opriktig og modig natur, en varm patriot. Uvørren i munn og penn, med festlig ironi. Under debatten om hvor Norges Bank skulde ligge, krysset landsdommer Nansen de andre forslag med sitt: «Egersund er en køn lille stad, og der bor jeg.»

I annet ekteskap gift med en datter av hoffboktrykker Møller i Kjøbenhavn. Hun skildres som «en sjeldent begavet og dyktig dame, fint dannet, med litterære interesser, store sprokgunnskaper og en ikke ringe stilistisk evne».

Sønnesønnens utpregde interesse for og kjærighet til kunst og dikting, hans kunstnerevne, som bryter frem i hans skildringer og tegninger, kan blandt andre og lønnligere årganger også ha en fra denne farmor.

FRA GUTTEDAGENE

FAR OG MOR

Fridtjofs far var sakfører Baldur Fridtjof Nansen, født i Egersund 1817. «Han var,» fortelles der, «flittig, bra og i alle henseender eksemplarisk. Strengt og nøisomt opdratt, dertil ansporet og påvirket av sin dyktige mor, hadde han laud til alle sine eksamener og var en solid utdannet jurist. Han hadde intet av foreldrenes sprit og lune, men en gjennemcivilisert, og forekommende optreden var hos ham så særlig fremtredende, at det alltid kom i forgrunnen ved angivelsen av hans karakteristikk. — Hans vesentligste arbeide var bestyrelse av pengeforretninger og eiendomstransporter. Han nøt en ubegrenset tillit.»

Fridtjof Nansens foreldre

Han var liten av vekst og spinkel, drev ikke med nogen idrett, eventyr i skog og fjell fristet ham slett ikke. Han var i så måte en motsetning til sine store djerve friluftskarer av nogen sønner. Men han var ikke som høna med andunger. Han var en klok, forstandig og god far, han forstod sine barn. Lot dem tumle sig fritt i lek og idretter. Men der var ingen eftergivenhet der tukt skulde til, streng var han, en herre av den gamle skole, men der var et fint og nennsamt sinn, en kjærlig strenghet, en elsket far.

Her er to brev som godt nok viser forholdet mellom far og sønn. Det ene 4. septbr. 1882, da sønnen er blitt konservator ved Bergens museum, en måned etter ishavsturen med Viking:

Kjære Fridtjof!

Jeg skriver disse linjer for å meddele dig noget du sikkert ikke har nogen anelse om. Jeg lenges uhyre efter dig, og blir savnet

FRA GUTTEDAGENE
større for hver dag. Da du var borte i 5 måneder på ishavsturen, savnet jeg dig visstnok også. Men da glede jeg

mig alltid til gjen» synet, tenkte, den tid går snart, Vår Herre er mig vel så nådig å bevare ham på sin vei, og når jeg da får ham tilbake, får jeg vel beholde ham så meget lenger hos mig. Også gleden over og troen på, at turen vilde være dig til særlig gavn for din fremtid holdt mig opp. Men nu er alt så ganske anderledes, nu er det omtrentlig skilsmisse for dette liv. Det blir forferdelig tomt for den gamle. Men jeg får trøste mig akkurat som jeg gjorde under ishavsturen. Folk der riktig skjønner sig på disse saker, påstår jo alle, at denne post vil være dig en utrolig hjelp til å komme frem i verden og villette ditt studium så uhyre meget.

Det andre brevet er fra 20. desember 1883:

Min kjære gamle far!

Ja, så nærmer sig da den første jul, jeg ikke skal tilbringe hjemme, denne glade herlige juletid, der stod for barnesjelen som toppunktet av all glede, av all lykksalighet som man alltid måtte tenke på når talen eller tanken falt på saligheten etter døden. — —

Tankene flyr på sine dunbløte, vemodsfulle vinger tvst tilbake hjem mot alle de lyse juleminner, omgitte av dette egne trylleskjær, i hvilket alltid et godt og usigelig kjært barndomshjem hviler, hvor der er tilbragt så mange glade julefester. Hvor fredelige og høi» tidelige var de ikke alitid, hvor lyst og stille, ren og hvit snedde ikke julen sig inn; sneflokkene kom store og lette, dalte sakte ned og drysset alvoret ned i barnesjelen, der spratt og jublet ubendig i sin giede. — —

Endelig oprant da den store dag, juleaften; nu nådde utålmodig» heten sitt høidepunkt. Man kunde ikke være ett minutt rolig på en flekk, ikke sitte stille ett sekund på en stol, man måtte absolutt bestille noget for å få tiden til å gå, for å avlede tanken. — Så var det ut åake kjelkebakke eller ut på ski, til mørket kom. Så hendte det at en eller annen skulde en siste svipptur til byen, før det blev tendt, og da var det jo deilig å sitte bak på spissleden, mens det bar til byen et par ærender og tilbake igjen på det deilige føre; dumbjellene klang så lystig, mens stjernene tindret på den mørke himmel.

9FRIDTJOF NANSENS SAGA

Endelig kom da øieblikket, far gikk inn for å tende, hjertet klappet og hoppet, og plutselig gikk dørene op, og alle julelysene skinte oss blennende imøte, — å ja, hvilket syn; vi hikstet av bare glede, blev rent stumme og kunde ikke snakke de første par minutter,

for så etterpå å bli desto mere elleville.---A ja, å ja, jeg glemmer

dem aldri, disse juleaftener, så lenge jeg lever — — —.»

Den sønn som skrev det brev, var sig bevisst hvad han hadde å takke sin far for, — arven, opdragelsen, eksemplet.

Engang i Pædagogisk Samfund i Oslo 1900 uttalte han: «Selv er jeg en vek natur; men det jeg har av karakter, er kommet med min strenge opdragelse i ungdommen. Viljen og karakteren vokser sig ofte sterkt nettop under streng behandling.

Opdragelsen må opøve i s e 1 v t u k t. På dette området kan foreldrenes såvel som lærernes eksempel være av enorm betydning. Min far har i så henseende virket sterkt på mig. Som et eksempel minnes jeg et bestemt tilfelle. Av helbredshensyn var min far blitt tilrådet å drikke et glass vin til smørrebrødet på kontoret om for* middagen. Dette gjorde han en tid utover, og det kom ham vel. Men en formiddag jeg var på kontoret hos ham, la jeg merke til at han ikke lenger drakk sitt glass vin. Jeg spurte ham om grunnen, og min far svarte: «Jeg merket alltid at jeg ble i så godt humør etter vinen; det kunde jeg ikke være blitt, hadde den ikke virket stimulerende; men denne stimulanse anser jeg for å være uriktig, og så sluttet jeg». Jeg minnes hvordan dette gjorde et uforglemmelig inntrykk på mig».

Det var ikke den lysende intelligens han hadde å gi sin sønn, men karakter, vilje, selvtukt, iherdigheten i trening og arbeide, om* tenksamheten og forsiktigheten, ifølge Shakespeare tapperhetens bedre halvdel, tålmodigheten,

pliktfølelsen i smått og stort, og det rettsinn og den følsomhet som særmerker hans samaritantjeneste i verdens* krigens spor.

Sakfører Nansen var i første ekteskap gift med generalmajor Sørensens datter, søster av dikteren, biskop Jørgen Moes hustru. Hans annen hustru var Adelaide Johanne Isidore, født Wedel Jarlsberg. Hun var høy og kraftig, djerv og bestemt. Hun trosset sin adelige fars ønsker, dengang hun giftet sig, i sitt første ekteskap, med en bakers sønn.

10Store Frøen. Fridtjof — Foreldrene — Marthe.

Idrett var dengang en usømmelig ting for kvinner. Men hun trosset opinionen og gikk gladelig på ski. Hun gikk ikke av veien for noget slags arbeide, spadde i sin have som en kar, var sine gutters skreddermester til de var 13 år. Hun hadde hender som kunde allting, og sparte dem heller ikke, en utmerket dyktig husmor. Og midt i alt sitt husstrev fant hun sig tid til å øke sine kunn= skaper og holde åndelige interesser vedlike. I særlig grad var hun interessert for historie.

Fra slik en mor hadde skjebnens genius et rikt tilfang å føje til de andre arvens gaver fra begge sider i slekten.

Da sakfører Nansen giftet sig med henne, flyttet han til hennes eiendom Store Frøen i Vestre Aker, 3 km. nord for Oslo.

Store Frøen var en riktig landsens gård, med hester og kuer og griser og høner, skibakker rundt omkring og Frognerelva like ved, dengang en frisk ørretelv, med stryk og hemmelighetsfulle kulper. Gildere hjem og tumlelass kunde ingen ønske sig.

Og vakkert lå gården, med den frodige Akersdalen nedover mot byen og fjorden, og det gildeste av alt, veldige skogen, Nord«

11FRIDTJOF NANSENS SAGA

marka, like bakenfor. At Nansenguttene blev de pionerer for friluftsliv i skog og fjell, kan de takke Nordmarka for. Og Oslo* ungdommen av idag kan også takke Nordmarka for at den nogenlunde svarer til det ry den har fått, som en kjekk og frisk idrettsungdom.

Ta op til et av innløpene til Nordmarka, ved Frognereteren, en skisøndag. Tusener på ski, kvinner, menn, barn og grå vetera* ner, innover Nordmarka. Heng med en tropp av langfarere, og du skal få legge et stygt tall av skogsmil bak før du ved kveld igjen er her og tar siste rasten i skihallen.

Mens du gjør ende på nisteresten i ryggsekkene, så se dig litt omkring på ungdommen her! Han der oppe i det store bildet på bjelkeveggen, den slanke høie idrettsmannen som ser utover viddene, — Fridtjof Nansen, synes han er i godt selskap her. Skiungdom* men har nok sett det bildet der så ofte at de knapt sanser det lenger; de trenger det heller ikke, for den mannen der er i slekt etter slekt med i underbevisstheten, med i det billede av Nord* marka som ukedagene igjennem der nede i tåkebyen lever og skin* ner, minner og drar; — ikke med Nansens ensomme skispor, der er blitt fler av dem, ditt og mitt og mange, i løpene land.

Ennu i Nansens opvekstår var Nordmarka et jomfruelig land, en villmark som byfolk flest ikke hadde nogen befatning med.

Nogen få hadde pr. bok fulgt Asbjørnsen «En natt i Nord* marken» og «på Tiurleik i Holleia». Nogen enkelte nøide sig ikke med boklig surrogat, blandt dem har vi pionerene for friluftslivet. Kristianiagutten Peter Christian Asbjørnsen var en slik. Nordmark* naturen la han som den friske ramme om de huldre* og folkeeven* tyr han fortalte.

I Nordmarka streifet Bernhard Herre tungsinng omkring med sin passive børse, i sine skisser «En Jægers Erindringer» utløser han sin melankoli og sin naturkjærlighet i malende skildringer av samme natur.

Asbjørnsens og Herres klassiske naturskildringer har sikkert vært med til å vække natursansen hos den opvoksende slekt.

Nogen lysluggedde gutter på Store Frøen satt mangen vinter* kveld med hodene dukket ned i Asbjørnsens eventyr og skildringer. Det var som Nordmarka suste like inn i stuen til dem.

For de fleste av den eldre slekt den gang blev likevel forholdet til naturen et annenhånds, gjennem litteraturen og billedkunsten.

12 Tunet på Store Frøen.

For Fridtjof Nansen er forholdet til naturen like fra guttedagene et førstehånds, for ham er naturen en arena for hans ungdoms tre* ning og manndoms bedrifter, den er objektet for hans forskning, foryngelseskilden for ham selv hele livet igjennem, sangbunnen i hans sjel, templet i hans religion.

På Store Frøen blev Fridtjof Nansen født 10. oktober 1861. Her vokste han op i et godt hjem, opdragelsens tøiler ført av faste og varsomme hender som også forstod å ta bissel og tøiler av og slippe unghesten tiiskogs helt fri. Han blev tidlig en hårdfør og selvhjulpen gutt. Levemåten var enkel og sund. Morgenmaten brød og melk, kveldsmaten vanngrøt og melk. Det hendte Marte stakk til dem en «grøtpinn» etterpå, et stykke smørbrød, det måtte langnytes, blev tatt med til sengs, lengst mulig nytes med øinene først, så det hendte at Ole Lukkøie spilte dem det puss å lukke både øie og munn på dem og gjemte grøtpinnen for dem til næste morgen.

Nordmarka blev fra tolvårsalderen den herdende arena for guttens idrett, og utviklet i ham den natursans som alle dager var

13 FRIDTJOF NANSENS SAGA

så sterkt et trekk hos ham. Han øvet særlig de idretter som kan øves ute i den fri natur, — på skøiter og ski, på fiske og jakt, og ingen kanalsvømmer har klart en mer imponerende svømmetur enn Nansens i ishavet etter de flyktende kajakker.

Naturen og idretten søkte han alltid fornyelse av når arbeidet hadde sperret ham for lenge inne. En lang ungdomstids idrettsliv gir et fond for livet, et fond til arbeidet og til livsgleden. Uten dette hadde han ikke så lenge holdt ut de overmenneskelige arbeids* ydelser og påkjenninger på sinn og nerver.

Da jeg traff ham sist, i november 1929, var han nettop kommet fra en jakttur, det var en nødvendighet for ham å komme ut i skog og fjell, «ellers blir det skralt med helsa.» Jeg minnet ham om turen i 1884 tvers over høifjellet fra Bergen til Oslo og tilbake igjen, helt alene, — den samme turen han gjentok da han var 55 år,

— les skildringene av begge ferder i den vidunderlige boken hans, «Friluftsliv». Og så sa han, at næste år, det 70de, vilde han gjøre turen for 3dje gang. Og han så ut til å kunne det. —

En verdi til ved hans hjems beliggenhet, — han fikk hele sin skolegang på en av landets beste skoler, Aars og Voss, i Oslo. 3 km. skolevei blev ikke regnet for noget i den familjen hvor ypperlige ben var arvegods. I sommertiden et daglig tillegg av halv mils vei til fjorden for å svømme. Det gav 16 km. daglig hele sommertiden, og regelmessig med slagsmål på hjemveien med Balkebyguttene.

Den vanlige kjeglingen før bataljen — noteutvekslingen før fredsbruddet — brøt han sig ikke om, forteller broren, han var for overlegen til det, men blev det batalje var han god nok.

Og blev han, også i guttedagene, for alvor harm, var han ikke å spøke med. En gang Balkebyguttene brukte remmer med sten i og slo hans bror Alexander i hodet så blodet fløt, blev Fridtjof rasende og jog hele banden på flukt.

Oslo gutteverden var den gang som Europas stater, alltid parat til et voldelig opgjør med nabostatene. Men ikke utav disses uedle motiver som begjær etter materiell gevinst, plass i solen og desslike,

— men ut av det ene og evige og ærlige guttemotiv: lysten til å slåss, øve bedrift.

Ute på løkkene mellom bydelene har jeg som Oslogutt fra åttiårene oplevd store slag mellom gutteflokker fra forstedene, —

14Rodeløkka, Sagene, Kampen og Enerhaugen og Vålerenga og hvad de heter alle disse i sin tid utenfor bygrensen vilt opgrodde forsteder. Det kunde være ganske spen« nende selv i fredstid for en gutt å passere en forstad han ikke hørte hjemme i. A være «oplagt» var i Oslo guttsproget å være øvet og flink til å slåss, et respektinn« gydende adjektiv. Nansenguttenes bataljer med Balkebyguttene er altså et tidshisto« risk trekk.

Fra barneårene.

Nu er det slutt med de tider. Det skyldes mindre det at ordenens kóllemenn bevarer freden, mere tror jeg idrettsbeve« geisen, alle de arenaer den har skaffet by« guttene, like fra den store Nordmarka og Østmarka til de mange idrettsplasser på byens grunn. Fredskjempen fra Folkenes Forbund har som idrettens apostel og store eksempel en andel i endringen. Og gutteverdenens endrede signaler betyr kanskje et håp for de voksnes verden også; endrede signaler i Fridtjof Nansens ånd, en ny verdenspolitikk, etter en ny definisjon av ordet —: den høieste form for menneskekjærlighet.

Fra Nansens barneår er mange karakteristiske trekk å berette. — Barnet er jomannens far. En del har han selv fortalt, en del er fra broren, Alexander, en del fra barndomskamerater og andre, samlet i Brøgger og Rolfsens forlengst utsolgte bok: Fridtjof Nan« sen 1861-93.

Fridtjof var som ventelig en tidlig foretagsom krabat; forsiktig« heten den kom senere. Hans genius hadde sin fulle hyre med å holde sin hånd over ham.

3 år gammel står han i gården utenfor kjøkkenvinduet og hamrer på en trillebør. Da ser Marthe der står røk ut av gutten. «Gutten brenner!» skriker hun, renner ut og river klærne av gutten. Han (hadde vært en snartur inne i bryggerhuset, en gnist fra grua hadde slått bort i filtskjörtene hans. Han hadde nok brent levende op, hadde ikke bemeldte genius hatt Marthe ved hånden.

Som 5 års pjokk hadde han sitt første alvorlige sammenstøt

FRIDTJOF NANSENS SAGA
med isen, han satte pannen i issvullen på tunet, blodet drev ned* over så det var ikke en hvit flekk i fjeset. Han kom ruslende rolig inn på kjøkkenet til Marthe. Gråt ikke, vilde slippe skjenn.

En gang han fisket gikk kroken feil og inn i underleppen. Mor tok barberkniven og skar resolutt kroken ut. Ikke et kny.

Da perioden med bu og pil som jaktmidler på ekorn avløstes av kruttets opfinnelse, fikk han fatt i en kanon, pakket den full med krutt, men det tok ikke fyr, — laget så en kruttkjerring og rotet så lenge i den til den sprang i fjeset på ham samtidig med at kanonen fløi i hundre filler. Så måtte mor til igjen og plukke ut korn for korn.

Fridtjofs senere så berømte hukommelse hadde alt i guttedagene en for ham betegnende svakhet: når et uvennskap, eller sammenstøt var redelig og realt opgjort, var det som blåst ut av hans minne.

I 2nen klasse i småskolen var Fridtjof klassens sterkeste gutt, gikk omkring som «frikar». Da kom der en ny gutt inn, Karl. Han var også sterk. I et frikvarter tok han til med å stikke kame* ratene med en ball. «Det har du ikke lov til!» sa Fridtjof. «Har jeg ikke lov?» svarer Karl og driver til den annen. Så blev der et slagsmål så fillene fløi og blodet fløt. Og så kom Aars, bestyreren, og satte dem inn i et tomt klasseværelse. «Der kan dere sitte og se på hverandre og skamme dere.» Om de skammet sig er uvisst, men de så på hverandre og begynte å snakke sammen. Da Aars kom inn satt de to med armene om hverandres skuldre og leste i samme bok. Siden var Fridtjof og Karl1 uadskillelige venner.

Når han var optatt av noget, glemte han alt om sig. En dag ved spisebordet skriker en av hans søsken: «Men Fridtjof, det er jo grønt egget ditt!» Det var det også. Men han hadde ikke merket det.

Han kunde være slem til å falle hen i funderinger. Mellem første og annen strømpe om morgen kunde det bli et langt mel* lemrumb. Så ropte de andre: «Se nå fomlingen igjen. Du blir aldri til noget, gutt, slik du søler!»

Han skulde ha greie på all ting. Han kunde spørre slik at hans eldre venner blev ganske utkjørt av hans evindelige åffor og åffor og åffor. Da der kom symaskin på gården, var jo der et åffor som ikke kunde løses anderledes enn

ved å pilke hele maskinen op

1 Admiral K. Dawes.

16i sine enkelte faktorer. Mor kom fra byen nettop da det var gjort. Men sagnet sier at han gav sig ikke før han hadde satt maskinen sammen igjen.

Nansenguttene fikk 50 øre måneden i lommepenger, og der skulde avlegges nøiaktig regnskap. Det spartanske i denne opdrageise høvde godt til Fridtjofs natur. Han var sånn 8 år da han og broren for første gang fikk gå alene på «marken».

Kristiania marked var den gang så stor en fest for en Kristianiagutt, at da en av byens prester spurte en konfirmant om kirkeårets fester, svarte han: jul og «marken». Det holdtes i begynnelsen av februar, en masse folk kom da til byen fra bygdene til alskens handel og bytting. På «Jongstørjet» var boder med bajasser og gjøglere og sterke menn, og der var boder med leketøi og hele hus med honningkaker.

Og Fridtjof og broren fikk den dagen rikelig med mynt, 12 skilling hver av far og mor, en mark av bestemor og en av tante. De gikk hus forbi alle gjøglere og honningkaker og leketøi, og kjøpte alle pengene op i verktøi. Dette gjorde slikt inntrykk at de fikk samme bevillinger en gang til. De drog i vei igjen og kompletterte verktøisamlingen. Da hadde de 4 skilling til overs og dem kjøpte de rugkake for oppe på Hegdehaugen.

I skolen var han flink, tok middelskoleeksamen og artium og anneneksamen med fine karakterer, i historie og naturfag, tegning og matematikk var det blanke enere. Enda hadde han tid til å passe sin trening i alskens idrett, til turer i Nordmarka, til å bruke sitt verktøi og til å finne svar på alltid vanskeligere «åffor?».

I naturvidenskapen, hans kjæreste fag, måtte han nødvendigvis eksperimentere. Han og Karl hadde i 15 års alderen fått tak i en kasse med fyrverkerisaker og en morter. De skulde være ytterst forsiktige med den. Derfor helte de den en kveld full av forskjellige væske de hadde på flasker, og hvis natur de nu skulde eksperimentere sig til. Så gikk det som med hin berømte munk og hans morter, der datt en gnist i morteren, flammene stod i taket, og forskerne hivde morteren ut av vinduet og sig selv flat på gulvet, og svertet sig for at Fridtjofs bror Alexander skulde tro dem omkomne når han kom.

Som det før har hendt med en halvvoksen gutt, hadde han sine forelskelser og svermerier. Hans trofasteste venn Karl likeså. Desvermet gjerne samtidig for den samme, i samme måneskinnskvelder foran de samme vinduer i skjønn samdrekthet.

Sund, ubeheftet og ubeskattet gikk han gjennem overgangsårene. Som germanerne hos Tacitus.

Om hans ridderlighet forteller broren en historie. En natt de gikk hjem fra et barneball i byen, møtte de en dame og hennes tjenestepike og så 3 karer. «Det er jente for mig,» roper den ene, og alle tre farer løs på kvinnene. «Vi må hjelpe,» sier Fridtjof, og dermed går brødrene løs på overmakten. Fridtjof får den ene slusken op mot et gjerde, setter den ene neve i brystet på ham og river med den andre frakken til side. «Vet De ikke hvem jeg er?» sier han og peker på kotiljongsordnene som blinker i månelyset. Det virker. De to riddersvenner blir de seirende, kvinnene er frelst.

DE FØRSTE SKI OG DET FØRSTE STORE HOPP

Om sine første ski og sitt første store hopp forteller han selv:Nordahl Rolfsen: Børnenes Juletræ. «Det er ikke mine aller første ski, jeg mener. De var felt tarvelige, laget om av andre ski som hadde tilhørt mine søskener. De var ikke engang like lange. Men boktrykker Fabritius hadde medlidenshet med mig. «Du skal få et par ski hos mig,» sa han. Så kom våren og sommeren, og selv med den beste vilje kunde man ikke gå på ski. Men Fabritius' ord blev ved med å synge i mig, og aldri så snart var høsten kommet, og det begynte å rimes på marken om morgenens, så stillet jeg mig bent ivedien for Fabritius, når han kom kjørende. «Å blir det a skiene, du?» «Du skal

nok få dem,» sa han og lo. Men jeg var på pletten dag efter dag: «Å blir det a skiene, du?»

Så kom vinteren. Jeg ser ennå min syster stå i stuen med en lang, lang pakke som hun så var til mig. Det var skiene fra Fabritius. Det var rødlakkerte askeski med sorte stripel; og så var der en lang stav med blankt blålakkert skaft og blålakkert trinse. De skiene hadde jeg i ti år. Dem hadde jeg på da jeg gjorde mitt første store hopp i Husebybakken. Her holdtes i tidligere tid de store premieskirenn. Vi hadde ikke lov til å gå der vi brødrene, vi hadde lov å gå i alle bakkene rundt, Husebybakken var forbudt. Men vi kunde se den fra Frøen, og den lokket så lenge til vi ikke kunde stå imot. Først gikk jeg da fra midten av bakken som de fleste andre guttene; og det gikk godt. Men så så jeg, der var en og annen som gikk fra toppen. Det måtte jeg friste. Jeg lot stå til, kom i rasende fart til hoppet, svevet en lang stund i luften og rente så skiene fast i en snefonn. Vi hadde ikke påbundne ski den gangen. Så blev da skiene stående i fonnen, og jeg gjorde en stor bua i luften med hodet først. Jeg hadde enda slik fart at da jeg kom ned igjen, boret jeg mig inn i sneen like til midten på livet. Der blev ganske stille i bakken. Guttene trodde at jeg hadde brukket halsen. Men da de så at det var liv i mig, og at jeg begynte å krabbe mig frem, da blev der en hånlatter, en endeløs hånlatter, over hele bakken fra topp og til fot.

Siden var jeg med i kappløp i Husebybakken og vant en premie. Men jeg bar den ikke hjem. For jeg skammet mig den gangen også. Det var første gang jeg så telemarkingene stå på ski, og jeg forstod jo at jeg var ingenting imot dem. De brukte ingen stav; de lot stå til utover hoppet uten å ha annet å stole på enn sine musklers kraft og sitt legemes faste og smidige holdning. Jeg skjønte at det var den eneste rette måten. Jeg vilde ikke ha nogen premie før jeg hadde lært det.»

Mens han ennå var læregutt i den nye skikunst, var han med i et skolerenn. Stod rett og rank og smalsporet, men falt og brakk begge skiene, mens broren som førte en mere konservativ politikk, tok førstepremien.

PÅ FISKE OG JAKT I NORDMARKA

Han forteller om den første fisketuren i Nordmarka: «Det var vel en jubel da vi drog avsted med kaffekjel og fiskestang for å leve et nybyggerliv i skogene. Jeg skal aldri glemme dagene deroppe. Jeg ser ennå for mig tømmerhytten ved Langlivannet med uren i bakgrunnen og de store stormhatter rundt om hytten. Der var frihet deroppe, riktig et villmannsliv. Ingen far eller mor som ropte etter oss når vi skulde i seng, eller når vi skulle spise. Natten var lys og lang, og sovnens var kort.

Ved midnattstid eller så krøp vi inn i hytten og lå et par timers tid på brisken, og lenge før solen spratt, var vi nede i kulpen og FRIDTJOF NANSENS SAGA

tok øretten. Vi vasset i elven, vi hoppet på stenene. Jeg husker nok en gang jeg skulle hoppe etter Ola Knub fra den ene sten til den annen. Der var ikke plass til en, enn si to, på disse stenene. Det bar avsted igjen i slik fart at jeg blev liggende i elven med en sten under nakken og en under knærne og med vannet fossende over maven.

Da jeg blev halvvoksen, var jeg ukevis alene i skogen. Jeg likte ikke å ha nogen utrustning til turen. Jeg greide mig med en brødskorpe og kokte min fisk på gloen. Jeg elsket å leve som en Robinson Crusoe i villmarken.»

Men ofte var han sammen med broren og en eldre slekting, en storfisker og jeger, fra vår til høst, fra høst til vår, med drygere og drygere marsjer, fra Sørkedalen til Langlielven — Svarten — Sandungen og Katnosa.

Om høsten blev det kalle netter å herde sig med, og marsjene og strabasene enda striere, da guttene blev så store at de fikk lov å være med på harejakt på Krokskogen.

Oppen ved Fyllinga lå brødrene engang på harejakt i 11 dager. Det blev smått med niste, bare potetslompe tilslutt, de sultet både de og hunden. Men da Fridtjof kom hjem, hang der 7 harer på ryggen hans og 6 på brorens.

Dagbokblade fra S7/i2 1899:

«Det hvirvler sne ned derute, vindkastene går gråkolde over fjor* den, rykende vintervær.

Eva synger og med ett kommer gamle sommerminner.

Jeg var med Peter Kragh ved Bjønsjøen, fluen danset let og fristende henover vannspeilet, men fisken bet dårlig i den dirrende varme sommerdag. Gutten som rodde oss mente: «A nei, han biter ikke nå; men før i sommer beit'n bra. Her for nogen veker siden var det en kar opover til Katnosa, han tok n groft. På e natt tok'n så nye fisk at det var snøtt han orket bære det, det var nå vel minst en fem bismerpund.»

«Hvad het han da?»

«A det mins jeg ikke riktig, men han var skyld til baron, jeg syntes dem kalt'n noe som Nansen, jeg.»

Vi lo, det var naturligvis overdrevet det hele. Jeg minnes godt turen, og fisken bet godt nedover Katnoselven den natten, det var så passelig lenge efter fløiten var gått, men mer enn et par tre bismerpund hadde jeg vel ikke. Om jeg enn var flink til å kaste,

20og kunde kanskje kaste ypperlig, nogen riktig flink fluefisker blev jeg aldri likevel, det vil si ikke en som fikk riktig meget, jeg tror jeg tok det altfor grundig, blev stående forlengte i hver kulp, til jeg var skrásikker på der ikke var fler å få, og kunde naturligvis ikke gå forbi nogen kulp selvom de ikke så rare ut, og der var andre lokkende like forut, det kunde jo hende. —

— — —

Ja den natten og den dagen fra Katnosa til byen, det var en strid tørn, 24 timer og bare en brødskorpe, litt tørret hestekjøtt og litt melk, det var det hele. Jeg husker vel ennu da jeg kom nedover Maridalsvannet og så byen i grålysningen om morgenen».

UNGDOM OG IDRETT NANSENS IDRETT OG IDRETTSSYNER

Legendedannelsen følger ofte berømmelsen. Fridtjof Nansens idretts* saga er ingen undtagelse. Et utenlandske tidsskrift beretter at før han var 17 år, var han Norgesmester på skøiter, og året etter slo han verdensrekorden. I første langrenn på ski vant han den store pris i landsrennet Cross the Country, og samme mesterskap vinner han 12 ganger i trekk, så gir han op. Som seiler en virkelig viking, — i flere døgn i oprørt hav til Spitsbergen alene med sin datter.1 Som gutt og i sin første ungdom var han selvfølgelig med i kappløp på skøiter og ski, alltid blandt de bedre eller de beste, sommetider den beste. I et skøiteløp for gutter i 1875, — 800 alen, — 45 deltagere under 14 år, — tok Fridtjof Nansen 3dje premie. I 1876, — samme lengde — blev han nummer 1. I 1877 — 8 500 alen — tok Fridtjof Nansen 1ste premie med stor overlegenhet. Løpet holdtes på Frognerkilen, under stor deltagelse, med tusener av tilskuere. I 1881, i et nasjonalt skøiteløp, med mange deltagere, på isen under Akershus, tok Fridtjof Nansen 2nen premie. Den premien får en særlig verdi når man hører at førstemann var den berømte skøiteløper og senere verdensmester og lengdeløpsskøitens opfinner — Axel Paulsen. (6 år eldre enn Fridtjof Nansen.)

Men skiene var og blev hans største kjærlighet, Hans lange skikkelse — 6 fot som voksen — var ingen fordel for en hopper» men han nådde også i hopp en betydelig ferdighet og berømmes for fin stil. I de skoleskirenn og offentlige renn han er med i, er han gjerne blandt de beste.

Husebyrennet, datidens Holmenkollrenn, begynte i 1879. I 1880 tok Nansen her 7de premie. Telemarkingene, med de berømte 1 Nansens ferd til Spitsbergen med sin båt «Veslemøy».

22UNGDOM OG IDRETT

brødre Torjus og Mikkel Hem» mestveit i spissen, var i de år ikke til å slå. I samme år og renn vant Nansen også en ekstra» premie som beste skiløper fra Christiania. Den premien forærete han til Chr.a Skiklub for å stilles på ny. I et annet vant han da» menes pokal. I 1882 flyttet han til Bergen, paraplybyen. Her blev det mindre med skitreningsog sær» lig lite med hopp. Fra Bergen var det han i 1884 drog på ski over fjellene, alene, og tok 9de premie i Husebyrennet, i konkurransen med Hemmestveitene og andre av landets beste løpere. Til uhell for ham var det år lengdeløpet sløifet, det han da hadde frisk trenings i. Efter rennet drog han på ski tilbake.

I gymnasieårene var han med« lem av Christiania Turnforening. Man forteller ennu om hans veldig sprang med trampoline over det store sprangbord.

I svømning var han også god. Hadde han vært mindre god i den idrett, vilde 12te juni 1896 blitt Nansens og Johansens siste levedag.

Idrettsmannen var ikke i baktroppen i skolen heller. I 1886 tok han realartium med 21 i sum på 12 fag, og året etter ånnen« eksamen med laudabilus præceteris. Fremrakende i fysikk og kjemi, tegning og matematikk.

Og ikke mindre lidenskapelig fisker og jeger og idrettsmann enn gymnasiasten hadde vært. Gymnasiastens ferier hadde begynt å omfatte også høifjellet, og studenten utvidet bekjentskapet. Det bærer selvfølgelig op i bergvegger og tinder der ingen ånnen finner på å gå. Og det hender, som oppe i Svartdalspiggen i 1878 at hans genius er ved å la den uforstandige i stikken. Han finner på å pas«

23

Fra gymnasietiden.FRIDTJOF NANSENS SAGA

sere en bratt bre ved å løpe på tvers over den; han mister fotfestet og var nære på raust utfør i dypet.

Han lærte imidlertid snart den kunst å være uforsiktig med for* siktighet.

Han forstod også den ting å ta lære hos eldre kloke venner. Engang han var på jakt med senere oberst Gregersen — de hadde hatt en særlig anstrengende tur og satt ved peisen og ventet på maten —, fant Nansen på å prøve hvor mange ganger han kunde huke sig ned og strekke sig op igjen på ett ben. Det var 17 gan* ger, og Nansen var kry. Da sa Gregersen tørt: «Nu synes jeg Deres forfengelighet som sportsmann kunde være tilfredsstillet, og nu kunde De finne på noget nyttigere.-» De ordene gjorde et dypt inntrykk på Nansen.

Nå, historien om de 17 gangene har jeg stimulert mine gymna* ster med, når de trengte det, så historien kan gå videre og tjene både til stimulans og til varsco, etter behovet.

Den unge Nansen trengte varscoet, og ved leiligheter har han latt det gå videre både i skrift og tale.

I et møte i pedagogisk samfund i Oslo i 1900 sier han om idret* ten bl. a.: «Idretten har mistet en del av sitt verd ved at kappe* lysten er blitt altfor dominerende ; dermed er den omdannet til sport, og alt som heter sport og rekorder er ikke av det gode. Istedet for å skape sunde og uavhengige menn, avler sporten forfengelighet. Idrettens oppgave skulde jo være å utdanne og styrke legeme og sjel, samtidig med at den fører oss ut i naturen. Men mange av våre sportsmenn er jo blitt til muskelmaskiner, «veddeløpshester,» som på store stevner strever med å slå rekorder og å nå, den ene nogen meter foran den annen».

I en mappe fra Bergensårene med «Forskjellig» i er der et utkast til en artikkel fra februar 1881 — om «hurtigløp på ski». Den var tiltenkt Norsk Idrettsblad som svar på en artikkel som foreslår (alle* rede den gang i Husebyrennets 3dje år) at lengdeløpet bør sløifes. — Nansen, under merket f. n. tar kraftig tilorde imot dette forslaget, mener f. n. må bero på en misforståelse av skiløpningens virkelige hensikt. Drevet på riktig måte utvikler skiløpningen mer enn nogen annen sport legemet allsidig, og gir det utholdenhets og smidighet. Det er ikke ståingen i hopp som gjør dette, men det er lengdeløpet og de lange turer i skog og mark som setter styrken

24 UNGDOM OG IDRETT

og utholdenheten på prøve og utvikler dem, og hoppene er en biting. Skiløpningen står også over all ånnen sport deri at den mer enn nogen ånnen utvikler åndsnærværelsen og motet i meget høi grad, men det er heller ikke hoppene som spiller hovedrollen, men de uforutsette hindringer som møter en på turer i ukjent terreng, og her vil det i almindelighet gjelde å klare sig undav hopp og stup istedetfor å klare dem.

Og det er en ganske ånnen avveksling å ferdes fritt i naturen med de vekslende naturscenerier enn evindelig å gå op og ned i den samme bakken for å stå i hopp. Fra hvilken side man ser saken, er der ingen grunner til å avskaffe lengdeløpet, han uttaler endog at lengdeløpet burde få en meget lengere bane. Istedetfor de få kilo? meterne på Vestre Akers jorder, skulde man ha et løp på et par mil gjennem skog og mark over ås og dal, med

alle slags forhindringer, da først fikk man riktig se hvem der var den første skiløper, og hvilken skiform var best.

Det samme syn på «skiløpingens virkelige hensikt» hevdet han også i det foredrag han, etter Grønlandsferden, holdt i studenter? samfundet om skiløping, her fikk skiløperens «mark og skog» et tillegg: — høifjellet, vidden, et herlig argument mere for skiidrettens «virkelige hensikt». Den kvelden glemmer jeg ikke. Det var som veggene vek, og viddene lå der og vinket og drog.

Og mannen selv som han stod der, slank og høi, sterk og smi? dig, et herlig syn, et syn for sagn om idrettens makt og virkning. I naturens og idrettens skole, i hærdningen der, blev Fridtjof Nan? sen en mann.

Helst gikk han i idrettstøi, en tettsluttende drakt som fremhevet den kraftige, slanke smidige kroppen. Frakk gikk han aldri med.

En utpreget germansk type, blond av hår og hud, men ansiktet værbitt, rødbrunt. Ansiktet langt, med grove, åpne trekk, skallen ikke ren langskalle, men en blanding. I eldre år, da skallen er over tregrensen og ansiktet enda magrere, virker skallen enda større, en mektig hjernes hjem.

Stemmen dyp, klangfull, kraftig. Øinene gråblå og sterke, uttrykksfulle og skiftende; — stålårde — blanke og strålende — siø? rede og drømmende — ømme og milde som når han talte med barn.

Slik så han ut.

25FRIDTJOF NANSENS SAGA

Og det denne skikkelse rummet av åndelig utrustning var ikke mindre. Ofte er den geniale begavelse begrenset til et enkelt om* råde, ofte kjøpt med undermålsevner på andre områder. Nansens geniale begavelse lå i den store sum av mange store evner, i like* vekten og harmonien imellem dem. An all around man både i ånd og kropp, minner om renessansens allsidig utrustede genier, dem han også ofte er blitt sammenlignet med.

Et trekk til: Skjønt han mindre enn nogen la an på å vinne sig venner, kunde ingen som kom ham nær, undgå å bli glad i ham.

Maleren Erik Werenskiold, hans venn og nabos, har tegnet og malet ham ofte. Fra ungdomstiden til dødsleiet. Disse Werenskiolds bildeider, så forskjellig karakteriserende, gir oss i sum den Nansen ingen har kjent bedre og dypere enn han.

Ungdommen så i Nansen først og fremst idrettsmannen. Helt naturlig, ikke minst når idrettsmannen har den skikkelse og person* lighet som Nansens. Til ungdommen rettet Bjørnstjerne Bjørnson — i talen ved Frams hjemkomst — det spørsmål: «Den ungdom som har levet dette med — har den ikke fått større respekt for utholden* het, større selvbeherskelse og større mot?» «Jeg tror det,» svarte Bjørnson.

FRIDTJOF NANSEN OG CHRISTIANIA SKIKLUB

En ting som fortjener litt omtale er Fridtjof Nansens forhold til Christiania Skiklub. Denne klubben er den første skiklubb i Norge, og dermed vel også i hele verden. Den har aldri ruvet ved medlems* tallet, for det måtte ikke overstige 50, men desto mere ved navnenes vekt. Denne klubb, som blev stiftet i 1877, gjenreiste skiidretten i vårt land. Allerede før hadde de skiløpere som stiftet klubben, brukt å samles til skiturer i Vestre Aker, og ofte var møtestedet Nansens hjem, Store Frøen. Fridtjof blev med fra første stund. Han og broren, begge skolegutter, fikk alltid lov å gå med på turene. Da de blev 20 år, blev de medlemmer. Frisk og freidig, uredd, ja uvørren, og den beste skiløper av dem alle, slik viste Fridtjof sig i

26UNGDOM OG IDRETT

denne krets av idrettmenn, og der blev han godt mottatt. Her i denne krets lærte han den nye skiføring av de berømte telemarker, brødrene Torlus og Mikkel Hemmestveit, de deltok i Christiania Skiklubs utflukter.

I 1879 holdt klubben med Centralforeningens bistand det første landsrenn i Husebybakken, med etterfølgende skiutstilling. Her deltok telemarker og viste sin måte å stå på, med påbundne ski og uten stav. Det var ved

denne leilighet den danske prins var tilstede, som kong Oscars gjest; da han så den første telemarking seile utover hoppet med bare en kvist i den ene hånden, mens han med den andre strøk luen av sig, ropte han : «Det er honen lyne mig løgn! De er jo gale»!

Klubben lot etterpå brødrene Hemmestveit, Aasmund Brekke og Sveinung Svalastoga, klassiske navn i vår skisaga, gi kurser i Husebybakken, og derfra spredtes kunsten videre. Allerede i 1875, i Centralforeningens skirenn i Sandvika, deltok telemarkerne, med 9 mann, hvorav de 8 tok premier, deriblant de tre første premiene. Med sin vanlige energi tilegnet Nansen sig den nye stil, og blev snart telemarkerne en verdig konkurrent i Husebybakken. Vi husker ham fra 1884, da han kom fra Bergen på sin ensomme skitur over høifjellet, og tok en av de beste premiene i Husebyrennet, det var den tids Holmenkollrennen.

En av sine Husebypremier forærete Nansen til sin klubb. Under et innbrudd i klubbens hytte på Frøensvolden blev den stjålet.

Menn fra Christiania Skiklub startet landsforeningen til skiidretten* tens fremme, i 1883, og denne overtok de store landsrenn.

Skjønt klubben senere har ført en mere privat tilværelse, har dens medlemmer på mange vis virket til idrettens fremme, ikke minst ved sitt personlige eksempel. «Gamlekara» på «Volden» nøide sig ikke med lørdagshygga på Volden, de dro på lange skiferder, i Jotunheimen, i Rondane. Den tropp av gamlekarer som i 1911 gjennemstreifet Jotunheimen på ski, hadde en gjennomsnittsalder på 58 år. Og sommer og høst drog de som fiskere og jegere viden omkring. De karene realiserer idrettens idé.

Det hadde meget å si for den unge Nansen å vinne sig venner blandt disse «voksne» idrettsmenn, og bli opmuntrert av dem på så mange måter. Han har da også så mangen gang fremholdt hvor

27FRIDTJOF NANSENS SAGA

meget han skyldte Christiania Skiklub. Der vant han sig mange og trofaste venner. Spesielt må nevnes, at han der traff skibsreder Thomas Fearnley og konsul Axel Heiberg som blev hans venner for livet. Da den første Framekspedisjonen var under forberedelse var det Fearnley og Axel Heiberg som sammen med Ellef Ringnes blev ekspedisjonens «redere». Thomas Fearnley var medlem fra klubbens start og siden 84 dens formann i 43 år, til sin død i 1927, og ved flere leiligheter fikk Nansen, som siden Grønlandsferden var klubbens æresmedlem, anledning til å fremholde klubbens og Fearnleys for* tjenester. Best minnes nok Nansens tale for Fearnley ved klubbens 50*års jubileum i 1927, en tale ingen glemmer som var tilstede. Han hadde, som grosserer Johan Steen skriver, «en gave til å finne fengs* lende ord som grep, ikke mindre ved den fengende måte han frem* førte dem på, så de minnedes lenge».

Nansen hyldet klubben og formannen Fearnley og pekte på hvorledes klubben med formannen i spissen hadde vist ungdommen veien ut i de store skoger og op på de store vidder. Da Nansen til slutt snudde sig til gamle Fearnley, og sa: «Nu reis dig gubbe og ta imot vår hyldest!», da var der høitid i hallen, — forteller min meddeler.

I 49 år var Nansen medlem av Christiania Skiklub, dens idealer og eksempel var etter hans hjerte, og klubben så i sitt berømte æres* medlem den norske idretts beste mann.

Han blev i de senere år så sterkt optatt at han bare leilighetsvis gjestet Volden. Men til klubbens jubileer kom han så sant han kunde, og blandt de kamerater kunde Nansen bli festens fest.

I februar 1902 kom han til 25*årsfesten på Volden. De var 30 mann i peisehallen. En minne les fest. Klokken 9 kveld kom et ungdommens tog, en skiløperrekke på 30 mann, med fakler, som gjester til gårds, — det var medlemmer fra skiklubbene Ull, Odd og Skuld og medisinernes klubb. Da hilsning og hyldest og takk er utvekslet, griper Nansen ordet. Når Nansens sinn ved slike leiligheter og i slike omgivelser kom i bevegelse, da vek veggene bort, da var det Norge, fedrelandet, som lå der i et syn for hans øie, han talte, står der i beretningen «begeistret og i særdeles heldige ordelag for fedrelandet, de 60 sang «Ja vi elsker», så hallen skalv.»

Så tentes faklene, og utover bakken bar det, mann etter mann utover et hopp, med flammende fakler.

28 PÅ ISHAVET

Professor i zoologi R. Collett gav den vordende zoolog det råd å følge en selfanger op i ishavet, — han visste jo Nansen var en dyktig skytter og idrettsmann, — og der få sin første skole som descriptiv naturforsker, gjøre observasjoner og nedtegnelser over vind og vær, sjø og is og dyreliv. Forsynt med alskens utstyr og instruksjoner for sitt videnskapelige arbeide installerer han sig om* bord i «Viking», en stor ny selskute fra Arendal, kaptein Krefting. «Viking» stod ut sundet forbi Torungene nettopp da solen rant, den 11. mars 1882. Han så vemodig innover øene og oddene og åsene som gyllet i solstrålene — — —

Første våren han ikke skulde få plaske om mellom holmene og skjærene og ta imot trekkfuglene, ikke høre århanen buldre og gjøken lokke i den store skogen.

Det var som det blødde der inne i bringen.

Men foran lokket et nytt enda større eventyr: havet — og så langt der nord isverdenen.¹ Og havet tok mot ham. Det trådte sitt orgels pedaler med velde. Et præludium verdig Fridtjof Nansens inntreden i isens verden.

I syv døgns forrykende storm vasker de i vei over det veldige Nordhav. Et vrak, menneskeforlatt, ryker de forbi. Sjøene velter som berg over skuten, de seilte så storråen sprang.

Nansen som aldri blev sjøsterk led sjøsykens kvaler i 5 døgn, da gav den sig, og med spenning skynder han sig på dekk da der blev ropt: Is forut! Alt var svart natt. Da skjøt noget stort hvitt ut av mørket, drivende hvitt på det ravnsvarde havet. Og der kom* mer flere og glir forbi med skvulpende sjø over sig. Andre tørner 1 F. N.: Blant sel og bjørn.

29FRIDTJOF NANSENS SAGA

«— fossen bryter innover».

Tegning av F. N'.

mot skuten, reises på ende, hives til side eller brytes ned under den sterke baug. Det braker og skaker så en må klore sig fast for ikke å bli hvid over ende. Langt i nord blev han var en selsom lysning, sterkest nede ved himmelrannen, hemmelighetsfullt og spø* kelsesaktig, som et gjenskinn av en fjern brann, — det er islyset, gjenskinnet fra tåkelufta over ismarkene. Og duren av møtet mel* lem isflak og hav fyller luften langt til havs og langt inn i isen.

Ishavsnaturens faktorer er få, men sterke: — isen, havet, himme* len; likesom dyrelivet er artsfattig, men myriader innenfor arten.

Ishavets natur med sin fæstrengede, men mektige stemning, hug* tar hans følsomme natursans, — særlig lyssets spill i luft, is og sjø. Se «Blant Sel og Bjørn» s. 98: «er nordhimmelen et strålebad av farver, snart lys av gjenskinnet fra isen, snart mørkere over åpent vann, snart rød av solgloden, snart mere gul, hvor det røde blander sig med snelyset. Nogen låve purpurskyer med gullkant. Høiere

30PÅ ISHAVET

Havsul eller janfangent. Tegning av F. N.

op blekt grønt over i rummets bleke blå. Rundt om driver de hvite flakene på den blanke mørke vannflaten. Nær ved har de former og farver, snart over i grønt ned gjennem vannet, snart over i blått i kanter og kløfter; på nogen steder ultramarine i de dype hulene som sjøen har ett inn under kossene.»

«De er så uvirkelige, så sarte og rene disse farvene. Men inn* over er den endeløse hvite vidden av drivende is — og utenfor den endeløse mørke havflaten.»

«En enkelt ismåke ror frem med lette vingeslag gjennem det store lyse rummet, en blåmåke svever langt borte, en hører den langtrukne vemodige fløitetonen. Et stort svart selhode dukker lyd* løst op på den blanke havflaten, glaner med runde øine på skuten, så rettes snuten til værs, og det glir like lydløst under igjen.»

«Det er ensomhetens store strøk. Alt menneskeverk blir borte som skibsråken i isen.»

Her innenfor drivisens kant i nordost for Jan Mayen samler

31FRIDTJOF NANSENS SAGA

selen sig til yngleplassene. Polarstrømmen som går sør langs øst* kysten av Grønland sender en arm østover. Denne fører drivisen ut i en odde nordost for Jan Mayen, og «Odden» kaller selfangerne den. I havet mellom Jan Mayen og Spitsbergen går den varme atlantehavssstrøm fra Norges kyst inn som en hvirvel nordenfor «odden» og danner «Nordbukta». Inne i kjernen av odden er det selen helst søker inn for å yngle. Men plassen for odde og bukt kan veksle sterkt fra år til år. Det gjelder å komme til mens ungene har ulldrakten på, da går de nødig i vannet og kan klubbes ned i tusenvis. De voksne må helst skytes. Det gjelder å skyte dem sten død med en gang, går en av dem i sjøen, går de andre etter. Skinnnet med spekket flåes av, resten er til føde for bjørn og fugl, håkjerring og spekkhugger.

I ukevis for «Viking» om uten å finne inn til ungfangsten, storm og orkan fikk de prøve, en sann dødsdans mellom isflak og bølger. Krefting var en vågehals til å seile.

Men en slik dag da skuten hivde og krenget under stormkast og isstøt, så mastetoppene skrev lange buer, blev selv Krefting for* skrekket da han så Nansen komme entrende ned fra tønnen.

Søndagen 26. mars meldes: en seiler i le! Det var den be* rømte «Vega», som for 3 år siden hadde ført Nordenskiold gjen* nem Nordostpassasjen. Nu var den på selfangst. Den tok sig godt ut der den lå med den høie smekre riggen ruvende mørk mot den overskydde himmel hvor månen brøt frem.

Lenge stod Nansen og så på det berømte skibet.

I boken «Blant sel og bjørn» (1924) hvor han beretter om møtet med «Vega», røber han ikke hvad han tenkte og drømte. Men 7 år etter Vikingferden stod Nansen i Svenska selskapet for antropologi og geografi og mottok av kong Oscar Vegamedaljen, da Grønlandsferden var utført.

2. mai et glimt av Spitsbergen, 25. er de opunder Island med en kort landgang. •

Endelig etter 5 uker blir det fangst. Og nu bærer det løs natt og dag. Videnskapsmannen forvandles til selskytter. Det er liv for ham. Det viser sig snart at ingen fører en sikrere og rappere rifle enn han. Han blir snart betrodd å være fører og skytter på en av de største fangstbåtene, fangstopgavene fra dag til dag viser at Nan* sens båt er en av de beste og ofte den beste. Det gav respekt.

32PÅ ISHAVET

«— de var alt blitt var oss».

Tegning av F. N.

Han imponerer dem med sine idrettsferdigheter og sine krefter. En dag de morer sig med å prøve krefter, vipper han alle 61 mann op i revkrok så de triller bortover dekket. Og så vilde kapteinen friste. De la sig ned på ryggen med høire siden inn til hinanden, med benene hver sin vei, høire arm huket godt fast i den annens ditto, så op med høire ben, hugger fatt i den ånnen, og som et næste triller kapteinen bort etter dekket. Mannskapet skoggerlo. Men kapteinen vil friste igjen, og nu vil han ha bedre tid på sig. Endelig var han klar, benene op. Men nu var han blitt merkelig tung. Nansen brøt på, men den ånnen vilde ikke over. Nansen brøt verre, bente kneet hans helt ned mot hodet; men rundt fikk han ham ikke. Mannskapet lo vilt. Men nu begynte kapteinen å skrike og be for sig at Nansen måtte slippe. — Kapteinen hadde stukket venstre foten inn i en ringbolt i dekket, og hadde tenkt å

3 — Fridtjof Nansens saga.

33FRIDTJOF NANSENS SAGA

få lurt sin motpart på den måten. Men han greide det ikke, Nan* sens uhyrlige krefter holdt på å splitte ham op,

til stor jubel for alle de andre overvunne naturligvis.

Den lærde fyren med alle de rare greiene sine, glass og instru* menter, og hover som hang langs skibssiden og kom op med al* skens svineri i som han satt og rotet med i dagevis under mikro* skopet, han var samtidig den beste selskytter og båtfører, den uvorneste ishavsgast.

Gastene likte ham godt. Han satt i folkelugaren hos dem til langt på natt og pratet med dem. Dette toktet i 1882 stod alltid siden i disse ishavsgasters minne med en egen glans. Det var den gang de var med på «Nansen-turen».

Sist i juni frøs de fast og drev med isen inn mot Grønland, og siden sørover langs Grønland til de den 17. juli slapp løs og drog hjem. Hele den tiden betydde stort tap for rederiet, men føc Nansen en herlig tid. Nu fikk han mette sin lyst på isbjørn. I sin dagbok, og siden i Norsk Idrettsblad 1883 og i «Blant sel og bjørn» (1924) har han gitt livfulle skildringer av disse bjørnejakter.

Der ropes fra tønnen: «Bjørn i le!» Om morgen i køien ro* per en i øret på ham: «Nå får dere tørne ut, for nå har vi bjørn ut med skuteveggen.»

En kveld han sitter i tønnen og maler den grønlandske jøkel* kyst, roper vakten: «Nei se på bjønn da!» Der stod den under baugen. Så bar det bardunen ned så det sved i nevene, inn etter børsen. Men bjørnen var vekk. Han fikk fantord av kaptein: «Deilig gutt å ha i tønna, som ikke ser bjønn enda den sitter under baugen!» Men fire dager etter tok han sin monn igjen. Det var den siste bjørnejakt.

Tre mann etter en svær bjørn som hinket unda. Nansen var som vanlig mer lettklædd enn de andre, i turnsko, ulltrøie og uten jakke. En bred klare går de andre utenom, men Nansen setter til med et sprang, men kanten brister og Nansen stuper i, svømmer over, hiver børsen op, den glir til sjøs, han henter den inn ved dukning, hiver den lengre inn, svømmer hen til en lavere kant, raskt eftersyn av rifle og patroner, og så iver, omkring et iskoss, der står bamse, den tverrkaster sig, får skuddet i baken og setter til sjøss og svømmer vekk dypt nede i sjøen. Nansen vil over kla* ren for å ta imot bjørnen der; midt i klaren ligger to små flak.

34 PÅ ISHAVET

35

«-- jeg stoj og vippet for å få bøssen ... da stakk det svære bjørne=hodet op —!!» FRIDTJOF NANSENS SAGA

Dryge hopp. Han daler ned på det ene, såvidt det bar, han vakler for å få balanse, da dukker bjørnen op ved det andre flak, hiver sig brølende op på det, i næste øieblikk gjelder det ham. Men han var den for snar, skuddet brenner ned gjennem brystet på den, Nansen triver den i ørene før den synker, og holder den oppe til hjelpen kommer.

Kaptein jaget ham hjem for å skifte, han var jo utvilsomt våt. Men i nærheten av Viking får han se to riflekarer som er ute etter 3 bjørner. De skaskjøt den ene, og den satte iver; da blev det Nansens tur, han satte etter den og felte den. Så var det den neste. Det blev et kappløp, som Vikingkarene siden gjerne beret« tet om. De tungklædde karene blev snart 'etter, så var bjørnen og Nansen alene. Den ene sprang for livet, og den annen for æren. Det gikk over flak og råker og klarer, var disse for brede til å hoppes, så stupte han i og svømte over. Slik gikk det en fjerding og to fjerdinger; da milen nærmet sig ende, begynte bjørnens fart å saktne. Nansen vinner inn på den og feller den med to skudd.

Der stod han med en død bjørn, en rifle uten patroner og en penneknaviv som eneste våben. Med den gav han sig til å flå, og var næsten ferdig da Oluf kom etter. Så drog de hjemover, slepende på skinnnet med spekket i, en tung bør. Da kom en ambassade fra kaptein med øl og mat, det smakte vidunderlig. Det var den siste jakt.

«Ja det var gutt etter bjønn,» sa en av mannskapene siden. «Han var såmen like mye under vannet som over vannet, Nansen osså, når'n flau etter bjønn. Je sa det han kom tel å ølegge helsa si på den måten, — men han bare pekte på ullklæa sine han: «Jeg fryser ikke jeg,» sa'n.

Den 26. juli steg Norge av havet. «De norske fjell, helst når de stiger slik over havet, er vel skjønnere enn alle

andre.»

Og så en dag tok ankeret bunn i Arendals havn. Vikings første og Nansens første ishavsferd var endt.

Vikingene satte Arendal på ende den kvelden. Da politimeste« ren, Krefting og Nansen ut på kvelden kom fra klubben, var gas« tene iferd med å hive byens konstabler på sjøen, fordi de karene ikke som politiet i Tønsberg og Sandefjord hadde vett nok til å gi ilandslopne ishavsgaster litt friere spillerum. Mens vi stod der og «akkederte», forteller Nansen, sier Peter Holmestranding til politi«

36Angrep av en klapmyts^han.

Tegning av F. N.FRIDTJOF NANSENS SAGA

Nansen og Krefting.

mesteren: «Du politimester, jeg skal si dig noe jeg. Jeg så Nansen fly etter en isbjønn deroppe i Ishavet. Han flau fort, men neimen om han flau så fort som politikonstablene dine. Vi så bare atterennen og sveivene på dem ettersom de forsvant op gjennem gata!»

Så gir Nansen gastene sine denne vakre avskjedsattest:

«Så godmodige og snilde de er på bunnen disse norske sjøgut* tene av rette slaget. Har en levet med dem både i storm og slit og maksvær, da vet en der er varme hjertelaget under, traustere, mer offervillig kamerat finner en ikke, han gir skjorten av kroppen om du trenger det og våger livet med lyst for dig, er du i nød.

Men kommer de i lag, kan villskapen ta makten, og da kan det bære langt på villstrå; likevel leker humoren under, ferdig til å bryte igjennem som en lysstråle gjennem stormskyene.»

Å skilles fra Krefting, var tungt. «Den staute kjekke karen, en dyktig og uredd norsk sjømann og ishavsfarer, en god venn.»

Det var kanskje ikke den minste gevinst av turen med «Viking», — vennskap med, innflytelsen fra den prektige kaptein.

38PÅ ISHAVET

Og så Ishavet selv hadde han fått inn i sinnet, med hele drag? ningsmakten av dets skjønnhet og villhet, av dets gåter og oppgaver.

De 24 døgn langs Grønlands kyst, for de andre dødsgaten med redselen fra alle de nedskrudde selfangere, for ham prosceniet foran eventyrlandet. Tindene og jøklene som ingen menneskefot hadde betrådt, lå og glitret derinne bak drivisen. «Kvelden og natten, når solen under sin runde over himmelen berørte dem og satte luft og skyer i brand bakenom, fremhevet enn mer deres ville skjønnhet.»

Lengselen og lysten etter å utforske det mektige ukjente land bak den ugjestmilde barriere av isstrømmer og skremmende jøkler var alt ombord i «Viking» så sterkt i ham at han vilde island. Det fikk han ikke lov til.

Men hans genius hadde vist ham landet.

39 I BERGEN 1882-87 VED BERGENS MUSEUM

Straks Nansen kom hjem var der tilbud fra professor R. Collett om han ville bli konservator i zoologi ved Bergens Museum. Den tyveårige unge mann hadde ennu ikke prestert noget viden* skapelig verk, men Collett hadde nu en gang fått en slik sikker tro på hans evner og vilje.

Museets preses var den berømte dr. Danielsen, en fremragende zoolog, en høitbegavet, original og varmhjertet personlighet. Som læge verdenskjent for grunnleggende verker om spedalskheten; direktør for Lungegårdhospitalet for spedalske, en mann med mange interesser, hadde vært stortingsmann, var fremdeles en høvding i Bergens kulturelle og kommunale liv, en veldig arbeidskraft, et ukuelig livsmot tross alle tunge tap og tilskikkelsjer, ung av sinn tross sine 67 år.

Han var en personlighet av rette arten — som arbeidschef og som venn — overfor en natur som Fridtjof Nansen. Og han forstod snart hvad der bodde i den lange, lyse kjempen med det storskårne ansiktet og de sterke øinene.

Om forholdet mellem de to vidner deres breve, hvorav et hit* settes, fra Nansen, da han i 1893 den 16. juli fra Kjøllefjord sender dr. Danielsen en hilsen som slutter slik:

Kjære Danielsen! Alt hvad jeg har å si Dem vil jeg la ligge og bare takke Dem ennu en gang for alt hvad De har vært for mig, kjære faderlige venn; skjebnen har skilt våre veie, så vi ikke kom til å arbeide sammen lenger — — — Men sammen med Dem eller fjernt fra Dem, så har De min hele hengivenhet og min hele beundring. De står nu ved livets kveld; men en skjønn kveld er

40I BERGEN 1882-87

det, og et skjønt og stort dagsverk har De å se tilbake på. Jeg står ennu midt i livets dag, og har vel ennu litt igjen å utrette, men alltid vil De stå for mig som det lysende eksempel; går jeg trett og blir slapp, da skal Deres viljekraft og Deres alltid usvekkede evne til handling lyse for mig som for så mange mange andre. Tusen ganger farvel og vel møtt igjen.

Deres hengivne og trofaste Fridtjof Nansen.

En skulde tro det blev en vanskelig overgang fra det friske fri* luftsliv med bjørnejakter og spenninger til et stille inneliv, på et laboratorium, fengslet til et mikroskop, men den videnskapelige forskertrang var sterk i ham:

Han hadde vært sterkt draget til astronomien og matematikken for med teleskopets store seglass å forfölge kladene gjennem verdens* rummets oseaner. Nu, i verdnerne under mikroskopet, øinet han det store i det små, ante han en veldig verden av ukjent, av gåter og oppgaver likeså spennende å forfölge som nogen bjørn i ismarkene.

Det er selvfølgelig ikke småoppgaver, passende en nybegynner, men de største og vanskeligste han kaster sig over, og hvad han i den korte tid av fem år har utrettet, — fremlagt i store, prisbeløn* nede avhandlinger — berømmes av fagvidenskapens menn med sterk anerkjennelse av hans skarpsinn, selvstendighet og energi. Så store forhåpninger knyttet fagvidenskapens folk til hans fremtid, at de så med sorg på at han forlot sitt laboratorium for å bli polarforsker. Allerede i 1883 var en engelsk zoolog, som var meget sammen med ham på museet i Bergen, ute etter ham, for å få ham knyttet til en stab av yngre videnskapsmenn, som en berømt amerikansk palæontolog 1 samlet om sig, og i 1887 blev der på meget favorable be* tingiser tilbuddt ham en stilling ved et amerikansk universitet.

Slike tilbud lokket og drog. Ennu og i mange år fremover var det ikke så lett å fastholde forvissningen om at den valgte vei var den riktigste, den som vilde føre lengst frem mot det mål som lokket fjernt og uklart — «det store ukjente». Det å komme ut, langt ut, var som å få orientere sig i sig selv. Alen foreløpig kon* centrerer han all sin energi der han er. I en, hittil uttrykt del av

1 Palæontologi — videnskap om forsteninger.

41FRIDTJOF NANSENS SAGA

en dagbok skriver han om sitt arbeidsliv i Bergen: «Utestengt fra alt liv omkring levet jeg bare for mitt studium, natt og dag arbeidet jeg i mitt mikroskop, det var som en feber, og neppe har noget menneske arbeidet hårdere, jeg vilde ikke tenke på annet. —»

Hans søster Ida skriver i 1885 om et fotografi han har sendt henne: Jeg liker det slett ikke, du er jo aldeles utmagret, du ligner komplett en asket.

Hans far hadde aldri før vært bekymret for at den lidenskapen lige jæger og fisker og idretts* mann ikke skulle passe sin fy* sikk, men nu blir han det, så sør* nen må trøste ham med at han er aktivt medlem av ikke en, men to gymnastikkforeninger. Eller han stikker til fjells og lufter sig or* dentlig ut, helt inn i Jotunheimen.

En lørdagskveld i januar 1884, regnet øste ned på ekte bergensk, leser han i sitt idrettsblad : Premieskirenn i

Husebybakken 4. februar. — Det tok med uimotståelig makt: «Granskogen stod der lakkende hvit under sneen, bygdene, med liene, åsene og fjellene, lå der blanke og hvite og glitret i solskinnet. Så friskt og lett i den klingende vinterkulde . . .»

Han får reiselov og tar avsted, på ski over høifjellet fra Voss til Oslo, deltar i Husebyrennet, vinner en premie, og så over fjel* lene tilbake, over Hallingskeid og Vosseskavlen til Voss. Uten annet følge enn sin hund. Det er første gang en slik høifjellsovergang er gjort på ski. Han skrev om den i «Aftenposten» (mars 1884), og og mangen ung gutt skar den artiklen ut og gjemte den.

Den er nu i boken «Friluftsliv» (1916). I samme boken for* teller han hvordan han 32 år senere gjentok turen over Hallingskeid

Fra Bergenssårene.

42I BERGEN 1 882-87

Fra Bergens Museum. Armauer Hansen. Nansen. Danielsen.

og Vosseskavlen, og det var, som før nevnt, meningen at han vilde gjentatt turen i 1931, i sitt 70de år.

Tilbaketuren hvor han valgte den vanskeligste, men gildeste veien var det mest spennende. Han for vill, etter 18 timers marsj grov han sig ned i sneen ogsov i 57a time, forsøkte så en orienteringstur, men måneskinnet var farlig, grov sig ned igjen ogsov til dagen grydde. Da han klokken 1 natt nådde Vossevangen, lå der bak ham en dryg dagsmarsj og mange spennende stunder, utfør stup« bratte heng, svingende op for avgrunnens kant, hengende i skistaven på kanten av skavlen med fossen eller juvet under sig. Utholden« heten, ferdigheten, motet — alt det som guttens og ungdomstidens idrett hadde trenet op, fikk nu prøve sig og øve sig. Uten ski« idretten og høifjellet hadde vi ikke fått nogen Fridtjof Nansen og Roald Amundsen.

Når Nansen etter slike turer igjen satt stille ved sitt mikroskop,

43FRIDTJOF NANSENS SAGA

følte han sig fornyet, og følte for en stund fred i sin sjel. Bedriftene i fjellet utløste ubrukete krefter, men den største post på fjellets konto var ensomheten — still* heten — og storheten.

Bakom de norske fjellsyn han levet på til næste gang, lå et syn gjemt, jøkellandet bak drivis* strømmen, med tinder og breer som ingen fot hadde betrådt, det store ukjente.

En kveld den foregående høst han satt og hørte likegyldig på at dagens avis blev oplest, blir han med ett våken. Et telegram be* rettet at Nordenskiöld var kom* met tilbake fra et fremstøt inn på innlandsisen, at hans to lapper hadde vært langt innover på uen* delige snemarker med godt ski* føre. «Det slo ned i mig som et lyn: en ekspedisjon på ski gjennemtrenger Grønland fra kyst til kyst. Planen var ferdig, således som den senere ble fremsatt og utført.»

Det første s k r i f 11 i g e u t k a s t t i 1 G r ø n 1 a n d s f e r d e n e r et brev av 17. juni 1884, skrevet på Gardermoen hvor Nansen var soldat, til kaptein A. Maurier i Kjøbenhavn.

Maurier har i et brev takket Nansen for en artikkel: «Langs Grøn* lands østkyst» som Nansen har skrevet til dansk Geografisk Tidsskrift. Maurier forteller at Nordenskiöld har gått iland på Grønlands øst* kyst, og at en dansk ekspedisjon er under forberedelse.

Av Nansens svar hitsettes: — — «Ja, som De sier har Norden* skjold virkelig gått iland på østkysten; De kan tro det brente i mig da jeg hørte derom. Sannsynligvis har det vel vært et godt isår det år, skjønt der dog efter hvad selfangerne sier hvert år må være store chancer for ialfall å komme kysten meget nær i slutten av sommeren, ja enkelte har endog fortalt mig at de i juli har vært så

nær at de trodde de uten store vanskeligheter skulde ha kunnet ro i land; dette tok jeg dengang for å være endel overdrivelse; men er dog nu kommet til å tenke på at det vel ikke kan ha vært umulig.

Siden Nordenskiölds siste ekspe* disjon især, skjønt allerede lenge før den, har jeg stadig ruget på en plan, som jeg ikke kan tro annet enn måtte kunne virkelig gjøres. Og det er med skiløpere å gjennemfare Grønlands indre.

Efter alt hvad jeg kan forstå, efter alle de oplysninger jeg har kun* net skaffe mig om Grønlands indre, efter Nordenskiölds siste ekspedisjon og tilsist etter den jeg tror jeg tør si ikke ganske ubetydelige kjennskap jeg har til skiene som fremkomstmiddel under gode skiløperes ben, så kan jeg ikke få annet inn i mitt hode enn at dette måtte være forholdsvis lett utførlig av de mange interessante opgaver forskningen i de polare lande for tiden stiller. Skulde en sådan ekspedisjon foretas, måtte det vel lettest skje i forbindelse med en ekspedisjon til østkysten, der det jo ubetingt blev best å gå fra øst mot vest, eftersom man på vestkysten altid kunde regne på å komme frem til beboede steder og således ikke behøvde å proviantere for mere enn den tid som antagelig vilde medgå til overgangen, hvilken jeg knapt tror kunde bli lang, med et lite, utvalgt mannskap av utmerkede skiløpere. Provianten måtte trekkes med på skikjelker». — —

Det tok 4Va år før den plan kunde utføres. Han skriver i samme året til faren om lengselen etter å komme ut, etter atter å opleve noget, og uroen er slem å dempe; men arbeidet er en god medisin, og blir da som oftest med hell anvendt.

Der var to ting som holdt Grønlandsplanen nede —, han hadde et stort videnskapelig arbeide han ville ha utført først, et arbeide

Under et besøk i England 1885.

45FRIDTJOF NANSENS SAGA

som skulde dokumentere hvad han var og evnet, og så hans gamle syke far. ' Han ville skåne ham for den angst.

Av den gammels breve ser man hvordan han søker å følge med i sønnens arbeide og gleder sig ved hans fremgang.
«Når jeg får brev fra dig, bryter så ofte tårene frem, men ei av sorg, men av vemodig glede. Ja Gud velsigne ditt arbeide og la det lede til gode resultater.»

Hans venn dr. L. Grieg, som i Bergen var meget sammen med ham, gir et bidrag til Fridtjof Nansens karakteristikk:

«Jeg beundret den måte han fulgte og gjennemførte sin over* bevisning, fjern som han var fra all akkordens ånd. — Grunnen til at de som stod ham nær, holdt så inderlig av ham, uaktet han ofte kunde ta lite hensyn og være en ordentlig stivnakke, var den at man til andre tider skimtet et så overmåte fint og varmtfølende hjertelag, der, når det var oppe, forstod å skape sig ualmindelig vakre og karakteristiske utslag, karakteristiske for et dypt gemytt. Barnet var alltid sterkt i ham. Jeg husker hvorledes vi i juleferiene kunde sitte hjemme i stuen med kakeboksen mellom oss og strides om restene, mens vi lyttet til min søsters sang. Da kom det beste og varmeste op i ham, og aldri var han elskverdig som da. Timevis kunde han sitte med vemodig lyttende uttrykk, forstå og føie med i de sarteste, vekreste stemninger. — Schumann og Schubert med sin sterke liden* skap interesserte ham, men riktig fornøjet blev han først når han fikk våre egne diktere og komponister. De fine og bløte stemninger kunde rent overraske hos denne ungdom, som i næste øieblikk var så sterk og stålsatt, — han elsket musikk og poesi. — —

Sjeldent finner man i den alder en så utpreget kjærlighet og higen etter det som er godt, rett og rent, og sjeldent en så uforferdet på* gåenhet i å følge dette til de ytterste konsekvenser. A øke var ham forbundet med stadig uro, higen og kamp; å gjennemføre tingen tross alt og alle var hans høieste lyst, så i smått som i stort.»

Presten V. Holdt, hos hvem Nansen bodde i alle Bergensårene, skriver i Norsk Kirkeblad (1930 u/t): «Det var gode og lyse år vi levet sammen. Og det bånd som da blev knyttet mellom oss, blev fastere og inderligere alt eftersom tiden gikk. — Fridtjof Nansen var en ren og ideell ungdom, og der var en arbeidslyst og arbeidsevne som det gledet mig å være vidne til, — og hvad han kunde under*]Rammet av slag i 1883, døde i april 1885,

mens sønnen var på vei til ham.

46I BERGEN 1 882-87

kaste sig av savn, og tåle uten å klage, det fikk jeg et par meget illustrerende eksempler på. Jeg måtte derfor si til ham da han planla Grønlandsferden: Hvis du får nogen menn til å følge dig på denne ferd, så må du ikke regne med at du kan stille de samme krav til dem som du stiller til dig selv. Som eksempel på hvor nøisom han var, kan jeg anføre at vi i 1883 sökte å finne et sted på Askøen hvor vi kunde bo den sommeren, men det så håpløst ut, ti vi kunde ikke få mere enn ett værelse, men da Fridtjof åpnet en dør på den ånnen side av gangen, viste det sig at der var et lite skur med jord? gulv: «Det kan jeg ta, sa han, jeg kjøper en hengekoje og så ligger jeg her». Og så blev det. Han og jeg måtte til byen hver dag, og forbindelsen var dårlig. Så kjøpte han en lett båt, og de dager vi kunde reise ut ved middagstider, tok han årene, og vi kom både godt og sikkert frem.»

I NEAPEL

For å bringe sine videnskapelige undersøkelser lenger frem enn mulig var med de metoder han hittil kjente, drog han våren 1886 til Italia til Pavia og Neapel. Den lengste tid, april—juni ved den biologiske stasjon i bukten ved Neapel, under ledelse av stasjonens opretter, den geniale og energiske Dohrn fra Jena.

Alle vet nu hvad en biologisk stasjon er, den gang visste ingen det. Idéen er Dohrns. Og fordi den var så ny, kostet det ham 4 års kamp under de største hindringer både fra italiensk og tysk side, og hele hans formue, før han kunde innvie verdens første biologiske stasjon. Før studerte man havets dyr i form av døde, fortrukne eksemplarer på spiritusglass. Dyrenes liv var en lukket bok. Nan? sen skildrer hvordan «naturforskerne tilbringer timer foran de store bassenger ansikt til ansikt med havets sjeldneste dyreformer, i sam? liv med naturens liv, og i denne tid lærer mer om livets verden enn ved gjennemgranskning av mange bind av trykt visdom eller gjennem? rotning av museers døde skatter. Han vil vennes til å bruke sine øine og sin iakttagelsesevne på den levende natur selv, og lære å betrakte livet som det der egentlig skal utforskes.»

Nansen innså hvilken betydning en slik institusjon ville ha for Norge og fremla forslag om en biologisk stasjon i Bergen. Grøn?

47FRIDTJOF NANSENS SAGA

landsferden kom i veien for videre arbeide med tanken. Senere er han med og gjør optaket til den bio* logiske stasjon ved Drøbak, som ble innviet i 1894.

De vårmånedene ved Neapels skjønne bukt var en het og be* fruktende våronn i den unge kjem* pes sinn: Studiene og livet ved den biologiske stasjon gav ham viden* skapsrike impulser, — inntrykket av Dohrns mektige livsverk og ikke mindre det av mannen selv, dette koncentrat av vilje og utholdenhets, idealt Nansen selv ville realisere i sitt eget liv, — inntrykket av landet med den overdådig skjønne natur, av det muntere folkeliv, av livsgle* den som gror på lavajorden om* kapp med oranger og roser, av kun* sten, av historien, — alt sank som en sed ned i en dyp og mottagelig jord.

En av hans venner ved stasjonen skildrer hvordan han var.

«Den blonde viking med den slanke, smidige og trenede kropp var en flott danser og den muntre sjel i selskapet. Hvert aftensmål var en liten fest, et musikalsk sorgløst i høieste grad vederbegende samvær. En gang skulde vi til Sorento og tok oss en vogn for å kjøre den berømte landevei. På veien kom en annen vogn kjørende etter oss med to damer. De moret sig med å innhente oss og le oss ut.

Da sprang Nansen av vognen og løp ved siden av hesten et langt stykke. På den måten tok vi damene igjen under stormende jubel fra begge sider.

Til andre tider var han stille og innadvendt, satt i timevis uten å mæle et ord. Jeg ser ham ved foten av Vesuv mellom San Se* bastians ruiner og de triste lavamarker. San Sebastian blev i 1874 lagt øde ved et utbrudd av Vesuv; bare en kirke blev igjen. Jeg

I Rom 1886.I BERGEN 1882-87

ser ham sitte stille der ved kirken på en lavablokk time etter time uten å røre sig; han satt bare og stirret ut i det fjerne. Gang på gang vilde vi andre bryte op og ropte på ham, — han rørte sig ikke — og på hjemveien der vi to gikk sammen — arm i arm, og da jeg prøvde å lokke noget ut av ham, var han ganske taus — stille, rolig uten et ord.»

To år etter sitter han på Grønlands is utenfor teltet og mauler på kjeks med sne og citronsyre, månen lyser utover snemarkene, da minnes han ved motsetningens makt et annet land — wo die Citro* nen blühn — og måneskinnet en varm sommernatt ved Neapels golf.

NANSENS VIDENSKAPELIGE ARBEIDER I BERGENSÅRENE

I 1885 utkom Nansens første større arbeide: Bidrag til myzostomenes anatomi og histologi, — et stort verk på 86 foliosider, med en mengde tegninger utført av ham selv.

Myzostomene er en gruppe ormer som lever som parasitter på visse stråledyr, og som på grunn av sin levemåte undergår merke* lige forandringer.

En rekke betydelige forskere hadde arbeidet med disse vesener. Nansen beriktiger og utvider sine forgjengeres resultater. Han legger for dagen at han behersker til fullkommenhet sin tids beste tekniske hjelpemidler, han lager sine preparater etter nyeste metoder, han tegner utmerket og behersker alskens reproduksjonsteknikk. Han var rik på selvstendig initiativ, energisk og utholdende, hadde en merkelig evne til å se en saks kjerne og gå løs på den uten respekt for andre autoriteter enn sannheten selv.

I 1886 legger han frem et nytt arbeide, studier over Det centrale nervesystems finere bygning.

Disse undersøkelser utstrekker han ikke bare til ormene, men også til krepsdyr, bløtdyr og lavere hvirveldyr, — lancettfisken og slimålen.

Det var et område som ennu lå i mørke tross mange forskeres arbeide. Jakten på nervelivets tråder og celler førte her inn i det store ukjente. — Livets gjemte hemmelighet.

Nansen kaster sig over denne vanskelige og viktige oppgave med all sin energi til han stanses av at han med de hjelpe midler han har,

4 — Fridtjof Nansens saga.

49FRIDTJOF NANSENS SAGA

ikke kan nå til veis ende. Han ser sig derfor om etter nye arbeidsmidler og ut* veier.

Han hører om italieneren Golgi, som har funnet nye metoder til å klar* legge nerveceller og utløpere. De fleste histologer avdømte det nye med ublid kritikk. Men Nan* sen tar avsted til Italia (Pavia) for på stedet å sette sig inn i Golgis metoder. Disse anvender Nansen med hell, og anvender dem videre enn Golgi, på studiet av de hvirvelløse dyrs nervesystem, og er den første som på det felt har gjort det.

Det lykkes nu Nansen å trenge lenger frem enn nogen av sine forgjengere, inn i det centrale nervesystems hemmeligheter.

Hans store på engelsk utkomne avhandling The structure and Combination of the Central Nervous System vil derfor alltid komme til å innta en ansett plass i litteraturen på dette området, sier fagmannen på samme felt, professor G. Retzius.

Efter dette arbeide kaster han sig over et annet problem som hittil hadde trosset forskernes anstrengelser. Nemlig utviklingen av slimålen, et slags mønster på de mest primitive hvirveldyr. Nansen fant ut at slimålene var hanner i de unge dager og senere blev de hunner. Ennu er spørsmålet om dette merkelige dyrs utvikling ikke helt utredet, men Nansens arbeide er et vesentlig skritt fremover.

Og til sist tok han fatt på et biologisk problem han lenge hadde interessert sig for, hvaldyrenes utvikling. Disse merkelige pattedyr nedstammer fra dyr som før har levet på land, og her var meget tilbake å opklare.

Med vanlig iherdighet skaffet han tilveie det materiale som trengtes, idet han øket museets samling av hvalfostre. Efter hjem* komsten fra Grønland gjenoptar han studiet sammen med en annen

50

I laboratoriet, Bergens museum.I BERGEN 1 882-87

forsker på området, professor G. Guldberg. Forberedelsen til Fram« ferdens optar ham etterhånden så sterkt at fullførelsen av arbeidet overlates til Guldberg.

I 1894 utkom første del av verket On the development and structure of the whale. Part I. By Gustav Guldberg and Fridtjof Nansen.

Den biologiske forsknings venner næret stadig det håp, — uttaler professor G. Retzius —, at Fridtjof Nansen etter sin stordåd på Nordpolen igjen vilde vende sin hu udeltnot den forskning, hvor han alt hadde utført så betydelig et arbeide, og hvor der for en begavelse av hans dimensjoner lå chancer for løsning av de største oppgaver, for «opdagelsesferder innen biologiens vidstrakte, ennu blott delvis kartlagte strøk, bakom hvilke der for anelsen åpner sig stadig større ukjente egner.» — — —

En av de få som nu er igjen av Nansens samtidige i Bergens« årene, er konservator ved Bergens Museum J. A. Grieg. De var sammen de to siste år Nansen var ved museet. Nansen var, for« teller Grieg, i de årene sterkt optatt med sin doktoravhandling og med forberedelsene til Grønlandsferden. De første prøver med sove« poser og annet utstyr foregikk på Blåmannen og Storfjellet. J. A. Grieg fulgte ham ofte på skiturer, rugdejakt og fisketur. I de tidene hendte det at der var bjørn i fjelltraktene i det bergenske. En dag fikk Nansen melding om bjørn i de ville traktene øst for Hamlegrø og Blåkoll mot Bjørdalen og Bjølvefossen. Nansen avsted, et helt døgn i det forferdeligste vær. Et friskt frikvarter i museumsarbeidet. Begge parter slapp fra det med livet.

Vestlandsrypen var også, til å begynne med, slem til å komme fra ham med livet. Østlandsjegeren var nemlig vant med rypen i det låve vidjekrattet, der er det «rene» skudd. Men vestpå holder rypen til i bjerkeskogen, og er en ren mester til å dekke sig. Det gav ny sport: det hurtige skudd.

Nansen var ivrig medlem av Bergens jegerforening. Den var riktig nok gått inn, men de ivrigste medlemmer fortsatte å samles hos Joachim Friile hver lørdag kveld fra 5 til 8. Nansen var sta« dig med i disse møter. Skjønt klubben var helt privat, fikk den ofte fra myndighetene forelagt spørsmål vedrørende jaktlovgivningen. Friile og Nansen var jaktkamerater og gode venner.

I disse årene var det flere store innsig av hval i omegnen av

51FRIDTJOF NANSENS SAGA

Bergen, av tannhvaler som spekk* huggere og springere og av de små bardehvaler — vågehvalen. Denne blev på Nansens tid skutt med bue og pil, men spekkhugger og springer måtte der harpun til. Nansen var selvfølgelig med, ikke bare som zoolog, men også som ivrig fangstmann. Et billed av ham iferd med å harpunere en spekkhugger er dessverre gått tapt.

1883 eller 84 trengte Amalie Hansens pikeskole en vikar i na* turfag og fikk den unge konserva* tor til å ta jobben. En kvinnelig meddeler forteller at han var meget forlegen og blev rød for ingenting. Kjempen fra «Viking» vilde visst med større sinnsro slått sig ned i et bur med isbjørner enn tilbringe en time på et kateter i en pikeklasse.

Han tok oftest klassen med til museet, der var han mere hjemme* vant, og opnådde å få pikeøinenes opmerksomhet mure talelig for* delt mellom de døde merkverdighetene inne i glassmonstrene og den levende ditto utenfor, som fortalte dem merkelige ting om dyrene. Han undgikk likevel ikke den selvfølgelige skjebne at hele klassen var vilt forelsket i vikaren.

I august 1904 under et tokt med «Veslemøy» er han i Bergen et par dager. — Fra dagboken :

«Bergen, underlig å gå omkring igjen her, hvor jeg tilbragte fem og et halvt ensomme år, av dem som kanskje var mest grunn* leggende for livet. De eneste venner som jeg sluttet mig til, var borte —, her levet du ditt eremittliv med dine mange drømme — hvor var livet lovende og rikt dengang. Det synes mig næsten som den mann som levet her den gang, var en annen og en menneske* alder siden. Så langt borte som hele den tankeverden nu er. — Hvor forandret alt er nu, jeg ser alt anderledes, fra helt andre syns* punkter — og hvor byen er forandret — den er jo vakker, og disse

52

«Veslemøy».I BERGEN 1 882-87

mange smug og bakker, med stevnemøter og sene timer, og ensomme lys i vinduer, det er jo malerisk og eiendommelig; det så jeg ikke dengang, men så jeg noe dengang, annet enn mine evindelige oppgaver?»

Men noget så og oplevet han likevel derborte, et noget som i unge år oplevet, aldri glemmes: vestlandets kyst og skjærgård. Et dagboksblad fra den samme tur, da han ennu er østpå: Hvad kom* mer det av at når jeg hører vakker musikk, eller drømmer mig bort i skjønnhetsriker, så blir det til en skjærgård vestpå etter solned* gang; havet blankt som et kobberspeil, luftige blå holmer svømmer langt ute i kobberet, og himmelen hvelver sig høi og klar med gullbremmede solskyer, selv bæres jeg sakte på drømmebølgene ut mot de svevende eterriker, og all jorderik svinner bort, — bort —.»

Efter 16 år gjenså han stedet; «men ditt alveland, det fant du ikke.»

Nei, det var ikke der lenger, men i hans sinn levde det; Welhavens dikt og Kjerulfs toner, gjennem Evas røst, kunde kalles frem, ungdommens alveland fra Bergens* og Florøkysten.

53 GRØNLANDSFERDEN FORAN FERDEN

Det følt han foreløpig forlot, der kunde andre innta hans plass. På det følt han drog til, det store ukiente, der hadde alle forgjengere kommet tilkort.

Og bak den nye oppgaven lå en enda større, utforskningen av nordpolssområdet. Forgjengerne der, deres saga var en forferdende rekke av tragedier.

Med geniets evne løste han begge oppgaver.

Hans opvekst, hans ungdom, hele Bergenstiden var som en bere* deise. Allsidigheten i hans evner, den sjeldne forening av idrett og videnskap var betingelsen.

Men en slik forbindelse i én person var man ikke vant til den gangen. Det var ikke fritt for at idrettsmannen var til hinder for at folk våget tro på videnskapsmannen. Heller ikke så han ut som en videnskapsmann. Ikke hadde han briller, ikke langt skjegg og han gikk i stutt jakke, i grå sportsklær, han før på vettløse, unyt* tige skiferder i høifjellet om vinteren, alene, han var fisker, jeger, svømmer, gymnast og meget annet slikt hvor kroppen briljerer. At den kroppen skulde huse en videnskapsmann, til og med av høi rang, var ikke rimelig.

Det var i fin*de*siécle*tiden, bohemtiden dette at en mann av Nansens type formelig virket irriterende. Når stamgjestene på Grand så den gråklædte idrettsskikkelse pile forbi ruten, måtte et ekstra dypt drag av pjoletren til for å drukne irritasjonen. Når intelligensens unge spirer ute på Drammensveien så den samme skikkelsen, bar* hodet og i ulltrøie, stryke forbi i treningsløp, var, efter hvad en av arten har bekjent, deres ringeakt for den narraktige fyren ubeskrivelig.

54 GRØNLANDSFERDEN

«Intelligensen» tok sig formelig til inntekt at denne irriterende sportsfyren bare var en stakkars i videnskapen.

Det var heller ikke mer enn såvidt at hans doktoravhandling slapp igjennem. Var det ikke fordi at han hadde bestemt seg til å komme på Grønland, vilde han heller ikke fått den antatt, sa man. Opponentene hadde meget

å kritisere, tilhørerne fikk det inntrykk at avhandlingen var dårlig. En i publikum lenge utbredt mistillid til Nansens videnskap skriver sig fra den tid.

Men saken var den at opponentene slett ikke forstod sig på hva de skulle bedømme. Da Nansen senere, etter Framferden, holdt foredrag i Amerika, ble det fortalt ham at i auditoriet ved siden av holdt Amerikas største biolog foredrag om den «epokegjørende» opdagelse Nansen hadde gjort ved denne doktoravhandling.

Det var en vinterkveld i 1887 i Oslo Nansen kom inn på hybelen til sin gode venn dr. Grieg, og la frem sine planer. Han vilde til Stockholm. «Hvad vil du der?» «Søke Nordenskiöld og be ham prøve min plan. Først vil jeg ta doktorgraden til våren, og så gå til Grønland. Det blir en hård vår, gutt!» «Men skitt, det skal nok gå.» Og så viste han på kartet hvor han vilde gå over, — langt opp, «for det overlegne vil være å vise verden at Grønland kan passeres så langt opp». Og fra østkysten, den folke* tomme østkysten, som ingen forbindelse hadde med verden, altså ingen retrettmulighet, det var det originale ved planen, det originale ved den, eller det vanvittige ved den, etter de flestes mening i sam* tiden. For Nansen var fordelene ved hans plan klare nok. Ved å gå den omvendte vei, fra vest til øst, ville man komme til en ubebodd kyst og måtte vende tilbake, gå veien to ganger. I våre dager er for* holdene noget forandret, etter at Angmagsalik, den eneste eskimokoloni på østkysten, nu har regelmessig årlig forbindelse med Europa. Men dengang var det å sette livet inn, retteltøst på at man nådde frem.

«Det var som en åpenbaring i hine bohemdager å høre en hand* lingens mann rede til å gi sitt liv for sin idé. Jeg var imponert og grepet hin kveld, da vi skiltes», sier dr. Grieg.

Så drog han til Stockholm for å oppsøke Nordenskiöld, den store svenske banebryteren for nordisk polarforskning. De norske profes* sorer W. C. Brøgger og Wille var den gang ved Stockholms högskola.

Vaktmesteren melder en dag til Brøgger at der hadde vært en nordmann og spurte etter ham, men uten å si hvem han var. Han

55FRIDTJOF NANSENS SAGA

var lång og ljus, og føjet han til med et smil, ingen vinterrock. Så var det vel en sjømann igjen eller lignende som trengte en frakk.

Så kom han selv. Høi og rank, «lång og ljus». Det lyse håret litt lurvet strøket tilbake fra den svære pannen. «Han rakte mig hånden med et eiendommelig varmende smil og presenterte sig selv.

De vil gå over Grønland ?

Jeg hadde tenkt det, ja.

Jeg så ham inn i øinene. Ubeskrivelig trygg og tillitvekkende stod han der med det gode smilet i det grovskårne kraftige ansiktet. Skjønt han hele tiden var akkurat den samme, jevn, likefrem, næsten litt keitet i sitt vesen, var det allikevel som han vokste med hvert ord. Denne plan, på ski fra østkysten, — som jeg for et øieblikk siden hadde tenkt på som en splitter gal idé, blev under samtalen med ham til det naturligste av verden. Og med en gang gikk det usvikelig sikkert op for mig: han vil gjøre det, likeså sikkert, som vi nu sitter her og snakker om det.

Han som jeg to timer før ikke hadde visst navnet på engang, var i disse få minutter —som om også det falt av sig selv — blitt mig som om jeg hadde kjent ham alle dager, og jeg følte uten nogen refleksjon over, hvordan det var kommet, at jeg vilde være stolt og lykkelig ved å være hans venn for hele livet.» Nordenskiöld anså nok Nansens plan for dumdristig, men ikke for absolutt ugjennem* førlig. Nansens personlighet gjorde et sterkt inntrykk på ham, og han blev mer og mer interessert og gav Nansen mange gode råd. Da de møttes 2 år senere, var den dumdristige plan gjennemført, Grønlandsisen for første gang passert.

Den lite novbr. 1887 skrev han søknad til det akademiske kollegium om et bidrag — kr. 5000,00 til ekspedisjonen. Den begynner slik: «Det er min hensikt til sommeren å foreta en reise over Grønlands innlandsis

fra østkysten til vestkysten», og den slut* ter med å anføre Nordenskiölds ord: «Utredningen av Grønlands virkelige beskaffenhet har en så stor og så gjennemgripende betyd* ning i videnskapelig henseende at man for nærværende neppe vilde kunne opstille et viktigere mål for en polarekspedisjon enn just utredning av naturforholdene i det indre av dette land.»

Kollegiet anbefalte varmt hans andragende. Men regjeringen sa nei. Et av dens blader skrev at det var ingen grunn til at det norske folk skulde betale en så stor sum som 5 000 kroner for at

56 GRØNLANDSFERDEN

en privatmann kunde gjøre en forlystelsestur til Grønland. Andre fant det likefrem syndig å yde hjelp til selvmord. Atter andre moret sig med vittighetsbladet i Bergen som averterte:

«OPVISNING!

I juni måned f. k. gir konservator Nansen en opvisning i ski* løp med lengdehopp på den indre Grønlandsis. Faste sitteplasser i sprekkene. Returbillett spares.»

Utenfor ungdommen og en del videnskapsmenn var det en al* mindelig opfatning at Nansens plan var galmanns gjerning.

Ekspedisjoner fra 3 land hadde forsøkt å entre innlandsisen fra vestsiden. Deriblant polareksperter som Peary og Nordenskiöld. Men alle måtte de snu. På østkysten ville en vendereis være den visse død. Dertil kom at mange sakkyndige, tidligere Grønlands* farere som skulde kjenne forholdene, mente at på østkysten var selve landgangen praktisk talt en umulighet.

Langs østkysten går en sterk strøm sørover som fører med sig masser av grov gammel polaris. Der var tidligere gjort en rekke forgjeves forsøk på å komme i land på den sydlige del av østkysten, sør for 66de grad. Lengere nord er det lettere å komme inn, men det lyktes først i 1883 for Nordenskiöld å komme inn med et dampskib til Kapp Dan.

I 1777 kom hele hvalfangerflåten fast i isen ved østkysten, skib efter skib blev brutt ned, 320 mann omkom, 155 drev på isflak sør* over rundt Kapp Farvel og blev reddet.

I 1868 gjorde den tyske nordpolsekspedisjon under Koldewey samme reisen; et av fartøiene «Hansa» kom fast, ble brukket ned 19. oktober, besetningen drev på isflak og blev reddet ved Kapp Farvel 13. juni 1869.

I denne uhyggelige isstrøm drev Nansen i 1882 med «Viking» i 24 døgn. Han kjente den, han visste at den for de andre hadde vært umulig, men det var nettopp det for andre umulige som var bedriften i begge hans polarferder.

Januar 1888 fikk kollegiet meddelelse fra Kjøbenhavn at etats* råd Gamél skjenket de manglende 5 000 kroner. Gamél betalte dessuten også overvintringen og tilbakereisen til Kjøbenhavn og op* holdet der. Da ferden var gjort, blev dette kritisert. Nansen skulde pent ha ventet til pengene var kommet et steds fra i Norge. Det

57 FRIDTJOF NANSENS SAGA

Ravna. Sverdrup. Kristiansen. Balto.

Nansen. Dietrichson.

var der ingen utsikt til. Og ferden kostet ikke bare 5 000, men over 15 000, det manglende var Nansen beredt på å dekke selv av sin smule formue. Efter endt ferd samlet Studentersamfundet inn 10 000 kroner.

Det blev en hård vår; med forberedelsen og utrustningen til ferden. Han konstruerte selv alle de viktigste ting. Snart var han i fjellene ved Bergen eller på lange skiferder i høifjellet for å prøve slede, sovepose, kokemaskin, så er han i Bergen og holder foredrag om Grønland og ferden, så på kateteret i Oslo og forsvarer sin doktor? avhandling 28. april, og 2. mai drar han til Kjøbenhavn og er på veien til Grønland.

KAMERATENE

Der meldte sig ikke hundrer som til Framferden, men mange nok, 40. En vesentlig betingelse var å være en flink skiløper. Han valgte ut 3 nordmenn og 2 lapper. Han hadde den tro at fjell?

58 GRØNLANDSFERDEN

lapper med sin fortrolighet med sne og strabaser på fjellet, og med den orienteringsevne man tiltror dem, skulde bli til særlig nytte. Da lappene endelig kom, opfylte de ikke ganske de satte betingel« ser, den ene var ikke fjellapp, og den andre var 46 år, hvad han ikke skulde være, og han var gift, hvad han slett ikke skulde være. Det var med dem som med stri« len i Ibsens sangerdikt: «Han skjønner ei togets tanke, vet ei hvad slik ferd har voldt», — det var dem ingen stimulus i at de var med på en videnskapelig og idrettslig bedrift. De var med for å tjene penger, men på veien var de blitt så skremt av alt de hørte om den farlige ferd at de helst vilde hjem igjen, og Nansen vilde også helst hatt dem erstattet med andre, men det var der nu ikke tid til. De blev med. Nansen opmuntrøt dem det beste han kunde, og det gikk bra. De var seige og utholdende, snilde og bra, Nansen kom til å holde meget av dem. Men nogen orienteringsevne fremfor nordmennene hadde de ikke på Grønland.

Nordmennene var:

Otto Sverdrup, skibskaptein, født 1854 i Bindalen, allsidig: bonde, fisker, jeger, sjømann, alltid rolig, aldri rådløs. Kaptein på «Fram» 1893—95, dens leder fra 1895—96, leder av den ånnen «Fram»? ferd 1898—1902, da han opdaget og kartla 300 000 km² beskrevet i hans ypperlige verk «Nyt Land». Senere ledet han flere polarferder, dels av fangstmessig, dels av videnskapelig art, foruten en del red« ningsekspedisjoner. Den siste i vårt store trekløver, Nansen, Amundsen, Sverdrup, — døde i Oslo den 26. november 1930.

O. Chr. Dietrichson, løitnant, født 1856 ved Levanger. Ferdens meteorologiske observatør, landmåler og karttegner. Uvanlig hårdfør og utholdende, har gjennemvandret på ski de fleste av Nor« ges daler og fjelloverganger mellom Skien og Trøndelag, oftest alene. Til eksempel en fjellovergang i Rørostraktene, over 100 km. i ett trekk, på 17 timer, i minus 50 gr. C. Mannen på gården Galten ved Femundsjøen, hvor han kom frem ut på natten, betrodde

59

O. Chr. Dietrichson. FRIDTJOF NANSENS SAGA

ham senere at han trodde Dietrichson «hadde gjort noget galt.» — Generalmajor, bosatt i Soon.

K. Kristiansen, Trana, bonde og sjøgutt, født i 1865 ved Steinkjer, en traust og pålitelig kar.

Bal to, 27 år, var fastboende elvelapp fra Karasjok, stor til å være lapp, kraftig, opvakt og iherdig.

Ra vna var 45 eller 46 år, fjell*lapp, var gift, 5 barn, meget liten, men utrolig sterk og seig.

UTRUSTNINGEN

På denne tur der mennene selv måtte være trekkdyr, måtte ut* rustningen være lett, og likevel solid. Det kom nu vel med at han var et praktisk mekanisk talent, han kunde konstruere tingene, og med egne never utføre dem selv. Nu utnyttet han alle erfaringene fra sitt naturliv og alle gode råd og opplysninger fra Nordenskiöld og fra den danske kolonibestyrer dr. Rink i Kjøbenhavn.

Alle de viktigste ting konstruerte han selv, treksledene 2,90 m. lange og Vs m. brede. De tidligere ekspedisjoner hadde bruk tunge, klumpete sleder med smale meier, som i løs sne sakk dypt i. Nan* sen tok den norske skikkelke til modell. Den hviler på brede ski* lignende meier, den er lett, sterk, flyter godt ovenpå og glir lett i all slags føre. Han gjorde den av ask, med tynn skoning av stål under meiene. Sleden veide 11,5 kg. med stålmeier 133A kg. — Ingen nagler, bare surringer, og derved blir den elastisk og klarer påkjenningen bedre. Akter en bøile av ask som håndtak til å styre og skyve med. Så var det ski med rembindinger, og indianske sne* sko og norske truger. Snesko og truger var bedre enn ski under bratt opstigning i bløt sne. Soveposer av renskinn, — tre mann i hver. Kokeapparatet var en viktig ting; resultatet av megen eksperi* mentering.

Klærne: En tvnn ullunderdrakt, derover islandsk ulltrøie og knebukse og jakke, og tykke vadmels snesokker.

Beksømstøyler og lauparsko og finnesko av skalle eller av skinnet på benene av ren* okse, tøvete strømper og sokker av geiteragg, lovåtter og hunde* skinnsvåtter. Yinndrakt av seilduk med hatte. Luen av ulltøi og en hatte av vadmel. Snebriller, av glass og av tre, røde slør. Teltet,

60GRØN LAN DSFERDEN

stort nok til 2 poser. En nesevis foksne belærte dem om at et po* lartelt ikke bør bestå av særskilte stykker, men syes sammen til ett med bunnen, så teltdøren blir den eneste åpning.

Provianten bestod av pemmikan, kjekssjokolade og lever* posteit, knekkebrød, kjøtpulver, kjøttkjeks, smør, kveite, ost, erte* suppe, sjokolade, kondensert melk. Litt te, litt kaffe, enda mindre tobakk, slett ikke alkohol. Kaffe og te mente han var ikke nyt* tige. men heller ikke skadelige under sterke anstrengelser, alkohol absolutt kun skadelig, tobakk en pipe hver søndag og ved særlig høitidelige anledninger.

Forøvrig en hel del verktøi, videnskapelige instrumenter, pres* senninger, bambusstenger, fyrstikker og lys og en del medisin og forbindingsaker, to geværer og ammunisjon.

På et punkt var der en vesentlig mangel. I siste øieblikk viste det sig at pemmikanen var uten fett. Følgen blev en for* tærende fetthunger. De kjente sig skrubbsultne bestandig.

Ellers i det store og hele viste utrustningen sig god, i flere hen* seender meget bedre enn tidligere ekspedisjoner.

Grønlandferdens utrustning med tillegg av de på ferden gjorte nye erfaringer blev grunnlaget for Framferdens ypperlige utrust* ning og for alle senere polarutrustninger.

Den aller siste utrustning var et kort kursus i eskimoisk hos Rinks.

Den siste kvelden Nansen var hos Rinks, fulgte fruen ham tildørs. — «De må også en gang gå til Nordpolen.» Han svarte som om det var en gammel tanke, med vekt og alvor: «Det vil skje.»

OVER GRØNLAND

2. mai 1888 reiste Nansen fra Oslo over Kjøbenhavn til Skottland, hvorhen de andre med hele utstyret var reist direkte fra Kristiansand. Derfra til Island, og fra Island med selfangeren Jason, som skulde føre ekspedisjonen over til Grønland, men fangstens interesser skulde gå foran ekspedisjonens.

11. juni var de ved Kapp Dan, der hadde Nansen tenkt å starte. Men isbeltet var 10 geogr. mil bredt. Endelig 17. juli, på 21 '2 mils avstand fra land, gikk de i båtene. Inne ved land, så Nansen fra

61FRIDTJOF NANSENS SAGA

Tegning av F. N. til «Nord i Tåkeheimen».

tønnen, var det klart vann; var lykken god, skulde de kunne smette inn nokså lettvint. Men lykken sviktet dem. En båt fikk skade. De måtte op på et flak og reparere, og mens det gikk for sig, drev de ut i stride isstrømmen, med rivende fart bort fra land sørover. I 10 døgn sørover, fra 6572 n. br. til 61,40, helt ned til øen Kutdlek. Den 29. juli satte de foten på land. Uinhentelige dager var tapt.

Driften på isflaket hadde hatt sine spenninger. Natten til 20. juli var nær blitt ekspedisjonens siste. Isstrømmen slynget flaket de drev på, ut mot brenningens møte mellom hav og isstrøm. Grensen mellom liv og død var tegnet op i den hvite brenningen derute. Da kommanderer Nansen sine folk tilkøis for å hente sig en lur foran kampen i brenningen ; mens Sverdrup holder vakt. Is* flaket slynges nærmere og nærmere brenningen, sjø og isstykker skyller innover, flaket brytes og blir mindre og mindre. Det ser ille ut. Sverdrup går til teltet, lukker op en knapp, men betenker sig, venter, ikke vekke i utide, lukker og vandrer igjen og vokter på is og bølger. Flere ganger er han bortmed døren, åpner og lukker igjen. De i teltet sover. Nansen våkner ved å høre sjøen skylle om teltveggen og sile inn i teltet. Men han hører vakt*mannens rolige skritt derute, og sovner igjen. Jernnerver. Da han igjen våkner, er flaket drevet innover, vekk fra brenningen.

Det var en avskrekkende begynnelse, og det beste av sommeren var gått. Nordenskiöld fremhever med rette som det største bevis på den energi der var i disse menn, at de ikke engang tenkte på

62GRØN LAN DSFERDEN

å søke det nærliggende Fredriksdal og vente til neste år, men straks rodde nordover, det var omkr. 50 mil op til Sermilikfjorden.

Turen nordover igjen gikk langs med land, forbi fjordmunnin* ger og nes, snart langs bar kyst, snart var der utilgjengelig bre helt ned til havet. Brekalver kom rekende, store isfjell, fantastisk vakre, men lumske; best det er kantrer et og setter sjøen i oprør, eller et istårn, et nebb detter ned, nogen hundre tonn igangen; og kantrer så én kalv, kantrer gjerne flere i sjøgangen, det er den verste domme* dagsalarm, og midt i dommedagen to nøtteskall med mennesker i. Hvad vil de også her i denne isjomfrudans ? Lappene likte sig ikke. De var ikke vant til slikt på Finnmarksvidden.

Slite og ro, ikke et varmt mål, bare kalt vann og tørr kjeks og tørt kjøtt. En kveld landet de på en holme, men fjorden lå jo blank som et speil, derfor på'n igjen, ro mest mulig, sove minst mulig, spise minst mulig og sjeldnest mulig. Men Nansen sa det var mat nok, og det hjalp, sa Kristiansen. En annen natt på en holme så liten at der ikke er plass til teltet, bare såvidt til de to posene. Trangt nok, synes de fra Finnmarksviddene. Slite og ro, eller hale båtene over isen lange stykker, klemme sig mellom gjen* stridige flak, lure sig mellom de lumske isjomfrenene, som knaste årer og tollepinner, eller flaket de stod på. Det hendte store ismasser rauste ned nettopp der de var for to minutter siden. «Under* lig hendelse» noterer Nansen da dette hendte for tredje gang.

Den 10. august om kvelden trakk de båtene på land for siste gang, ved LTmivikfjorden. Og Nansen kokte kaffe. Det annet varme mål på tolv døgn.

Næste dag gikk Nansen og Sverdrup til fjells for å finne en rute for opstigningen. Brefoten under de svære grønlandske^ skrid* jøkler er styggelig opsprukken, sprukken på tvers av brerens bevegelse. Det var best å se sig for. De andre tok fatt på reparering og ompakning. Med truger, alpetau og isøks, vasset og kløv de sig frem det meste av et døgn, snebroene over sprekkene brast av og til, men isøks og tau klarte det. 2 mil fra leiren i 900 m. høide, snudde de og tok en annen vei tilbake. Kl. 5 morgen var de nede. Opgaven var løst. Ennu nogen dager med forberedelser, så startet de den 16. aug. i kveldingen. Sneen var minst bløt om natten. Havet derute, for 4 uker siden så ufremkommelig av drivis, lå nu åpent og isfritt så langt øjet rakk. Inne i landet løftet innlandsisen

63NANSENS RUTE

OVER

GRÖNLAND 1888

FRIDTJOF NANSENS SAGA

Reproduksjon fra «På ski over Grønland», H. Aschehoug Co.

med forlagets tillatelse.

sine hvite hvelv, med nunatakker i og skridjøkler under sig. Av og til veldig drønn, som av store kanoner, salutten fra de skridende jøklers evige marsj.

Den første natt slet de sig frem en halv mil. Bagasjen, 600 kg., for* delt på 5 sle* der, gav rike* lig mosjon i den løse sne, i det bratte og opsprukne terrenget. Regn* skyll og uvær holdt dem i teltet i 3 døgn, de sov mest mulig, åtminst mulig, et mål i døgnet.

22. august i 900 m. høide

fikk de nattefrost, sledene gled lettere, men isen var ujevn og siede* tauet rykket og brøt i overkroppen, så det kjentes som skuldrrene var brente. Fra nu og til vestkysten fikk de ikke annet drikkevann en det de smeltet av sne på blikkflasker inne på brystet. I 30—40 graders kulde var det surt fortjente dråper. Opvask med vann utenkelig.

EnGRØN LAN DSFERDEN

finger og tungen besørget det, var der enda nogen rester igjen, var det en kjærkommen tilsetning til næste mål. Kroppsvask vilde være selv* mord; fra de forlot Jason og til de kom til Godthaab forekom ikke nogenslags vask, heller ikke klæsbytte. Det civiliserte menneskes renslighetsregler modifiseres i 40 graders kulde, og overflødiggjøres, for der fins ingen bakterier i den temperatur, ikke til en snue en* gang. Bortset fra forfrysninger og ubehaget ved tørsten og fett* hungeren, var helbredden hele tiden utmerket. Ikke en eneste svke* dag på nogen av deltagerne.

Men livet hadde også sine lyse stunder — «hadde vi det slitsomt og vondt imellem, gav likevel disse netter med nordlys og måne* skinn et godt vederlag; også denne del av jorden har sin skjønnhet. Når det alltid skiftende nordlys trådte sin lette eventyraktige dans over den sydlige himmel, måskje i mer strålende prakt enn noget annet sted, kan det nok hende at man glemte slit og møie; eller når månen kom op og tilbakela sin tause vei over den stjernesådde himmel, spillet på toppene over iskammene og badet hele denne stivnede isverden i sitt sølvbad, da senket der sig fred overalt, og livet blev skjønnhet. Jeg er sikker på at nattevandringene over Grønlands innlandsis har gjort et uutslettelig inntrykk på alle oss som var med på hin ferd.»

24. august, elendig føre, sneen trå som sand og løs, bratt stigning. Hver kvartmil belønnes med en plate kjøttspulversjokolade tilmanns. Dagens marsj 1 mil.

Til kvelds havrekjeks med sne overhelt med citronsyre, citron* olje og sukker, den mest oplivende og vederkvegende dessert man kan tenke sig. Den ligner ganske den italienske rett «granita». En egen stemning å sitte der utenfor teltet og nyte denne rett i små munnfuller og se på månen som spilte henover snehavet, mens tankene søkte derhen man sist spiste granita, men det var en varm sommer* natt ved Neapels golf, mens månen spilte henover Middelhavets mørke bølger.

Den næste dag fremdeles bratt og føret enda verre. For å inn* spare tid satte man kokemaskinen igang på sleden. Da suppen kokte, stanset de, reiste teltet, bar maskinen inn, men der veltet Nansen den, så suppen med alle sine herlige ting, og spiritus og sneklum* per fra vannkarret, fløt utover teltgulvet. Alle sprang op og kastet alt uspiselig ut og løftet teltgulvet i hjørnene, så suppen samlet sig

5 — Fridtjof Nansens saga.

65FRIDTJOF NANSENS SAGA

i midten, heldte den så op i kokekarret og kokte videre, «neppe en dråpe blev tapt», suppen smakte utmerket, den denaturerte sprit øket kun smakens kraft. Næste dag snefok og storm. Pårigget med alt vindtøi og hettene lukket om hodet som formummrede munker, staket de sig opover, mens den fine sne trengte sig gjennem porene i tøiet; det blev en våt omgang når sneen smeltet i soveposen. Næste morgen var de begravet i sne, som under nattens storm hadde fylt teltet. Kjelkene utenfor og teltet næsten forsvunnet i sne, men sneen gjorde det lunt, og de hadde en hyggelig søndagsmorgen med kaffe og frokost på sengen. Næste morgen en stigning så bratt at de måtte være tre og tre mann om hver kjelke. Da de gikk ned* over etter ny vending, sa Kristiansen, som sjeldent oplot sin munn: «Herre Gud at folk kan ville sig selv så vondt som å gjøre dette,» Den 27. august teltarrest for storm. Nansen skjønte nu at med det vær og føre vilde de ikke nå det siste dampskib i Christianshaab, han besluttet å endre kurs, til Godthaab, — kortere vei og mer hjelp av vinden, og godt håp om der å nå det siste skib.

Den næste dag bandt de kjelkene sammen til to flåter, rigget op master og sydde presenninger sammen til seil, en kald jobb med bare never i 7 timer.

Det sureste arbeide oppe på isen var å reise teltet, for teltet måtte settes sammen med bare nevne, to ganger frø Nansen alle fingrene, siste gang fikk han ikke tødd dem op før i soveposen, «næsten uutholdelige smerter», sier han, og da har de visst vært slemme. Engang forfrøs han nesen og strupepartiet, men opdaget det itide. Verst var det å klare mavepartiet i storm, en filthat var redningen. For ansiktet var solen i denne tynne luft likeså lei som kulden. Kristiansens kinner hovnet op med stygge blemmer og sår. Og lappene blev sneblinde til de lærte å bruke slør og briller.

«Det tok sig forøvrig ganske eiendommelig ut å se disse fine silkeslør vaiende mot den blå luft. Det drog uvilkårlig tanken hen på vårpromenader, glimrende ekvipasjer, elegante dameskikkelses og strålende øine; istedet så vi her seks menn, alt annet enn elegante, trekkende nogen ekvipasjer, som heller ikke led av den svakhet, og bak slørene møtte en kun seks skitne, værbitte ansikter.»

29. august tok Nansen, Sverdrup og Dietrichson indianertrugene på. I førstningen stupte de på nesen i et vekk, men så gikk det bra, de bar bedre enn de norske trugene, og gav godt fotfeste.

66GRØN LAN DSFERDEN

Kristiansen kunde ikke lære trikket med dem og holdt sig til de norske trugene. Lappene vilde ikke ha nogen slags truger, og slet sig næsten ut, inntil de den 30. august tok ski på. Fra 2. september, da den verste stigning var passert, hadde alle mann skiene på.

Den 31. august svant den siste nunatakk under horisonten bak dem, og inntil de så land igjen den 21. september, var der uke etter uke intet annet enn en uendelig flat sneørken; den ene dag gikk som den ånnen i trettende ensformighet og jevnt slit. Fra den dag var sneens overflate jevn som et speil uten ånnen ujevnhet enn ski* sporene. Føret var tungt, så dagsmarsjene lå mellom en og to mil. Hadde de nådd herop ved midtsommertid, ville de hatt glatt og fast skareføre, men nu lå der ovenpå dette løs nysne, fin og tørr som støv og pakket ihop til foksne, trå som sand eller klæde. Jo kallere det blev, desto verre blev den. Og nu i september blev det kalt, 40 grader i teltet, 45 utenfor, den laveste temperatur som er målt på den årstid på vår klode. Endog i soveposen blev det så kalt at hodet om morgenen lå omgitt av rim og is. Skjegg og hår frøs etterhvert fast til klærne, så det kunde være besværlig å få munnen såpass op at en kunde snakke. I den tynne tørre luft kunde middags* solen selv i denne tid brenne slik at sneen blev kram og fottøyet blev vått. Mot kveld kunde en da lett fryse føttene av sig. Sko, ladder og strømper var ofte frosset sammen til et stykke. Mellom dag og natt kunde lufttemperaturen svinge med mere enn 20 grader. Den samme foretelse som i Sahara, med kveldene hete i solen, men om natten kan vannet fryse.

I denne kvelden på innlandsisen — i en høide som Galdhø* piggen, var Dietrichson ikke å misunne. Med en hårdførhet og en vilje som selv Nansen måtte beundre, utførte han de meteorologiske observasjoner; disse måtte gjøres med bare nevene og hans fingre blev føle av frost.

Tung kroppsanstrengelse i slik kulde og tynn luft er meget tret* tende og ubehagelig, og når der så til 40 graders kulde kom storm, var påkjenningen følbar selv for disse herdede karer. Engang fikk de slikt vær i 4 døgn, men bare i ett holdt de sig i teltet. Sneen begrov teltet, så de satt lunt og godt, og trøstet sig med en kopp kaffe og en røik. I denne tid blev fetthungeren særlig slem, og en dag spurte Sverdrup om det gikk an å drikke skosmørelse, — gammel kokt lin* olje. Mot tørsten fant Nansen at det var godt å tygge på en flis,

67FRIDTJOF NANSENS SAGA

det holdt munnen fuktig. Han og Sverdrup åt omrent op de norske trugene, de var gjort av hegg og denne tresort var god, 'og særlig barken var ypperlig.

Den 14. september tok det så smått til å bære utfor. Høieste punkt var 2 716 m. De speidet hver dag etter «land.» Ravnas fjes blev surere og surere. En kveld i teltet sier han: «Jeg gammel fjellapp, jeg dum tosk, jeg tror vi ikke aldri kommer til den vest« kyst». Hertil svarte Nansen: «Ja det er sant det Ravna, du dum tosk». Da lo Ravna høit. «Ja det er sant, Ravna dum tosk». Han var øiensynlig trøstet med å bli svart slik.

Næste dag var det 15 kuldegrader, da var det mildt og godt, syntes de.

Og den 17. var det en stor dag. Det var 2 «månedersdagen siden de forlot Jason, der var smørutdeling, og der kom en snespurv og kvidret omkring dem, satte sig i sneen, og fulgte dem en stund på ferden. «Hvis man trodde på gode engler, vilde man sikkert anta disse to snespurver, den som bød oss farvel på østkysten, og den som bød oss velkommen her, for slike; og velsignet være de for deres muntre kvidren, den satte liv i oss alle, og med fornyede krefter drog vi fortrøstningsfulle videre.»

Så fikk de god medvind, satte seil, og så gikk det i strykende fart utover, mil etter mil. Sledene var bundet sammen to og to, med en styrstang som stakk frem foran mellom sledene, her stod en på ski og styrte, de andre to satt enten bakpå eller «snørekjørte.» Ut på ettermiddagen så de land, de ble ved med å seile, stadig fortære, helt ned i sprekkterrenget, her hadde de nær gjort sin siste seilas. Nansen så plutselig foran sig en svart skygge, i siste øieblikk før han luffet opp like ute på kanten av et flere hundre meter dypt svelg i isen. I det usikre månelys torde de ikke seile videre, men slo leir. Nansens fingre var bortfrosne, og han fikk en slem natt før han sovnet fra dem. Da de næste morgen stakk hodet ut av teltet, så de hele landet sørnedenfor Godthaabfjorden, ligge utbredt for sig. «Minnes du første gangen du som barn så høifjellet ligge blinkende med jøkler og fonner foran dig, minnes du hvor den drog, hele denne ukjente verden, ja da vil du også forstå hvordan vi følte det ved synet av landet her. Vi var som barn, der trengte sig noget opp i halsen på oss, mens øinene fulgte dalene og forgjeves lette etter et blink av havet. Det var et vakkert land, vilt og storlått, just lik Norges vestkyst».

68GRØN LAN DSFERDEN

Godthaab,

Fra Nansens skissebok.

Den dagen og nogen dager til fikk de stå hårdt i. Randsonens sprekker var ved å ta dem, et par ganger var de tunge sleder nær ved å gå utfor, og karene selv hang flere ganger i lause lufta over avgrunnen og fikk bruk for sine gymnastiske kunster i svingstang og tau; her var bruk for «opkipning» og «opstemning,» for krefter og smidighet og raskhet, for et øie på hver finger og nervene i orden. Den før nevnte genius, hadde sin fulle hyre men også sin store for* nøielse disse dagene; det var riktig en «djævelens dansesal» hun loset dem over.

En dag oppe i iskløftene her fant de vann. Nansens skildring formelig svulmer av lyrikk over de vannsvulmende maver.

Den 24. september var de endelig nede av isen og satte foten på bar mark. «Ord kan umulig beskrive hvad det var for oss bare å føie jord og sten under føttene, det velvære som rislet gjennem oss ved å føie lyngen bøie sig under sålen, og kjenne en vidunderlig duft av gress og mos».

Den dagen slo de natte*leir på bar mark for første gang. For

69FRIDTJOF NANSENS SAGA

Ravna. Kristiansen. Sverdup. Nansen. Dietrichson.

en nytelse å strekke sig i myk lyng. Et lyngbål utenfor teltdøren kaster Rembrandtsk lysskjær inn i teltet, hvor karene sitter og eter sig mette og glade. En herlig kveld med mild luft, Nansen ligger på ryggen i lyngen og drømmer, og Sverdrup tar sig en piperøik av mose. Det var den herligste kveld han hadde hatt i sitt liv, sa Sverdrup.

Nå Godthaab over land var u gjørlig. Den næste dagen bar de bagasjen ned gjennem Austmannadal til Ameralikfjorden, de fire fortsatte med det, mens Sverdrup og Nansen laget en båt av telt* bunnen over et stativ av viergrener, årer av grener og seilduk til blad, tofter av stokker. Ingen elegant farkost, men med den rodde de avsted, og 6te dagen, 3. oktober var de i Godthaab, hvor en salutt dundret løs da de fikk vite hvem det var.

En bra rotur, — en dag satt de 20 timer på toften, da klarte ikke baken mer. Været var godt med praktfulle solkvelder og nord* lys. Og ingen sparing på nisten, de skjøt store blåmåker og åt rubb

70GRØN LAN DSFERDEN

og stubb av dem, hode, føtter, alt; med dessert av krekling, den la de i sig, stående, sittende, liggende, tilsist gadd de ikke bruke neven, men plukket med munnen til de sovnet. «Hvis det er sant at frådseri hører til de groveste synder, må vi to som den dag spiste krekling i Ameralikfjorden, komme til å lide en uhyggelig straff». Våre dagers vitaminforskere vil ha avladen ferdig.

Men skibet var gått, for 2 måneder siden. Og nærmeste skib lå 70 mil borte, og skulde gå om nogen dager. To

raske kajakk* menn nådde frem med brev, som skibet tok med sig fra Nansen til Gamél, og fra Sverdrup til hans gamle far.

De fire inne i fjorden blev hentet og kom frem den 12. oktober. Ferden var endt.

«Vi hadde slitt hårdt, og unektelig døyet endel ondt for å nå målet, — og hvad følelse hadde vi nu? Var det den lykkelige seir* vinners? Nei, målet, det hadde vi ventet så lenge på, det kom for lite uforberedt». Gleden den lå jo i selve bedriften, den var oplevet momentvis på veien til målet, i kampen for målet. Da målet var nådd, var gleden å ete sig mett, strekke sig i «en virkelig seng», stikke hodet dypt ned i en vaskevannsbolle. Når varden er nådd, er det med hånd over bryn å fange inn synet av den næste, et nytt mål, det som stod i hans sinn da han svarte fru Rink: Det vil skje.

Ungdomsmot går som rovfugl i det blå, det må jage, det må slå, det må alle varter nå.

\

Nansen og hans kamerater måtte altså overvintre i Godthåb, hvor de danske familier viste dem den største gjestfrihet.

Nansen brukte det meste av sin tid til å studere eskimoene. Ved å leve eskimoenes liv. Det er det karakteristiske for hans studie* måte. Han bodde i deres hytter i ukevis, arbeidet med dem, deltok i deres lange reiser, lærte å ro i kajakk og bruke deres redskap og våben, åt deres mat, lærte deres seder og skikker, og blev så flink i deres vanskelige sprog at han og de godt forstod hverandre. Han blev glad i dem, og de i ham.

De var imponert over så flink og fullblods en eskimo han blev. Saken var han behovde ikke å gjøre vold på sin natur, tvertom

71FRIDTJOF NANSENS SAGA

bare å slippe den løs. Det naturoprinnelige, det primitive, the wild calling i ham selv, utviklet gjennem hans friluftsliv til en fullt bevisst trang og drift, den gjorde overgangen til eskimo ganske lett, «det går mer og mer op for mig at det vilde ikke være ganske umulig for en europeer å bli eskimo når han hadde tiden for sig».

I den con amore skrevne bok «Eskimoliv» skildrer han forståelses? fullt og sympatisk dette naturfolks liv.

«Eskimoen danner den ytterste forpost mot isegnenes uendelige stillhet. De strøk alle andre forsmådde tok han i besiddelse; gjennem stadig kamp og langsom utvikling lærte han hvad ingen har lært bedre».

Han er opfylt av beundring for dette folket som har over? vunnet en så hård natur. De primitive folk klarer sig selv, sålenge de får lov til å være sig selv, være i fred for civilisasjonens såkalte velsignelser. De lever bedre og lykkeligere uten den. Først når de kommer i berøring med de civiliserte, går de tilgrunne både fysisk og moralsk.

Og Nansen mener dette gjelder også eskimoene. Av naturen er de velbegavede, med en høi moral. Han er ikke enig med misjo? næren Hans Egede som sier om eskimoene: «Sådanne vanvittige, koldsindige uten kjennelse av nogen slags gudsdyrkelse i féisk dum? het, uten orden og disiplin levende mennesker.» — «Hvor vi dog står lavt, og hvor disse «ville» hadde rett til å se ned på oss med forakt, om de fikk vite at her bruker man i den offentlige presse de gemeneste skjellsord mot hverandre som f. eks. løgner, forreder meneder, smussblad, skandalpresse, tølper, selv tar de aldri et skjells? ord i sin munn, ja deres sprog savner denne ordklasse som hos oss er så rikt utviklet.»

Efter hans mening skulde — slutter boken — varebeholdningene pakkes sammen og de og kjøbmennene seiles tilbake til Danmark. Det vil engang måtte skje likevel; men da vil, kan hende, ingen eskimo være tilbake og befolke dette land. «I de lange vinternetter vil de døde leke sin lysende lek 1 over sitt snelands evige døds? stillhet. -»

15. april 1889 kom skibet «Hvidbjørnen» og avskjedens time var inne. «Det var ikke uten sorg at flere av oss drog bort fra det sted og det folk hvor vi hadde funnet oss så usigelig vel.» — En

1 Nordlyset er de dødes lek, mener eskimoen-

72GRØN LAN DSFERDEN

«Hvite seilere i hundrevis».

av Nansens Grønlandske venner sa til ham: «Nu drar du tilbake til den store verden, hvorfra du kom til oss, der treffer du mange mennesker og meget nytt og vil snart glemme oss; men vi vil aldri glemme dig.» Og de som har kjent Nansen vet at han aldri glemte dem.

Et lite trekk : til hver jul sendte han gave og hilsen til den eskimo som hadde lært ham å ro i kajakk.

Den 21. mai kom de til Kjøbenhavn. For et år siden en selv* mordskandidat som Norge ikke vilde sette 5 000 kroner på, nu en verdensberømt mann.

En uke i fest i Kjøbenhavn, og derpå en hjemkomst ingen nord* mann hadde oplevet makin til. Den 30. mai, i det herligste vær, gled «Melchior» op under Akershus, som tordnende bød velkommen hjem, — dampere, torpedobåter, hvite seilere i hundrevis. Akershus og alle brygger pakkende fulle av folk. Selv Ravna var ikke ube* rørt. «Se, er det ikke pent med alle menneskene?» sa Dietrich* son. «Jo pent, meget pent, hvis de bare hadde vært ren,» svarte Ravna.

73FRIDTJOF NANSENS SAGA

På «M. G. Melchior» fra Kjøbenhavn.

Opp i vinduet i Søstrene Larsens hotell, hvor han skulde bo, stod Marthe Larsen, husholdersken på Store Frøen, hun viftet og vinket og tårene rant. Marthe, den moderlige Marthe, hun som for* bandt hans blodige ansikt første gang han var ikast med isen, hun som hadde hjulpet ham i mangt et beknip. Nu kom han stormende op trappene og inn og slo armene om henne. Det var som han dermed favnet far og mor og hjemmet på Store Frøen, ja gamle mor Norge selv. Nu var gutten hjemme igjen.

Om Nansen som leder av Grønlandsferden og om forholdet mellom deltagerne, skriver generalmajor Dietrichson i brev, hvorav her med hans tillatelse hitsettes:

«Nansens planleggelse av Grønlandsekspedisjonen og forbe* redelsen til denne var så grundig gjennemtenkt at han var forberedt og utrustet til å møte enhver hindring, der kunde tenkes å ville tilstøtte ekspedisjonen.» — — — Han skildrer hans skikkelse: «Høi, slank og kraftig, vel utrustet til å tåle legemlige anstrengelser. Av

74GRØN LAN DSFERDEN

temperament var han rolig og be* hersket, og klartenkende som han var hadde han derfor lett for å fatte en hurtig og samtidig vel overveiet beslutning. Han var hårfør, uforferdet og i besid* delse av en ukuelig energi og en beundringsverdig arbeidskraft, en enestående viljestyrke og seig ut* holdenhett.

Hvad der ikke er minst vik* tig for et heldig resultat av en sådan ekspedisjon hvor samtlige deltagere i en lengere tid lever uavlatelig tett inn på hinannen, er at der hersker godt samhold mellom disse, og dette avhenger for en vesentlig del av ekspedi* sjonens leder. Ved sitt likefremme, naturlige og elskverdige vesen og sitt lyse humør fait det Nansen naturlig å bli god kamerat med ekspedisjonens samtlige medlemmer uten derved å tape noget av sin autoritet som leder. Han stilte sig på like fot med kameratene, delte alt slit og savn med disse, og tok ofte selv det tyngste tak, han sparte sig aldri. Alt dette bidrog til et utmerket samhold mellom ekspedisjonens deltagere, der alle omfattet Nansen, ikke alene med aktelse, respekt og beundring som den ut* merkede chef, til hvem vi hadde ubetinget tillit, men også med et op* riktig vennskap, et vennskap som Nansen fullt ut gjengjeldte, hvoropå han gjennem de mange forløpne år like til kort før sin død gav flere beviser.»

GRØNLANDSFERDENS VI DEN SKAPELIGE BETYDNING

For det store publikum var den idrettelige bedrift det viktigste ved Nansens Grønlandsferd. Den dristige geniale plan, den ypper* lige forberedelse, den dyktige utførelse, de farlige situasjoner, den strålende seier, det hele et heltepos.

Men dette epos var også et kapitel i den videnskapelige forsk* nings saga. Utforskningen av et landområde som er i samme til* stand nu som Norge og Sverige, ja hele Nord*Europa og Nord* Amerika var i under den store istid, har selvfølgelig sin store betydning.

Inntil få år før Nansens ferd, visste folk ikke stort mer om Grønland enn våre forfedre for 900 år siden.

Da Erik Raude sommeren 985 vendte tilbake til Island fra en smule landflyktighet for draps skyld, fortalte han om et nytt land langt i vest, som han kalte Grønland. Navnet som ikke svarte til virkeligheten, lokket mange over den samme sommeren, 25 skib fra Breidafjord og Borgarfjord drog avsted, av disse rakk 14 frem. Norske bygders sulte* og degenerasjonssaga på Grønland, — et trist kapitel av norsk kolonistyre — viste at denne istidsrest av et land er et naturlig hjem bare for polarfolk. Nansens bok, «Eskimoliv» dokumenterer det.

76 GRØN LAN DSFERDEN

Det vi nu vet om Grønland, skyldes mest de tallrike danske ekspedisjoner, — men også svenske og norske, som har, særlig etter Nansens tid, gjennemtrawlet kystlandet i vest, øst og nord.

Grønland er verdens største ø, 27* gang så stor som Norge og Sverige, eller 2,14 millioner kv. km. Sydspissen ligger lenger syd enn Oslo, og nordpå når det over den 81de breddegrad, eller 2 500 km., største bredden er 1 200 km.

Det er fra havet langs sine kyster at Grønland får sitt værlag, som Norge sitt, på samme breddegrad er det ene et polarland, det annet ikke.

Det meste av landet ligger under et mektig skjold av en bre, bare langs havet er en bar kystrand, for det meste bare nogen km. bred, men sommesteds 100—150 km. Somme steder går innlands* isen like i havet. Ute ved kysten er der mose, lav og stargress, inne i fjordene er der rikelig gress, i det sydlige kratt av dvergbjerk, ener og pil. Der kan dyrkes kål, reddikker, gulerøtter, persille, grønne erter, men korn blir ikke modent. Norske nybyggere førte med sig sauer og kuer, men uten jevn forbindelse med utenverdenen klarte de sig ikke, skjeleffunn viser degenerasjon. Bare de kan bestå som kan nøie sig med den levemåte og de redskaper naturen der har bestemt til dem. Det er de av nordmennene i gamle dager så forakte eskimoer som er menneskehets ytterste forposter i polar* naturen, og de vil klare sig sålenge de får lov å være i fred for kul* turens og civilisasjonens såkalte velsignelser. De for eskimoene ansvarlige styrelser, både den danske og den kanadiske, er begynt å forstå det, og søker å isolere land og folk. Men sikkert for sent.

Får eskimoene være ifred, innenfor sitt primitive liv, er de like* så lykkelige, og likeså glad i sitt land som deres herrer er i sitt. Grønland har en mektig og skjønn natur, kystene er som Norges, sterkt innskåret av fjorder og dekket av skjærgård, og kystfjellene er ofte enda mer storslagne enn selv Norges kyst i Nordland og Tromsø, og inne i fjordene forhøjer elvene, fossene, skridjøklene landets skjønnhet, og innenfor løfter sig innlandsisens mektige hvelv, der de dødes ånder bor og danser i nordlysets flammer.

Nedgjennem alle daler presser innlandsisen sine masser frem, ofte med fronter på flere mil, — 10 mil, og med en fart i døgnet på over 30 meter. Våre breer, Folgefonna, Jostedalsbreen og Svartisen blir ganske beskjedne ting.

77 FRIDTJOF NANSENS SAGA

Under det svære press smelter bunnisen, og store elver renner vinter som sommer, og fører sten, grus og slam i store masser til fjords. Der hvor bre går like i sjøen, brekkes den av opdriften, eller stuper utover fjellveggen, den «kalver». Kalvene kan stikke hodet op til over 100 meter over sjøen, 6 ganger mer er under over« flaten. Kalvens overflate kan være op til 70 000 m². Når sol og sjø har meislet slik en blokk, kan den tilfredsstille selv en

Vigelands fantasi. Nansen var oppe på et slikt isfjell, med tårn og pigger og dype blågrotter, og skibakker inne på det.

Men når et slikt feslott nikker av sig et tårn på nogen hundre tonn, og så attpå mister likevekten og deiser rundt, ja Nansenek« spedisjonen var så heldig at det bare blev til tre dramatiske punkter i dagboken.

Det er millioner av tonn som føres i sjøen med disse isfjell. Utenfor kysten tar så polarstrømmen dem sammen med den grove polarisen og fører dem sydover. På østkysten er denne isstrøm så tett og bred og strid, at den vanskeliggjør tilgangen til østkysten, hvad Nansen og hans menn fikk erfaring nok om.

På Grønland kan man se i virksomhet selve verkstedet som ut« graver daler og fjorder. Det veldige press under skridjøklene driver som en nothøvel og tar ut av bunn og sider millioner av tonn. Det åpenbares også hvad lagene gjemmer på.

Bergartene er gneis, granitter, syenitt, hornblende og skifre.

Flere steder er yngre fjell fra kritt« og tertiaertiden, med rike forsteninger av planter. Der er sandsten og skifere med rike plantefunn i. Disse er blitt dekket av vulkanske basalter, som har beskyttet de sprø lag fra ødeleggelse. Neppe noget land i verden har så rike lag med fossile planter. I Nord«Grønland er kulleier.

Skuringsstriper i fjellet like ut til kysten viser at isen har dekket hele landet — nu er 500 000 km² bart, — der har altså vært enda kaldere enn nu. Men i tidligere perioder, — kull og trias, perm, helt ned i tertiaertiden, så nær opp til vår egen periode som den næst siste tertiar —, viser forsteninger av planter fra de forskjellige lag, at Grønland helt opp til nordkysten har hatt en temperatur og en plantevekst som svarer til Islands nu, for en tid endog til Egyp« tens. En vegetasjon av palmer, eik, bøk, laurbær, valnøtt, fiken. Siden er disse lag blitt dekket av vulkanske utbrudd av basalt, og en istid har utryddet alt liv. Ved isens tilbakeviken er etterhvert

78GRØN LAN DSFERDEN

plantearter kommet fra andre land og fra nunatakker — som alltid har vært over isen, — og har spredt sig innover den snefri kyst* randen.

Menneskets kjennskap til istiden, eller istidene, er ikke av gammel dato. Fra 7(%årene i forrige århundre er man klar over hva istidens merker, de avrundede fjellformer og skuringsstriper, betyr. Av årsaker man ennå ikke er klar over, har der vært to store ned* isningsperioder, med et lengre mellomrum av en mildere tid. Hele Nord*Europa og Nord*Amerika har vært under is, av Europa ca. 5 millioner kv. km. Breen som alltid har vært i bevegelse, har ført sten og grus fra fjellene, — av Norges overflate er gjennomsnittlig avskurt 25 m., — og massene er ført sydover, norsk sten til Jylland og Nordvest*Tyskland, mens Sverige har forsynt de danske øer og Tysk* land, «svenskestenen» ved Leipzig hvor Gustaf Adolf falt, er bok* stavelig en svensk granittblokk som breen har ført dit. Slike van* dreblokker er velkjent. Ofte har breen under sin smelting senket store blokker ned på fjelltopper og rygger, så lempelig og pent bragt dem i balanse med en liten berøringsflate så de kan beveges, vagge* stener kalles de. I Maridalen ved Oslo er en gård som heter Vaggesten, etter en slik sten. Fjellandskapet nord for Egersund er fullt av slike merkelige avlastede blokker på rygger og topper. Is* tidene har med sin skuring og sine transporter utformet land, laget fjorder og daler, deres meisel har vært med på å skape Norges skjønne trekk; og de samme tider har lagret opp masser av slam på havbunnen til store sletter som siden har dukket opp av havet og blitt tørt land.

Mennesket har levet gjennom istidene. Det har vært kritiske perioder for livsutviklingen på store strøk av jorden. Dyre* og plantearter er gått til grunne. De svære kjempedyr, utrustet med uhyggelige våben og forsvarsmidler, så vår tids tigre er som uskyl* dige kattunger mot dem; mammutter, det ullhårede neshorn, uroksen, kjempehjorten, kolossale krypdyr og øgler har ikke kunnet stå sig. En levning som moskusoksen lever igjen med den istid den har beholdt på Grønland.

Kjempedyrene bukket under, men mennesket var elastisk nok til å leve på vikende front. Der er dem som mener at menneske* evnene fikk sin seirende utvikling nettopp i kamplinjen overfor breen og kulden.

79FRIDTJOF NANSENS SAGA

Det er et spesielt kjennetegn på homo sapiens trangen til å ut* forske sin fiende, finne årsakene til hans bevegelser. Istidenes år* saker vil ikke gi naturforskeren ro. Han kan ikke endre dem, men han vil kjenne dem. Nu* tidens istid på Grønland gir na* turforskeren den beste anskuelses* undervisning om den tid da Norge lå skjult under to tusen meter is. Men da var der ingen Nansen som med skisporenes runer av* slørte det skjulte Norge. Om tusener av år når valnøtt, eik og bøk igjen dekker Grønlands da* ler, vil en grønlender der i en pipehvil peke med snadden rett til værs og si: Rett over her, 2 000 meter op i luften, gikk seks mann på ski tvers over Grønland for tolv tusen år siden.

Hvad de videnskapelige resul* tater av Nansens Grønlandsferd angår, må det erindres at ekspedisjonens ene store mål var å komme frem, nå frem fra kyst til kyst. Ekspedisjoner fra 5 land hadde måttet vende om uten. å ha løst spørsmålet om Grønlandsisens indre.

Grønlenderne selv kunde ikke finne på å utforske innlandsisen. Hvad skulde de det for? Der fantes hverken sel eller hval der inne, bare en isørken uten spor av liv, et dødens rike hvor de dødes sjeler og onde ånder, og selvfølgelig da også gjenferdene av de gamle nordmenn holdt til. Derfor var det heller ikke lett å få eskimoer med inn på isen.

Der levde sagn om et isfritt indre, og den store polarforsker Nordenskiöld mente for alvor at det var mer enn sagn; muligheten av et isfritt indre kunde videnskapelig begrunnes, mente han.

80

Fra Nansens skissebok.GRØN LAN DSFERDEN

Det Nansen fant, var at isen ligger som et sammenhengende dekke fra kyst til kyst, uten oaser eller isfri strekninger, heller ingen opstikkende fjelltopper. Disse — nunatakkene — finnes bare i rand* sonen. Det indre av snemarkene hadde i Nansens rute en jevn overflate, med jevn svak stigning mot breens høiderygg som ligger i nord*syd, omtrent etter landets midtlinje. De senere ekspedisjo* ner tvers over på forskjellige breddegrader viser det samme billede av brerens form. Høide* punktet i Nansens rute var 2716 meter. Innlandsisens overflate er altså ingen kopi av underlaget. Brerens tykkelse er derfor meget forskjellig. Over de dypeste dalene må den være minst 2 000 meter.¹

I s s k i 11 e t behøver ikke å ligge der hvor vannskillet vilde ligge i det isfri land. Isens plastiske masse vil bli høiest der hvor mot* standen mot utglidningen er størst, og det vil i almindelighet si i midten av isdekket.

Hvordan er innlandsisen opstått? Som kulden øket, har smelt* ningen ikke tilsvart snefallet. Vinnen har feiet sneen ned av fjellene og fylt dalene mer og mer, og til sist er de høieste topper forsvunnet. Breen har vokset, inntil avgangen ved skridjøklenes kalving og smeltevannet bringer balanse overfor snefallet. Som en tykt seigt* flytende plastisk masse glir isen fra det indre ut mot kystene, med langsom fart i det indre, men økende ut mot kantene, hvor somme skridjøkler har en fart av over 30 meter i døgnet.

Utenfor disse iakttagelser av brerens utbredelse og form og be* vegelse, av isens og sneens art, er de øvrige videnskapelige iaktta* geiser de meteorologiske observasjoner som kunde gjøres uten å hemme ekspedisjonens fart.

1 Wegener*ekspedisjonen fant med ekkolodning 2700.

6 — Fridtjof Nansens saga.

81

Efter ferden.FRIDTJOF NANSENS SAGA

Det var vesentlig Dietrichson som hadde det hvert. Om dette arbeide og hvordan Dietrichson utførte det, skriver Nansen: «Det var med en selvopofrelse og nidkjærhet som er mere enn beundrings* verdig, at han tok sig av dette sitt hvert, og hvad det vil si under sådanne forhold å leve et arbeide som det han har levert, det kan bare

den tilfulle forstå som har prøvd å ta sine observasjoner, føre sin meteorologiske dagbok punktlig og nøyaktig i en temperatur under 30 kuldegrader, og når man selv er dødstrett, eller når under* gang truer rundt om, eller å skrive når fingrene er så ophovnet og ødelagte av forfrysning at man næsten ikke kan holde en blyant, ja, dertil hører en mer enn almindelig karakter og energi.»

Iakttagelsesrekken over temperaturen er den første som er gjort i en høitliggende is* og sneørken, og av stor interesse. Uventet stor virkning viste varmeutstrålingen i den tynne og tørre luft inne på innlandsisens indre. I dagene 11.—15. september sank tempera* turen om natten til 45 kuldegrader (høiden var 2 600—2 300 m. over havet), men steg om dagen til 20 kuldegrader. Så stor temperatur* forskjell kjennes bare fra Sahara og lignende ørkenstrekninger, hvor utstrålingen blir sterk på grunn av tørr luft.

Professor Mohn har beregnet at temperaturen på Grønlands innlandsis i de koldeste måneder går ned til 65—70 kuldegrader.¹ Det vil si at Grønlandsisen har jordens 2nen kuldepol, i samme avstand fra polen som den tidligere kjente, i Sibiria. Temperatur* forholdene over Grønlands innlandsis er en meget viktig faktor for værdannelsen over store deler av den nordlige halvkule.

En annen iakttagelse var at Grønlandsisens overflate i det indre overalt ikke er is, men dyp sne. Sneen smelter aldri der.

Ikke minst betydning hadde Nansens ekspedisjon deri at den fastslo skiløperes overlegenhet, og anviste det utstyr og den teknikk som siden er blitt mønstret for ekspedisjoner i polarstrøkene.

1 Wegenersekspedisjonen som overvintret på isen, fant 65

82 MELLEM SLAGENE

Et par måneder etter hjemkomsten blev Nansen forlovet. Derom

forteller Nordahl Rolfsen:

Natten til den 12. august regnet det med sand og småsten på de ruter i Eilert Sundtsgate bak hvilke Fridtjof Nansens halvsøster bodde. Hennes mann, nettop den samme som hadde vært hans lærer? mester i Nordmarka med børse og fiskestang, sprang av sengen og lukket vinduet op. «Hvad er det,» spurte han rasende ut i natten.

Der stod noget høit gråklædd som sa: «Jeg vil inn.» Fra vinduet falt skjellsord av dem som pleide å vanke i Nordmarka. Men den gråklædde blev ved sitt: «Jeg vil inn.»

Og Fridtjof stod midt på gulvet kl. 3 om natten i søsterens soveværelse, skrevet med de lange ben og hadde nevene i bukse? lommen og så morskt på henne. Hun satt opreist i sengen.

Men Fridtjof, hvad er det?

Jeg er forlovet, mor I

Med hvem, gutt?

Med Eva naturligvis!

Derpå sa han at han var sulten, og svogerent måtte ut i spis? kammerset etter oksestek og ned i kjelleren efter champagne. Der blev dekket på søsterens seng. Og det nye kapitel i Fridtjofs saga ble innviet ved dette nattlige festmåltid.

Eva Sars var datter av presten i Florø og Manger, den senere berømte professor i zoologi Michael Sars, hennes mor var søster av dikteren Welhaven. Hennes brødre var historikeren professor Ernst Sars og zoologen professor Ossian Sars, hennes søster sangerinnen fru Mally Lammers.

Det var en rikt begavet og livskraftig slekt, med store navn i Norges åndsliv, i videnskap og kunst.

83 FRIDTJOF NANSENS SAGA

Den Sars'ske familie 1891. Sittende i midten fru Maren Sars.

Hun var en av de største romancesangerinner vårt land har frem* bragt, en vidunderlig varm stemme, en fullstendig hengivelse i stem* ningen, en gjennem musikalsk opfatning, som hadde uttrykk for alt, fra det friskeste, muntreste til det sværmeriske, tragiske og storslåtte; dertil en strålende skikkelse, en karakter full av godhet og hjertelag.

Hun var en dyktig skiløper og fulgte sin mann på temmelig harde turer.

Her lar vi Nansen selv fortelle om en slik tur. Det var ved festen etter «Frams» stabelavlopning: «Jo det var ganske riktig nyttårskvelden. Det var i 1890, var det. Eva og jeg var reist op til Krøderen for å lufte på oss litt, og så blev vi enige om å gå op på Norefjell; på toppen naturligvis. Vi lå på Olberg om natten og var dogne om morgenens, og det var frem på formid* dagen da vi gikk fra gården. Vi drev ikke svært hårdt på heller, og imens gikk dagen. Det er jo ganske drøit å gå op om sommeren også, men om vinteren er dagen kortere, og da får en nøite sig om en vil rekke til tops mens det er lyst. Og så hadde vi slått inn på en retning, kanskje det var den beneste, men den forteste var det ikke. Sneen var veldig høi, og nogen fører hadde vi ikke. Der

84MELLEM SLAGENE

Fridtjof og Eva på Godthaab.

er alltid noget seigt ved en slik topp, som sagt, ja især på vinter* tiden da. Tilslutt var det umulig å ha skiene på lengre, det blev så bratt at vi måtte ta dem av og bære dem. Men op måtte vi jo, en kan da ikke vende på halvveien, selv om det er aldri så meget holkeføre og skare. Det siste stykke var næsten rádløst; jeg måtte hugge trin for trin med skistaven. Jeg foran, Eva etter. Det var omtrent som hun skrev i den norske stilens, småpiken: «For hvert skritt vi gikk frem, gikk vi to tilbake. Endelig nådde vi toppen.»

Ja, toppen nådde vi da, vi også; men da var det mørkt, og da hadde vi gått i et kjør fra 10 til 5 uten mat. Men det hadde vi da Guds velsignelse av — mysost og pemmikan i blanding. Og det satte vi oss til å maule midt oppe i sneen i tykke mørket.

85FRIDTJOF NANSENS SAGA

«Dere kan takke Gud at dere ikke får det her idag,» sa Eva.

«Ja, Eva, du sier det er vond smørelse,» knurret hennes mann, «men det er såmen bare en vane.»

Ja, der satt vi to alene oppe på toppen av Norefjell, sånn 5000 fot over havet. Snoen rev i kinnene, mørket blev tykkere og tyk« kere. Lengst i vest var det likesom en svak, svak lysning etter dagen, den siste i året. Vi fikk nok se å lette på oss.

Så var det å ta retning så nogenlunde nedover til Eggedal. Fra Høgevarde 1 ned til dalen er det vel så omtrent en norsk mil, så det hadde ikke vært noget å snakke om i lyset. Men nu var det ikke så greit midt oppe i ville fjellet. Det fikk stå til. Og utover gikk det i svarte mørket, jeg foran og Eva etter. Det gikk som en vind utover skrenter og berg, og det gjaldt å holde tungen rett i munnen. Når en har vært ute i mørke en stund så er det likesom det står en svak lysning av sneen: en kan ikke kalle det lys, men det er da likesom et skimt iallfall. Ja, Gud vet, som en kan klare sig mange ganger; men vi kom da nedover. Rett som det var måtte jeg bråstanse og skrike til Eva. Det var for bratt for skiene, det var ingen annen råd enn å gli på enden. Det leter på buksene, men det er sikrere når det er mørkt.

Sneen drev om ørene så det sved, for det var synd å si det var tøvær, og utover gikk det.

Allerbest det var, midt i fullest fart, blåste hatten av mig, — jeg hadde en så'n liten grå hatt som jeg pleier gå med. Så var det å bremse og komme på benene igjen. Langt oppe skimtet jeg noget svart på sneen, krabbet ived, hugget til og slo fingrene mot en sten. Hatten måtte ligge lengere borte; jo der var den. Jeg hugg i en sten igjen. Det yret bortover sneen med hatter, hatt i hatt, hatt i hatt langt bortover. Men når jeg skulde sette den på hodet så blev den til sten. Stener for brød kan være leit, men ste« ner for hatter er såmen ikke bedre.

Det var ikke annet for enn jeg fikk ake videre uten hatt.

Eva satt der hun satt, hun. «Eva!», ropte jeg. «Eva!» Langt nede svarte det. Det var likesom ingen ende på denne milen. Men ende på oss var det jo ennu, og den måtte holde for. Av og til kunde vi jo bruke skiene også, kast i kast. Men sneen var dyp, og det er nu utrolig hvor langt en klarer sig da. Noget som kunde

1 Toppen av Norefjell.

86 MELLEM SLAGENE

kalles retning hadde vi ikke len* ger; vi visste bare at vi skulde utover. Tilslutt stod vi bom* mende fast. Så måtte Eva sitte og vente igjen, og jeg famle etter fremkomst. Jeg lette skritt for skritt i svarte mørket og blev lenge borte. Med ett slo det mig: tenk om hun sovner av! Slik hender, — og trett måtte hun være. «Eva, Eva!», skrek jeg. A jo da, hun svarte den* gangen også, men langt, langt oppe. Var hun sovnet, sannelig om det hadde vært så greit å finne henne igjen. Men nu fam* let jeg mig da frem til henne og hadde den trøsten med at jeg hadde funnet et bekkeleie. Jeg vil forresten si at et bekkeleie er ikke den beste skibakken en kan finne, minst i stummende mørke med tom mave og tung samvittighet. For det var jo en halsløs gjerning dette her. Men det er nu utrolig hvor langt en klarer sig da, og vi klarte da endelig bekkeleiet også.

Nu var vi nede i bjerkelien, og endelig fant vi da vei, og så var vi ovenpå.

Langt nede traff vi en hytte. Jeg syntes der så nokså koselig ut, men Eva sa der var svart og fælt. Og nu var hun sprek ; nu vilde hun videre. Så'n er de.

Langt om lenge nådde vi klokergården i Eggedal. Da var det blitt sent på kveld, så vi måtte banke folkene op. Klokkeren blev rent følen da han hørte vi kom fra toppen av Norefjell.

Eva var ikke så nøie med natteleie den gang. Hun hadde ikke før satt sig på stolen, så sovnet hun av; men da var også klokken 12 om natten, og hun hadde vært i selen i 14 timer.

«Han er nok trett den vesle gutten du har med dig», sa klokker* far. For Eva gikk i grå skidrakt med et lite skjørt og bukser og pesk.

87 FRIDTJOF NANSENS SAGA

«Det er kona mi,» sa jeg.

Men da blev der låt.

«A kors, å kors, å nei, å nei! Trekke kona med sig over toppen av Norefjell nyårsnatten.»

Men så kom maten, og da hun luktet at det ikke var mysost og pemmikan, så våknet hun.

Og ovenpå hvilte vi oss på klokergården i tre dager. Ja det var turen til Norefjell nyttårvelden. Det var en hyggelig tur, synes jeg; men jeg vet ikke hvad Eva —

Et par dager etter kjørte den vesle gutten og jeg nedover Numedal til Kongsberg i 23 graders kulde, og da holdt gutten på å fryse ihjel for mig.

Men en får slite litt vondt engang imellem, forat en kan ha det godt bakefter. Den som ikke har prøvd kulden, vet jo ikke hvad varme er.

Det var i 1889 Fridtjof Nansen og Eva Sars blev gift. Det fortelles at da han fridde, føiet han til: Men jeg må op om Nord? polen.

Dagen etter bryllupet dro de ut på hans foredragsreise, til Göteborg, Hamburg, Vlissingen, London, Newcastle, Paris, senere til Stockholm, hvor han fikk Vega*medaljen, en stor og sjeldent ut* merkelse. Hvilke andre utmerkelser og ordener han fikk, viser for* tegneisen sist i boken. Høsten 1890 er de igjen på lignende ferd, København, Berlin, Dresden, i München og Hamburg. Han beret* ter om Grønlandsferden og om planene for den nye ferd. Overalt fullt hus og strålende fester. Og følger man ferden pr. avisene, slår det en det sterke inntrykk av Nansens personlighet som refe* ratene bærer preg av. Om det inntrykk han gjorde også i viden* skapelige kretser, vidner en uttalelse fra en av Europas største geo* grafiske forskere, professor, friherre F. von

Richthofen. «Det ein* dommelige trykkeri som Nansens personlighet overalt har øvet, når man stod ansikt til ansikt med ham, øvet sin forunderlige makt også ved dette foredrag. Han tok alle fangne ved det sterke inntrykk han gav av en mann med en urokkelig vilje, som stevnet mot et fullt bevisst mål, og som med seig energi holdt fast ved en forut fattet, vel overveiet og omhyggelig forberedt plan.

— Den gledelige forening av usedvanlig foretagsomhet og viden* skapelig sans. Begge finner man så ofte skilt. Især i vår idretts*

88 MELLEM SLAGENE

Godthaab.

tidsalder er det næsten reglen, at de dristigste kraftydelser, f. eks. i erobringens av våre høifjell og breer — kun blir utført for sin egen skyld og kun for å tilfredsstille lysten til eventyr. Så meget større påskjønnelse fortjener det, når overvinnelsen av de største fysiske vanskeligheter skjer i høiere formåls tjeneste. Han har lagt for dagen sans for og forståelse av de problemer som knytter sig til den arktiske forskning.»

Da han kom hjem fra siste foredragsferd, utkom siste hefte av det store verk: «På ski over Grønland.» 700 sider i stort oktav. Dette verk og det næste «Eskimo liv», optok det meste av første halvdel av tiden «mellem slagene». Dessuten overtok han stillingen som konservator ved det zoologiske museum ved Oslo universitet. Dertil et gigantisk forberedelsesarbeide til Nordpolens* turen.

Attpå bygde han sig hus. I by ville han ikke bo, ikke en* gang på Drammensveien, hvor de en tid forsøkte å bo tilleie. Han fikk en tomt ved Svartebukta bakom en odde ute ved Lysaker, der

89 FRIDTJOF NANSENS SAGA

hadde han som gutt ligget og lurt på villender. Her var han i ville naturen og heller ikke langt fra byen. Mens han bygget, bodde de i en stue ved Lysaker stasjon, hvor senere maleren Otto Sinding laget sig hus og atelier. Stuen hadde det aldri bodd folk i, og nu ved vintertid var det sannelig kaldt nok. «Her vendte han mig av med å fryse», sier fru Eva. Vaskevannsbollen var som en polarkalott hver morgen. I dette hundehus satt Nansen og skrev boken om Grønland. I frikvarterene sprang han ned til Svartebukta og så på byggeriet. Det var fru Evas fetter, arkitekt Hjalmar Welhaven som bygget det, og det blev et riktig norsk*norsk hus i sin innredning.

Bjørnson var med da huset ble innviet. Han reiste seg fra høgsetet, løftet champagneglasset og døpte den nye heimen: «Godt* haab skal det hete!»

I hvilestundene i disse års slit samlet Nansen gjerne sine venner til fest. Uforglemelige stunder for dem som var med. Malergutta — Erik Werenskiold, Eilif Peterssen, Skredsvig, Munthe, Sinding, det var karer med humør og vidd og ånd. Nansen, og fru Eva med, hadde jo vært borti malerkunsten. Gamle Schiertz i Bergen, som Nansen tegnet og malte hos, mente for ramme alvor at Nansen burde bli kunstner.

I disse sammenkomster kunde Nansen fortelle. Han var en mester også i muntlig fortelling. Det før meddelte om nyttårsturen på Norefjell er fra en slik fest, frokosten dagen etter at «Fram» gikk av stabelen.

90 FRAM OVER POLHAVET TIDLIGERE POLARFERDER

De norske vikinger var de første polarfarere. Lenge før andre sjø* farende folk våget sig på å slippe kysten av syn, drog våre fedre rett til havs, i sine vikingbåter med råseil drog de over havet i nord og i vest, til Novaja Semlja og Spitsbergen, til Baffinsbukten, New* foundland og Nord*Amerika, — et halvt årtusen før andre folk fant frem til de samme havstrøk. De fant og befolket Færøyene og Island og Grønland.

Det var disse dristige seilere som gjennem hundrer av år bandt ringen av øer og land omkring Norskehavet sammen til Noregs* veldet.

I åpne, tynnborde båter og uten kompass våget de sig ut og fant frem, — eller de fant ikke frem og gikk nedenom. Ved Eirik Raudes bosetning på Grønland drog 25 skib fra Island, bare 14 nådde frem.

De drog ut, drevet av hvad? Av det som alltid har drevet utferdens folk, av eventyrlyst, av frihetstrang, av økonomiske grun* ner; men også av ren vitelyst og kunnskapstrang.

91FRIDTJOF NANSENS SAGA

Vi hører om Othar, hålogalendingen, som var ved kong Alfreds hoff i England, han drog nordom Norge helt til Hvitehavet, som han selv sier, «han fikk en innskytelse og et ønske om å lære å kjenne og vise hvor langt landet strakte sig nordover, og om der var nogen beboelse av mennesker nord hinsides ørkenen.»

Men Norgesveldets sjøbundne ring brast, vikingskutene rånet med naustene, andre folk, hollendere og englendere blev Norskehavets herrer. Nordboenes opdagelser og erfaringer gikk for en stor del i glemme, og fantastiske ideer om nordhavene tok plassen. Således troen på et åpent polarhav, og dermed også en tro på en isfri nordøst* og nordvestpassasje til rikdommene i Kina og India, — fra det 15de århundre av. Efterhvert som isen stengte denne troens vei mot nordvest og nordøst, la de veiene lenger nord, tilslutt rett mot selve polen, — en via dolorosa. Men, også en slik vei kan føre til et viktoria. Hvad Englands historie beviser. I 1540 hadde England bare 4 skuter på mer enn 120 tonn. Da opstod den tanke å finne snarvei til Kina nordenom Norge og Russland. Et selskap i London sendte tre skibe avsted i 1553, to av dem overvintret ved Kolahalvøen. Russiske fiskere kom ombord den næste vår, de fant bare døde menn, alle omkomne av skjørbuk. De to skibe blev sendt hjem med nye mannskap. Det ene skib gikk ned med alle mann på den norske kyst, det annet forsvant. Men det tredje skibet som var blitt skilt fra de andre under en storm, det klarte sig, det var ført av en mann av dem som aldri gir sig, og som har øinene åpne og griper enhver chance i farten.

Han fikk høre om Hvitehavet, om den gamle handel mellom nordmenn og russere. Og dit drog han, mot mange kloke folks råd. Men den reisen blev det store vendepunktet i Englands handel og skibsfart. Et meget stort nytt marked for engelske varer, handels* flåten vokste veldig, og den hjalp England frem til verdensmakt.

Således blev en utopisk drøm stjernen som Englands genius spente for vognen, den hvite isport blev inngangen til den store nye æra for England.

A finne snarvei for Englands handel med produksjonslandene i Asia var altså en drivfjær for polarferdene i den første perioden etter 16de århundre. De fant ingen brukbar handelsvei, men opnådde praktiske resultater underveis, — New Eoundlandsfisket, Hudsonlandenes pels* handel, verdens største, og en rik hvalfangst i de grønlandske hav.

92MED FRAM OVER POLHAVET

Og de fant kyster og sund og øyer ingen før visste om. På 30=årskrigens tid fant Baffins det land og den bukt som bærer hans navn. Og han nådde Smiths Sund, innløpet til kanalen mellom Grønlands nordkyst og Grinnells og Grants land.

Hudson fikk sitt navn satt på Hudsonbukten, hvor hans forre« derske mannskap satte ham og hans sønn og nogen trofaste matroser i en båt og lot dem omkomme.

I nordostpassasjen har vi hollenderen B a r e n t s (Barents hav). Han måtte overvinstre, den første overvintring i polferdenes historie. I 10 måneder lå han fast ved Novaja Semlja og fikk prøve alle de lidelser den arktiske natt var så rik på. Den næste vår kort efter opbruddet, døde han på et isflak,liggende med kartet foran sig, med gode råd til de gjenlevende kamerater.

Vi har dansken Bering, i Peter den stores tjeneste, med to store ekspedisjoner langs Asias kyst, og ut gjennem det stredet som fikk hans navn. Han drev av ut i Stillehavet, og døde etter svære lidelser, etter forlis på en liten øy.

Efter Barents, Hudsons og Baffins tid er der ikke mer interesse for polarferder i handelens tjeneste. Der blir en lang pause på et par hundre år. Den næste periode, i det 19de århundre, gjelder polarferdene videnskapelig vinning og sportslig bedrift, det å nå selve polen, plante sitt fedrelands flagg i selve jordaksen.

Vi har Parry's berømte forsøk i 1827 med båter trukne på sleder, til 81° 45', en rekord som stod lenge. Den

sydgående strøm stanset ham.

Under Nar es ekspedisjon 1875-76 nådde M a r k h a m 83° 20'.

Under Greelys ekspedisjon 1881—84 nådde Lockwood 83° 24' den høieste breddegrad før Fridtjof Nansens.

Begge disse startet fra Smiths Sund. I havet mellom Grønland og Spitsbergen, hvor Hudson i 1607 nådde 73° 20' tyskeren Koldeweg 1869—70 77°. Den sydgående isstrøm stanset ham. Lettere fremkomst ved Spitsbergen hvor den varme strøm utenfor vestkysten går mot nord, det var her Parry gjorde sitt forsøk i 1827. Lenger øst igjen mindre gunstig. Her var det den østerrikske «ungarske» ekspedisjon under Weyprecht og Pay er 1872—74 gjorde sitt fremstøt med sleder til 82° 05'. Denne ekspedisjon opdaget Frantz Josefs Land.

Den danske ekspedisjon under Hovgård prøvde i 1883 å nå

93FRIDTJOF NANSENS SAGA

nordpolen fra Kapp Tsjeljuskin. I Karahavet kom han fast i isen, blev liggende der vinteren over, og vendte hjem næste år.

Gjennem Beringstredet og nordover er ikke gjort mange forsøk, det første er Cook i 1776, og det annet før Nansen er Jeannette? ekspedisjonen i 1879—81, ledet av amerikaneren De Long, «Jea? nette» kom fast i isen alt i Beringstredet og drev i 22 måneder i vestnordvestlig retning, med pumpene igang dag og natt i 17 måneder. Så blev skuten helt knust og sank 12te juni 1881 nord for de Ny? sibiriske øer på 77° 15'. Av besetningen kom en rest endelig iland ved Lenaelven. De Long og 12 mann sleper sig innover tundraen til sulten og kulden dreper dem.

Fra nordvestpassasjens saga har vi den ulykkelige Franklin? ekspedisjon 1845. Ikke en av 135 kom tilbake. En eskimokvinne har kanskje sett den siste av dem i live. Han satt på et iskoss, med hodet bøyd ned i hendene. Hun snakket til ham, han løftet hodet og så på henne, og sank død sammen. Gjennem 20—30 år sendte England ut ekspedisjoner for å frelse, eller finne spor etter Franklins mennene. Efterhvert fant de dem, gravene, korsene, likene. Mannskapet hadde forlatt skibene og i spredte flokker søkt sydover, gjennem mange breddegrader, til de siste, de sterkeste, stupte foran sledene og blev liggende med ansiktet mot isen. De døde mens de gikk, sa eskimoene.

En annen trist arktisk saga er Kanes ekspedisjon 1853—55. Han overvintrer i Kanebassenget i Smiths Sund nord for Grønland. Den gamle saga om kuldens, mørkets, sultens og skjørbuskens virkninger. «Vi har ikke et pund ferskt kjøtt, og bare en tønne poteter igjen. Der er ingen nu fri for skjørbusk, undtagen to, og da jeg så omkring på de bleke ansikter og sky blikke hos mine feller, følte jeg at vi kjempet livets kamp med underlegenhet, og at en arktisk dag elder en mann hurtigere og hårdere enn et år ellers i denne møsisommelige verden. Og med kulden og natten kommer sykdommen, forfrysninger, stivkrampe, skjørbuken, døden — og begravelsen : «bisettelsen», «med litt sne strødd på kisten».

Den arktiske saga om heltemodige menn endte før Nansens tid svært ofte slik, «med litt sne på kisten». Men én ferd før Nansen står helt for sig selv, strålende vellykket, det er den svenske Vega? ferd, 1878—79, ført av den store polarforsker Nordenskiöld. Han la sin plan på et riktig grunnlag. Han ventet til slutten av

94MED FRAM OVER POLHAVET

sommaren, da vannmassene fra de sibiriske elvene har ryddet isen fra kystene. Den 20. juli 1879 seiler Nordenskiöld gjennem Bering* stredet, nordostpassasjen er lykkelig gjennemført.

MED STRØMMEN

Den av polferdene som fikk størst betydning for den fremtidige polarforskning, var den ulykkeligste av dem alle, Jeanette*ekspedi* sjonen, De Longs.

Det betydningsfulle «resultat» av den var at et par oljebukser og nogen andre ting fra Jeanette blev funnet på sydvestkysten av Grønland i 1884, 3 år etter at Jeanette sank ved de Ny Sibiriske øer.

Professor Mohn skrev om dette i Morgenbladet i november 1884. Han antok at sakene fra Jeanette måtte ha drevet på et isflak tversover polhavet, ned langs østkysten av Grønland og fulgt strømmen omkring Kapp Farvel op til Julianehaab.

Ved å lese den arktiske forskningshistorie var det tidlig gått op for Nansen at ad de veier og på de måter man hittil hadde forsøkt, var det vanskelig å fravriste de indre ukjente isegne deres hemmelig* heter.

Men hvor lå veien ?

Da leser han «tilfeldigvis» Mohns artikkel. Da slo det straks ned i ham at her var veien. Med strømmen tvers over polhavet, samme veien som oljebuksa.

Vi minnes den høstkvelden i Bergen året før, da han også til* feldigvis hører oplest et telegram fra Nordenskiölds forsøk på Grøn* lands innlandsis. «Da slo det ned i mig som et lyn, planen var ferdig.»

Det er i denne ene hjerne disse «lyn» slår ned. Grønlands* idéen, — fra østkysten på ski over innlandsisen, — var i det norske folks øine en selvmordsidé. I de 4 Vs år idéen måtte vente, var der ingen som så nogen jobb i å komme ham i forkjøpet. Og den idéen som kom «rekande på ei fjøl» — eller et isflak over polen, var i de 9 år den stod på bedding i Nansens sinn, ingen andre liebabere til. Verdens største sum av polarerfaring — Englands geografiske selskap — trodde ikke på at de oljebuksene i Julianehaab innvarslet en ny stor æra i polarforskningen. Og det til tross for at de vurderte

95FRIDTJOF NANSENS SAGA

Grønlandsisens overvinner fullt ut etter fortjeneste, og nærte den største respekt og beundring for Nansens person.

Det var med disse idéer som med de svenske fyrtikker som «tändas endast mot lådans plån», — plånen i Fridtjof Nansens hjerne, der tok de fyr, slo ut i handling, blev polarforskningens to største første*bedrifter.

I februar 1890 la Nansen frem sin polplan i Det norske geogra* fiske selskap i Oslo. Han gav først en oversikt over polarforska ningens historie og sa så: — «Der* som vi gir akt på de krefter i na* turen selv som her forefinnes og forsøker å arbeide med dem og ikke mot dem, vil vi finne den sikreste og letteste vei å komme frem til polen på. Det nytter ikke som de foregående ekspedisjoner har gjort, å arbeide mot strøm* men; vi får se om der ikke er en strøm som vi kan arbeide med. Vektige grunner taler for at der er en sådan strøm.» Disse la han frem. Foruten Jeanette*ekspedisjonens saker var der også andre ting som måtte ha reist samme vei. Et kastetre som eskimoene slynger ut sine fuglepiler med, men ganske ulikt de grønlandske, var funnet av en eskimo og bragt til dr. Rink. Det viste sig å være det slag som eskimoene i Aljaska ved Beringstredet bruker. Et tredje bevis er all den rekved som driver langs grønlandske kyster, og som er noget av en livsbetingelse for eskimoene, denne rekveden viser sig å stamme fra Sibiria. Et fjerde bevis var mudder Nansen hadde samlet på drivisen øst for Grønland. Undersøkelser har vist at dette og dets innhold av livsrester også stammer fra Sibiria, fra elvene der. Og strømmen måtte gå nordenfor Spitsbergen, altså over polhavet, hvad han sluttet også derav at Paver som gjorde sitt fremstøt mot polen nord for Spitsbergen, støtte på sibirisk rekved som drev sydover ned fra polhavet.

Tegning av Franz von Lenbach.

96MED FRAM OVER POLHAVET

«På samme vis må også en ekspedisjon kunne føres den samme vei,» sluttet Nansen.

Skuten som skulde gå denne veien var en ikke mindre viktig del av planen. Den skulde være liten for å være lettvint å sveinge mellom isflakene, og så sterk at den kunde tåle isskruingen. Med denne skuten vilde han søke forbi de Sibiriske øer og så ramme sig nordover så langt som mulig og fortøie sig der, og så drive i to tre år over polen. Med utrustning for 12 mann i 5 år.

Om man driver rett over polen eller et stykke derfra er av mindre betydning. — «Det er ikke for å søke det matematiske punkt som danner jordaksens nordlige endepunkt, at vi er dradd ut, ti å nå dette punkt har i og for

sig ringe verd; men det er for å anstille undersøkelser i den store ukjente del av jorden som omgir polen, og disse undersøkelser vil ha omtrent like stor videnskapelig betydning, enten ferden går over selve polpunktet eller et stykke fra det. Nansen fremhever til slutning polarforskningens betydning for videnskapen og for geografien, for undersøkelse av jordmagnetisme og luftelek* trisitet, nordlyset, solspektret, demringen, havets fysiske geografi, meteorologien, dyrelæren og vekstlæren, palæontologien og geologien.

Nordmennene har tidligere bidratt adskillig til undersøkelsen av arktiske egne; våre kjekke tromsøværingar og hammerfestinger har fremfor alle fortjenesten i så henseende. Men ennu har ikke et norsk mannskap kunnet søke polen ombord i norsk skute. — Måtte det bli nordmennene som her viser veien. Måtte det bli det norske flagg som første gang vaier over vår pol.»

Plan og grunner la han frem også i 1892, både hjemme og ute.

Som ventelig var, sier Nansen, møtte den mest motstand især utenfor landet. I 1892 holdt han foredrag i det geografiske selskap i London, hvor omtrent alt hvad England eide av berømte autoriteter i polarforskning møtte op. Den berømte polarforsker Sir M'Clintock åpnet diskusjonen med å si: «Jeg tror jeg kan si at dette er den dristigste plan som The Royal geographical Society nogensinne er blitt gjort bekjent med.» Selv om han innrømmet at Nansens teorier var riktige, tvilte han på at planen kunde realiseres. Og dette med det uknuselige skib hadde han slett ikke tro på. De fleste av de andre autoriteter mente som Sir M'Clintock at der var ingen sann* synlighet for at man så «Fram» igjen. Fraværende eksperter sendte brev til møtet med lignende innhold. Hertil kan føies en artikkel

7 — Fridtjof Nansens saga.

97FRIDTJOF NANSENS SAGA

i et amerikansk tidsskrift av general Greely (lederen av den ulykkelige ekspedisjon 1881—84). Ingen hydrograf vil for alvor diskutere Nansens teori om polarstrømmene, ingen arktisk reisende vil slutte sig til hele projektet, mener han, og slutter artikkelen med: «Arktiske oppdagelses* reiser har nok av dumdristighet og farer i sine lovlige og anerkjente metoder, om de ikke også skal bære byrden av dr. Nansens ulogiske plan til selvødeleggelse.»

Men på den annen side fikk Nansen støtte for sin plan av en videnskapelig autoritet som den tyske professor og redaktør Supan, av den skotske naturforsker John Murray og av selve presidenten for det Geografiske selskap i London, Sir Clements Markham, som ikke var med på møtet, men senere uttalte sin tro på et heldig utfall. Og la oss tilslutt citere kaptein Whartons ord i møtet: «People sometimes ask: what is the use of arctic exploration? Amongst other things I think it may be said that its use is to foster enterprise and bring gallant men to the front. To*night we have an excellent example of that in Dr. Nansen. I can only say to him: God speed 1»

Det var sent på kveld da Nansen selv fikk ordet til et kort svar på de mange tvil og innvendinger og advarsler. Hans overbevisning om planens riktighet var like urokkelig. Admiral Nares hadde be* merket at en arktisk ekspedisjon alltid bør ha en sikker retrettlinje. Til det svarer Nansen : «Jeg er av en motsatt mening. Under min Grønlandsferd beviste jeg at det er mulig å utrette noget også uten retrettlinje, for da brente vi våre skib bak oss, og kom til tross for dette over Grønland, og jeg håper på lykken også når vi denne gang kaster broene bak oss av.»

Det var denne samme retrettløse ånd som gav en skute navnet «Fram.»

FORBEREDELSE

Folk herhjemme, hvad sa de til denne polferden? Mann og mann imellem i de brede lag var der stor spenning ved planen, en spenning som gjemte adskillig engstelse.

Om folk flest ikke kunde alle polarfareres historie på fingrene, visste de likevel mer enn nok om polens tragiske eventyr, om de mange som hadde beilet til prinsessen på det glassberget, og måttet

bøte med avsvidde ører og neser og ofte med livet også. At det

i

98MED FRAM OVER POLHAVET

Colin Archer.

nu var selve Nansens genius som satt der* opp og hadde gitt sin utvalgte prins vin* ket om den riktige veien og den riktige måten, det var jo ikke så godt å vite for folk flest.

Men det var også mange som var be* geistret over planen og ikke tvilte på at Nansen var mannen til å utføre den. Re» gjering og storting besvarte denne gangen uten skepsis hans andragende om støtte, bevilget det han søkte om, først 200 000, siden 80 000, og kongen og private, både ikke rike og rike ydet det meste av resten, eller kr. 156 476,86. Ekspedisjonens regn* skap var ved avreisen kr. 444 339,36.

Utrustningens viktigste del var skuten som skulde klare den vanskelige vei. Den bekjente skibskonstruktør, skaperen av den moderne losbåt og redningsbåt, Colin Archer, påtok sig den vanske* lige opgave. Skuten er den første i verden som er bygget med det formål ikke å kunne knuses av nogen isskruing. Med en slik form at skuten når isen skruer, glipper ut av taket og løftes fri for pres* set. Greely og Nares og andre sa den tanke var ikke noget nytt. Og det er riktig det, men, sier Nansen, det som derimot kunde sies å være nytt, er kanskje det, at vi ikke bare visste at skibet burde ha en slik form, men at vi også gav det formen, og dertil den for isskruingen nødvendige styrke, og at dette ene og alene var den hovedtanken som ledet bygningen.

Der var aldri før lagt slik omhu i konstruksjon og bygning av et polskib. De sørgelige erfaringer fra tidligere ekspedisjoner gav problemene, og Nansens konstruktive evner løste dem og gav anvis* ninger, og Colin Archer forstod på tegnebrett og bedding å løse sin del av opgaven. Det var et fortrinlig samarbeide av to menn som var den svære opgaven voksen.

Skuten blev 402 registertonn. Den hadde sterkt utliggende sider, var kort og bred. Den minner om en losbåt. Den er spissstevnet for og akter. Begge ender særskilt sterke. Både ror og propeller er beskyttet og kan heises opp gjennem hver sin brønn. Baugen av 3 ekestokker er 1,25 m. Utenpå baugen en jernstevn

99FRIDTJOF NANSENS SAGA

>

Fram går av stabelen.

og utenpå denne, på tvers over baugen, jernskinner som går et stykke bakover på hver side, som på selfangerne. Spantene av gammel eik, i to lag, 28 cm. tykke, spanteringene 56 cm. brede og tett sammen, fylt med bekk og sagflis til over vannlinjen. Utenpå spantene 3 huder, to av eik og ishuden av greenhart. På innsiden av spantene garneringer av pitch*pineplanker i 3 lag. Skibssidens samlede tyk* kelse 70—80 cm. For å gjøre den enda sterkere er der et støtte* verk av svære bjelker og strevere, knær og forbindinger. Skibs* rummet delt i 3 avdelinger med vanntette skott. Dimensjonene er i lengde fra stevn til stevn 39 m., i kjølen 31 m., bredden 11 m., høide 5,25, deplacement 800 tonn. Skrogets vekt 420 tonn. Dens rigg 3 master — tønnen 32 m. over vannet. Drivkraft seil og damp.

Beboelsesrum var en salong akterut, omgitt av 4 enkeltmanns og 3 firemannskahytter. Alt var gjort for å beskytte mot kulde og fuktighet, skibets sider dekket av tjæret filt, derpå korkefall, tykk filt, så linoleum og og tilsist panel. Taket over salong og kahytter på lignende vis, 40 cm. tykt. Gulvet kork, tre og linoleum. Foran

100MED FRAM OVER POLHAVET

salangen lå kabynnen og over denne på mellemdekket bestikkluigar og arbeidslugar. Elektrisk lysanlegg med drivkraft fra dampmaskinen, eller en hestevandring, oftest fra en vindmølle.

Skibet hadde 3 båter, og solide, varme telter til bruk om man mistet skibet og måtte betro sig til isflak og båter.

Ombord blev der under ferdens laget kajakk for det samme øiemed.

Skuten gikk av stabelen 26. oktober 1892, fra Colin Archers verft i Rekevik ved Larvik.

«Det hadde vært 10 graders kulde om natten det hadde snedd, og et tynt, hvitt slør dekket dal og haug. Tåken spredte sig, mor» gensolen lyste frem med den eiendommelige dempede glans som hører de klare vinterdager til.

På Larvik stasjon stod Nansen og tok mot de innbudne. Ved havnen lå en hvalfangerbåt med tønne på toppen. Den førte gje¹ stene til Rekevik. Der stod et stort skibsskrog med akterstevnen mot sjøen. Et høit og bredt skib, nedentil sort, oventil hvitt. Fra fartøiets dekk reiser sig 3 flaggstenger, den midterste tom. Her skal under dåpsakten heises det flagg som bærer fartøiets ennu ukjente navn.

Tusener av mennesker var samlet ved verftet, tusener er klatret op på fjellet. Men rundt det store fartøi står grupper av kraftige skikkelsjer i arbeidsdrakt, med grånet hår og furete drag, og ser op* merksomt på fartøiets form og sammenføininger. Det er hvalfangere som år etter år har vært i polarhavet og trosset dets farer. Der er også mange arbeidere mellom dem, skibstømmermenn som har vært med og bygget skuten, og som nu stolte står og ser på sitt verk. Men selve byggmesteren er han, den statelige mann med de alvor² lige noble drag og det lange hvite skjegg. Det er Colin Archer.

Nu stiger Fridtjot Nansen, fulgt av sin hustru, op på en for³ høining som er reist ved skibets forstavn. Fru Nansen trer frem, knuser med et kraftig slag mot stavnen en champagneflaske og sier høit og klart: FRAM skal den hete. I samme øieblikk heises flag⁴ get på den tomme stang, i hvite bokstaver på rød grunn leses ordet. Nu løses hastig de siste bånd og kjettinger, og det store tunge far⁵ tøi glir, først sakte, så forttere og forttere utover den sterkt skrånende renne og ned mot sjøen, med akterstavnens først. I det øieblikk da

1 Prof. G. Retzius skildring i svensk «Aftonbladet».

101FRIDTJOF NANSENS SAGA

dets hele masse hadde nådd sjøen, og akterstavnens reiste sig, slo et bølgeskvalp opover stranden, skyldet over berget og over de tilskuere som hadde slått sig ned like ved sjøen. Man så dem som våte fluer krabbe op på de overskyllede knauser.

På forhøiningen stod ved siden av sin hustru Fridtjof Nansen, høi og rank, og så utover. Alles øine hvilte på dem. Men i Nansens lyse, rolige, frimodige faste blikk kunde man ikke lese spor av eng* stelse eller tvil. Han eide den tro på sin sak og den viljekraft som kan flytte fjell.

Mange var de som vilde slå følge. I hundrevis av nordmenn og 150 utlendinger. Selvsagt skulde deltagerne være norske. Selv* sagt skulde Otto Sverdrup være Frams fører. De øvrige var:

Sigurd Scott Hansen, premierløitnant, overtok ledelsen av de meteorologiske, astronomiske og magnetiske observasjoner.

Henrik Blessing, skibets læge og botaniker.

Theodor Claudius Jacobsen, Frams styrmann.

Anton Amundsen, Iste maskinist.

Adolf Juell, proviantforvalter og kokk.

Lars Pettersen, annen maskinist.

Hjalmar Johansen, reserveløitnant, fyrbøter og meteorologisk assistent.

Peder Henriksen, ishavsskipper.

Bernhard Nordahl, marinekonstabel, elektriker, fyrbøter, assistent.

Ivar Mogstad, altmuligmann.

Bernt Bentsen, ishavssstyrmann, Frams 13de mann. Han kom ombord i Tromsø for å tale med Nansen kl. 1 ü9 og

kl. 10 gikk Fram. Han skulde egentlig bare vært med til Jugorstredet, men kom til å bli med på hele ferden. Med sin dyktighet, sitt lystige sinn og mange muntre innfall var han en sann vinning. * Av de 13 var de 8 gifte.

Den øvrige utrustning svarte i utsøkthet til skib og mannskap. Provianten var det lagt særlig omhu på. Eksperten i ernærings* fysiologi, professor Torup hjalp utrettelig med råd og dåd. Fett* hungeren på Grønlandsisen fikk ikke gjenta sig, og polarferdernes velkjente spøkelse, skjørbuken, satte ikke sin fot ombord i Fram. Professor Torup tok sig også av den fysiologisk*medisinske for* beredelse, professor Schiøtz av den fysiske, professor Otto Petterson i Stockholm og stipendiat Thornøe i Oslo den hydrografiske del, Dr.

102 MED FRAM OVER POLHAVET

Neumayer i Hamburg den magnetiske, professor Geelmeyden den astronomiske og så den for Framferden så interesserte professor Mohn som sørget for de meteorologiske instrumenter og ellers hjalp med råd og dåd. Og ekspedisjonens utrettelige venn C. J. A. Dick tok sig av det fotografiske utstyr.

Den bekjente Sibiriereisende baron Eduard v. Toll i St. Peters* burg skaffet 59 ypperlige sledehunder innkjøpt i Sibiria. Den samme mann nedla, på eget initiativ, tre depoter på De Nysibiriske øer for det tilfelle Fram skulde forlise og ekspedisjonen bli nødt til å vende hjem den vei. Nicolai Kelch i Irkutsk tilbød sig å bære om* kostningene både ved innkjøpet av hundene og nedlegningen av depoter.

Aldri var nogen polferd dradd ut med en slik utrustning, hvor alt som tenkes kunde var forutsett, alt var gjennemtenkt, smått som stort, alt stoff og alt arbeide var førsteklasses.

Nansen ble spurt engang etter ferden om der var inntruffet noget han ikke hadde forutsett. «Nei, sa han, «jeg hadde forutsett minst 5 ganger så meget som det som inntraff. Før jeg reiste, lå jeg om natten og tenkte på alt det som kanskje kunde hende ; så tendte jeg lys og noterte det, og det blev jo temmelig ofte, for Eva sa engang til mig: «Skal du aldri sove du da menneske!» Men det er nettop hemmeligheten ved å være fører at man har forutsett alle muligheter; ingenting får lov til å komme overraskende».

AVREISEN

Sankthansdag 1893, en grå trist dag, lå Fram klar til reisen.

Ars hvileløse strev er slutt, men det tyngste er igjen, det siste farvel med hjemmet, med de to der. Vesle Liv blir smilende båret til ham. Han slutter henne i sine armer : «Ja du ler du, Liv, men jeg —» han hukket. En ensom mann gikk for siste gang ned til Frams båt som ubarmhjertig ventet.

Fram har ventet lenge over fastsatt avgangstid. Men der kommer hans båt pilende forbi Dyna og legger til siden. Hurtig stiger han ombord, hilser ikke på nogen, går op på kommandobroen og gir ordre til avgang. De som så hans ansikt, glemte det ikke så snart; rolig, stenhårdt, gråblekt. Med en tung sving vender Fram baugen mot fjorden. Fra kommandobroen stirrer Nansen inn mot Svarte*

103 FRIDTJOF NANSENS SAGA

bukta, til Godthaab. Ved benken under furuen skimtes en lys kvinne? skikkelse. «Den mørkeste stund på hele ferden». Og de andre, de tolv som han, følte vel hver for sig det samme, — bånd som bandt og som det slet vondt i nu over brusten bro.

Den næste dag stod Fram inn på Rekevik havn, hvor dens vugge stod. Der kom Archer ombord, tok rattet en stund og styrte barnet sitt et stykke før han gikk fraborde sammen med Nansens brødre. Og så en dundrende salutt fra Frams kanoner til ære for Colin Archer. «En verdigere innvielse kunde de ikke få».

I godvær videre, stille og blankt, inntil Lindesnes. Da, som i 82 med Viking, gav storhavet ham sitt kraftige velkommen. Fram var bygget til is og trykk, men i rulling bar den sig ad som en tømmerstokk. Tønner og trelast på dekket for fra rekk til rekk. «Sjøsyk stod jeg på dekket og skiftet mellom å ofre til havets guder og være redd snart for båtene, snart for guttene som strevet med å redde hva berges kunde fremme på dekket. Ofte så jeg bare et virvar av sjø, planker i drift, armer, ben og tomme tønner. Nu veltet grønne sjøen inn og slo benene under en,

så han falt så vann? føiken stod om ham, nu så jeg karene hoppe over rasende tømmer? stokker og tønner for ikke å få foten knust mellom dem. Der var nok ikke en tørr tråd på kroppen deres. Juell lå ogsov i «Grand Hotel» — så kalte vi den ene av storbåtene — han våknet og hørte sjøen som en foss under sig. Jeg møtte ham i kahytdøren just som han kom rennende. Der var det nok ikke lenger trygt, mente han; best å redde klutene — han før med blyten under armen. Så for? over for å berge skibskisten sin, som svømte i salte sjøen fremme på fordekket; halte og slepte den etter sig akterover, mens den ene bråttsjøen etter den annen gikk over ham. Engang satte Fram hele baugen under og tok sjøen over bakken. Der hang en og sprelte i ankerdaviten over hvite fossen. Det var nok Juell igjen. Vi hadde vår arme nød med å berge greiene våre. Alle de gode parafinfatene måtte vi lempa overbord, den ene gilde tømmerstokken etter den annen gikk samme veien; jeg stod og så sorgmodig etter dem der de fløt. Resten av dekkslasten blev lempet akter på halvdekket. Jeg er redd hele ekspedisjonens aktier stod lavt i det øieblikk».

Men været begav sig, og fra næste dag da de kom til Bergen, var været godt, og hele avskjedsferden langs Norges stolte kyst den rene lysstur, og særlig for Nansen en velkommen hvil.

104 MED FRAM OVER POLHAVET

Bergen møtte «med solfest i luften. Ulrikken, Fløien og Løv* stakken i glans og glitter, den kjente hilsen fra før. En vidunderlig by den gamle hansestad».

I Bergen holdt Nansen foredrag, og byen holdt fest til langt på morgenkvisten. Næste dag har Fram full dekkslast av Bergensvenner som skal følge med et stykke.

Forbi Mangerlandet, hvor en ensom prest, en av Norges største naturforskere, gjorde sine store opdagelser, presten Michael Sars, senere professor i zoologi, Nansens svigerfar. Her gjorde Nansen selv sine første skritt på naturforskningens bane.

Så kom Florøkysten med de store fjelløvene Kinn, Batalden og andre eventyrland i kveldens solild over hav og himmel. «Så trett jeg var, jeg måtte være oppe for å suge i mig all denne skjønn* het i lange svalende drag». Og videre trakk den underholdende kyst sine vekslende billeder forbi, i solfylte dager, og lenger nord i i netter enda skjønnere enn nogen dag.

«Et herlig land. — Jeg undres om der i hele verden finnes en seilled som denne. Disse uforglemelige morgener, når naturen våkner til liv, skoddeheimen sølvglinsende hvit over fjellene, toppene strekker sig opover den som øyer av havet. Den strålende dag over de hvite blinkende snefjell. Og så kveldene med solnedgangen og den bleke måne. Fjell og øyer tause og drømmende som en ungdoms lengsel. Hist og her forbi vennlige små havne og hus, smilende med grønne trær omkring. Akk, de vekker lengsel tilbake til livet og varmen, disse lune hjem i ly av holmene. En kan slå med nakken ad naturskjønnhet så meget en vil, det er dog en stor ting for et folk å ha et fagert land, la det så være fattig. Aldri stod det klarere for mig enn nu da jeg skulde forlate det».

Overalt i leden møter de hilsende folk. Fra jakter og fembøringer og færinger, — fiskere og bønder, kvinner og barn. Fra alle byene dampere fullpakke av folk som hilser og vinker og ønsker lykke på reisen, med musikk, sang og kanoner.

Opp i Helgeland ute på en naken knaus stod en gammel kone og viftet og viftet. Plassen hun var fra, lå lenger inne bak fjellet. «Jeg undres om det er til oss hun vifter», sier Nansen til losen. «Ja det var sikkert», svarer losen. «Hvordan kan hun ha greie på oss?» «Å, her kjenner de nok til Fram og hele ferden i hver en stue. Og de vil nok vente på at dere kommer tilbake også, kan De tro».

105 FRIDTJOF NANSENS SAGA

Om kvelden sitter han der og ser utover og tenker: Her sliter det norske folk sitt ensomme liv, i kamp med steinen, i kamp med havet. Det er dette folket som sender oss ut mot det store våg* somme ukjente, dette folket som står der i fiskerbåten og ser undrende etter Fram, hvad tenker de egentlig om ferden, om nytten? — «demrer der kanskje et øieblikk en ny ufattelig verden, med higen mot noe de ikke kjenner til? —

Og mennene her omhord, som lar kone og barn tilbake. Hvad lidelse var ikke adskillelsen, hvad lengsel og savn rummer ikke fremtiden ?

Det er ikke for fortjenesten, ikke for berømmelsen, det kan bli lite med begge delene. Den samme trang mot dåd, den samme higen utover de kjente grenser som gjæret i dette folk gjennem saga* tiden, er det vel som skyter skudd også idag. Tross alt vårt mat* strev, tross all vår bondepolitikk er kanskje tanken på nytten ikke så fremherskende enda.»

Den 19. juli til Vardø, — dundrende fest, musikk, taler og champagne i strømmer. Næste dagen bunnskrapning av Fram, mens alle mann tar sin siste civiliserte renselsesfest før villmannslivet begynner, i Vardø badstue, hvor kvænjenter banker de siste tømmermennene ut med bjørkeris.

Tidlig næste morgen, den 21. juli, mens by og havn ennusov, gled Fram stilt ut fra Vardø.

Det var just den rette stemning å forlate Norge i. Så vel* gjørende fredelig og stille. Uten larm av mennesker med hurraer og dundrende kanoner. Solen brøt nettopp gjennem tåken og smilte over stranden. Hård, naken og værbitt, men enda fager, hist og her små skuter og hus, — og hele Norge bak.

Landet sank langsomt bort i himmelbrynet. «Hvad vil der hende for oss begge innen vi etter ser dig stige over havet?»

Gjennem skodde, tykk, sur ishavsskodde i 4 døgn. Så det blideste stilleste klarvær med sol over blanke, svake dønninger.

«Deilig å suge havfred i lange drag».

Et skoddedøgn igjen, og så møtte isen, uventet tidlig, nedslående utsikter. Men da det klarnet, var det bare et isbelte, hvor Fram fikk sin første isprøve og bestod den glimrende. Som en «bolle i en tallerken» svingte og snodde den sig i råkene. I Kjabarova ved

106 MED FRAM OVER POLHAVET

Jugorstredet møtte russeren Tronheim med de bestilte hunder. Nogen ville krabater. Nansen og russeren prøvekjørte en flokk av dem med sleder på bar mark. Det var vill skyss og god sport. På et hengende hår var det endt i elven. De blev bundet på fordekket hvor de sørget for mer musikalsk underholdning enn man forlangte.

Landet her ved Jugorstredet var bølget sletteland, med et brun* grått teppe av mos og gress, med blomster av sjeldent skjønnhet. Under den lange kolde sibiriske vinter ligger snemassene tett over tundraen. Men knapt får solen bukt med sneen, før en verden av små nordiske blomster bryter frem, saksifragaer og valmuer, for* glemmigeier og molteblomster og myrull, og blåklokker i små sko* ger ringer sakte i vinden på sine ranke stengler. — I disse omgivel* ser blir deres skjønnhet enn mere dragende.

Over disse sletter som strekker sig i det uendelige fra himmel* bryn til himmelbrynen østover Asias mektige tundra, ferdes nomaden med sine rener. Et herlig fritt liv. Når han lyster, slår han sitt telt og har renene om sig, og når han lyster, drar han videre. «Jeg nesten misunte ham.»

De gjorde nærmere bekjentskap med tundraens nomader, samo* jedene, som i de dager Fram lå der feiret sin St. Elias med det villeste fylleri; deres velsignelse med lus var lenge efter ombord i Fram innbegrepet av udødelighet.

Avreisen fra Kjabarova 3. august var også avskjeden med Nansens sekretær, O. Christoffersen. Med ham gikk den siste post til hjemmet, med ham sprang det siste bånd.

Av postekkens innhold hitsettes et brev fra Nansen til Moltke Moe.

Nyttårskvelden 1893 leste Nansen op for sine kamerater et tele* gram fra Moltke Moe, som nådde Fram i Tromsø:

Lykke på veien! Sol over leien, sol over sinnene. Medbør av vindene; vidåpne grindene: renner og klarer der

skuten farer ; Framme det lette sig, lat det så tette sig bak
både med skruis og flak.

107FRIDTJOF NANSENS SAGA

Mat nok og mot nok,
rad nok og bot nok.
Så når nok feren
fram over polen tilbake til verden.

Lykke pa reisen for dig og for fellene.
velkommen heimatt til fjellene!

For denne hilsen, som både ved denne og andre nyttårskvelder glede Fram*mennene, takker Nansen nu i følgende brev til sin kjære venn, den mann som hele sitt liv stod Nansen bi, med sin mektige kunnskap, sin fine stilsans, sine kloke råd, med sitt alltid redebonne og aktive vennskap:

Fram, Kjabarova 3. august 1893.

Kjære Moltke.

Takk, tusen takk for den vakre hilsen, den gjorde mig så varm, jeg vil gjemme den i mitt sinn under feren, og den skal ofte kaste sol over ensomheten. Jeg tenker så ofte på dig, og lenges etter dig, og så tenker jeg på det, at når jeg nu kommer tilbake, da må du riktig ofte, ikke så sjeldent som hittil, komme og besøke Eva og mig derute på Godthaab. Hun blir så glad ved å se dig, og aldri kommer der nogen i hvis selskap jeg har det bedre enn i ditt. Og så vil jeg glede mig til det.

Nu bærer det østover med oss imorgen og det ser virkelig ut til at vi skal få «medbør av vindene og vidåpne grindene», for her blåser en herlig sønnenvind som må skysse isen langt nordover i Karahavet.

Og så farvel og vel møtt igjen.

Mange hilsener fra
din hengivne venn
Fridtjof Nansen.

Poststemplet Hammerfest — D — Hamburg

3 - VIII - 93 Kristiania, 2 - 9 - 1893.

Med petroleumsbåten foran sig for å lodde i det grunne far* vann, bar det inn i det fryktede Karahav. Den alltid spennende petroleumsbåt laget den første sensasjon. Der gikk fyr i noget olje,

108MED FRAM OVER POLHAVET

akterenden stod i et flammehav og både Nansen og båten holdt på å brenne op. Karahavet skaffet dem både storm og strøm, is og dødvann. Dødvann er ikke noget lystelig fenomen å komme ut for. Det er grunne dammer av ferskvann som ligger ovenpå saltvannet, kommer fartøi bort i slikt ferskvann, slepes dette med og er næsten ikke til å bli kvitt.

Stundom ankres op, ekspedisjonen iland på oplivende jakter etter ren og isbjørn og fugl, dr. Blessing samler planter, Nansen gjør geologiske studier over istidens spor og lagdannelser, strand* linjer, nivåforandringer som hele Sibirias nordkyst likesom Skandi* navia har undergått etter den store istid. Der gjøres geografiske oppdagelser, øyer som får navn etter ekspedisjonens medlemmer og mesener, foruten kong Oscars halvøy og Eivind Astrups fjell.

9. 10. september rundes Kapp Tsjeljuskin, den gamle verdens nordligste punkt. Da det nordligste punkt passertes

om morgen den 19., gikk flaggene tilværs, salutten dundret. «Nu lå veien åpen for oss ut fra vinterstengsel på denne kyst og like frem til vårt mål, drivisen ved de Nysibiriske øer.»

Alle mann purres ut, fest i salongen med punsj, frukt og eiga* rer med akkompagnement av orgel spill. «Og en høistemt tale måtte jo til.» Den holdt Nansen, og den lød: «Ja, skal da gutter og til* lykke med Tsjeljuskin!»

Så lenset Fram ived for seil og damp, slo alle sine tidligere fartsrekorder, det var som den forstod hva det gjaldt.

For første gang siden Vardø fikk de her høiere fjell i sikte, av inntil 500 m.

Et nytt avsnitt i Frams jaktanner: hvalrossjakt. Tidlig en morgen melder Henriksen, eksperten i ishavsjakt, hvalrosser på et flak like ved. Nansen, Henriksen og Juell avsted. «Snart var vi så nær at vi måtte ro forsiktig — kropp ved kropp lå stuet sammen på et lite flak — nogen svære kjøttkolosser. A jøie mig, så mye kjøttmat, sa Juell, han var kokk. Henriksen ferdig med harpunen, Nansen bak med børsen, Juell manøvrerer båten. — Avsted for harpunen, men traff for høit og hoppet bortover ryggene. Nu biev der liv. En 10—12 svære føle hoder reiste sig med en gang mot oss, kjøttbergene vendte rundt, med en hurtighet som var uforståelig, og kom vaggende mot oss med opreiste hoder og dumpe brøl ut mot flakkanten der vi lå. Det var unektelig et imponerende syn.

109FRIDTJOF NANSENS SAGA

Jeg kastet børsen til kinnet og brente løs på et av de største hodene. Det gav et søkk i det, dyret ravet men stupte forover i vannet. Så en kule: hodet på nok en; den sank også sammen, men fikk såvidt veltet sig ut. Og så bar det i vannet med hele flokken så vann* spruten stod om oss. Alt var skjedd på et par sekunder. Men snart kom de opp igjen, rundt om båten, det ene hodet sværere og styggere enn det annet, og ungene tett ved siden. De stod på ende i vannet, brølte og rautet så luften skalv, kastet sig forover mot oss, til sidene, og så på ende igjen, og nye brøl fylte luften. Vel* tet sig rundt og forsvant med et plask: så opp igjen. Det kokte og fosset i vannet langt utover, det var som den før så tause isverden med et slag var blitt kokende raseri. Hvert øieblikk kunde en vente en hvalrosstann eller to inn gjennem båten, eller å kjenne sig løftet og slengt rundt, noget slikt var da det minste som måtte hende etter slik ståhei. Men bulderet varte og ingenting hendte. Jeg utsøkte mig igjen mine ofre; de brølte og gryntet som de andre. En kule til, og den ene seg overende og fløt i vannet, så en kule i den annen, og den gjorde det samme. Henriksen var nu ferdig med harpunerne og satte dem begge fast. Enda en blev skutt, men sank.» Ennu to til skjøt de om ettermiddagen. — All den jaktingen var ikke bare en avveksling under den ensformige reise, men den skaf* fet ekspedisjonen en velkommen forsyning av ferskmat, som er av så stor betydning ved en polarferd. Kjøttet behøvde i den kolde og bakteriefri luft ingen kunstig preservering. Det holdt sig ferskt og friskt så lenge det skulde være.

Tirsdag den 19. september: «Dette er den skjønneste seilas jeg har oplevet. Mot nord, stadig mot nord, for god vind, alt det seil og damp vil trekke, — åpent hav mil etter mil, vakt etter vakt, gjennem ukjente strøk, sjøen mere og mere isfri. Hvorlenge vil det vare? Under min vandring frem og tilbake på brettet glir øiet sta* dig mot nord, stirrer og stirrer inn i fremtiden. Men alltid samme mørke himmel forut, med varsel om åpent vann. Nu står planen sin svenneprøve. Det er som lykken er vendt med oss.»

Den 120. møtte de iskanten på 77° 44'. Den 22. fortøier de i et iskoss. Fram gir sig over i isens favn. Kulden kommer, isen slutter fastere og fastere omkring. Fram forvandleres fra fartøi til et kvarter i den drivende is.

Polardriften starter på 77° 43' n. br., 134° ø. 1.

110MED FRAM OVER POLHAVET

DRIFTNEN OVER POLHAVET

I forordet til det store verk: «Fram over polhavet» sier Nan« sen: Denne bok er blitt for personlig farvet til å være en reise« beretning i almindelig forstand. — Men han håper at fortellingen vil skinne gjennem det personlige.

Nu utgis verket påny, i forkortet form, avstreifet alt det som ikke nu kan ha så stor interesse for å få de store grunnlinjer i dette epos desto sterkere frem.

Men det personlige i dette verk er i den grad ett med beret« ningen, er dens eget åndedrag, så «Fram over polhavet» vil aldri uten helt å omskrives, bli en reiseberetning i almindelig forstand. Det personlige er nettop noget av dets særegne verdi. Nu når hans liv er avsluttet, har det efterlatt hos landsmenn som hos beun4 drere over hele verden en trang til å se «life of Nansen» i sammen« heng, til å se hans bedrifter som det de er, karakteristiske utfoldelser av en personlighet av usedvanlig rikdom og styrke.

Dagboken for seilasen fra Vardø (21. juli) og til de går til for« tøining i isen på 77 0 44 ' har ikke levnet tid til annet enn referat av hvad dagene bragte av oplevelser.

Kun en enkelt optegnelse forteller om den drømmenes rytter som saler sin hest. En natt etter et voldsomt døgn på jakt etter bjørn og flyktende ren, avsluttet av en rotur mot strømmen, «den verste rotørn jeg har hatt i mitt liv», med uvant mye kaffe og kall te blir det smått med søvn, — «da kommer minnene med drømme» billede, du ser sollyse landskaper, smilende åkrer og enger, grønne løvrike trær, og skoger og blå åser; og når du hører det synge sakte i damprøret, blir det til klokkeklemmt, til kirkeklokker, som ringer søndagens fred inn i den lyse sommermorgen, og du er på vei tilfots med far over Vestre Akers sletter, op kirkeveien mellem de små bjerker som mor plantet, op mot kirken som ligger der oppå høiden og peker mot den blå luft og sender sin klang ut over bygden. Deroppe fra ser du så langt, Nesodden ligger så nær i den klare luft, men mest om høstmorgenene. Og vi hilser søndagsstilt på folk som kjører forbi den samme vei. Lykkelige søndagsglade ser de ut. Du synes visst ikke det var så deilig den gang, vilde sikkert heller ha rent til skogs med bue og pil på jakt etter ekorn — men nu, hvor vakker, vidunderlig fagert er ikke dette sollyse fro«

111FRIDTJOF NANSENS SAGA

dige bilde; og de inntrykk av fred og lykke som vel også den gang tvang sig inn på dig, men gled av, nu kommer de igjen med dobbelt styrke, og hele naturen blir en mektig gripende salme. Er det fordi de danner motsetningen til dette solfattige golde våkeland uten et tre, uten en busk, bare sten og bre — til dette liv uten fred, bare med slit og ustanselig jag etter å komme nordover, beständig nordover, ikke tape tid. Akk Gud hvor godt det er å kunne gi sig gode stunder. —

En lever på minnene. Når jeg nu drømmer, er det aldri om ishavet; alltid om hjemmet, stundom barndommen, stundom henne derhjemme, hun som er bakom det alt og gir drømmene dybde — Nei, sove, sove, du trenger det. Og øinene lukker sig, jeg tenker ingenting og søker å vugge mig i søvn; men gjennem skodden øines en bergodde og en brygge med en lett båt og en flat strand og furutrær,- og mellom trærne står hun i lys drakt, den store strå?hatt skygger mot solen, hun har hendene på ryggen, ser utover sjøen blank og blå, og smiler vemodig. Så vender hun sig og går olover mot huset, en stor sort hund løfter hodet, ser med sine tro øine op på henne og følger, hun legger hånden lekende på hodet av den. Så huker hun sig ned og snakker med den. Da kommer en oven? fra med et strålende barn på armen, og hun rekker ut mot barnet

og løfter det høit, og barnet jubler i glede og slår med armene--

der ligger livet, livets kjerne — hjemmet og slekten.»

Gjennem tre lange år blev der gode stunder til å drømme og lengte.

De forberede sig nu til den lange vinternatten, til å ta mot de herjende virkninger og kulde og drivis og andre naturmakter som det var spådd dem at de vilde bukke under for.

Maskinens deler blev tatt fra hverandre, smurt, pusset og gjemt bort, roret heist op. Skibsummet blev innrettet til verksteder, til snekkerverksted, smie, mekanisk verksted, blikkenslagerverksted, — i salongen skomaker? og seilmakerrum.

Fra de fineste instrumenter til tresko, økseskifter, ski, kjelker og kajakker blev laget ombord i Fram. Jevn sysselsettelse for alle mann. Lediggang i polarvinteren er ikke bra. Den er fandens hode? pute og skjørbuens beste medhjelper.

En «hestevandring» til å drive dynamoen med nærmest for å skaffe mannskapet mosjon, blev der aldri bruk for,

der var alltid nok

112 MED FRAM OVER POLHAVET

Kartet er Lint trå «Fram over Polhavet», Minneutgaven 1931. H. Aschehoug G, Co.s Forlag.

KART OVER

FRAMSog sledeekspedisjonens

RUTEFRIDTJOF NANSENS SAGA

av annet kroppsarbeide. Dynamoen blev drevet med vind eller motor.

Til disse arbeider kom så «det viktigste av alt», de videnskape* lige observasjoner, som optok en god del av dem. De meteoro* logiske observasjoner blev tatt hver 4de time natt som dag. Om natten av vaktmennene.

Hver annen dag astronomiske observasjoner, sikkert det arbeide som alle fulgte med størst opmerksomhet. Av andre videnskapelige arbeider kan nevnes undersøkelse av sjøens temperatur og saltinn* hold, av strømmene, av isen, bunnprøver; lodning av de overraskende store dybder var et stort arbeide. Ennvidere undersøkelse av nord* lyset, av luftelektrisitet.

Den eneste som hadde lite å bestille i sitt egentlige fag var doktor Blessing. Det var ikke mulig å opdrive patienter, han slo sig så i fortvilelsen på å doktorere hunder. Hans videnskapelige arbeide bestod i hver måned å veie hver mann, telle hans blodlege* mer, undersøke hæmoglobinet og farvestoffet, studere polarlivets, særlig den mørke vinters virkning på blod og helbred. Takket være den fortrinlige kost, den jevne sysselsettelse, — når det var skiføre var det gjerne 2 timers trening hver dag — og det gode hotell Fram var, så holdt alles helbred sig fortrinlig. Litt tanppine, litt hekseskudd i Nansen, engang litt vondt i maven hos Sverdrup, han hadde ligget forlengte på isen og lurt på bjørnen, var sykejour* nalens vesentligste innhold.

Der var gjort hvad gjøres kunde for å holde mannskapet i god form og i godt humør.

Frams store allsidige boksamling er også å nevne, fioliner, gramo* fon, trekspill og orgel oplivet mange en kvell, og sangen «lød om kjempebord». Kortleiken mugnet heller ikke.

Et moment til som Nansen la meget vekt på. Der var ordnet slik med opholdsrummene, med en salong for dem alle, så ved alle måltider og i all fritid var de sammen. Og blev de lei av hver* andres selskap så var det godt med plass å spre sig på utenfor Fram.

Det daglige liv. Den ene dag gikk som den annen: Klokken 8 alle mann parat. Frokost av hårdt brød, smør, forskjellig ost, corned beef eller saukjøtt, skinke eller chicagotunge, eller bacon, kaviar, ansjosrogn, havrekjeks eller skibskjeks, appelsinmarmelade eller gelé. Som drikke, kaffe vekslede med te og chokolade.

114 MED FRAM

OVER POLHAVET

115

Litografi av F. N. FRIDTJOF NANSENS SAGA

Efter frokost gikk hver mann til sitt arbeide. Middag kl. 1, tre ret* ter. Til kjøttretter alltid poteter eller makaroni. Til middagen ser* vertes kraftige historier og øl så lenge det varte. Bentsen isaer var uuttømmelig på historier. Han serverte daglig nye, var aldri lens. Og Sverdrup var heller ikke borte når det gjaldt å spinne en ende. Spirituosa ellers forekom ikke uten ved de aller største leiligheter, da kunde det komme en tår fra doktorens medisinalske kiste.

Til daglig fikk de ikke røke i salong eller kahytter, bare ved festlige anledninger. Ellers i byssa. Derefter en lur. — Så arbeid til kl. 6. Kveldsmat kl. 6 omrent som frokosten. Så en røik i byssa, hvorefter salongen blev en taus lesekubb. Den verdifulle samling av bøker og billedverker, var, sier Nansen, en sann velgjer* ning, og gjorde

ikke minst til å forvandle Fram til en fruktbar oase i den store isørken. Efter kl. 8 kom kortene og andre spill frem, — musikkens dyrkere trakterte med musikk. Ved midnatt til ro. Vakt blev satt, hver mann 1 time. Sureste jobben for vakt* mannen var når han skulde ut på isen for å gjøre meteorologiske observasjoner, — forøvrig var det å lye etter hundene, etter bjørn, og skrive i dagbok. I det hele gikk tiden godt, «vi befant oss unektelig godt ved de regelmessige vaner som blev oss påtvunget.»

Den 18. desember 1893 sitter Nansen og leser om Kanes ekspedi* sjon, Kane klager over polarnattens svekkende og eldende virkning. Efter å ha prøvd denne natt i 3 måneder, sier Nansen at han ikke har merket noget til en slik virkning, — «jeg minnes ikke å ha vært så legemlig sund og i full likevekt som nettop nu. Jeg vilde snarere anbefale disse egne som et fortrinlig sanatorium for nervesvake og nedbrutte mennesker, — det er mitt ramme alvor--. Hele hemme* ligheten er å innrette sig fornuftig.»

I Karahavet hadde Fram med glans bestått sin prøve overfor den løse drivis.

Den 9. oktober mens de satt og pratet etter middagsmaten, begynte en øredøvende larm og hele Fram ristet. Det var den første skruing. Alle mann på dekk. Fram klarte sig fint. Isen satte på, men måtte under, og skuten løftet sig, — inntil et par fot. — Den 11. begynner det så sakte å knirke og klage langs skibs* siden. «Så stiger det gjennem alle tonearter, nu klager det i høie syngende lyd, nu brummer det og knurrer det, så smeller det, og

116 MED FRAM OVER POLHAVET

skuten skvettet et stykke op. Stadig stiger larmen, det er som et helt orgelverk, skuten skjelver og rister, skvettet op tak for tak, eller løf* tes sakte. Det er en lun hygge ved å sitte og høre på alt dette leven og vite at skuten er sterkt — det var de som for lenge siden hadde vært knust. Isen presses mot skibssiden derute, flakene knekkes, stabler sig op, tvinges ned under det tunge usårlige skrog, og vi ligger som i en seng. Så begynner larmen å gi sig, skibet synker igjen ned i sitt gamle leie, og alt er stille som før.»

Karene gadd ikke lenger gå op for en skruings skyld. Det var vel ikke noget annet enn isen som kunde ta skade, tenkte de vel.

Skruingen optrer gjerne to ganger i døgnet, i forbindelse med tidevannsbølger, særlig ved springflo og nymåne. I mellemtiden, mellom ny? og fullmåne, liten eller ingen skruing. Tidevannsskru* ingene mest merkbare i Frams første høst og tredje år, altså i nærheten av det åpne hav. I det indre av polarhavet er skruingen mere uregelmessig, og skyldes vinden og isdrift. Er svære ismasser i drift og møter hindringer i andre ismasser som er i drift i motsatt retning, av vindforandring i fjernere strøk, må der opstå sterkt press.

«En slik skruing er unektelig et veldig skuespill. Man føler sig som man stod ansikt til ansikt med jetter, og det er ikke under at frykt* somme sjeler lar sig imponere og tror at alt må bøie sig, for når skru* ingen begynner for alvor, da er det som det ikke fantes det punkt på jordens overflate som ikke kunde rokkes, som ikke rister og bever. Først en tordnende dur som av jordskjelv langt borte i det store øde; så durer det på forskjellige kanter, kommer nærmere og nærmere, naturens jetter er våknet til kamp. Isen sprekker på alle kanter, den begynner å veltes op, — og med et slag står du midt i det. Det hviner og braker omkring dig, du kjenner isen skjelver og knake under føttene, ingenting er i ro lenger. I halvmørket kan du se hvorledes isen knuses og tårner sig op i høie rygger, nærmere og nærmere mot dig. Du kan skimte flak på 10—12—15 fots tykkelse bli knust og løftet op på hverandre som var det fjærballer, de ryk* ker nærmere innpå, du springer unda for å berge livet. Men der sprekker grunnen like foran dig, et svart gap åpner sig, vannet strøm* mer inn. Du kaster dig til siden, men der øiner du gjennem mørket en ny rygg av veltende isstykker som drar den annen imøte. På nok en kant prøver du, også der det samme. Det durer og dun*

117 FRIDTJOF NANSENS SAGA

drer som av den veldigste foss på alle kanter, smell etter smell som av kanonsalver. Det trekker sig sammen om dig, flaket du står på blir mindre og mindre, vann fosser innover, der finnes ingen redning enn å springe

over de rullende isstykker for å komme på den annen side av skruryg* gene. Men så stillner det av igjen, larmen drar videre, og litt etter litt taper den sig langt der ute i det fjerne.»

Spaserturer i slikt levende ter* reng må sikkert være herdende for «nervesvake og nedbrutte mennesker,» som Nansen anbefaler disse egner for!

Det var vinterskruingene de tidligere polarfarere mente ingen skute kunde stå sig for, hvad den så var gjort av. Fram fikk prøve dem mer enn nogen annen skute har gjort, uten å få en flis revet av. Knust kunde den ikke bli. Men der var en annen fare, — å bli begravet og trukket ned av skru* garene. Den 3. 4. januar 1895 kom en skrugars av usedvanlig høide og drøide og kraft mot Fram, Flaket under Fram var 9 m. tykt, men gav sig for den veldige vekt i skrugaren. I ekspedisjonens forbere* deise var også en slik hendelse forutsett, at de måtte forlate Fram. Båter og telter, sleder og hunder og ski, proviant og klær og sove* poser og redskap blev flyttet ut på trygge steder av isen; allesov den natten fullt klædd. Den 4. januar gikk skrugaren inn over bak* bord side, og begrov endel av skibet til 2 meters høide over rekken. De 12 stod ute på isen og så på. Men den 13., Sverdrup, hvor var han? Nansen for ombord og fant Sverdrup i dampbadet. «Er du gælen? Skjønner du ikke skuta holder på å bli klemt i filler. De andre er ute på isen, vi venter bare på dig.» «A», svarte den ufor*

118

Otto Sverdrup.MED FRAM OVER POLHAVET

styrrelige, «jeg tenkte det kunde bli lenge før jeg fikk vasket mig, så var det best å gjøre det grundig nå.»

Det var det styggeste angrep isen kunde ha funnet på, sier Nansen. Flaket som skruingen skjøv innover isen mot Fram, var 3 meter tykt og tok Fram midt på livet. Enhver annen skute var blitt knust. Fram tok støtet programmessig, forvandlet rambukken til en donkraft, og vred sig løs og løftet sig. Dens fjellsterke sider forvandlet flaket til blokker og småis — skrugars — som mannskapet fikk god mosjon av i flere uker med hakker og spader.

Det var skruisens «dautak» dette åtaket. Framkarene fikk ikke flere øvelser i utrykning. Men respekt fikk de for skruisens for« ferdelige makt, og for sin kjære Fram også, for den tankens seier som lå i dens form. Men for sikkerhets skyld lot de den utbårne isutrustning bli på isen.

Isbjørnen var et annet oplivende element i Framlivet. Denne vidt omstreifende selfanger er overalt i drivisstrøkene polen rundt, og langt innover polkalotten. For Nansen var isbjørnen en gammel kjenning fra Vikingferdens berømmelige bjørnejakter, og adskillige bjørner falt for hans sikre skudd også under Framferden. Han ut« foller riktig sitt fortellertalent når han beretter eventyrene om bjørn.

Bjørn som var på sultekur droges sterkt av alt det etelige og duftende ombord i Fram, like fra hundene og mennesker til steke« panna i byssa. Når Juell satte en stekepanne med smør og lök ute på rekken, kunde en bjørnenese ta teften av dette mange kilometer ut på isen. Den er nokså nærsynt, og skal den tilfredsstille sin nysgjerrig« het ved hjelp av synet, må den nær inn på.

En dag Scott Hansen, Blessing og Johansen var ute og reiste et observasjonstelt i nærheten av Fram, kom en bjørn. «Hysj! vær rolig så vi ikke skremmer'n,» sier Hansen. De huker sig ned og ser på den. «Jeg tenker det er best jeg lurer mig ombord og sier det,» sier Blessing. «Ja gjør det», mener Hansen. Og Blessing for« siktig avsted på tå, så bjørnen ikke skulde bli redd ham. Imens hadde bamsen fått øie på dem og fått vær av dem; den kom luntende rett etter nesen. Hansen begynte å overvinne sin frykt for å skremme. Så fikk den se Blessing som på letten fot snek sig avsted mot skuten, og satte bent mot ham. Blessing blev nu også beroliget med hensyn til bjørnens nerver, han stanset tvilrådig, men etter en smule be« tenkning kom han til det resultat at det i grunnen var hyggeligere

119FRIDTJOF NANSENS SAGA

å være tre enn en, og søkte tilbake til de andre fortore enn han hadde forlatt dem. Bjørnen tok samme kurs, og gjorde nu god fart. Hansen syntes det ble litt betenklig, og mente tiden var kommet til å anvende et middel han

hadde sett anbefalt i en bok — han reiste sig i sin fulle høide, slo med armene og hylte med sine lungers fulle makt, kraftig assistert av de andre. Men bjørnen holdt både kurs og fart fullstendig uforstyrret. Nu blev situasjonen kritisk. De snappet hvert sitt våben, Hansen en ispil, Johansen en øks og Blessing ingenting; ropte av alle krefter: «Bjørn», «Bjørn!» og skar avsted mot skuten alt de vant. Men bjørnen holdt sin støe kurs til teltet, og først da den hadde undersøkt alt der, drog den med veldige skritt etter rømelingene.» Nansen var nu i sprang imot. «Da den fikk øie på mig stanset den forbauset op, som om den tenkte: mon hvad er du for et kryp? Jeg gikk inn på et godt hold, den stod rolig og så stivt på mig. Endelig dreiet den litt på hodet og jeg sendte den kulen i halsen. Uten å røre et lem sank den ihop.» Det var en mager hanbjørn. En kule gjennem halshvirvelen eller gjennem hjernen er det eneste som dreper en isbjørn øieblikkelig, selv med en kule gjennem hjertet kan den løpe mange meter og avstedkomme ulykker.

Efter den dag, og enda mer etter at Peder i 95 hadde fått en bjørn til å bite ham i hoften, gikk karene ikke på isen uten våben.

En natt snek en bjørn sig ombord to ganger og tok hver gang en hund med sig. Den ene av disse hundene var folkevond, særlig på Johansen. Om han satt opp i tønnen og plystret i vintermørket, hylte «Svarten» av sinne langt ut på isen. Da de fant levningene, sier Nansen : «Er De glad nu Johansen, siden Deres uvenn er ute av verden?» — «Nei, jeg er bedrøvet». «Hvorfor det?» — «Jo fordi vi ikke blev venner før han døde.»

— Det var denne hunddreperen som vilde ha lårstek hos Peder, da han kom med en løkt og vilde se hvad der var for leven ved skuteveggen; der lå en bjørn og rev i en hund. Da bjørnen for på ham, drev han til den med løkten i hodet, så bjørnen satte sig og så på ham. Peder nyttet pausen til å renne op og rope alarm. Og så for de ut alle som fikk fatt i børse, det hastet, der lå bjørn og gnog på en levende hund. «Skyt, skyt, hu vil ikkje brænn», skrek Peder, børsa hans var full av frossen vaselin. I Nansens børse satt en strydott, ikke til å få ut. Og styrmannen han hadde også

120 Litografi av F. N. FRIDTJOF NANSENS SAGA

dott i børsa. Og Mogstad fektet med tom børse og skrek at bjørnen måtte skytes. Og Scott Hansen, femte mann, lå på maven i en gang og rotet etter patroner gjennem en dørsprek — døren vilde ikke op for et hundehus bakom. Så kom Johansen og brente av like ned i bjørnehårene. Det hjalp, hunden kom løs ; men den bjørnen trengte fem kuler. Siden ertet de ofte Peder med at han skrek så stygt da bjørnen bet ham. «Hm — skreik!», sa han, «eg undrast om ikkje fleire hadde skrikje, eg. Eg mælte skridta etter di karann som va så redd for å skræmme bjønn, dæ va sju alne mella kvart steg!»

Hundene, det blev etterhvert mange av dem, gav både moro og arbeide. Det var liv i leiren når de blev sloppet løs og i stor* mende glede tumlet sig i sneen. Ofte var de med på spaserturene utover isen, de var flinke til å varsle bjørn, men meget forsiktige med å gjøre nærmere bekjentskap. De måtte passes nøie, leken deres gikk lett over til slagsmål for alvor. Sloss to, kastet andre sig alltid over den tapende, svakere part og bet den ihjel, om ikke høiere makter grep hårdhendt inn.

Få de ville krabater temmet til kjørehunder var spennende sport. Nansen forteller om sitt første forsøk, hundene besørget det hele, retning, styring og farten, — hit og dit, bort i koss og garer, så til* bake til skuta og skuta rundt over alle søppelhauger og bokser som fantes, med Nansen dinglende etter på enden, på maven, på ryggen. Det var cirkus for mange penger. Og enda var Nansen egoistisk nok til å være glad for at ingen var på dekk og fikk godt av morroa.

I tidens ensformighet var enhver anledning til fest en kjærkommen avveksling. Deltagernes fødselsdager feires med fin mat, taffelmusikk og taler. Og Frams fødselsdag, 26. oktober — stor og velfortjent fest for Fram. Efter festen sitter Nansen alene, tankene går tilbake det året som gikk «siden vi stod deroppe på plattformen, og hun slo champagnen mot baugen og sa: Fram skal du hete, og så det tunge sterke skrog begynte å gli. Jeg klemte henne i hånden, tårene trengete sig frem i øinene og gråten op i halsen så en ikke fikk et ord frem. — — Aldri glemmer jeg det øieblikk vi stod der sammen og så utover. Og nu — alt som er hendt — de siste fire måneder!

Skilt; hav og land og is og kommende år ligger mellem oss. — Hvor lenge skal det vare? Jeg har vondt for å tro at jeg ikke snart skal se hjemmet igjen —.»

122 MED FRAM OVER POLHAVET

Litografi av F. N.

Samme dag tok solen avskjed for det år, og den lange polarnatt begynte. Hver breddegrad som passertes var fest, og julen og nytt? år og dagen i februar når solen kom etter den lange natt, og 17. mai. Julekvelden, ikke minst den første, var noget for sig selv. En glad og hyggelig kveld, kjøkkenchefen overgikk sig selv, kasser med julegaver, juleavis og musikk.

Og lys, lys overalt, det var ikke som i julesalmen, mødres hender som tendte lysene for guttene ombord i Fram, men det var mødres sønner som tendte lysene; en noget forceret munterhet måtte til for å skjule tankene som gikk til dem derhjemme. I tusener av

123 FRIDTJOF NANSENS SAGA

julehjem satt der folk i spenning, som ikke var fri for uro og angst. De 13 i Fram ønsket nok de kunde meddelt sine at de satt trygt og godt ombord i Frams uinntagelige festning.

Og så kom nyttår med sitt Janushode og gjorde op bestikket, først og fremst Frams bestikk, — hvor langt mot nord og mot vest? — hvor langt igjen? Første nyttår omkring 80. breddegrad, og lengde* grad. Det var rikelig av begge slags grader igjen.

I februar var en fest uten vemod, solfesten, når solen igjen dukket op, med nytt liv og håp, med en lengsel som spilte sjelens vinger.

Og i mai kom den store festdag, som i de år tok sin glans av et stort håp mer enn av minner. Der var spenstighet og vilje i de armene som i de dager bar de unge rene flagg. Også Fram*karene gikk i stort flaggtog den 17. mai. Nansen i spissen, bærende høit et rent norsk flagg. Så kom Frams kaptein, Otto Sverdrup, med Frams standart, et banner på 3 meter. Så kom musikken på en sleda, det var Hjalmar Johansen med trekkspillet, og derefter de andre med forskjellige aktuelle faner og merker. Peder med en lang harpun, kokken med gryten på ryggen. Blessing, den arbeids* løse doktor, bar på toppen av en mektig stang en fane. En utspent ulltrøie med N. A. Normal arbeidsdag.

Bakefter kom meteorologene, og så kom hundene, «Suggen» med sløife på halen og så de andre firebente deltagere. Også disse skjønte «togets tanke», for de gikk med gravitetisk alvor.

Fra det høieste iskoss holdtes tale for Fram som så lykkelig hadde ført dem over 81de breddegrad. Tilbake til Fram, hvor Nansen fra kommandobroen holdt talen for dagen, mens de tolv stod på isen med opstilte faner. Så 3 X 3 hurra og dundrende salutt med 6 skudd. Da satte hundene ived, vettksremte av skud* dene, og blev borte i mange timer. —

Der var krutt i stemningen i de årene. I 95 endog mobilisering. Ikke ubetegnende for det underbevisstheten kunde gjemme på i de årene, er den drøm Nansen forteller om den 28. desember 93. «En uhyggelig drøm. Svenskene gjorde plusselig nattlig innfall i Bergen, hele vågen var full av mudderprammer, stappfulle av soldater. Jeg syntes jeg reiste i et tog utover Tyskebryggen sammen med en offi* cer, vi hadde en kanon på vognen og skjøt på mudderprammen med granater, jeg huket mig godt ned i vognen etter skuddet, da

124 Vinternatten.

Tegning av Fridtjof Nansen. FRIDTJOF NANSENS SAGA

jeg ventet en salve fra svenskene. Men de var tause og stille i måneskinnet. Vi for videre med toget, jeg var meget ille tilmote, og trettet med officerene fordi de ikke straks overdenget svenske med de stakkars soldater vi hadde, nu mens de gjorde landgang, senere blev det forsent.

Senere i drømmen bodde jeg langt oppe i landet, og der kom en svensk officer og underrettet mig om at nu rykket de samtidig inn og tok Kristiania. En uhyggelig drøm, som forhåpentlig intet har på sig».

Da Nansen i 96 kom tilbake, var det første han spurte om: «Hvordan har min kone det, og hvordan står det til med den nor* ske politikk?»

Polarnatten — den i alle polarsagaer så fryktede polarnatt— fyller og betar Nansens sjel.

«Noget mere vidunderlig skjønt enn polarnatten finnes ikke. Et drømmesyn, malet i alle sjelens fineste toner. Ingen former, alt demrende, drømmende farvemusikk, en fjern uendelig melodi, i dempede strengetoner. Men er ikke all livets skjønnhet slik, høi og fin og ren som denne natt? Gi det sterkere farver og det er ikke lenger så skjønt. — Som en umåtelig kuppel hvelver himmelen sig over dig, blå deroppe, grønn nedover mot randen, nederst nede lilla fiolett. Oppå det blå hvelv blinker stjernene, samme fred som alltid, venner som aldri svikter. Så rister nordlyset sitt sølv* glitrende slør utover hvelvet, snart gult, snart grønt, snart rødlig, spredes, samler sig igjen i urolig jag, vugger så i lysende sølvbånd med rike folder; glitrende strålebølger farer henover, og glansen svinner for et øieblikk. Nu leker det med nogen flammespisser helt oppe ved zenit, med ett skyter en kraftig stråle op igjennem like fra himmelranden — så smelter hele sløret vekk i måneglansen. Det er som en hører sukk fra en bortdragende ånd. Bare hist og her svevende lysskyer, vake som en anelse — det er støvet fra hans glitrende kappe. Men nu vokser de igjen, nye lyn skyter op; en endeløs lek. Og så alltid denne stillhet, gripende som uendelighetens evige symfoni. Jeg har aldri kunnet fatte at denne jord en gang skal stivne og bli øde og tom. Hvortil da all denne skjønnhet? Ikke et vesen å gi lykke. Nu aner jeg det. Her er den kommende jord, her er skjønnheten og døden. Men hvorfor? Ja, hvorfor alle disse kloder? Les svaret derute i det blå stjernerum
— — —»

126 MED FRAM OVER POLHAVET

I de tre polarnetter har mange nordlys fengslet og fylt hans sinn. Gjennem synet har det sette virket på hans sinn som musik« ken virker, som om rummet var et orgel, og alle verdners største Bach spilte Vårherres aller rikeste, aller skjønneste komposisjon.

Blandt de skildrede polarnetter er der en som fortetter sig til et bilde av stor plastisk skjønnhet:

« — polarnatt, du er som en kvinne, en vidunderlig skjønn kvinne — antikens edle trekk, men også dens marmorkoldhet. På din høie panne klar som eterens renhet, intet medynk med et men« neskekrysps små lidelser; ingen følelses rødme over din bleke deilige kinn. I ditt ravnsorte hår, bølgende ut i rummet har rimfrosten sprengt sine blinkende krystaller. Din hals' stolte reisning, rundin« gen av din aksel — så edel, men så ubøielig kold. Din barms hvite kyskhet er ufølsom som isens sne. Kysk, marmorskjønn og stolt som du over det stivnede hav, det sølvglitrende slør om din skulder, vevet av nordlysets stråler flagrer ut over det dunkle hvelv. Og dog — stundom aner en et smertedrag over din munn, og dypt i ditt mørke øie drømmer uendelig vemod — har også du kjent livet, sydens varme kjærlighet? Eller er det min egen lengsel som gjenspeiler sig? Ja, jeg er trett av din kolde skjønnhet; jeg lenges mot livet, det varme, rike.»

Det var 1ste juledag 93 han følte denne første tretthet over polar« dronningens kolde skjønnhet. Gradestokken viste også 38 kulde« grader.

Han lengter. «Men lengsel er ikke det verste! Alt skjønt og godt i en gror op i ly av den.»

Ennu ut på våren må dagboken medgi at det er et sorgløst liv. «Der er ingen ting som hviler tungt på en. Ingen brever, ingen aviser, ikke noget forstyrrende. Her er klosterlivet, fjernt fra verden, det jeg drømte om som yngre, hvor man i fred kunde hengi sig til sine studier. Jeg er også lykkelig.»

Men lengsler og minner er i lengden for passive ting til å holde en natur som Nansen i bevegelse med.

Hans rike og mangfoldige sinn hadde drømmens og lengselens store skoger i sig, der han kunde drive og drømme og lengte og dikte, finne avspenningens hvil efter svære perioder av arbeide og spenning. Oftest var hans hvil som ørnens: en hvil på spente vinger.

127FRIDTJOF NANSENS SAGA

Strengt åndsarbeide, som de fem år i Bergen, avbrutt av korte og svære fjellturer. Selve Grønlandsisen var et frikvarter for hans hjerne.

I virkeligheten er vel den slags vekslinger av spenninger bare til en viss grad en avspenning, men en kjempekraft på middags* høiden føler slik veksling som hvil.

Tiden mellom Grønlandsferden og Framferden var en ny spen* ningens tid. Et uhyre, litterært arbeide — «På ski over Grønland» og «Eskimoliv», store foredragsreiser ute og hjemme, bygning av eget hjem, og først og sist forberedelsen til Framferden, et uendelig slit, de tusener av ting skulde gjennem hans hode først.

Efter fire års slit står han ombord i Fram og kan puste ut, — med beklemt sinn, mens øjet søker en hvit skikkelse ved strand* furuen i Svartebukta.

Turen langs Norge er hvil. Frams møte med drivisen i Kara* havet er spenning, Frams første tak med polarisens skruing er spen* ning, med rød strek under i dagboken den første polarnatten, den første polarsommeren, isbjørner og nordlys, det er alt sammen av* spenning, — «et sorgløst liv.»

Men tidens hjul hadde alt det første år hatt sine anfall av langsom gang. Det hjulet stod i stadig sterkere forbindelse med loddlinens stilling. Stod driften stille, stanset tiden sitt hjul.

Da hjulet begynte år nr. 2, blev tidens sakte gang mere følelig.

Dertil virket at en forutsetning for hans plan var slått feil. Han hadde gjort regning med et grunt polarhav, der vannmassene fra Sibiria vilde gjøre sig gjeldende som en sikker strøm. Men nu viste det sig at alt Frams lineverk rakk ikke bunnen, der måtte lages reperbane på isen, og lages liner av stålwirene i Frams rigg, så viste det sig at polarhavet var 3 — 4 tusen meter dypt. Vannet fra Sibiria kunde ikke her gjøre sig så sterkt gjeldende som strøm, vinden fikk en større rolle enn tenkt. Kartet over Frams drift viste også en irriterende ujevn drift, med mange stansninger og tilbake* rykninger.

Våren 1894 skrev Nansen i dagboken: «Skal jeg gjøre bestik* ket op, er det igrunnen, når jeg skal være helt ærlig, forbannet skitt.» Han regnet ut at Fram vilde trenge 7 — 8 år til sin drift, og med utsikt til ikke å komme polen så nær som tenkt. Selv om det ikke hadde nogen videnskapelig betydning at Fram akkurat gned

128Nansen. Hendriksen.

Vannhenteren og termometerne er kommet op. (Fotografi 12. juli 1894.)

Fra «Fram over Polhavet». H. Aschehoug & Co.s Forlag.FRIDTJOF NANSENS SAGA

skuteveggen mot jordaksen, så var det likevel et særdeles stimulerende ønske for dem å nå selve polen, dette ettertraktede mål for så mange for* søk, for det store publikum endog det mest sensasjonelle mål for turen.

Det «sorgløse liv», denne passive tilværelse under denne fortvilet langsomme, krokete drift, denne tålmodighetsprøve var hardere påkjen* ning enn de største toppanstrengelser under en mere aktiv tilværelse.

«Denne uvirksomme, livløse ensformighet tynger og knuger en. Ingen kamp, ingen mulighet for kamp, alt så stille og dødt, sunket hen i sig selv, stivnet under isens dekke, — å, der kommer is i sjelen! Hvad gav jeg ikke tor en dag i strid, bare en eneste fare.

— Ennu må jeg vente og se på driften. Men tar den feil retning, da alle broer av, da alt inn på en ferd over isen mot nord! Da er handlingens dag kommen. — Jeg vet ikke bedre. Det blir en vove* lig ferd, det blir liv eller død. Men har jeg valg? Det er ikke manns gjerning å sette et mål og så vike når slaget skal stå. Det er bare én vei, og den heter fram. —»

«Hvad glede er det ved krefter når der ikke er noget å bruke dem på?» — «Hvad er et kall? Er det de krefter fødslen gav dig? Da vé den hvem fødslen gav krefter til mer enn å la sig drive med strømmen.»

«Jeg må ofte tenke på Shakespeares Viola som satt «i bleke tung* sinn lik tålmot på et marmormonument.» Kan

ikke vi være dette tålmod, i marmor, som vi sitter her på isen og lar årene rulle forbi og venter på tiden? Jeg kunde ha lyst til å gjøre et slikt monu* ment. Det skulle være en ensom mann i lodden ulveskinnshyre — helt tilrimet sitter han på en ishaug og stirrer ut i mørket over disse uendelig tunge ismarker, venter på lyset og på våren.»

Tidlig på våren 1894 begynte Nansen å tenke på å gjøre et fremstøt nordover sammen med en ledsager, bruke hunder, sleder og ski, en vågal plan uten rettrettmulighet til Fram. Hjemveien fikk de legge over Frantz Josefs land, Spitsbergen eller Grønland.

Han drøfter planen nøie igjennem med sig selv, og først utpå høsten taler han med Sverdrup om den. Sverdrup er enig i at den tur bør gjøres.

Det var denne uvirksomme og livløse tid som samlet hans sinn om denne nye idé, en ny dåd. Den «uvirksomme» tid som gikk forut for idéens fødsel, blev i virkeligheten en adventens tid, en selv* prøvelsens strenge tid. I de lange eftertenksomme timer svingte sinnet mellom tvil og tro.

130 MED FRAM OVER POLHAVET

26. mars 1894 — 2nen påskedag (fra utsynet dagbok) : «--Men

er der ikke ofre nok, skal en ofre alt fordi en kjenner viljens krefter i sig? A, vi er bare redskaper for større makter, for oss er ikke valg.»

«Akk om troen bare var et sennepskorn, som barn gikk vi gjen= nem livet, med barneøiets tillit fulgte vi over fjell og dal den stjerne som vinket oss. Følg kallet, la livet strømme fritt, med stormen stryker all din tvil. La det så bære eller briste. Troen kan flytte bjerge, og troen har jeg. Det skal lykkes.»

H/i. Han leser Evas brever og drømmer sig hjem til henne og til fjorden, som ligger blikkstille i deilige farvetoner i kvelden, han ser seilbåten inne ved holmen.

— — — «Stundom gripes jeg av mismot, men du tror jo på mig, du vet jeg er den av skjebnen utsette, og en skjønn, herlig dag vil jeg vende tilbake med seier —».

ET OPGJØR

Fram lå der i sin isseng, og drev med den. LTten snoren, «Lina», og Scott^Hansens observasjoner skulle en tro at skuta slett ikke drev, men lå fast til ankers. Den lå hele tiden med nesen mot syd, drev baklengs, likesom uvillig mot det ukjente. Så trygg og bred og så irriterende rolig, just som kaptein sin, hvis stålblå, faste øiner var så uuttømmelig fulle av tålmod.

Men selve chefen, han var midt i all roen full av uro. Det ulmet, glimtet og sluknet igjen i det store skiftende blikk. Med all sin viljemakt var han ingenting overfor strømmens gang og fart. Det passive i en slik polferds drift holdt rent på å fortære ham, de tanker og krefter som ikke kunde få utløp frem, — bli brukt på kvernholene, — de malte rundt og rundt i ham, en malstrøm, en bakevje, et opflisende, selvopløsende refleksjonsliv.

Det er ikke så at han er uten arbeide. Tvertom. «En uavlate* lig rastløs ilen fra det ene arbeide inn i det annet, alt skal gjøres og intet forsømmes fra dag til dag, fra uke til uke, og arbeidsdagene er lange, sjeldent slutter de før langt over midnat. Men gjennem det alt en følelse av savn og tomhet som ikke må merkes. A, men stundom kan den ikke holdes tilbake. Hendene synker viljeløst, og så trett, så usigelig trett.»

131 FRIDTJOF NANSENS SAGA

Midt i det evindelige sommerlys lengter han etter polarnatten, «til stjernenes evige underland, med det åndeaktige nordlys, og månen seilende gjennem den dyptblå taushet, — den er som en drøm, som et syn inn i drømmenes tåkelette land.» Dette unådige lys som slukker ut stjerner og nordlys, mørke og drøm og mystikk, dette unådige lys som ligger som tomheten over ismarkenes død, det skjærer ubarmhjertig innover sjelen, over den skjulteste krok, avdekker en selv og ens liv, til en syns hele ens livsgang er bare smårykk hit og dit, ens skib uten rett til Framnavnet.

Det er 11. juli 1894 han anstiller disse betraktninger, og de var ikke et enkelt tilfeldig anfall av tungssinn. De var et efterslett etter et opgjør med sig selv som han anvendte en hel dag til tidligere på sommeren, i juni 1894.

De dagboksbladene har ikke noget direkte å gjøre med Fram* ferdens epos; derfor har han ikke tatt dem med i Framboken.

Men for oss nu, da det store livsdrama som heter Fridtjof Nan* sen er avsluttet, er hvert gløtt han gir oss inn i sitt rike og sterkt bevegede sjellev av stor interesse. Vi forstår ham dypere, vi skjøn* ner også det hans medarbeider og venn i sin minnetale i Videnskaps* selskapet i Oslo sa om ham, at han var ingen Aladdin. Skjønt få har oplevet så mange seire og triumfer, og fått fanget så fullt av verdens stolteste kranse, så kastet ikke nogen genius eplene ned i hans turban, han måtte hente dem selv, tildt gjennem klungerkratt, også av dem som var i hans eget sinn. Fra dagboksblade 19. juni 1894:

«Alltid den samme urolig higende, ingen stadighet til noget. For et par dager siden drev jeg ivrig på med å fotografere, så trett av det, og nu er jeg begynt å male igjen. Men ikke før har jeg tatt fatt før jeg gir det op. Uff, denne flagrende flukt og famlen fra det ene til det annet, som er mitt livs ulykke og aldri vil bringe noget ut av det. Nu er igjen disse gamle tvil om mitt livs egent* lige opgaver kommet, denne samme leten etter en eneste stor tanke å samle livet om, å ofre min åndskraft, min innestengte energi, for at den er der, det kjerner jeg, eller det er jeg i allfall innbilsk nok til å kjenne, store tanker om mitt eget åndelige verd har sannelig aldri manglet mig. Men ennu har de ikke funnet et mål som helt har tatt dem og anspent dem til det ytterste. Det hele har vært lapperi, og vil vel bli det til min dødsdag. Jeg har ligget her på sofaen

132 MED FRAM OVER POLHAVET

i ettermiddag i åndelig slapphet, bladet i «Skillingsmagasinet» og lest biografier av våre store menn. Jeg får en bitter følelse av at de har hatt en eneste oppgave å samle seg om, og derfor har de bragt noget helt ut av det. Men mitt liv har vært splittet og spilt.

Leser jeg om en stor matematiker og de store matematiske pro« blemer, da kjennes en tagg stikke der inne, det var som der i sje« len lå en .udyrket evne som jeg har sviktet, matematikken var min første kjærlighet. Jeg har helt og holdent troløst forlatt den. Kan« skje var dog den av naturen min bestemte livsvei som skjebnen har latt mig forfeile. Den og astronomien med sine uendelige veier har ennu en selsom dragning som jeg aldri kan motstå når de kommer, der ligger oppgaver å løse som er livet verd, mens det jeg begynte, men også forlot, var det nok til å fylle et liv ? Så til andre tider er det geologien og spekulasjoner over Jordens fortid som trekker. Jeg driver studiene med febrils iver, med vold og makt vil jeg finne nye banebrytende synner på de kjente fenomener. Jeg mener de må komme når jeg kjerner alt. Men jeg leser og leser og de kommer ikke. Hvordan skulde de også kunne komme hos en slik dilettant! Jeg tretner og lar det igjen ligge i månedsvise, akk jeg er ingen forsker« ånd som jeg engang trodde. Jeg mangler gnisten. Jeg må søke emner.

Emnet behersker ikke lenger mig, om det kanskje engang gjorde det, nu tilfredsstiller intet emne lenger, alt er for smått. Likesom det som gutt var mig for smått å være nr. 1 i klassen. Jeg vil lenger inn, bakom det alt, til tingenes kjerne, og dit fører ingen vei. Jeg lider forgjeves. De ting som her skulde opta min tid tiltaler mig ikke. Jeg utfører de observasjoner som er fornødne, men det skjer ikke med lyst, det er snarere med overvinnelse. Jeg må drive mig frem til dem, fordi jeg nu finner at de bør gjøres, og leiligheten som kanskje ikke kommer igjen på lang tid, bør benyttes. Med andre ord: det er min plikt, men det er smått og uinteressant, det jeg alltid så på som maurarbeide. Bare sommetider lykkes det dem å fengsle mig, således da jeg mente å være på spor etter Golfstrøm« men, da arbeidet jeg med feberaktig iver, unte mig næsten ikke sovn. Jeg var i ånde slik som jeg liker helst å tenke mig selv, optatt av et eneste emne. Så fant jeg den, det var et ubestridelig faktum, og charmen var vekk. A utpensle de mindre detaljer ved tingen, interesserer mig ikke lenger, men jeg gjør det av plikt. Imidlertid kaster jeg mig straks over oceanografin, og tror heri må ligge store

133 FRIDTJOF NANSENS SAGA

opgaver å vente på løsning, men jeg finner ingen, og det dør her likt det andre. Imens snegler livet sig hen med

de spredte små iakttagelser, som en slik reise fører med sig. Så hender det at jeg plutselig stanser, fengslet av et vakkert syn, et fint dikt i farver av is og himmel, med hele denne naturens enkle motsetninger, min skjønnhetstrang våkner og vil skape, jeg tar fatt, men som alltid er emnet mig for stort. Jeg ser vel kanskje noget skjent som jeg gjerne vilde ha frem, men evnen glipper, jeg innser for snart at jeg ikke når dit, og kaster ergerlig penslen fra mig og lar skissen ligge uferdig som alltid. Ja, når har jeg overhodet i mitt liv gjort en skisse ferdig, jeg mener alltid å komme tilbake til den siden, når jeg er bedre oplagt, da skal jeg rette iallfall disse mangler, som lett kan rettes, men det blir aldri. Hvad skulde det også tjene til, det blev jo allikevel kun en kariaktur av det jeg vilde.

Men hvor megen skade har ikke denne dumme kunstnertrang voldt mig. Om jeg skulde gitt mig av med den, hvad hadde det da ført til? Jeg hadde sannejig ikke vært fornøid med lite, å frem* bringe nogen «pene billede» hadde ikke vært noget. Nei, stort skal det være, det måtte da minst være banebrytende skulde det være mening i det — hei sann! Men toppunktet når jeg dog når jeg derefter styrter mig inn i forfattertanker og vil skrive et banebrytende filosofisk verk over menneskeåndens ophav og brytende liv. Jeg forfatter! som ikke har mere forfattertalent enn det papir jeg her skriver på, eller jeg som ikke har flere originale tanker enn den flaske fotografisk fremkaller som står der foran mig, nei ikke så mange som den, for den kan iallfall fremkalte noget om det er tatt av en annen; men hvad kan min tanke? A bare det som er tenkt og sagt hundre ganger før. Snart kaster jeg mig vel igjen på en eller annen videnskap. Gud vet hvem næste gang står for tur. Underlig er min egen videnskap den som synes minst å trekke mig nu, og engang eiet den mig dog helt, i fem år åndet og levet jeg ikke for annet, da var mine djerveste tanker tilfreds med å løse opgavene innenfor den, men det var selvfølgelig de sværeste kjempe* opgaver jeg gikk løs på, mindre kunde det jo umulig være, en almindelig maurtrell kunde jeg ikke forsone mig med å være, med medynk så jeg disse stakkars, men så usigelig nyttige maur som utrettelig dag etter dag — år etter år, sleper bitte små grannåler, undertiden slipper de vel en for å ta en annen, litt bedre nål; men

134- - «, v :

I solsteken. (Fotografi 16. juni 1894.)

Fra «Fram over Polhavet». H. Aschehoug 6. Co.s Forlag.FRIDTJOF NANSENS SAGA

det er alt, i årenes løp murer dog disse puslinger op en prektig maurtue, å være med å være «nyttig» hadde hele min sjels forakt, jeg måtte mure mine egne bygninger. Istedetfor trellen som jeg vel var skapt til, ville jeg være giganten som stormet himmelen og fylte livet med et verk, som når kvelden kom kunde si mig at jorden, nei helst hele universet var ført inn i nye baner. Pasteur. Da først mente jeg tilfreds å kunne lukke øinene og gå over i evigheten, det alene syntes en idrett, åndskraften verd; å være nyttig, hvortil skulde det og tjene, dertil hadde jeg formegen twil om utviklingen ingen vei bærer hen, den første jo snarere fra enn til lykken, og lykken er det eneste nyttige. Noget mål for fremtiden har den ikke, mål er bare chimære. Naturen har evig kretsløp

Det var vel forfengelighet, å ja, forfengelig har jeg vært, som all ungdom lengtet vel også jeg efter å vekke medmenneskers beundring, men heller ikke der var jeg fornøid med lite, stort måtte det være, skulde det være en anstrengelse verd, da måtte det være den hele menneskehets. — Men det var vel ikke alene dette, nu da jeg har fått en liten smakebit, så jeg kan ane hvad verd den egentlig vilde ha, trakter jeg ikke lenger etter den, den synes mig å måtte være mere brysom enn tiltalende, men likefullt har jeg samme lengsel mot det store ukjente, den må vel da ha en dypere rot i sjelen, den må vel være en naturdrift som krever tilfredsstillelse, men stopp! Om du visste at verden om få år skulde forgå, at altså alt ettermåle da måtte utslettes, vilde du også da kjenne de samme lengsler? Neppe så sterkt, det er altså allikevel forfengelighet, ditt navn må ikke dø med dig.

A skrøpelige menneskesjel, hvor gjerne du vil bedrage dig selv, hvor gjerne utsmykke dine motiver, eller var det kanskje fordi der da ikke blev nogen verden til å følge de nye baner, du vilde kaste den inn i? Eller vilde du kanskje like til det siste finne nytelse i — med dine da først for alvor unyttige — opgaver? La oss iallfall tro så i det lengste. Hvorfor fikk en gigantens lengsler og blev skapt som en almindelig maursoldat? Naturen er ofte underlig lunefull i sine innfall. Jeg pusling vilde puste verden inn i nye baner! Jeg husker jeg satte op for mig

naturforskningens største koryfeer og spurte mig selv om jeg vilde være tilfreds med å nå dem, men ingen fant nåde for mine øiner, selv ikke Darwin, og snaut nok en Newton var stor nok, og jeg kunde dog ikke en* gang styre min egen bane. Hvorfor forlot jeg zoologien, just da jeg

136 MED FRAM OVER POLHAVET

mente for alvor å ha begynt? Det var ikke mig som forlot den, men det var skjebnen som ved ytre tilfeldige omstendigheter pirket litt ved mitt liv, og straks var hele dets løp et nytt. Vel mente jeg bare det var en midlertidig forfriskningstur hin ferd til Grønland, etterat hjernen var overanstrengt. Planen var jo heller ikke ny hos mig; men det blev en vel lang forfriskning, og nu sitter jeg her, over 6 år senere, og er ennå ikke vendt tilbake, men travet videre på den nye ørkenvei, dette er sikkert det verste brudd i mitt liv, som jeg vel altid kommer til å lide for, og som gjør at jeg vel neppe finner et virke å samle mig helt om, det har splittet mitt liv i to eller flere deler som ikke vil henge sammen, og den ene del gjør at den ånnen synes tapt tid som kunde vært anvendt bedre og til å gjøre det hele harmonisk.

Hele mitt liv har jeg likesom gått og ventet på den store idé, den hvorfor mitt liv skulde være en kamp, skulde slå ned i mig som et lyn, jeg har anet både hist og her, men aldri er det store lyn kommet. Det har vært små gnister fra en kunstig ladet leydner* flaske, jeg trøstet mig alltid med at jeg var ung og fremtiden vilde bringe det, når jeg kastet mig uforsagt inn i opgavene, men nu er jeg begynt å tvile, jeg er neppe helt ung lenger, den tid da lynene kommer, om de overhodet slår ned, er våren og sommeren, men den svinner hurtig, og fremtiden bringer neppe nogen. A, bedre var det vel å være en nyttig maur uten lyn, enn et flagrende nordlys, hvis hele liv er en søken etter sin egen likevekt, og som svinner før den er funnet, bare en vill ørkesløs dans uten mål over det stjernesadde himmelhvelv. Hvor det dog kanskje om det hadde samlet sig, var blitt en stjerne av mindre rang, og hvor lite skulde det ikke til for at den samling virkelig var foregått, bare en liten forandring, bare et ord hadde kanskje vært nok, og mitt liv hadde utviklet sig harmo* nisk som en stille elv, fremdeles hadde jeg kanskje sittet der som en aktverdig zoolog, jeg hadde virkelig for en eneste gang funnet min likevekt. Naturligvis hadde jeg da styrtet løs på den oppgave jeg anså for den høieste, å spore tankelivets ophav, utdype nervesystem mets innerste bygning og sammenheng fra grunnen av, jeg mente alt å ane nye baner, og der åpnet sig syner som tyktes å føre videre frem. Hvem vet, kanskje hadde de også gjort det, vel bærer jeg innerst inne på de samme syner, ennå det som jeg engang mente å ane og ikke kan glemme, der behøves ikke mere enn at en anatom

137 FRIDTJOF NANSENS SAGA

som Retzius eller en zoolog som Roghankaster sier mig det er skade jeg forlot zoologien eller mikroskopet, og jeg føler hele vekten av min brøde ved å ha forlatt dem, nu kommer de fjernere og fjernere, der er noget som heter synd mot naturen, har jeg begått den? Nei, — nei, jeg fulgte bare min natur altfor meget. Snarere er det synd mot den hellige ånd, den som aldri skal forlates.

Men var jeg blitt lykkeligere om det var gått slik at det brudd ikke var kommet? Hvad vet jeg?

A jo, det vet jeg, at like fullt hadde jeg noget utilfredsstillet noget i mig, da var det blitt følelsen av at jeg kunde møte noget på andre felter, noget mere glimrende som vilde tæret på bunnen om dette kanskje ikke var kommet helt til overflaten. Neppe var jeg lykkelig dengang jeg førte hint liv. Utestengt fra alt liv omkring levet jeg bare for mitt studium, natt og dag arbeidet jeg i mitt mikro? skop, det var som en feber, og neppe har noget menneske arbeidet hårdere, jeg vilde ikke tenke på annet, men likefullt brøt disse samme tærende tvil også da igjennem, hvorfor en skulde bortødsle sin ung? dom, ja hele livet for noget så ørkesløst som videnskapen, der dog ingensteds førte hen uten mot uoverstigelige grenser, litt kortere eller litt lengere gjorde jo intet til saken når veiens endepunkt allikevel lå i det uopnåelige, uendelige og når disse tvil kom, da følte jeg hele vekten av livets bitterhet og en brennende tørst etter å svales i skjønnhetens riker, tørst etter en altforglemmende kjærlighet. Nei det liv hadde ikke bragt mer lykke, eller rettere mer harmoni; for lykken den har jeg større, helere enn jeg nogensinne hadde tenkt den, hun sitter der hjemme.

Det er altså utbyttet av et liv i hvis vugge der blev drømt så store drømmer, ennå er det vel ikke slutt, men jeg ser

for vel det blir ikke anderledes. La mig stå frem, eller la mig nå nordpolen, ja selve sydpolen, hvad hjelper det, det blir like lite lappet sammen til et helt. Jeg føler nu for godt det berettigede i min fars stadige advarsel mot å splitte sig formeget, å bli en polyhistor og hans sta? dige formaning om å begrense sig om et hovedstudium. Han så vel kanskje der var mange spredte småevner i gutten og var redd dem, selv ante jeg ikke faren, der syntes jo heller ikke å være nogen, da jeg tok fatt for alvor, koncentrerte jeg mig sannelig nok, ja så meget at jeg ikke engang gav mig tid å lære zoologiens grunnele? menter. Forsent føler jeg denne advarsels alvor, nu sitter jeg her

138 MED FRAM OVER POLHAVET

som en som aldri har lært noget tilbunns, en hvem likevekten vel for alltid er nektet. Jeg undres over om det skulde være verre å tape sin skygge enn sin likevekt? Om jeg bare kunde stige ned og nøies med det lille, da kunde vel ennu noget nåes; men det er det eneste jeg føier ikke å kunne. Bare i en eneste ting er jeg ikke dilettant, men heldigvis er også det i livets kjernekule. I kjærlig* heten til hjemmet er jeg hel, eller rettere til henne som er mitt hjem, mitt alt. Kunde det ikke også være nok å leve for det ene, — men det som er blitt livet selv, kan ikke lenger være livets mål, vi må sammen styre mot noget annet. Riv det ut og livet er borte med det samme, men gi mig det, da må også livet leves helt og rikt.»

30. juli 1894. «Ja videnskapen er en god venn. Jeg søker å glemme mig selv, det lykkes vel og stundom, men den er kold, og jeg lenges usigelig etter varme.

Ve den som har sett livet et øieblikk. — Men hvad er en enkelts savn og lidelser mot det store hele!» —

26. oktober 1894. — — «Også jeg var vel barnet som så even* tyret i det ukjente, som hadde drømt så lenge til jeg trodde det fantes. Og jeg fikk det, isens store eventyr fikk jeg, dypt og rent som altets uendelighet, den tause stjerneblinkende polarnatt, selve naturens dybder, selve livets hemmelighetsfullhet, universets evige kretsløp, universets evige død.

Dødens høitid uten lidelser og uten savn, evig sig selv. Ja, denne tause stjerneblinkende polarnatt omkring dig. Her, ja her står du i all din nakne enfold ansikt til ansikt med naturen, du set* ter dig andektig ved evighetens føtter og lytter, og du kjenner Gud, det altbeherskende, altets midtpunkt.»

14. november 1894. — — «A, stundom får jeg slik trang til å kunne opløse denne natur i toner, hvilke veldige enkle akkorder vilde det ikke bli, det alene skulde kunne gi dens vesen.» —

« — — Det synes mig som jeg glir utover disse fiater og inn i altets uendelige rum. — Er det ikke billede på det kommende, her er evigheten og freden. — —

« — — Hvad er forskning og vår forstand midt i dette uen* delige?»

139 FRIDTJOF NANSENS SAGA

18. november 1894. «I den ene time: Forstanden, forskningen, alt vårt Treiben und Leben — elendig filistervisdom, ikke en pipe skråtobakk verd.

Næste time kaster jeg mig over samme forskning, — tærer av først etter å suge alt i mig, utspeide nye veier, nages av utilfredshet over ikke å kunne løse alle oppgaver som burde løses på denne ferd. Jeg brenner av lengsel etter nye opdagelser for menneskeheden, etter en eneste stor oppgave å samle hele min kraft om.»

«Som om ikke utilfredshet, savn, lidelse var livets forutsetning! Uten savn ingen kamp, og uten kamp intet liv, — det er sik* kert nok.

Men nu skal kampen begynne, handlingens store dag, — direkte kamp, kamp av fulle skåler, seiren vinker bakenom.»

Nu er det slutt, opgjøret, med selvanalyser og tungsinnstankers ringløp i «jegets kjeller». Nu er det tatt «det siste skritt over beslut* ningens bro». Ferden mot nord, så lenge overveiet, er nu besluttet, planen legges, følgesvenn er valgt.

«Forbannet affektasjon, alt dette med Weltschmerz! Du er bare lykkelig, mann!» står der i dagboken næste dag.

Han tørner ut på dekket, hundene hopper og danser omkring ham, hans muntre og djerve venner som med ham skal storme selve nordpolen.

PÅ SKI MOT POLEN

Hele sommeren 1894 overveiet Nansen alle muligheter og umuligheter ved sin plan om et fremstøt, to mann sterkt, på ski, med sleder og hunder, for å utforske områder nærmere polen.

Utpå høsten la han planen frem for Sverdrup og 19. november spurte han Hjalmar Johansen om å bli med. Sverdrup var utenfor valg, han var uundværlig ombord som Frams fører og Nansens arv* tager. Enhver av de tolv både misunte og unte Johansen den job* ben. En gildere kar til en slik tur var heller ikke lett å finne. Norges berømteste turner og gymnast, en ypperlig skiløper, utholdende, djerv og med godt humør.

140 MED FRAM OVER POLHAVET

Næste dag holder Nansen foredrag for hele mannskapet, gir en oversikt over ekspedisjonens formål, hvad hittil er nådd og sannsynligvis vil nåes, — om øn* skeligheten av å utvide området av undersøkelsesfeltet ved et frem* støt mot nord. Det syntes de alle var en god idé.

Det var en vågsom og van* skelig reise, og dens utfall var av* hengig av at utrustningen var den best mulige. Hele vinteren blev det travelt med å gjøre istand til turen. Fram blev et livlig verk* sted hvor flere av mannskapet sam* men med Nansen laget ski, kjelker, sovepose, kajakker, telt, støyler og tøi, hundeseler, kokeredskap og instrumenter og proviant og pakninger.

Erfaringene fra Grønlandsferden og eskimolivet kom nu riktig til gode. Nansen laget selv den første kajakk, lett og sterkt. I full stand veide hver kajakk 18 kg. De blev gjort noget kortere og bredere enn eskimoens. Det kom ikke an på fart, men stivhet og bæreevne, de måtte være korte også for ikke å butte bort i iskossene under sledeferden. Forøvrig blev de gjort på eskimovis, med et hull med ring i dekket, så pesken kunde trekkes vanntett til ringen, så kan sjøen vaske over mann og båt uten å trenge inn i båten eller gjen* nemvære mannen. Når kajakkene blev bundet sammen, kunde de, for* uten bagasjen, bære et par sleder og nogen hunder også. Kajakk og siede var et ypperlig amfibium i de trakter.

Klædedrakten var et vanskelig problem, pelsklær var ønskelig mot kulden, men umulige å vandre i, ullklær var best, soveposen av reneskinn, fottøi av finnsko (av renoksns bakben) og lærkomager, sennegress og sokker og ladder, leggsokker av vadmel, det vil si utnyttelse av erfaringene fra Grønlandsisen.

Hver eneste ting eksprimentertes nøie ut. Nansen og Johansen flyttet ut på isen og levde i telt for sig selv, stelte selv sin mat og prøvde alle ting nøie. 25. februar var alt ferdig. En travel tid,

Hjalmar Johansen.

141 FRIDTJOF NANSENS SAGA

natt etter natt var Nansen ikke tilkøis før utpå morgensiden. Alt på Fram måtte være i orden for den fremtidige drift, utdrag av jour« nal og observasjoner skulle gjøres ferdige og tas med, og brever fra deltagerne hjem, og fra de to polfarere, skulle skrives, der var de tusen ting.

Men 25. februar drog de to, med 6 sleder og fulgt av en flokk kamerater. Men det blev vendereis, en kjelke brast, og der var for mange kjelker. Så tilbake, forsterke kjelkene. Men ennu en vende« reis måtte til, sledenes tall redusertes til 3, med 9 hunder hver, bagasjen redusertes til 660 kg.

Så endelig den tredje og siste avskjed, — den 14. mars.

Nansens og Johansens marsj mot polen og deres overvintring på Frantz Josefs land er all polarsagas strålende topp, et eventyr uten sidestykke, ikke om hell og slump, men om genial forberedelse, og i utførelsen en utfolden av ånds« og legemsevner og krefter, en betagende saga om bedrift, om menn who do things.

Det var en ganske utsøkt vanskelig is, selv til å være polaris, som falt i deres vei. Skrugarene var ofte 8—9 meter høie, og hvor de ikke kunde omgåes, gav de et uendelig slit og tidsspille.

Skjønt de startet 3 uker senere enn tenkt, var kulden hard. Klærne frøs til is og skar sår om håndleddene. Klærne måtte smeltes og tørkes på kroppen i soveposen, særlig måtte fottøyet passes, finnско« ene vrenget, sennegresset bres ut og tørkes på brystet eller lårene. Mens primussen surret og kokte mat og vann til dem, pågikk smelteprosessen i soveposen, under livlig tennerhakking. Nettene var titt så kalde at kvikksølvet frøs, en morgen våknet Nansen med hvit* frosne fingrer. Titt var de så trette etter de tunge dagsmarsjer at de knapt kunde holde sig våkne til de hadde spist, det hendte de sov« net med matbeten underveis til munnen.

Isen blev ikke bedre, men verre og verre. Nansen gikk gjerne ut først for å finne vei utenom de verste skrugarene. Siden var det å hjelpe hundene å dra frem kjelkene, de måtte titt løftes over skru« garene. Lange stykker var det som en eneste sammenhengende stein« røis av isblokker, med sne imellem som de dumpet igjennem, stundom ned i vann.

Det gjorde vondt siden å tenke på at de måtte være harde mot de utslitne hundene. Men frem måtte de, kreftene måtte tas ut både hos hunder og menn. En dag var en hund så dårlig at den blev

142 MED FRAM OVER POLHAVET

sloppet løs. Langt ut på dagen viste det sig at hunden ikke var kommet med fra teltplassen om morgen. Skjønt hver time var dyr, gikk Nansen tilbake og hentet hunden.

Den 7. april var Nansen klar over at der ikke var mere tid å anvende til dette umulige arbeide. På ski gikk han alene nordover et stykke, men fra de høieste isgarene kunde han ikke øine annet enn «bare optåret is som en stivnet brenning i horisonten».

«De erkjente hvor grensen for det menneskelig mulige var,» sa Bjørnson.

Den næste dag, den 8. april, — i 36 grader — holdt de et fest* måltid for sin nordligste teltplass, 86 grader og 14 minutter, — 320 km. lenger nord enn nogen menneskefot hittil hadde nådd. De pyntet plassen med to flagg, et unionsmerket og et rent.

Hjemturen sattes med kurs mot Frantz Josefs land. Det var i rett luftlinje 670 km., en lang terskelmil på veien hjem, og enda lengre blev den av alt det spill som strøm og råker drev med dem.

Sørover blev isen bedre, det gikk raskt april ut. I mai blev isen igjen verre, våren slo revner og råker i den, føret blev til bløt sørpe, sleder og hunder og karer sakk dypt i. Provianten minket, rasjonene blev mindre; tomt for liv, hverken bjørn eller sel eller fugl. Men sist i juni dukket en storkobbe op i en råk. Den blev skutt og halt op, og de lykkelige fangstmenn danset som glade unger omkring dem fete kroppen, det var mat for en hel måned, de åt så tranen dryppet av dem, og stekte blodpannekake med tran, så teltet tok fyr og nær var brent op for dem. Da der attpå kom en kobbe til, blev den feiret med et festmåltid, — en chokoladdebit med spekk til.

30. juni gjorde Nansen den opdagelse at de hele denne måned ikke var avanseret nogen ting. Det gav dem i utsikt en overvint* ring, men ikke under så lunt et tak som Frams. Næsten uten pro* viant.

6. juli innfant sig 3 velkomne bjørner, og matspørsmålet var igjen løst.

Temperaturen blir blidere. Når Nansen nu sitter og lapper sine bukser i 28 kuldegrader, synes han det er mildt, de var vant med 40, og da det blir -f- 18, svetter han i soveposen så han knapt kan få sove. Den 24. juli sier dagboken: «Endelig er det store vidunder skjedd, det som vi næsten hadde ophørt å tro på : land,

143 FRIDTJOF NANSENS SAGA

land! I den klare luft lå det ganske nær, høist en dags reise. Det tok 13 dryge døgn.

Dager med slit og regn, Nansen hekseskudd i ryggen, hjelpe* løs i tre dager, hvert skritt en pine, nettene i bløtpose, våte ben, føttene som isklumper, ikke en tørr tråd å bytte med. Johansen måtte klæ av og på benene

hans. «Jeg har fått en liten idé om hvad det vilde si om en av oss blev syk for alvor; jeg er stygt redd for at vår skjebne da vilde være beseglet.» Isen var en røis av blokker, ikke en flat plass så stor som til et telt, og alt i ett var det råker. Da de nådde frem, var de så slitne at de måtte ta hvil i flere døgn.

En av disse 13 dagene var nær blitt Johansens siste. En dag i skodde, de var nådd til en råk de skulde over, hører Nansen bak sig et rop: «Ta børsen!» «Jeg vender mig om og ser en svær bjørn kaste sig over ham, — det bar overende på ryggen. Jeg grep etter børsen som lå i hylstret på fordekket; men i det samme rauset ka* jakken i vannet, — jeg tok til å dra den op på den høie kanten igjen det forteste jeg vant. Men med sin last var den et tungt løft. Jeg lå på kne, drog og slet og kavet langsefter dekket for å nå børsen, — å se mig om etter hvad der foregikk hadde jeg ikke tid til. Da hørte jeg Johansen rolig si: «Nu får De nok skynne Dem, skal det ikke bli forsent.» Ja, skynne mig, ja! Tilslutt nådde jeg børsekolben, trakk ut, hivde mig rundt sittende på enden, og i farten spente jeg hanen for haglløpet. Men der stod bjørnen bare et par alen fra mig, iferd med å labsalve min hund Kaifas. Det var ingen tid å spille med å spenne den andre hanen, — den fikk hele hagsørpen bak øret og stupte død mellom oss.»

I tåken hadde bamsen sneket sig innpå, ikke hundene engang hadde merket noget, og kastet sig over Johansen og gitt ham en dask under øret så han kantrer på ryggen. Han verget sig med bare nevene, fikk tak i strupen, og det taket slapp han ikke. Da bjør* nen åpnet flabben for å bite Johansen i hodet, lød de gylne ord til Nansen om å skynne sig. Bjørnen var hele tiden svært optatt av den travle figuren borte ved kajakken, og spekulerte nok på hvad den hadde det så travelt med. Men så fikk den øie på hun* dene og vendte sig mot dem, gav Suggen en dask så han hylte og Kaifas en over snuten. Da vred Johansen sig i en fart unda og etter børsen sin, i samme nu smalt Nansens skudd. Den eneste

144 MED FRAM OVER POLHAVET

skade var en revne ned gjennem 5 måneders avleiringer på Johan* sens kinn, en revne det lyste hvitt av en tid, det er siden beregnet at det måtte bjørnekraft til for å trenge så dypt ned.

Langs det land de nådde til, var åpent vann. Kajakk og sleder byttet nu rolle. De bandt kajakkene sammen, satte sledene, som de ikke torde skille sig av med, tvers over kajakkene. Kaifas og Suggen var fremdeles med. Gang på gang måtte de op på isen igjen og trekke og dra. Men tilslutt nådde de fritt vann. Så kunde Kaifas og Suggen ikke lenger være sine venner til nytte. «Stakkars Suggen, han var så rørende snild, og Kaifas, hvor stolt og prektig han hadde gått på til det siste. Tro og utholdende hadde de slitt for oss under hele ferden. — Slakte dem på samme vis som de andre kunde vi ikke; vi ofret en patron på hver — Johansen skjøt min hund bak et koss, og jeg hans ; — det var et tungt hvert.»

15. august satte de for første gang på to år foten på bart land. De «nød i fulle drag landlivets glede», de sprang som barn om* kring på steinene, plukket mose og saksifraga og valmuer, og heiste det norske flagget. Og tang og sel og sjøfugl, — og det blå hav utover, — et jordens paradis for disse ismette karer.

Et stort festmål måtte til, — pemmikan og poteter, de siste, som var gjemt til denne feststund. Og til dessert et nytthåp om å nå hjem i høst.

Men etter en dags roing møtte de igjen isen, etter lang tid igjen åpent vann, — et helt døgns seilas. Og så — stengt. De måtte overvinstre.

Igjen smått med mat, men en morgen meldte en bjørn sig uten* for teltdøren. Nansens børsepype stakk straks ut og bød den vel*kommen.

I VINTERHI

Sist i august kom de til vestkysten av Frantz Josefs land, og valgte her plass for sitt vinterkvarter, uten å ane at en måneds reise lenger syd lå mr. Jacksons ekspedisjon.

Det første og viktigste var å skaffe mat og brensel. Bjørner og hvalrosser måtte av. med livet, der var nok av dem. Jegernes klær

145FRIDTJOF NANSENS SAGA

blev ganske mette og stive av blod og tran. Store hauger med kjøtt og spekk lagredes og dektes til med seilduk og huder. Bjørn og rev prøvde å stjele i haugene. Bjørnene fikk gjerne betale med livet, revene var verst, for de drog avsted med alt mulig de ikke kunde ha nytte av, termometer, ståltråd, harpuner og liner, ja til og med seilet drog de vekk.

Det verste var å bygge sig vinterhus. Veggene av stein og mose, taket av hvalrosshud over en rekvedstokk til møne. Til red* skap bruktes skulderbladet av hvalross bundet til en skistav, hval* rossens huggettenner var bra til hakker. — Møblementet var i høy grad «funkis», enkelt og tjenlig, to benker av stein, dekket med bjørneskinn til underlag for en sovepose av ulltepper. Men steinene var nogen stive springfjærer, de fikk sår i hoftene av dem, mensov like godt. Om kokestedet la de peisehette av bjørneskinn, oppe på taket bygget de pipe av is og sne, den gav god trekk, en skinndott var spjeld.

Inngangen på eskimovis, en krypegang gjennem jorden, med isblokker til tak, med to dører av skinn. Stuen var 10 fot lang og akkurat 6 fot bred, så Nansen når han strakte sig, rørte begge veg* gene, høyden så Nansen kunde stå næsten rett.

25. september flyttet de fra sin midlertidige fjellhule inn i sitt vinterpaulun. Opvarming og opplysning fikk de av tranlamper, hvor Blessings gazebind var utmerkede veker. Stor varmen gav de ikke, men temperaturen kunde gå op mot frysepunktet midt i rummet, og det syntes de var bra.

Veggene rimet og lyste i lampeskinnet, med tusen krystaller og deilige rimblomster, da kunde de drømme sig i marmorhall. Men med væromslag eller når de stekte i peisen, rant marmorstasen i bekker nedefter, og inn i soveposen.

To mål om dagen, bjørnekjøtt og suppe om morgen og biff til kvelds. De la i sig svære mengder av denne maten — de åt op 19 bjørner — og blev aldri lei den. Imellem tok de litt spekk til eller dyppet kjøttet i tran, eller fisket op brente spekkstykker av tran* lampene. Det kalte de bakkels, de var «ualmindelig lekre», de fantaserte om hvor det vilde være deilig om de hadde litt sukker på dem.

Siedeprovianten de ennu hadde litt igjen av fra Fram, gjemtes i et depot til hjemturen neste vår.

146MED FRAM OVER POLHAVET

mm

liWé'Æ

Ved vinterhiet på Frants Josephs Land.

Litografi av F. N.

15. oktober gikk solen i hi, og bjørnene forsvant, den siste var oppe på taket og rumsterte i stabburet deres den 8. november. Så gikk også de to norske bjørner for alvor i hi. Det var ikke annet å ta sig til enn å ete og sove, de kunde sove inntil 20 timer i døg* net. Litt mosjon, en spasertur om været tillot. Det blåste oftest så hardt der under fjellet at spaserturene blev korte, klærne deres var heller ikke å trosse hard vind med i 40 graders kulde, og vind*

147FRIDTJOF NANSENS SAGA

tøiet var i filler. Nansen hadde håpet å få skrevet noget på sin reiseberetning, men hjernen var sløv, og omgivelsene ikke stimulerende. Dagboken i de 9 måneder i hytten er også meget kortfattet, uker uten annet enn de nødvendigste meteorologiske optegnelser. Jeg har hatt alle dagbøkene fra hytten til gjennemlesning, de er sotete og svarte og fettede langt innover bladene, og der må ofte lupe til for å skjønne hva der står.

Fra dagboken 1. desember: «Et vidunderlig vakkert vær de siste dager; en kan aldri bli lei av å gå op og ned der

ute på pias? sen, mens månen forvandler hele denne isverden til et eventyr. Der ligger hytten ennu i skyggen under berget, som henger mørkt og truende utover deroppe; men over isen og fjorden hviler månelyset som en sølvdis, med gjenskinn fra alle snekammer og hauger. En åndeaktig skjønnhet som fra en utdødd klode, bygget av skinnende marmor. Nettop slik må berget stå der, frossent og iskoldt, slik må vannene ligge der, stivnet under snedekket. Og som alltid sei? ler månen tyst og langsomt på sin endeløse bane gjennem det døde rum, — og alt så stille, så engstende stille; den store tomhet som skal komme den dag da jorden igjen blir øde og tom, da reven ikke lenger ferdes i urene her, da bjørnen ikke streifer om på isen der ute, og ikke engang vindene raser — — — endeløs stillhet. I nordlysflammen svever rummets ånd over de stivnede vanne. Sjelen bøier sig for nattens og dødens majestet.»

Tirsdag 24. desember. Klokken 2 i ettermiddag 24 kuldegra? der, cumulus 2, vinden 0,7 m. Dette er altså julekvelden. Koldt og blåsende er det ute, og koldt og vindig er det inne. Hvor her er ødslig. Aldri har vi vel hatt en slik julekveld.»

«—— nu ringer de julens høitid inn der hjemme. Jeg kan høre klokkeklangen svinge gjennem luften fra kirketårnene. Hvor vakkert det lyder.»

«Nu tendes lysene på juletrærne, barneflokkene slippes inn og danser rundt i jublende glede. Jeg må holde julegilde for barn når jeg kommer tilbake. Nu er gledens tid, og der er fest i hver hytte der hjemme.»

«Men også vi holder fest etter fattig leilighet. Johansen har vrengt skjorten, og dertil tatt den ytterste skjorten innerst. Jeg har gjort det samme, men så har jeg også byttet underbukse, og tatt på den andre som jeg hadde vridd op i varmt vann. Og så har jeg

148 MED FRAM OVER POLHAVET

holdt kroppsvaske med en kvart kopp vann, og med den avlagte underbuksen som svamp og håndklæ. Nu føler jeg mig som et nytt menneske, klærne klisser ikke så meget til kroppen som før, til kvelds hadde vi dernæst fiskegratin av fiskemel og maisgryns, med tran til istedetfor smør, og til dessert hadde vi brød stekt i tran. Imorgen tidlig skal vi ha chokolade og brød.» Julekvelden og nytt* årskvelden var de eneste ganger de tillot sig å ta litt av reisenisten.

31. desember. «Nu ringer de ut det gamle året der hjemme. Vår kirkeklokke er den isnende vind som uler over bre og ismark, uler i viliskap så den hvirvler snerok op i sky på sky og soper det ned over oss.»

«Nyttårsdagen gikk inn med 41,5 kuldegrad. Klart måneskinn. Og breen skjøt det gamle år ut og det nye inn med veldige drønn som av kanonsalver. Et nytt år er kommet, gledens og hjemkom* stens år.»

8. januar er Liv 3 år. «Men næste fødselsdag, da kan jeg vel være med. Hvor vi skal bli gode venner! Du skal få ride ranke, og jeg skal fortelle dig eventyr der nord fra, om bjørner, rever, hvalrosser og «alle dei underlege dyra» opp i isen.»

Det var en underlig tilværelse å ligge slik i en hytte under jorden en hel vinter uten noget å ta sig til. Hvor de lengtet etter en bok. Navigasjonstabeller og almanakken kunde de utenat, men det var da en trøst å se bokstaver, det gav en da følelsen av at det ennu var litt igjen av et civilisert menneske i en. Det de hadde å tale sammen om, var for lenge siden grundig drøftet. Men de kunde sitte i sin pose og i timevis utmale for hverandre om hvordan de skulle komme inn i en stor lys butikk, der veggene hang fulle av rene, myke ullklær, og hvor de kunde gå og plukke ut alt hvad de vilde ha. Og de drømte om romersk bad og såpe og hvordan de skulle sette pris på livets goder: mat, drikke, klær, sko, hus, hjem, gode nabover og sådant mere.

De drømte om å kunne kaste fra sig alle de fettede fillene de her gikk i. På alle kanter var de klistret til kroppen. «Verst var det på benene . . . når en gikk så rev og slet og lugget det i skin* net, så en blev sår og blodig opefter innsiden av lårene. Jeg hadde min arme råd med å holde disse sårene fra å bli gjengrodd av fett og stygghet, og vasket dem rett som det var med mose og litt vann

149 FRIDTJOF NANSENS SAGA

som jeg varmet i en kopp over lampen. Aldri før har jeg forstått hvilken skjønn opfinnelse såpe igrunnen er. — Vann bet jo ikke det ringeste på all denne tranen, bedre var det å skure sig med mose og sand.» Allerbest var varmt bjørneblod og mose. Ansikt og hår og skjegg var så svarte, det lyste hvitt av tennene, det eneste hvite, i disse villmannsfjes fra stenalderen.

I dette ensformige halvsløve dvaleliv gikk tiden så tålelig like« vel. De hadde noget av den norske vinterbjørns art, de kunde sove det meste av døgnet, inntil 20 timer. Våken og halvvåken, døse og drømme og glede sig til fremtiden. En primitiv naturstyr« kes evne til å innstille sig etter omstendighetene og derved beseire dem.

Tross ensformig kost, knugende mørke, evindelig frysing, mini« mum av bevegelse, var helbreden hele tiden utmerket og humøret godt.

Tankene på deres egen fremtid fulgte som en parallel med Frams drift. Hvor var Fram? Nansen beregnet at Fram var hjemme i løpet av august eller september, og innen den tid mente han de selv også var fremme. Det var en jakt fra Tromsø de hele vinteren fablet om.

OPBRUDD

Mot våren begynte forberedelsen til videre ferd. De måtte ha nye klær. Av ullteppene i den gamle soveposen laget de bukser og trøier, av en teltduk laget de sytråd, av bjørneskinn en lett og varm sovepose, men telt hadde de ikke lenger. Revene hadde besørget det. Det meste av Framprovianten var mugnet og ødelagt, men som før kom bjørnene som bestilt, den første var helt inn i døren til dem. Jakten gav mosjon og oplevelser, som vanlig beretter Nansen, så hver bjørnehistorie blir et spennende og underholdende eventyr.

Så skrev Nansen en reiseberetning, la den inn i en metallcylin« der og hengte den op i mønestokken.

Polarforskeren Evelyn Br. Baldevin fant i 1902 Nansens vinter« leir og tok cylinderen med sig. I 1930 sendte han den som gave til det norske utenriksdepartement.

Den 19. mai 1896 sa de sitt vinterhi farvel, og begynte den eventyrligste ferd noen har gjort. Med kajakk og slede men uten hunder.

150MED FRAM OVER POLHAVET

Under et brått uvær hvor de måtte søke land, strøk Nansen i forveien for å søke ut en teltplass. Isen var ful, med sprekker dekket av sne. Nansen gikk igjennem. Med de fastbundne ski kunde han ikke komme op av sørpen, og trekkselen hindret ham i å snu sig. Med venstre albuen inn på iskanten og skistaven støttet bort i andre iskanten, holdt han sig oppe og ventet på Johansen, som var optatt med å rigge ned seilet på dobbeltkajakken og ikke hadde gitt akt på Nansen. Så tok iskanten til å gi sig, vannet gikk op på maven, han hojet og hojet, ingen svarte, han sank dypere i, vannet var til brystet, han vilde snart være helt under. Da kom Johansen og trakk ham op.

En dag ut i juni etter en lang seilas i kajakken, fortøiet de ved en iskant og gikk op for å strekke benene litt. Mens de står på et iskoss og ser utover roper Johansen: «Nei, der driver kajakkene av!» «Vi sprang ned det vi orket, men de var alt drevet et stykke ute, og fjernet sig hurtig. Her, ta uret, sa jeg til Johansen, og så kastet jeg av mig en del klær for å kunne svømme lettere; kaste alt torde jeg ikke, da jeg lett kunde stivne. Jeg sprang i vannet, men vinden stod av isen. De lette kajakkene med den høie riggen gav godt vindfang, de var alt reket langt ute og drev raskt videre. Vannet var isnende kaldt, slitsomt var det å svømme med klær på, og lengre og lengre drev kajakkene, ofte fortære enn jeg kunde svømme. Det så mer enn tvilsomt ut om jeg kunde klare det. Men der drev jo alt vårt håp — alt vi eide var ombord der, ikke engang en kniv hadde vi med oss; og enten jeg stivnet og sank her eller vendte om uten kajakker, kunde komme ut på ett, jeg klemte på det jeg orket. Når jeg blev trett, vendte jeg mig rundt og svømte på ryggen. Jeg så da Johansen gå urolig frem og tilbake der inne på isen.

Stakkars gutt, han kunde ikke stå stille og fant det forvilende ingenting å kunne gjøre; han hadde lite håp om at jeg skulle kunne klare det; men det vilde ikke hjelpe det minste om han kastet sig i vannet. Han sa etterpå at det var de verste øieblikker han hadde gjennemlevet. Men når jeg så igjen vendte mig rundt og så at jeg var kommet kajakkene nærmere, da steg motet, og med nye krefter tok jeg i. Efterhvert følte jeg likevel at lemmene stivnet

mer og mer og blev rent ufølsomme, jeg skjønte at det knapt kunde vare lenge før jeg ikke kunde røre dem mer. Men nu var det heller ikke så langt igjen; kunde jeg bare holde ut ennu en liten stund, så vilde

151FRIDTJOF NANSENS SAGA

vi være berget, og jeg drog på. Mattere og mattere blev takene, men kortere og kortere blev avstanden; jeg begynte å tro at jeg skulde nå frem. Endelig kunde jeg strekke hånden op efter skien som lå tversover akterut; jeg fikk tak, fikk halet mig inn til kajakk* kanten, og mente vi var berget. Vilde heise mig op, men hele kroppen var nu så stiv av kulde at det var rent uråd. Et øieblikk trodde jeg at det likevel var forsent: jeg skulde nå så langt, men ikke orke å komme op. Men om en stund fikk jeg slengt det ene benet op på kanten av kjelen som stod på dekket, og fikk på den måten kvelvet mig oppå. Nu satt jeg der, men så stiv av kulde at jeg

hadde vanskelig for å ro.--Jeg skalv og hakket tenner så jeg mest

ikke sanset; men ennu kunde jeg føre åren. — Der lå to alker for baugen, — tanken om å få fugl til kvelds var for fristende, det knep jo med maten nu. Jeg fikk fatt på børsen og skjøt dem i ett skudd. Ved smellet skvatt Johansen til, fortalte han siden, han kunde ikke forstå hvad jeg tok mig for der ute, tenkte der var hendt en ulykke. Men da han så mig ro om og plukke op fugler, trodde han jeg var gått fra forstanden.

— Det var ikke mer enn såvidt jeg kunde krabbe inn på isen, og mens jeg ristet og skalv, rev Johansen av mig de våte plaggene, fikk på mig litt tørt, brettet så soveposen ut og stappet mig godt ned, mens han dynget over med seil og alt han kunde finne. Der lå jeg da lenge og skalv og hikstet; men litt etter litt kom varmen tilbake. Mens Johansen laget teltet istand og kokte kveldsmat av mine to alker,sov jeg blidelig inn. Han lot mig sove i ro, og da jeg våknet, hadde alt kveldsmaten lenge stått ferdig og surret over ilden. Alker og varm suppe slettet snart ut det siste spor etter den kolde svømmetur.»

Hj. Johansen sier han så fæl ut da han kom. Blek i ansiktet og våt i det lange hår og skjegg, med skum ut av munnen hadde han besvær med å tale og kunde næsten ikke stå, rystet uavlatelig av kulde.

Ennu engang lekte Nansens genius med hans liv. — Farvannet fremover var fullt av hvalross, i hundrevis, i sjøen og oppe på flakene, de hadde unger og var ikke gjestfrie. Det var smått med mat, så de skjøt et par unger, men mødrene tok de døde unger under fram* sveiven og stupte i sjøen og blev borte. Næste gang måtte en mor følge ungen i døden. «Det var et rørende syn å se henne bøie sig

152MED FRAM OVER POLHAVET

over den døde ungen før hun selv blev skutt, og nu i døden lå hun og holdt over den med den ene framsveiv.»

De måtte manøvrere sig forsiktig forbi hvalrossflokkene, og helst holde sig inntil iskanten, det kokte av hvalross alle vegne. Med ett skyter et best sig op over Nansens kajakk, kaster sig innover den, prøver å kantre den og hugger til med tennene. Nansen smurte til den i skallen med åren. Ennu et tak tok den i kajakken, så den krenget den ned, så slapp den og reiste sig helt op. Nansen grep etter børsen. I det samme kastet den rundt og var vekk. I samme øie* blikk rant kajakken full etter den svære flenge av hvalrossens hugg* tenner. Heldigvis var de like ved iskant og fikk halet op. Men alt i kajakken var gjennemvått. De vred op soveposen og hadde «en ypperlig natt i den».

Næste dag bøtet de flengen i kajakken. Og var lykkelig over at flengen ikke også var i Nansens lår.

Det var siste gang Nansens genius lekte med hans liv på denne ferd.

ET MØTE

Det var den 17. juni, Wergelandsdagen. Nansen var ute en tur og lyttet til levenet av tusener av fugl, da synes han med ett han hører noget som ligner hundeglam. Hunder? Her? Kunde ikke være mulig. Men så hørtes det igjen, tydelig. Det var hunder.

Han ropte til Johansen. Og Johansen skvatt op. Hunder? Ikke mulig. Han trodde Nansen var blitt skjør i hodet og hadde hallusinasjoner. Men Nansen strøk avsted alt hvad de lange ben kunde klare. Han finner spor, mange spor,

— hundespor. Met ett synes han at han hører en stemme, en menneskestemme. Han renner op på et iskoss og hauker ut over isørkenen med hele sin veldige stemmes kraft.

I denne ene menneskerøst han hadde hørt midt i isørkenen, var der bud fra livet, fra hjemmet, fra alt det hjemmet rummet. Og det svarer langt ute. Han ser noget svart bevege sig mellem iskossene langt borte. Han langer ut igjen. Litt etter møtes to menn. Det er den engelske nordpolfarer mr. Jackson.

Jackson: «I am dam'd glad to see you.»

Nansen: «Thank you, I also.»

153FRIDTJOF NANSENS SAGA

Jackson: «Have you a ship here?»

Nansen : «No, my ship is not here.»

Jackson: «How many are there of you?»

Nansen: «I have one companion at the ice=edge.»

Nansen hadde straks kjent Jackson igjen og trodde at Jackson også kjente ham. Men det var ikke lett å kjenne en europeer igjen i denne villmannen. Med ett bråstanser Jackson som hele tiden har gått og sett opp på Nansen, stirrer ham i ansiktet og spør hurtig:

«Arn't you Nansen?»

«Yes, I am.»

«By Jove, I am glad to see you.»

Og han ryster Nansens hånd igjen, mens gleden stråler ut av de mørke øinene. Så haglet det med spørsmål og svar fra begge sider til de nådde Jacksons leir. Jackson som hadde ligget her i to år hadde brever med til Nansen. Det stod alt vel til, og en uendelig fred og hvile sank over sinnet etter all denne spenning gjennem tre lange år.

Og nydelsen etter Grønlandsferden ved igjen å nyte civilisasjo* nens goder, var nu ikke mindre. De blev straks fotografert, de to svarte, lurvete, fillete, fettete villmenn. — Det er merkelig nok at lort og filler er mere maleriske på kjekke karer, enn ordentlige klær.

Jackson trodde Fram og de elleve var forulykket, for han syntes han så et sorgmodig uttrykk i Nansens ansikt da han spurte om skibet. Og i stillhet fikk han varslet sine folk om at de ikke skulle spørre. Men snart kom han på det rene med sin villfarelse. Fram, ja. Den hadde vært et samtalestoff mellem de to i hytten. Nansen beregnet at Fram vilde komme ut av isen mellom Spitsbergen og Grønland, og være hjemme i august eller september. Fram og Sverdrup, de klarte det nok.

Da Nansen og Johansen in netto stod på vekten, veide Nansen 92 kg., eller 10 kg. mer enn da han forlot Fram, Johansen veide 75, eller 6 kg. mer. Det lignet ikke tidligere erfaringer fra livet i arktisk klima.

Nansen sa engang: Det det gjelder om er å innrette sig for* nuftig. All hans polarferd er en demonstrasjon av denne arktiske fornuft, og all arktisk forskning som grundig har tilegnet sig den Nansenske polarskole har, mer eller mindre, hatt hell med sig.

154MED FRAM OVER POLHAVET

HJEM

Den 26. juli kom Jacksons damper «Windward», og straks kom Jackson gledestrålende: Alt vel i Nansens hjem og Fram ikke kom? met. Den 7. august var Windward på hjemvei.

Fra dagboken ombord: Windward 9. august: «Vuggende på lange dønninger bare hav, det blå hav så langt øjet når. Over hori? sonten fjernt der i nord sees et gjenskinn av isen, den siste hilsen fra den verden som nu har vært vårt hjem, sett våre gleder og sor? ger i 3 lange år, — hvor underlig at alt det må ligge langt bak oss, og foran, —

det er som en fager drøm, tankene seiler på gylne skyer.»

Efter 5 døgn stod der en kveld noget mørkt i synsranden, — det var Norge. «Jeg stod som forstenet og stirret og stirret utover natten —» skriver han. Om morgen den 13. august gled Windward inn på Vardø havn. Før ankeret var i bunnen, var Nansen og Johansen i båten og skyndte sig til telegrafstasjonen, og Nansen la en veldig bunke telegrammer på disken, mange på etpar tusen ord, og sa han gjerne vilde ha dem avsted snarest råd var. Da telegrafbestyreren så underskriften, gikk der en trekning over ansiktet, og han hilser beveget de to.

Telegrammene vilde ta flere døgn. Natt og dag i flere døgn tikkedes Nansens navn utover hele verden, til hundre millioner av mennesker. Til Nansens hustru og Johansens mor, fra alle kameratene på Fram til deres nærmeste, til kongen, til regjeringen, til mæcenene, til aviser, til allverden. Og så veltet det inn med telegrammer, i hundrevis, fra allverden. De arme telegra? fistene og alle deres reserver i Vardø har aldri hverken før eller senere hatt slik en jobb. På et øieblikk er hele Vardø på benene, flaggene vaier på alle stenger og mastetopper. Hvor de to viste sig, drog de et stort kjølvann av folk etter sig.

Nansen fikk høre at professor Mohn, hans gode venn som stod ekspedisjonen så nær, var på byens hotell. Nansen derop og stor? mer inn. Mohn lå på sofaen med langpipe og leste. Han før op som så han et syn, et gjenferd. «Gud være lovet at De er ilive!» Han brast i gråt og kastet sig i Nansens armer.

I Hammerfest møtte de ved et underlig treff Nansens engelske venn Sir George Baden? Powell, som lå der med sin prektige Yacht

155FRIDTJOF NANSENS SAGA

Otario. Han var nettop kommet fra en videnskapelig ekspedisjon til Novaja Semlja, og nu var det hans mening å gå op langs iskan* ten og søke efter Framekspedisjonen. Nu stilte han sin yacht til Nansens rådighet. Om kvelden kom fru Eva Nansen og Nansens sekretær.

Efter en glimrende fest i Norges nordligste by, ishavsgastenes by, flyttet de og Johansen ombord i den komfortable yacht.

Telegrammene strømmet fremdeles inn.

Men Fram ? Med gru tenkte han på om høsten skulde gå uten bud kom.

Den 20. august om morgen, mens han klær sig, banker Sir George på, der er en mann med et telegram, selve telegrafbestyreren, han trodde det telegrammet vilde interessere Nansen, sa han.

I næste øieblikk rev Nansen med «litt dirrende» hender tele* grammet op:

Skjærvø 2% - 1896, kl. 9 fm.

Doktor Nansen.

Fram ankommet hertil dags dato i god behold. Alt vel om*

bord. Avgår straks til Tromsø. Velkommen hjem.

Otto Sverdrup.

Det var vel Nansens genius' største triumf. — Det var som han vilde kveles, og det slapp bare ut av ham: Fram er kommet! Baden* Powell gjorde et langt hopp bort på gulvet, Johansen strålte som en sol, sekretæren løp frem og tilbake, og telegrafbestyreren stod i midten og nød virkningen han hadde frembragt, og Nansen forsvant inn i lugaren til sin hustru og ropte: Fram er kommet!

Nansen leste telegrammet mange ganger før der kom trygghet over ham, at det hele ikke var en drøm.

Da Otario næste dag gled inn på Tromsø havn, lå Fram der, sterk og bred og værbitt. Straks ankeret falt, var Otario entret av Frams staute karer. «Det gjensyn som nu fulgte, skal jeg ikke for* søke å skildre. Jeg undres om nogen av oss hadde mere enn én klar følelse: vi var igjen samlet alle sammen, — vi var i Norge, — vi hadde fullført vårt hverv.»

156 MED FRAM OVER POLHAVET

Fram hadde siste år fortsatt sin drift etter opskriften. Den var, da Nansen og Johansen drog, på 84° 4' og 102° ø. 1., i en is som var 25 fot tykk, i oktober var Fram på sin høieste bredde 85° 57', den utstod flere svære skruinger. Men de voldte ingen sinnsbevegelse. Der var dessuten oparbeidet et utmerket utstyr for isvandring og seilas om Fram skulle gå ned. Alt videnskapelig observasjons* arbeide gikk sin gang som før. Det kunde dog ikke nektes at polarnattens tredje gjentagelse til tider falt tungt, der var mindre arbeide å sysselsette seg med, mindre av jakt og ferskmat, og de to var borte, incitamentet fra en personlighet som Nansen manglet. Men som lyset vant tilbake og det bar raskt mot vest og syd og hjemkomst, kviknet alle til igjen, nogen velkomne bjørner skaffet eventyr og ferskmat og ny appetitt. De siste 28 dagers harde for* cering gjennem 180 kvartmil pakkis, da var der humør i karene, — ut, frem og hjem, oppgaven løst akkurat til den tid Nansen hadde beregnet.

Den 13. august skar Fram ut i det åpne hav, — samme dagen Nansen og Johansen sprang iland på bryggen i Vardø.

De møtte en selfanger og ropte ombord: «Er Nansen og Johan* sen kommet?» Det triste «Neil» slo humøret ned. De hadde vært så sikre på at de alt var hjemme. De vilde nu skynde sig til Tromsø, skaffe sig nærmere beskjed, og straks gå op til Frantz Josefs land og lete etter dem.

Klokken 2 morgen 20. august ankret Fram i Skjærvø, og Sverd* rup straks iland og dundret op telegrafbestyreren.

Da Sverdrup forteller om selfangerens triste svar, sier telegraf* bestyreren: «Men da kan jeg gi Dem underretning om Nansen. Han kom til Vardø 13. august, og er nu i Hammerfest og fortsetter antagelig idag til Tromsø.»

«Er Nansen kommet? Det må jeg straks si til de andre!» og Sverdrup røk på dør. Litt etter dundret to veldige skudd fra Fram

Vardø 15. august 1896. FRIDTJOF NANSENS SAGA

så hele Skjærvø i en fart kom av dynene. Telegrafkontoret i Skjærvø fikk en travel dag.

Staten sendte slepebåt, og så gikk det sydover, en via triumfal is langs hele Norges kyst. Fra fest til fest. «Overalt hvor vi kom frem, strømmede det norske folks hjerte oss i møte, fra damperne med de mange festklædte byfolk og like til den fattigste fisker som lå i sin båt ute mellom skjærene. Det føltes som gamle mor Norge næsten var stolt av oss, som hun trykket oss tett og varmt i favn, med takk for det vi hadde gjort. Og hvad var det så? Vi hadde bare oppfylt vår plikt og bare fullført det vi hadde påtatt oss, og det var vel vi som skyldte henne takk, fordi vi hadde fått seile under hennes flagg.» — Da følte en fullt og helt hvor nær dette land og dette folk lå ens hjerte. Hadde en sendt — var det så bare et streif av sol over det, da var de tre år som gikk vel anvendt.»

«En følte hvad der banket av liv og kraft i dette folk, og som et fjernsyn steg fremtiden stor og rik, når de krefter som nu er bundne, løser sig og blir fri.»

Det er karakteristisk: i referatene fra de mange festene hvor Nansen hyldes, heter det at Nansen svarte med å tale for fedrelan* det. Leser en avisene fra de bevegede dager i august og september det år, kan en ikke annet enn gripes av den sterke bevegelse Nansens bedrift satte hele folket i. Det var ikke bare nogen grupper i folket forbeholdt å føie «den vidunderlig løftende makt der kan ligge i et enkelt menneskes gjerning for et helt folk, ja for den hele menneske* het» (W. C. Brøgger).

Hvor på fjell to farmenn møttes, måtte de om toget tale. —

— æren øker folkets arbeid. Norge vokste på den bedrift.

Av festenes mangfoldighet vil vi bare nevne nogen: Festen i Trond* heimsdomen var av særlig gripende makt. Det måtte gripe Nansen underlig da orglet under Lindemanns hender bruste ham imøte med den bryllupsmarsj som var komponert til Nansens bryllup. Reis* sigers «Høstandakt» og Griegs «Landkjenning» for kor, orgel og

strykeorkester, grep Framferdens menn og alle tilhørere sterkt.

Festen i Bergen, «den vidunderlige hansestad», hans videnskape* lige arena i 5 rike ungdomsår, var selvfølgelig uoverstråelig. Menn

158 MED FRAM OVER POLHAVET

som Michelsen og Grieg, Armauer Hansen, Brunchorst og Gerhard Gran kunde nok kredense festen så den blev bergensk. Men Nansens kjære venn, dr. Danielsen var død, i 1894.

Den 9. september stod Fram op fjorden til Oslo. En sving inn til Frams far, Colin Archer. Den takkens tale Nansen her holdt for den gamle mester, kom fra et fullt hjerte, og rørte alle som hørte den.

Hovedstadens fest nøide sig ikke med trio heile dagar tilende, den varte i fem!

Alt hvad byen og fjorden hadde av dampere møtte Fram langt ute i leden. Krigsskibe og torpedobåter bante vei, og 130 dampere, flaggsmykkede og svarte av folk, sluttet op i to rekker etter Fram. Et stolttere kjølvannsfølge har aldri nogen fyrste hatt på veien til Norges hovedstad. Og idag var byen ikke bare Norges hovedstad, den var idag Norges varme hjerte, fullt av stolthet og giede over Oslogutten Fridtjof Nansen og hans staute karer. Tusener av til* reisende, en mengde utlendinger. Gater og brygger og Akershus' voller tette av mennesker. Hvis gamle Ravna hadde vært med, vilde han syntes det var «meget pent» om alle disse mennesker hadde vært rener.

Så tordnet alle orlogsmennene løs, med 13 skudd hver, og gamle Akershus fulgte med 13 tunge drønn, så ekko våknet i åsene omkring.

En båt rodd av unge sjømenn, legger ut fra Fram. Høi og rank og alvorlig står Nansen i båten mens den glir inn til Honnør* bryggen, og stiger i land med sine 12 mann. Fra et mektig kor stiger Luthers salme: Vår Gud han er så fast en borg. Og derefter: «Ja vi elsker» fra tuseners bryst, mens hodene blottes. Det var en gripende stund, som ingen der var med, vil glemme.

På ordførerens velkomsttale svarte Nansen med kraftig røst:

«Norske forsamling! Det er et vanskelig hvert å tolke de følel* ser som besjeler mine kamerater og mig. Jeg minnes vel den dag vi drog hjemmefra. Fjorden lå regnværstung. Tungt var det å ta avskjed. Tungt var ansvaret. Vi følte at Norges unge lykke var med ombord, følte at hvis vi svek, da svek vi landet. Men jeg var viss på at mine menn vilde gjøre sin plikt til siste blodsdråpe. Jeg sier at stolttere følge enn jeg hadde, er aldri dradd mot nord. Takk av innerste hjerte for velkomsthilsenen, en hilsen som neppe er blitt

159 FRIDTJOF NANSENS SAGA

andre nordmenn tildel. Takk til Kristiania. Vi gjorde kun vår plikt. Derfor er velkomsten tidobbelt kjær. Leve hovedstaden! Gid den ofte må utsende et følge som det den gav mig!»

Gjennem en triumfport som helt var klædd med hvite turnere og idrettsmenn, — som et hvitt fugleberg, — drog vognrekken op i byen gjennem den festklædde gaten til universitetet, hvor Alma Mater i rektors skikkelse hilste velkommen.

Av Nansens svar er følgende en understrekning verd: «Det er den fulle sannhet at jeg på min ferd har følt mig sõm en utsending og en forpost for den videnskapelige forskning. Når jeg nu etter er hjemme ved videnskapens arnested, kan ord ikke uttrykke mine følelser.»

Så trådte studentturnerne frem, med ordene: «Kamerater, la oss kranse heltene fra de øde ismarker,» hengte de en krans om hver av de 13 nakker. De bekransede helter kjørte så op til slottet. Som en brenning fulgte menneskehavets hurraer og jubel med dem til kongsborgens port. Og havet sank ikke tilbake, sommetider steg det til torden, og gang på gang måtte Nansen og Sverdrup ut på altanen.

Kong Oscar holdt en høistemt tale som tolk for det norske folks følelser, for takken som vilde overleve øieblikket og vare gjen* nem århundrer så lenge Dovre står.

Den kvelden blusset byen av bål og fakler og folkeliv.

Den næste dag blev Framkarene hyldet av et barnetog, 20 000 gutter og jenter med flagg. Bjørn Bjørnson var togets festlige leder. Der var fremtidens Norge, der skulde det gro av seden fra Nan* sens bedrift, det borget den unge jubel for.

Samme dag gav byen en stor festbankett for Framferden og 500 innbudte. Videnskapsselskapet i Paris, Royal Geographical Society i London, Leipzig Universitet var representert, og Bjørnstjerne Bjørn* son var med. Professor Mohn holdt talen for Nansen, talte om den sanne videnskapsmanns gave, samfølelsen med naturens virkemåte, og professor W. C. Brøgger meddelte at der var dannet et «Nan* senfond» til videnskapens fremme, at allerede en kvart million var tegnet. Fondet er nu på 7 millioner.

Lørdagen festforestilling i teatret, og søndagen folkefest på festningsplassen, med to talertribuner. Hver kvadratfot av den svære plass var optatt. Bjørnson talte. Han begynte spøkefullt med å minne om alt det bjørnekjøttet de måtte døie. «Men når jeg nu

160 MED FRAM OVER POLHAVET

skal tale til dem, så har jeg en følelse av, om de i dette øieblikk fikk valget mellom ennu en festtale og isbjørnkjøttet, så tok de med grådighet isbjørnkjøttet.» Men denne gangen var det Bjørnson som serverte talen, og da fikk bjørnekjøttet gi sig. — Han la forden frem i lyset av dens idé, og så den i forbindelse med det folk den var et utspring fra og virket tilbake på. «Det er nemlig så at det ar» både, den troskap og den selvbeherskelse som et folk vinner i det stille, det kommer en gang frem i stordåden, og da er stordåden akkurat det samme som at hele folket slipper frem til konfirmasjon.»

Han rettet det spørsmål til ungdommen om den ikke hadde fått større respekt for selvbeherskelse og utholdenhet, om den ikke hadde fått sitt mot øket og herefter satte sig større mål. Han trodde at når varmen i deres forsetter omsatte sig i livet, ville det øke Norges nasjonalformue. Han mente at Nansen gjennem sin ferd hadde sagt til ungdommen: «Still dere lengere mål, prøv å nå dem, sett hele kraften inn på målene, men sett ikke målene over kreftene!»

Den første kvelden etter hjemkomsten stod Nansen nede ved stranden ved hjemmet sitt i Svartebukta. Festlarmen var tonet bort, skogen stod tyst og mørk, det ulmet i nogen glør ute på skjæret etter et bål. Høstkeldens ro og dybde senket sig over det fest trette sinn. Ved hans føtter skvulpet og hvisket sjøen: Nu er du hjemme!

Og han minnes igjen den regntunge junimorgen han gikk ned til den samme strand, — «det hulket og gråt inni mig av takknemlig glede».

Isen og alle månenetter med alle savn der nordpå var en fjern drøm som levet og svant — — «men hvad var vel livets spill, hvis drømmene ei legges til —!»

Isens eventyr fikk han, — gjennem alle dager det store even tyret i hans liv. En drøm, en alltid mere fjern drøm fra en ånnen verden, ved evighetens rand. Hans sinn var for alltid dypt merket, mer enn verden nogen sinne ante det, mer enn han selv visste det denne festtrette kvelden på stranden i Svartebukta, da sjøen ved hjemmets strand hvisket: «Nu er du hjemme.»

Han visste det ikke før en opgave just det skulde bli: å bli hjemme igjen.

li

— Fridtjof Nansens saga

161 HJEMME IGJEN

I steinbua på Frantz Josefs land synes Nansen å ha tatt sig den hvil han unte sig etter krafttaket iisen.

Allerede i 1897 utkommer «Fram over Polhavet», en svær bok i 2 bind. Dernæst gjennem flere år bearbeidelsen og utgivelsen av Framferdens videnskapelige materiale. Resultatet er 6 svære bind: «The Norwegian North

Polar Expedition 1893 — 9 6, scientific results, utgitt i årene 1900—05. Hertil kom store foredragsreiser på to kontinenter, en via triumfalisk for «den største mannsdåd i det 19. århundre.»

Nansens form for ærgjerrighet var likevel mere «to do things», enn å slepe sammen all verdens laurbær. Han mintes nok det hans gode Peder Henriksen sa da de med Fram stod inn Trondheims* fjorden, til en ny by, en ny fest, ny legemlig og åndelig overmettelse. «Du Nansen,» sa Peder, «dette kan være bra nok, men det er for mve leven. Jeg tenker på Ishavet, jeg, der hadde vi det godt.»

Der var ensomheten — stillheten og storheten. Han kunde lengte etter å være der igjen, «igjen å komme op på et koss for å speide etter fremkomst — det er spenning, det er handling i det liv.»

En via triumfalisk som Nansens har vel få av jordens sønner op* levet i den alder. Der var øieblikker på den vei han aldri glemte. I Nidarosdomen, da Griegs og Bjørnsons mektige verk mottok ham, og en lignende stund i London, da Judas Makkabæus, «Se han kommer o. s. v.», lød som skrevet til anledningen. Det var stunder av livets største, de løftet ikke hans hode i stolthet, de bøide heltens hode i ydmyk grepethet og takk over å være den utkårede som fikk øve en gjerning som formelig skapte et nytt åndelig klima.

162 HJEMME IGJEN

Men det er ikke den letteste sak å stige ned fra livets toppunkt ; fra brenningens skummende rygg under den flyvende kajakk smutte inn på smult vann.

Hans venn Erik Werenskiold forteller om ham at han «efter Framferden var en ånnen mann enn før. Et veldig alvor lå over ansiktet, som var næsten ubevegelig rolig, like* som stivnet, uten smil.» Da han første gang gikk ut i stort selskap, sa han: «Hvad skal jeg ute blandt alle disse mennesker, hvad kom* mer de mig ved!»

Motsetningen mellom en* somheten oppe i isørkenen, hvor det stadig gjaldt å være eller ikke være, og dagliglivet med de evindelige småatterier og likegyldig* heter var for stor. Først litt etter litt tødde han op og fikk igjen det gamle strålende an* sikt og sin livslyst, og gledet sig over sam* været med sine venner, bygget sig nytt hus o. s. v.»

Nansen taler ved en fest* middag i München.

Tegning av Olaf Gulbransson.

Fra sin via triumfalisk kan han skrive: «Jeg reiser ut i en stor, tom ørken, og livet er øde», — han føler «sjelen utvasket, plyndret», gjen* nemtrasket av uvedkommende mennesker, «så en må rømme og gjemme sig bort for å finne sig selv igjen.»

Fra reisene i Europa og Amerika, fra op* levelser og fester, ser vi ikke et glimt i disse optegnelser i novemberdagene i 1897, det er bare hans eget tomme triste indre de avspeiler.

«Er jeg utslikt av lidelse, savn og lengsel ? Jeg kan mindre og mindre greie ut trådene i min egen hjerne, — jeg stirrer håpløst inn i tomheten. Og jeg sitter og ser ut i natten som vi farer fremover Kanadas sletter, men jeg finner intet svar —»

I Amerika forteller han at mange mennesker forsikrer ham at hans bok har gitt dem så megen giede. En dame gir ham et brev der hun forteller at han har reddet henne i de mørkeste øieblikk i hennes liv. Hun har vært bunnløst ulykkelig, og forteller ham hva hun har gjennemlevet. Så fikk hun lese hans bok, fikk se inn i et

163 FRIDTJOF NANSENS SAGA

nytt liv, og dette hadde hjulpet henne over. «Jeg skjønner ikke riktig hvordan,» sier Nansen, «men jeg får vel tro det.» «Er det ikke trist at en skal kunne hjelpe andre, men selv være så hjelpløs; det er skjebnesvangert å skjenke vin, når en mister evnen til å drikke selv.»

Disse årene er tross reiser og optatthet i virkeligheten et liv for anker. Det er vinger i bur. Et sinn som ikke er skapt til sittende ro, søker urolig inn i sig selv, etter sin egen gåte, tilværelsens mål, livets verd.

Fra en optegnelse på Brandbuseter i september 1898: «Alltid det samme spørsmål som stirrer imot en såsnart en gir sig tid til å stanse og se sig om. Er det lykken som skal gjøre livet verd å leve? Den som telles dråpevis i et hav av savn. Stjerneskudd i natten, som gjør den mørkere. — En ustanselig tørst etter det vi ikke når, en tørst som engang dør, men aldri slukkes. Den er det som gir livet innhold, men neppe mening. Et jeg som stanser ved Nirvanas terskel, — da alt blir høit og stille, og all menneskenød synker til? bake i det stores skjød.»

«Har livet fått for høie mål? Det som ingen mål har. Ve den som har begynt jakten, han kan ikke stanse.»

«Men tindene er nådd, de var så låve, vidden er blitt liten, og breene Skinner ikke lenger — fjellvannet ligger ikke høit og ikke ensomt, og de hvite svaner — de er fløine.

Men ennu en gang, ennu kan vingene spiles, ennu en flukt, og da med alle krefter inn hinsides vidden — hinsides tinder og breer — dit ingen følger!

«— A du modige drømmer!»

Disse dagbokbladets stemninger fra de par nærmeste år etter at han er kommet i ro etter Framferden, er i slekt med dagbokbladene av 18. juni 1894 ombord i Fram, med sitt tungesindige boopgjør.

Et tungesinn som vendte sig innover i det tomrum sjelen er blitt.

Men i selve tungesinnet er nytt svangerskap.

Så også nu.

Et dagbokblad fra Sørkje i juli 1899.

«Å, det er en lyst å skape. Slik som nu synes det aldri å ha gått fra hånden, arbeidet; nye tanker og syner myldrer stadig frem.

164 HJEMME IGJEN

Efter maleri av Erik Werenskiold. FRIDTJOF NANSENS SAGA

Det som jeg lenge grundet på, nu klarner det med ett alt. Det er som jeg har gått i fåke og ingen vei kunnet finne. Så med ett letter fåken litt, jeg får med ett kjennings, så letner det mer og mer bortefter, jeg får videre og videre utsyn, næsten hurtigere enn jeg kan følge det, og så med ett ligger hele vidden der sollys og klar, og vide syner åpner sig inn i vestenhimmelen. Og hvert skritt frem bærer nærmere målet, ja, da er det lyst å vandre.»

Så har han fått sig et sted inne i skogene og fjellene, hvor ingen mislyd utenfra kan nå inn, etsted «hvor jeg legger mitt hode inn til tilværelsens innerste, viljens klemmende jernbånd slappes, og så hvile ut i stemningene som den gang jeg var barn og sko* gene var mitt paradis. Her på denne plett av Guds jord valgte jeg mitt kongerike, ved fjellvan* net, omkranset av den mørke alvorlige nåleskog, med bjørkeskogen innimellem og med snaufjellet ovenover. Yelebuheien her i vest og Akelijellet i syd, og så'bakenom i øst ligger det vakre Synhøvd. Her er ikke klemt, men heller ikke for vidt, fra den låve, skogklædde rygg på den annen side vannet der, vet jeg at en må kunne se utover lier og skoger ned i Telemarken, med Tinnsjøen og Gausta og Lifjellene, men jeg lenges ikke etter det, jeg lenges ingen sted på jorden.

For her er fredelig og mildt, og allikevel alvorlig. Uten at jeg vet av det smelter min sjel sig mer og mer inn i denne natur. Den lukker op og slutter mig inn.

Ingen naboen, — skog og fjell på alle kanter, langt borte i åsen på den annen side av vannet er der et gløtt i skogen, der vet jeg

Pa Golå 1921.

166 HJEMME IGJEN

det skal være en telemarksseter, men jeg ser bare taket av huset, og så hører jeg stundom i stille kvelder øksehugg i skogen fra den kant. Og en enkelt gang har det hendt at jeg har sett et bål ved stranden nede på Lauvoddene på

den ånnen side vannet, det er tele* markinger som fisker ulovlig. Men herregud, det er fisk nok i vannet for oss begge.»

Her, i fjellet og skogen, i jeger* og fiskerlivet, fikk han som Antaios sitt livsmot tilbake. Skjønt nissen kunde følge med på lasset her også med sitt tungesindige grubleri, sitt fortærende ringløp i jegets kjeller.

Men «la mig komme på høiden, la mig få ski under føttene!» Og nissen blir hivd i snehaugen. Når Nansen kom tilbake fra sine turer, var han som et nytt menneske.

Ut av egen erfaring sa han i sin rektortale ved universitetet i Edinburgh i 1926: «Ropet fra villmarktn dirrer under alle våre handlinger og gjør livet dypere og høiere og edlere.»

«Ingen har kjent Fridtjof Nansen, som ikke har møtt ham ute i naturen,» sier hans venn og ledsager på flere fjellturer i senere år, prof. J. Worm*Müller. «Da blev han et helt annet menneske — fremdeles enkel og dog full av nyanser: et barn med åpne, troskyl* dige, gode, blå øyne, en munter overgiven boyscout, som i skjemt og fryd nød hver time på dagen, og en mann, fryktløs og uavhengig, beskjeden og dog selvbevisst, ærlig, opriktig og ren av sinn. —

Om han enn kunde komme trett og sliten og grimet op til hytten, var han bare etter et par dager spenstig som en ungdom og full av liv.

Jeg fulgte ham til fjells i år for siste gang. Han var denne gang trettere enn før, men allikevel henrykt og gutteaktig glad over å se fjellet igjen.

— Jeg synes jeg ser ham ennu — ute på ski, når han stod og så utover Rondane — den høie høvdingskikkelsen — med den bredbrem* mede hatten på hodet, den tette lille brune skinntrøien om den spenstige kroppen, rank og ruvende myndig, som et billede på landet som vi tenker oss det, når vi lengter mest etter det. — — »

Han behøvde ingen vink av Rousseau, han forstod naturens tale uten tolk. Som Wergeland gjorde det.

167FRIDTJOF NANSENS SAGA

Naturen gav dem det de søkte: styrke og fred. Som i Werge* lands dikt, kan man slå op i Nansens ferdebøker, ikke minst i «Fri* luftsliv», og lese sig glad i mangt et uttrykk for et rikt og sterkt, men kjempende sinns skjønne lengsel og livsvilje.

En julidag i 1900, i tåke nord for Island, skriver han i dagboken: «Men seil videre gjennem skodden mens havet vugger dig i møte, og bringer bud og hilsen fra det usette bakenom, du vet ikke hvor, — bringer lengsler, — du vet ikke hvorhen. Du bare aner der er noget å lenges mot i rummet — bakenom, ovenover tåkene, hvor dagen er sol og skinner på blinkende tinder.»

Men det som ikke står i «Friluftsliv», men i dagboken, er et avsnitt foran dette lyse utbrudd, et avsnitt hvor tåken ikke bare er omkring ham, men i ham. Et anfall av den gamle mørke selvana* lyse, men han karakteriserer den selv som «syke stemninger», fra* dømmer dem retten til å beholde valplassen.

Troen på solen hjelper solen til å vinne over tåken.

I flere av de friske skisser i «Friluftsliv» ser vi solen på en helt klar himmel, men i dagbøkene ser vi solens kamp foran seiren. Vi aner at i hans motsetningsrike sinn har det vært mange hårde kamper mellom sol og hemske tåker.

En forunderlig sammensatt, motsetningsrik natur. Vaktsom og vår overfor sjellevets innerste rørelser, en grubler, en drømmer, og samtidig en handlingens mann uten sidestykke.

Han blir ikke mindre for det. Tvertom. — Han kjente sig selv. Og med sin sterke vilje hadde han sig selv under kontroll. Han visste også hvor frelsen var: livet i naturen, og bedriftens liv — i videnskapens tjeneste, og utenfor den, «hvor det nettop gjaldt».

Og hele hans liv blev en stor, rik utvikling, hvor han mindre og mindre er optatt av sig selv, men gir alle sine

krefter hen i arbeidet, et arbeide som mer og mer blev et arbeide for å hjelpe menneskene, fylke verden om sig i næstekjærlighetens tjeneste. I den tjeneste fant han uten å gruble en tilværelse med innhold, et liv med mening.

Til det kapitel, som forteller om mannen som maktet å vende sitt skib utav bakevjen og igjen få Fram*merket op, vil vi føie noget han sa i den store tale han holdt som æresdoktor ved St. Andrews Universitet i Skottland i 1926.

168 HJEMME IGJEN

Han var da 65 år, en eldre mann, — en gammel mann blev han aldri. Under Frammerket hadde han seilt, men nu kunde han nok tillate sig å se en stund tilbake, se hele sitt livs seilas i et samlende syn, — og fortelle de unge studenter om sine ferder, om sitt liv, sine erfaringer, og presse ut av disse den livsvisdom han av et godt hjerte unte sine unge etterfølgere.

«— Den første store ting i livet er å finne sig selv, og dertil trenger en ensomhet og betrakt* ning, i det minste av og til.»

«Jeg sier dere, frelsen vil ikke komme fra civilisasjonens jagende, larmende centrer. Den vil komme fra de ensomme steder. Historiens store reformatorer kom fra ødemarken.»

«— der er mange folk som ikke engang får tid til å tenke over hvad de selv mener er målet for livet. Ja hvad mener nu dere er målet for deres?»

«Er det lykken dere søker? Men tro mig, mine venner, det nytter ikke å lete etter den. Den store ting er å yde ditt beste og være uavhengig av alle andre «nødvendigheter». Ja, så unødige mange av disse «nødvendighetene» er i virkeligheten. — Husk at når dere gjør drasset lengere, gjør dere vingene kortere.»

Han vil gi de unge studenter «en forståelse av hvorledes ting som kanskje synes umulige, kan gjøres når en er nødt til å gjøre dem, og hvordan et liv som kan synes hårdt, er lett å leve når en har et mål å arbeide for. Dere kan synes det vil være hårdt å leve nedgravet bare med bjørnekjøtt til mat, men jeg kan forsikre dere at det var en lykkelig tid, for vi hadde våren og hjemkomsten å se frem til.»

Han gir de unge det råd: «Forsøk å holde herr Uansvarlig i tømme, og overvei vel før du tar noget skritt. Gjør dine forbere* deiser omhyggelig, de kan aldri være for omhyggelige, veien er lang. Ikke noget gjettverk, ingen omtrentlighet.»

(Foto: Wilse.)

169 FRIDTJOF NANSENS SAGA

«Men når du legger ivedi, så kast dig hel og holden inn i fore» tagendet. Sett alle seil; ingen vakling, for selvtillit er den første hemmelighet ved «hellet»; roret hårdt op når du går baut. Vi kom« mer forbi mange korsveier på denne livets reise, og prøven på en mann er hvordan han opfører sig ved hver korsvei. Nogen folk kan ikke bestemme sig, de vakler, ønsker å holde alle veier åpne, og idet de alltid ser sig tilbake, ender de med ikke å komme nogen« steds hen. — Den reisende av det rette slaget kan overveie vel; men så tar han en vei og holder sig til den, og han vil alltid komme ensteds hen. For ham er da den eneste vei den som er foran ham, og der er ingen vei tilbake.»

«Jeg har alltid syntes at den lovpriste «retrettlinjen» er en felle for folk som ønsker å nå sitt mål.»

«La mig fortelle dere en hemmelighet ved slike såkalte heldige foretagender som det kan ha vært i mitt liv, og her tror jeg at jeg kan gi dere et virkelig godt råd: Det var å brenne mine båter, og bryte broen bak mig. Da kaster en ikke tiden bort med å se sig tilbake, mens en skulde ha nok å gjøre med å se fremover. Der er ingen annen vei for dig eller dine menn enn frem, du må slå dig igjennem eller gå under.»

«A, ungdom, ungdom! For et vidunderlig ord!

Ukjente riker foran dere, skjult bak morgenens tåker!

Som dere drar frem, dukker nye øer op; fjelltopper skyter frem av de svinnende tåker, den ene bak den annen,

ventende på dere til å bestige dem; tette nye skoger brer sig for dere til å utforske; endeløse sletter for dere å fare frem over.

Fri som fuglen under himmelen kan dere seile hinsides solned« gangen og gjennemstreife universet.

Så herlig å se dagen demre, og vite at du har en lang reise gjennem nye riker foran dig.

«— — og motet springer, i lange buer mot lys og hvelving. Dere ler av risikoen, og smiler til faren, ungdommens bærende tro og selvtillit er ved roret. Stormen kan ikke nå dere.

Og se! Langt der forut, over skodden og sjødrevet hever sig «landet hinsides!»

Vi har alle et «land hinsides» å søke i livet; hvad mer kan vi forlange?

170 HJEMME IGJEN

Vår sak er det å finne veien som fører dit: En lang vei, en vanskelig vei, kan hende; men det kaller oss, og vi må gå.

Rotfestet dypt i vår natur, dypt i enhver av oss, er vågelystens ånd; ropet fra villmarken dirrer under alle våre handlinger, og gjør livet dypere og høiere og edlere.»

«Have you known the Great White Silence. . . . Have you broken trail on snowshoes ?

xMushed your huskies up the river. Dåred the unknown, led the way, and clutched the price?

Have you suffered, starved and triumphed, groveled down, yet grasped at glory?

Done things just for the doing, letting babblers tell the story.

Have you seen — — —

The simple things, the true things, the silent men who do things —

Then listen to the Wild, — it's calling you.

Let us probe the silent piaces, let us seek what luck betide us.

Let us journey to a lonely land I know, there's a whisper on the night*wind, there's a star agleam to guide us.

And the Wild is calling, calling, — let us go!»

171 FRAM EFTER FRAMFERDEN

Fram startet igjen på arktisk ferd, Otto Sverdrups, nordvest for Grønland 1898-1902.

Til denne tur blev den en del ominnredet, dekket løftet, så der blev mere plass, større og bekvemmere opholdsrum.

Planen om å trenge sig frem om Grønlands nordkyst for å få denne bestemt, måtte opgis på grunn av de umulige isforhold. Fram blev så lagt fast nordvest for Grønland, og fra den som hovedsta* sjon gikk sledeekspedisjoner ut; på disse opdaget og kartla Sverdrup 300 000 kv.km. nytt land. «Nytt land» heter også det utmerkede verk hvor Sverdrup skildrer denne Frams annen store ferd.

I 1910 var det Roald Amundsen som stod på Frams kommando* bro. Planen: en 5—7 års drift i nordpolen i det store ukjente strøk på den annen side av polen.

Inn i planen gikk et oseanografisk tokt i Atlanterhavet vest for Skottland og Irland, som utførtes med Fram i juni 1910 før dens endelige avreise fra Norge.

I april 1909 plantet Peary stjernebanneret på Nordpolen, der* med var publikumsinteressen borte fra Amundsens foretagende, som nu «bare» hadde videnskapelig interesse. Amundsen kunde derfor ikke skaffe penger nok til den langvarige ekspedisjon. Så vendte han Fram sydover mot Antarktik.

Mens han og hans glimrende skiløpere gikk mot Sydpolen, gikk Fram ut på oseanografisk tokt, krysset havet

langs to kurslinjer mel* lem Syd* Amerika og Afrika i 1911, under ledelse av løytnant Nilsen. Derpå hentet de sydpolskarene ved barrieren i januar 1912. Syd-polsferden var en stor sukses, også en god økonomisk jobb, og Frams ørend nordpå stod nu for tur. Yestom Kapp Horn gjennem

172 FRAM EFTER FRAMFERDEN

Stillehavet inn Behringstredet for derfra å drive over polhavets bredeste del, en 5?års drift.

Panamakanalen skulde nettopp åpnes, og Fram var budt den ære å være det første skib som skulle gå gjennom kanalen. Fram ankret opp på Colons red den 4. oktober. Her fikk polarskuten sin knekk, av tropevannet. Det gikk råte i den; etter 3 måneders forgjeves venting måtte den gå hjem. Det viste seg da at råttenskapen var gått så langt at det vilde ikke lønne sig å reparere den. Den blev «lagt op» men ikke tatt vare på, overlatt til sig selv og den sikre ødeleggelse, utaknemlig behandlet av sin eier, den norske stat.

Dens lysende bane var endt. Lengst nord og lengst syd hadde den vært, ført av Nansen, av Sverdrup, av Amundsen. Man kunde nok kalde den «one of the most wonderfull ships in history».

At Fram blev reddet så den kan opbevares for all fremtid, skyl? des Otto Sverdrup som med støtte av hvalfangstrederen Lars Christen? sen og av en komité i England, under J. Howard Whitehouse, fikk redningsarbeidet satt i gang.

Så gikk den sommeren 1930 ut på sin siste reise kysten rundt, til Trøndelagsutstillingen. Tusener besøkte den, og mange penger kom inn til det arbeide som gjenstår: å trekke den opp på land og skaffe den et hus, ikke til et avtaklet skrog, men slik som den var og nu er med master og tønner og det hele.

Den 12. oktober stod Fram sin siste ferd opp Oslofjorden fulgt av dampere og motorbåter som det siste æresfølge. Et vemodsskjær over gamle Fram. Dens redningsmann Otto Sverdrup var ikke med. Han lå i sitt hjem i Sandvika, med ankeret lettet for sin egen siste reis. Men fra sitt vindu kunde han se sin kjære Fram ute i fjorden.

De to andre også borte, sinnene ennu såre etter Nansens død. Men Wisting var ombord, mannen fra de to poler, Frams og Amund? sens tro venn.

Nu bygger vi kanskje Fram og alle dens minner inn i et hus med vegger og tak; med Fram?merket vaiende over huset, i den fri luft, som landets og folkets eget, vidt synlige merke.

173 DE ARKTISKE REISERS HVORFOR 1

«Bortom soleglad og stjernerne som bader sig i vest går min ferd, til livets stjerne synker.»

(Efter Tennyson.)

I begynnelsen var verden et eventyr for menneskene, alt som lå utenfor det nærmeste kjentes runde krets var en fantasiens vikende heim, tumleplassen for alle mytene fabelvesener; men ytterst ute var mørkets og tåkenes rike, hvor hav og land og himmel fløt sam* men til en sterknet masse, — og tilslutt åpnet sig avgrunnens umåte* lige svelg, og redselens tomme rum.

Fra denne eventyrvelden har i tidenes løp det nordiske land* skaps nøkterne linjer langsomt hevet sig opp. Med usigelig møie har menneskeøjet trengt stykke for stykke mot nord over fjell og skoger og tundra, og frem gjennem tåkene langs de øde ishavskys* ter, — den store stillhet, hvor så megen kamp og lidelse, så mangt et bittert nederlag, så mangen stolt seier svant sporløst under det dempende snelag.

Når tanken i våken drøm søker tilbake gjennem tidene drar der — som et eneste veldig epos om menneskeåndens evne til hengivelse for en idé, rett eller vrang — forbi oss et endeløst tog av kjempende, 1 Av innledningen til Nord i Tåkeheimen.

174 DE ARKTISKE REISERS HVORFOR

frostspregte skikkelsjer i svære klær, nogen ranke og kraftige, andre bøiet og svake, så de knapt kan slite sig frem foran sledene, mange uttært og døende av sult, kulde og skjørbusk; men alle ser de utover mot det ukjente,

hinsides solnedgangen, hvor kampens mål skal finnes.

Hvad søkte de i isen og kulden?

Først og sist er polferdenes historie en eneste stor utfoldelse av det ukjentes makt over menneskesinnet. — Ingensteds har hvert nytt skritt kostet så meget slit, så mange savn og lidelser, ingen* steds har vel de vunne oppdagelser lovet mindre materielle fordeler, — og likefullt stod alltid nye krefter ferdig til å storme videre, og flytte verdens grenser lengere ut. — —

Visstnok har ishavsferdene gitt menneskene materielle verdier, som rike fiskerier, hval* og selfangst og annet; de har gitt viden* skapelige verdier i kunnskap om ukjente strøk og forhold; men de har bragt ulike meget mere; de har herdet menneskeviljen til over* vinnelse av vanskeligheter; de har vært en skole i manndom og selvovervinnelse, og har holdt mannsidealer frem for den opvoksende slekt; de har gitt fantasien næring, har gitt barnet eventyret, og de har løftet den voksnes tanker fra hverdagens strev.

— — — Det er først langt frem i historiens fulle dagslys at menn drar ut med det bevisste mål å utforske det ukjente for det* tes egen skyld. For hine tidlige fangstmenn var det vel nye felter og mulig jaktbytte som drog; men også dem har eventyrlysten og det ukjente drevet, bevisst eller ubevisst, — så dypt i menneske* sjelen ligger denne guddommelige makt, drivfjæren kanskje til de største av våre handlinger. I alle strøk og til alle tider har den drevet mennesket fremad på utviklingens bane, og så lenge men* neskeøret hører bårebrytningen over dype hav, så lenge menneske* øjet følger nordlysjaget over tause sneland, sålenge mennesketanken søker fjerne kloder i det endeløse rum, så lenge vil det ukjentes eventyr føre menneskeånden fremad og opad.»

175 NYE POLPLANER

SCOTT AMUNDSEN. ET BREV TIL SIR CLEMENTS MARKHAM.

SISTE PLAN

Det undret nok mange at Nansen ikke fortsatte sin bane som polar* forsker. En fortsettelse var også planlagt. Derom forteller han selv i et brev av 4. april 1913 til Sir Clements Markham, den tid* ligere president for Royal Geographical Society i London. Brevet er egentlig et svar på et brev fra Markham, hvor denne gjør rede for hvorfor han synes at Amundsens sydpolsferd ikke var fair play over* for Scott.

Engelsmannen Scott og Amundsen drog samtidig, men ad for* skjellige ruter, mot Sydpolen, Amundsen med norsk, Nansensk* Amundsens utstyr og metode. Scott med ponyer og motorsleder. Amundsen nådde først til måls. Scott med 4 kamerater omkom på tilbakeveien.

Scott mente, ifølge sin dagbok, at det ikke var utrustningen som var årsaken. Men, som Nansen skriver til Markham, hadde Scott fulgt hans inn trenende råd om å bruke hunder og ikke ponyer og motorsiede, «så hadde vi fremdeles hatt ham iblandt oss». Forsin* ket av sin utrustning møtte han på tilbaketurten vinteren. 11 engel* ske mil fra det frelsende depot satt de heltemodige menn i sitt telt i en 11 dagers snestorm, «iakttagende døden inntil de døde», som Kip* ling skrev. — Også Amundsen gav ham det samme råd, og tilbød ham halvparten av hundene sine.

Mot de bitre angrep som fremkom mot Amundsen, tar Nansen til gjenmele. Han hevder at ingen av jordens ukjente strøk er mono* pol for nogen enkelt person eller nasjon. Jo flere ekspedisjoner, desto større utbytte. Han beklager at der ikke var anledning til

176 NYE POLPLANER

noget samarbeide under planleggelsen; Amundsen måtte innskrenke sig til å telegrafere fra Madeira om sin plan til Scott, som da var på New*Zealand. Amundsen måtte være frittatt for beskyldningen som lå i «hemmelig landgang». Amundsens Sydpolsferd var ikke mere unfair play enn de ekspedisjoner fra England, Skottland, Tyskland og Sve* rige som i sin tid drog mot Sydpolen, skjønt de visste at Nansen gjennem flere år hadde forberedt sin Sydpolstur.

Og her kan vi jo tilføie hvad der hendte i 1926. Amundsen hadde 6 konkurrenter. Byrd*Bennet nådde Nordpolen først. Amund* sen ledet hurraene.

Man kunde ha sagt noget på Amundsen, mener Nansen, hvis han hadde stjålet planen fra Scott; men planen var norsk i idé, i utrustning og metode, og av eldre datum enn Scotts ekspedisjoner til Antarktik.

For å hjelpe sin gamle venn til forståelse av Nansens syn, for* teller han ham så om sine planers historie.

Efter ferden over Grønlands innlandsis var Nansen klar over at det var en forholdsvis lett sak, med norske ski og Nansen*sleder, å utforske de indre deler av det ukjente Antarktik, som han var over* bevist om var dekket av is og sne på samme vis som Grønland. Han lengtet etter å forsøke det, men først måtte han ha fra hånden ekspedisjo* nen over Nordpolhavet. Til den skotske naturforsker John Murray som kom til Norge i 1893 for å se Fram avgårde, fortalte han at det var hans hensikt å gå til Sydpolen når han kom tilbake. Ombord i Fram diskuterte han ofte Sydpolsferden med Sverdrup, og det siste Sver* drup spurte om da de skiltes i mars 1895, var om Nansen vilde starte Sydpolsferden før Sverdrup kom tilbake med Fram. I vinter* hiet på Franz Josefs land var der god tid til å tenke planen igjen* nem i hver detalj, og da han kom hjem, var planen ferdig. Han arbeidet hardt for å få Framferdens videnskapelige beretninger fra hånden for så å starte sin nye ferd så snart som mulig. I Royal Geographical Society i London (i 1898) la han frem sitt syn på utforskningen av Antarktik og fortalte at en norsk ekspedisjon var under forberedelse.

Ved adskillige andre anledninger talte han om sin nye ferd. Så* ledes med medlemmene av Jacksons ekspedisjon, og han fikk sok* nader fra mange som vilde være med.

12 — Fridtjof Nansens saga.

177FRIDTJOF NANSENS SAGA

Imidlertid sattes i verk de før nevnte andre ekspedisjoner, mens han selv blev bundet av internasjonalt havforskningsarbeide, og måtte i den anledning love den norske regjering å utsette sin Sydpolsferd. Men etter å ha gitt 4 år til havforskningen og fått den i god gjenge, tok han igjen på med sine forberedelser. Men så kom unionskrisen, fedrelandet la igjen beslag på ham. Og etter 1905 lovet han regje« ringen å overta ministerposten i London, men bare for et år, — fordi han hadde andre planer. I ministertiden arbeidet han videre med forberedelsene, og tenkte sig å starte i 1907 eller 08.

I januar 1907 var Nansen hjemme en tur. Da kom en dag Amundsen til Polhøgda. Nansen hadde i foredrag holdt frem betyd« ningen av å fortsette utforskningen av Nordpolhavet. Nu la Amund« sen frem en plan om å gå gjennem Behringstredet med et lite fartøi, så begi sig inn på isen og leve der i telt eller hytte og la sig drive avsted. Men Nansen mente det ble vansklig å opnå videre resultater med den reisemåten. Det måtte et fartøi til som Fram. Men det var det i veien at han selv hadde bruk for Fram, til Sydpolen. Amundsen spurte da om å få være med dit, og derefter få Fram til sin polardrift. Nansen mente det var ikke klokt å bruke op så mange år i isen.

Men etter å ha overveiet dette en stund, tenkte Nansen det var riktigst at han gav op Fram og sin egen ekspedisjon til fordel for den yngremann, Nordpolferden var også av langt større betydning. Amundsen var den rette mann, og fikk han ikke gjort den ferden nu, blev den kanskje slett ikke utført. Han gav så Amundsen den beskjed at det endelige svar skulde han få til høsten når Amundsen kom fra Amerika.

Nansen følte det vilde bli hardt å gi op den ekspedisjonen han så lenge hadde forberedt, og som han håpet skulde bli hans «mesterstykke», når han i fullt mon drog nytte av sine erfaringer.

Og her må føies til at begge var klar over at det for Nansens vedkommende ikke gjaldt om utsettelse, men en oppgivelse for all« tid. Som han også uttrykker det i brevet til Markham: han oppgav turen til Sydpolen.

Men Nansen var i tvil like til det siste øieblikk, den september« dag i 1907, da det meldtes til ham i tånet, at Amundsen satt i hal« len. På veien ned gikk han innom fru Eva i et av værelsene ved galleriet som omgir hallen.

178 NYE POLPLANER

«Jeg vet hvad det blir,» sa Eva, «du reiser igjen ifra mig.»

Nansen så på henne, sa ikke et ord, vendte sig og gikk ned i hallen.

«De skal få Fram.»

Da Nansen fra sitt møte med fru Eva, — med en tvil, eller et nei vendt til ja, — gikk ned til hallen, så han hvor spent Amundsen satt der og ventet. Da stod det også klart for ham hvad et nei ville si for Amundsen nu, det vilde stenge den eneste veien han hadde. Mens han selv, som han også sa til Amundsen, hadde op* gaver nok.

Den 7. juni 1910 stod Nansen på tårntaket og så Fram gå ut fjorden med Amundsen på kommandobroen. Eva var død, — i desember 1907. Nu drog Fram avgårde. Og han selv var til* bake.

«Den bitreste stund i mitt liv.»

Det var mange år efter den dag at han gav sin sønn den betroelse, den stemmer med brevet til Markham i 1913, der han skriver at det var «med blødende hjerte» han gav Sydpolplanen fra sig.

I øieblikke som den junidagen på tårntaket kunde det bort* givne kjennes som den «bitreste stund». Men, i hans store sinn fikk den slags stunder likevel ikke lov til å bli mer enn sjeldne «skygger av sekunder».

Da Amundsen fikk Fram, gikk han igang med å forberede Frams 3dje ferd til arktiske egne. Nansen hjalp ham med dette. En komité blev dannet, med Nansen som formann. På hans råd reiste Amundsen til Bergen og studerte havforskning under professor B. Helland*Hansens ledelse, i 1907 og 08. Det gjaldt bl. a. å få kontrollert forskjellige resultater fra den første Framferd, med de nøiaktigere undersøkelsesmidler man nu hadde, takket være ikke minst Nansens forbedringer av instrumenter og metoder. Med denne ypperlige bistand fra Nansen og Helland*Hansen kunde Amundsen legge frem en plan som vakte stor opmerksomhet.

En utrustning for 7 år kostet mange penger, og der blev vanske* ligheter. Dertil kom at Peary plantet stjernebanneret i Nordpolens akse i 1909, og dermed var det slutt med sensasjonsinteressen hos

179 FRIDTJOF NANSENS SAGA

publikum. Mange lovede bidrag uteblev, og kreditorer begynte å gå på, og forlangte regningene betalt før Fram forlot land. Amund* sen fryktet for at de amerikanske kreditorer vilde belegge Fram med arrest såsnart den viste sig i Amerika. (Fram skulde omkring Kap Horn vestkysten op til Behringstredet.) Hvad skulle han gjøre? Han la straks sin plan om: via Sydpolen til Nordpolen.

Han fant å måtte være alene om ansvaret, meddelte derfor ingen* ting om den endrede plan til komitéen eller Nansen.

Da brevet, gjennem Helland*Hansen, kom fra Funchal, blev Nansen nokså bestyrtet. «Gid han hadde sagt det til mig, jeg kunde ha hjulpet ham på så mange måter.» Han spurte Helland*Hansen noe ut om Amundsens utstyr til Sydpolen. Heldigvis gikk Amund* sen sin læremester en høi gang i forberedelseskunst. Nansen skjønte Amundsens motiv for endring av plan, men syntes ikke det var mening i å fortie den. Nansen trodde ikke at man vilde lagt hin* dringer i veien for Amundsen. Men det var denne ikke sikker på. Han tenkte nok folk vilde finne planen vanvittig, og særlig vilde kreditorene ikke finne at den øket tryggheten for deres fordringer. Når Fram fra Funchal la baugen sørover, vilde ingen komité og ingen kreditorer få vendt dens ror.

En julidag i 1912 stod Amundsen igjen i hallen hos Nansen. Ferden var endt — «en menneskeåndens seier, hvilende på kløktig planleggelse og glimrende utførelse», etter Nansens karakteristikk. Den var også en god forretning. Næste akt kunde begynne, den store Nordpolsekspedisjon.

Alle sine dager næret Amundsen en dyp beundring for Nansen. I et radioforedrag like før han drog ut med «Norge» i 1926 sier han: — «Denne geniale forsker, denne klarttenkende og vidtskuende videnskapsmann og sportsmann bragte en fullstendig omveltning i polarekspedisjonens planleggelse og utførelse. — — Hans

glimrende metode har vært en standard for alle polarferder. Personlig har alt mitt arbeide op til flukten i 1925 vært basert på det. Når jeg ten* ker på de 23 år jeg har arbeidet i polaregnene, vender mine tanker sig etter og etter til den mann som i min tidligste ungdom stod som mitt høieste ideal, og som senere i tiden gav mig sin prisløse støtte — Fridtjof Nansen».

På folkefesten på Akershus det samme år, på Amundsens fød*

180 NYE POLPLANER

(Foto : Henriksen &. Steen.)

De to ved Amundsens hjemkomst fra polflukten 1925.

selsdag, var det en oplevelse å se disse alle tiders to største polar* forskere side om side, hvite i håret, men ungdommelig ranke og spenstige — for et liv av bedrift lå der ikke bak disse menn! Efter Nansens gripende tale svarte Amundsen. Med ord fra et fullt hjerte, til Nansen, om Nansen. Han minnet ham om første gangen han kom inn til ham, da «reiste Nansen sig med et stort bredt smil, og fra det øieblikk har han hjulpet mig og stått mig bi. Når jeg står her i aften, er det i den dypeste takknemlighet til Dem som viste mig veien. Hadde De vendt mig ryggen den gangen, hadde jeg ikke greid mig. Jeg var aldri nådd frem.»

Nansen fikk opgaver nok. Men under alt det arbeide som op=< tok ham, lå Nordpolhavets uløste opgaver som murrende krav i hans sinn.

Den store hvite stillhet — kartets hvite flekker — viddene, de kalte på ham alltid.

181 FRIDTJOF NANSENS SAGA

J' <T~ ^ •

Av Nansens minnetale over Amundsen.

Maud som avløste Fram, fikk i sin to års driftsrute (1922—24) ikke anledning til å løse sin oppgave i det tiltenkte omfang.

De dristige sportsflyvninger mot polen etterlot de store viden* skapelige oppgaver uløste. Men den samme teknikk som muliggjorde dem, gav også Nansen en chance. Der blev startet et internasjo* nalt selskap for utforskning av Arktis med luftskib, med Nansen som formann og som utgiver av selskapets tidsskrift «Arktis».

182 NYE POLPLANER

I oktober 1925 offentliggjorde han her og i flere store aviser i utlandet en stor artikkel: Utforskning av de ukjente nord? polare strøk. Her redegjorde han for de problemer det gjelder å løse og for planen til et tokt tversover Nordpolhavet og langs ukjente kyster tilbake. Femten videnskapsmenn skulde være med under hans ledelse.

Han lovet å skrive boken om ferden til inntekt for den, og overtok personlig garanti for endel av de utgifter som da ikke var sikker dekning for, og arbeidet i det hele tatt meget med ferdens videnskapelige forberedelse. Han ledet selskapets forhandlinger i Berlin, Leningrad og Amerika, forberedte reisningen av fortøinings? master i Norge og Alaska. Luftskebet «Graf Zeppelin» var bygget. Nansen klatret som en akrobat omkring i dets indre for i detalj å lære å kjenne det.

Imidlertid kom det vanskeligheter. Sensasjonsinteressen hos publi? kum var også her en stor økonomisk faktor, den står aldri i for? hold til en ekspedisjons videnskapelige betydning, men utelukkende til sporten i den, nyhetsverdien. Sportsflyvningene tok i følelig mon luven fra Nansens videnskapelige ekspedisjon. Den måtte utsettes fra 1929 til det følgende år, og selv om Nansen da hadde vært parat, ville den igjen blitt utsatt.

Han hadde gledet sig til denne tur. Han hadde lengtet etter å se de øde ismarker igjen, minnes Framferden, minnes skiferden mot polen, minnes de unge år av strid og slit, av skaperglede og lykke, og nu jage gjennem luften høit over iskossene, på en uke det hele, tur?retur. «Det kan ikke tilstøte oss det minste, ja vi tar med hunder og kjelker for alle tilfellers skyld. Men det hele er nu civilisert og forberedt og spesialisert. Det er jo bra nok.

Men romantikken er vekk. Den kommer aldri igjen. Fram kom? mer aldri tilbake.»

Å opleve dette «aldri», — opleve det deroppe, det forskånte hans genius ham for.

183 I VIDENSKAPENS TJENESTE, HAVFORSKNING

Fra toktet med Viking i 1882 og inntil Grønlandsferden i 1888 var det havets dyreliv som var Nansens arbeidsfelt. Der vant han sine videnskapelige riddersporer, gullmedaljen og doktorgraden. Under Framferden blir det havet selv.

Oseanografien, videnskapen om havet, er en ung videnskap. Fra 70*årene i forrige århundre. Nansens innsats er av banebrytende art, «den vil innta en overordentlig fremskutt plass i videnskapens historie til alle tider», sier en av oseanografiens førende menn, pro* fessor Bjørn Helland^Hansen.

Havet er livets moderskjød og vugge her på jord. I havet blev livet til, av havet steg livet op og erobret land og luft. Havet gri* per inn i alle våre forhold, vi lever alle på havets nåde. Havet er jordens store varmereservoar, den store regulator. Det er bestemmende for forholdene i luften, for temperaturens fordeling, for mange vekslinger i vind og vær. Det skaffer fuktighet til landenes jord, betin* ger jordens grøde, alt jordens liv. Uten havet kunde iallfall ikke mennesket være til.

Dertil kommer alle de rikdommer menneskene trekker op av havet.

Og utenfor det materielle, — hvad er ikke havet for menneskets øie og sinn. Havet vekket lengsel, spilet vinger og brune seil, egget menn til dristig dåd. —

Det er naturlig og nødvendig for menneskene å lære å kjenne havet, hjertet og kretsløpet i livets store organisme på vår jord.

Engang var havnavnet Oseanos som selve symbolet for det store, skremmelige, ukjente, som omgav jordboernes krets. Mennesket var

184 I VIDENSKAPENS TJENESTE

en landkrabbe, ved havets strande stanset hans vei. Med primitive farkoster snek han sig sjøveis langs land. Lenge varte det før han våget sig til å slippe landet av syn og gi sig havet i vold. Det varte enda lenger før sjøfarerne begynte å måle ut havets overflate, og enda mye lenger før de søkte å trenge ned i havets dyp og løse dypets gåter. Først i det 19de århundre begynner disse langsomt å avsløres.

Men ennu er havet det minst kjente av vår jord.

Når vi kjenner Nansens sinn og natur, og har fulgt ham der hvor havet bar ham, forstår vi særlig godt at havets gåter måtte nettop lokke ham, at nettop oseanografien måtte bli hans videnskap. Det var det særlig tillokkende at oseanografien var en ung viden« skap, det ukjentes område så stort, som han sa i en innledningsfore« lesning til sine studenter: «Det viktigste i all forskning er ikke bare resultatene, de endelig fastslatte, men det er forskningen selv, kampen for å vinne dem. Det lokkende er ikke så meget å kjenne sammenhengen, som å ane den, og søke den.»

Havforskningen, med sin veksling, fra laboratoriets og skrive« bordets granskning« og formningsarbeide til de friske sjøtokter, det gav den arbeidsrytmen som nettop passet ham. Hans dagbøker viser også det.

Efter hjemkomsten fra polen blev han professor i sitt gamle fag, uten forelesningsplikt sålunge arbeidet med Framferdens videnskapelige resultater stod på.

Selv arbeidet han med den oseanografiske del. Det var også på det felt ferdens største resultater lå.

«Allerede under ekspedisjonen gjorde han iakttagelser som førte til problemstillinger og arbeidshypoteser av en for havforskningen stor og generell betydning; han utdype dem videre og gjorde nye funn under bearbeidelsen. I virkeligheten har mange, for ikke å si de fleste av de spørsmål som han senere på en så ypperlig måte har behandlet, meldt sig hos ham ved innsamlingen og bearbeidelsen av Framobservasjonene». (Bjørn

Helland«Hansen.)

Nansen begynte sine forelesninger i oseanografi i 1900, og i 1908 endredes hans professorat også i navnet til oseanografi.

Arene omkring 1905 og ministerårene i London 1906—08 tok jo adskillig tid bort fra det videnskapelige arbeide. I disse år var han også optatt av forberedelser til en sydpolstur.

185FRIDTJOF NANSENS SAGA

Av oseanografiens to deler — den fysiske og den biologiske, overtok Nansen den del en kunde kalle roten, den fysiske oseano* grafi, læren om selve havet, havets form, dybder og bunnforhold, temperatur og saltholdighet, og først og sist havets bevegelse, krets* løpet, strømmene, deres gang og varieringer, kreftene som setter dem igang, loven hvorefter de virker, og virkningene selv, på luft og klima, fiskeri og landbruk o. s. v.

I den videnskapelige beretning om polhavets oseanografi bekla* ger Nansen at de metoder og instrumenter som da var tilgjengelige, ikke var så nøiaktige som nødvendig er for å studere havet. «Jeg har nu lært», sier han, «at fremtidige undersøkelser i fysisk oseano* grafi vil være av liten eller ingen verdi, hvis de ikke gjøres med en langt større grad av nøiaktighet enn tilfellet har vært hittil.»

De instrumenter han hadde med på Framferden, var de beste som dengang kunde skaffes. Han undersøkte nu alle tenkelige feil ved dem, la et stort arbeide i å forbedre dem og arbeidsmetodene. Han konstruerte etterhvert nye vannhentere til å skaffe pålitelige vann* prøver fra hvilketsomhelst dyp. Nansens «vendevannhentere» er nu de mest brukte.

1 emperaturen i havet bestemmes ved vendetermometre eller ved å måle temperaturen inne i en vannprøve som heises opp i en iso* lerende vannhenter etter den svenske professor Otto Petterssons prinsipp. Ved begge disse metodene har Nansen gjort store forbedringer* ger. Det skyldes først og fremst Nansen at man nu kan bestemme temperaturen i en hvilkensomhelst dybde, med en nøiaktighet av Vooo grad. Han konstruerte og forbedret også andre instrumenter og metoder for havforskningen.

En annen opgave også av største betydning var å skape en internasjonal organisasjon for havforskningen. Havet er stort, opp= gavene legio, arbeidet kostbart. Nansen deltok med iver og dyktig* het i opbygningen av en slik internasjonal organisasjon, og var i mange år medlem av det internasjonale byrå for havforskning. Der blev oprettet et centrallaboratorium, som hadde til oppgave å for* bedre havforskningens metoder. Det blev oprettet i 1902 i Oslo med Nansen som leder og den svenske dr. Walfrid Ekman som første assistent.

Med de nye instrumenter og bedre metoder begynte i 1900 de

186Efter maleri av Erik Werenskiold.FRIDTJOF NANSENS SAGA

forskningsferder i Norskehavet som blev fortsatt i mange år under den daværende fiskeridirektør, dr. Johan Hjorts ledelse.

Den norske stat bygget og utstyrte en damper for havforskning, «Michael Sars», opkalt etter Norges første havbiolog, Nansens sviger? far. Nansen var med på det første tokt i 1900, dengang begynte samarbeidet med professor Bjørn Helland?Hansen, også en ypperlig havforsker, et samarbeide gjennem 30 år.

Nansen utgav i 1901 en foreløpig beretning om resultatene av denne første undersøkelse av Norskehavet med moderne metoder. «Some oceanographical resultsoftheexpeditionwith the Michael Sars, headed by dr. Johan Hjort in the summer of 1900».

Efter en rekke av tokter i Norskehavet utgav Nansen og Bjørn Helland?Hansen en stor bok: «The Norwegian See» i 1909, et verk som vakte stor opmerksomhet. Dette verk er «den første kartlegging av havstrømmen på et bestemt område, etter de nye metoder. Det er kalt «grunnpillen i vår forståelse av havets øko? nomi, — av det fysiske grunnlag for plante? og dyreliv, for menne? skets utnyttelse av havets rikdommer.»

Arene 1900—10, sier oseanografen J. Sømme, regnes for en gull? alder i havforskningens historie, en

nyskapelsens tid, hvor Norge er et centrum for havforskning, med en rekke av dens førende menn: F. Nansen, Bj. Helland?Hansen, J. Hjort, H. H. Gran.

Bjørn Helland?Hansen fremhever at Nansens arbeide for å for? bedre havforskningens teknikk og metoder og hans strenge krav på presisjon har hatt grunnleggende innflytelse på oseanografiens senere utvikling.

Hans krav kunde ofte synes overdrevne, men han har fått rett, nye undersøkelser har vist at forholdene i havet er ganske ander? ledes enn man trodde etter de tidligere undersøkelser med unøiaktige metoder.

Professor W. Werenskiold skiiver om Nansens videnskapelige arbeide . at det «preges av idérikdom og en kraftig og konsekvent gjennemførelse av tankegangen, forbundet med en sikker følelse for den lovmessige fysikalske sammenheng mellom naturfenomenene». Under Framferden la Nansen merke til at isen drev tilhøire for vind? dreiningen. Han tenkte sig til at dette var en virkning av jordom? dreiningen, han førte sin tankegang videre og kom til det resultat at

188I VIDENSKAPENS TJENESTE

vindstrømmene i havet stadig måtte forandre retning fra overflaten og nedover, så den i en viss dybde måtte gå på tvers av vinden, og dypere ned endog motsatt av vinden. Han fikk dr. W. Ekman til å behandle problemet matematisk. Ekman fant en del formler som stemte med Nansens slutninger. Oseanografer og fysikere i alle land protesterte og beviste at det var galt; men nu er «Ekman spiral» i enhver oseanografisk lærebok. Nansens slutninger var rik* tige, og de har ført til en helt ny forståelse av vindstrømmene i havet.

Tidligere er fra Framferden nevnt hvorledes han fant forklarin* gen på dødvannsfenomenet som Fram var ute for ved Sibiriaakysten på steder hvor et tynt ferskvannslag lå ovenpå saltvannet.

Under temperaturmålingene på Framferden fant han at det san* synligvis måtte gå mektige undervannsbølger med høider på 40—50 meter og mere, bølger som ruller hen gjennem dypet uten å gi sig tilkjenne på overflaten. Det er et undre, tyngre vannlag som bøl* ger op og ned i et overliggende letttere. Det er den vesle forskjellen i tyngden som betinger den store bølgehøiden; kom bølgene op i luften, vilde tyngdeforskjellen hurtig slå bølgehøiden ned til normale høider.

Med de forbedrede metoder kunde nu strømmene nøiere føl* ges og studeres. I Norskehavet fant man store hvirvler som man før ingenting visste om, men som gav forklaring på mange biolo* giske og andre foretelser. Det viste sig også at Golfstrømmen har store årlege vekslinger som må øve tilsvarende endringer i lufttempe* raturen i tilstøtende land. En endring av 1 grad i 1 kubikmeter vann gir den samme endring til 3 000 kubikmeter luft, så forstår en at en liten endring i Golfstrømmens vannmasser kan få stor inn* flydelse på vær og varme i de nordiske land. Av Golfstrømmens varme i den sydlige del av Norskehavet allerede på forsommeren, skulde man kunne trekke slutninger om været i Norge den kom* mende vinter. Der polarstrømmene med sin føring av næringsemner og av sovende livsspirer som ikke utvikler sig i kulden og mørket møter de varmere strømmer, blomstrar planktonlivet op, til føde for krepsdyr og fisk som igjen er føde for sel og hval, og tilsist er jordens grådigste rovdyr der og fisker og fanger og jager for millio* ner av kroner. Studiene av havstrømmene har således den største betydning for fiskeriene.

189FRIDTJOF NANSENS SAGA

Inntil verdenskrigen satte en stopper, var Nansen med på flere tokter i Norskehavet og Atlanterhavet, fra Azorerne til Svalbard. Dessuten har han bearbeidet materialet fra flere andre tokter, utgitt i verker: «Northern Waters: Captain Roald Amund* sens o c e a n o g r a p h i c observations in the Arctic Seas in 1901». — «The Sea west of Spitsbergen: The ocean o* graphic observations of the Isachsen Spitsbergen expedition in 1910». Det sist nevnte og det følgende sammen med Bjørn Helland?Hansen: «De oceanografiske under* søkelser med Fram i Nord*Atlanteren 1910 og Syd* Atlanteren 1911».

De to forfattere er senere vendt tilbake til spørsmålet om sammenhengen mellom vekslingene i luftens og havets temperatur og variasjonene i strålingen fra solen. De gav ut et verk om dette først på tysk i 1917, siden i utvidet

skikkelse på engelsk, i Amerika i 1920: «Temperature variations in the North Atlantic Ocean and in the atmosphere. Introductory studies on the causes of climatological variations.»

Ved å bearbeide et stort materiale kom de til det resultat at vekslingene i havet og luften skrev sig vesentlig fra vekslinger i solens varmeutstråling. Solvarmen fremkaller vindene. Med end^{*} ringer i solvarmen endres også vindene, og dermed også havstrøm^{*} mene. Dermed blir luften varmere på mange steder av jorden, men på andre steder koldere. Forfatterne mener at «et fortsatt studium av disse forhold vil forhåpentlig gi slike resultater at man senere vil kunne forutsi værets karakter ikke bare for det nærmeste døgn, men også for en temmelig lang tid, — uker og måneder fremover.»

Av Nansens oceanografiske skrifter skal ennavidere nevnes: «The waters of the northeastern North Atlantic: investigations made during the cruise of the «Frithjof» of the Norwegian Royal Navy in July 1910» — og «Spitsbergen waters: oceanographic observations during the cruise of the «Veslemøy» to Spitsbergen in 1912.»

Den siste ferd har han skrevet en stor bok om i 1920: «En ferd til Spitsbergen». I denne boken har han gitt videnskapelig pensjonering et rikt islett av en ypperlig skrevet reiseskildring, med tegninger han selv er mester for.

190I VIDENSKAPENS TJENESTE

Også på andre videnskaper^{*} lige felter enn den fysiske hav^{*} forskning har Nansen gjort en betydelig innsats. Også land^{*} jordens former har han studert.

Allerede under Grønlands^{*} ferden var han opmerksom på de forandringer som jordover^{*} flaten og forholdet mellom hav og land måtte ha undergått. Under Framferden la han merke til den flate og brede plattform som strekker sig under vannet langs kystene i de nordlige polar^{*} støk. Denne plattform — «shelfen»

— utenfor kystene av Svalbard, Sibiria og Norge har han studert gjennem mange år. Langs Sibiriens kyst strekker den sig som en undersjøisk sokkel mange^{*} foldige mil ut i havet, — dyb^{*} den er ikke over 100 meter, — til den uventet bratt stuper ned til 3 til 4 tusen meters dyp.

I den videnskapelige Framberetning har han tatt opp til grundig diskusjon spørsmålet om utviklingshistorien av disse sokler som kontinentene hviler på. Han mente de var gamle havnivåer.

Langs vår kyst danner skjærgården med sine øer og holmer og de gamle strandlinjer en flate som også viser et gammelt havnivå.

Disse problemer har han behandlet videre i arbeider fra 1922 og 28: «The Strand flat and its causes»¹ og «The Earth's Crust, its Surface Forms — and Isostatic Adjustment.» «Her er han inne på viktige og interessante ting i forbindelse med land^{*} dets stigning og senkning under og etter istiden. Landet blev tyngt ned av isen, men buet sig opp da den tente bort; men på den annen side var så meget vann bundet som is i istiden, at sjøen av den

1 Læren om likevektstilstanden i jordskorpens trykk.

191

4. juli 1910. FRIDTJOF NANSENS SAGA

grunn stod betydelig lavere — og omvendt, når landisen smelter i en varm tid, stiger sjøen av denne grunn. Eftersom landplaten blir utgravet av frost, elver og breer, blir landet lettere, og den øverste del av jordskorpen flyter opp. Slik kan det gå til at fjelltoppene blir høiere og høiere, tvert imot all rimelighet, idet dalene graves så mye ut at hele landet blir lettere og stiger tilværs.» (W. W.)

På enda et felt har Nansen satt et merke etter sig i et stort videnskapelig arbeide. En engelsk venn anmodet ham om til et stort geografisk serieverk å skrive de arktiske egnes opdagelseshistorie. Det emne mente han å kjenne nokså godt, det skulde han ikke trenge lang tid til. Men da han gikk ikast med det ubearbeidede felt, fant han en oppgave hvor det var så mye å gjøre, og som hugget tok ham så sterkt, at skulde han tilfredsstille sig selv, måtte han

skrive et stort verk.

«Nord i Tåkeheimen» utkom i 1911. Det handler om utforskningen av de arktiske egne fra de eldste tider til omkring 1500. Til de egentlige nordpolreiser nådde han ikke.

Han skildrer hvorledes forestillingene om Nordheimen demrer frem og veksler fra tid til tid, og lever i myter og fantasifostre, «vi får et eiendommelig innblikk i den måte menneskeånden arbeider på i sin streben etter å underlegge sig jorden og universet.»

A rydde sig frem gjennem myter og sagn ned til bærende bunn, var et stort og vanskelig arbeide. Og jo mere omfattende studiene blev, desto flere gåter øinet han, og det lokket lenger og lenger inn.

På mange punkter kom han til resultater som stod i strid med gjeldende anskuelser. Derfor måtte ikke bare resultatene, men også i stor utstrekning undersøkelsene legges frem. Stor oppsikt vakte hans redegjørelse for at Yinlandsreisene, sagaen om Leif Erikson og Thorfinn Karlsevne, i den grad er overspunnet med sagn og eventyr at der blir lite av troverdig tilbake. Diskusjonen om disse ting er ikke avsluttet ennå.

Boken er skrevet ut av videnskapsmannens trang til sannhet, uten hensyn til nasjonale relikvier. Et uhyre arbeide er lagt ned i dette verk. Litteraturfortegnelsen nevner flere hundre verker, på mange sprog. Det er den blivende sokkel under all fremtidig histo« risk polarforskning.

192I VIDENSKAPENS TJENESTE

%

Oplaget av dette svære verk var ikke stort, abonnentene stod ikke i kø. Men de som nu har verket i sin hylle, skremmes ikke lenger av lerdommen, de har oppdaget at den lærde forfatter er en ypperlig forteller, en kunstner, en dikter.

Verket er illustrert av forfatterens egne tegninger, sagamessig enkle, monumentale i linjen, i stemningen.

Dette verk har en central plass i Nansens litterære produksjon. Selv om han ikke rakk helt frem til det mål han opprinnelig hadde satt seg, har hans verk gjort den største og vanskeligste del av arbeidet, nemlig ryddet veien derhen, bygget propylærne. Og det rummer ham selv, videnskapsmannen og kunstneren.

Fridtjof Nansen har også gjort andre historiske studier på natur* videnskapelig felt, om klimavekslinger i historisk tid, tildels i for* bindelse med bebyggelsen av og livsvilkårene på Grønland.

Også hans populære reisebøker fra hans mange reiser, både de videnskapelige ekspedisjoner til Grønland, Polhavet og Svalbard, og de han gjorde i de senere år, vesentlig i andre øyemed, gjennem Sibiria, Russland, Armenia og Kaukasus er rike på iakttagelser, med skarpsindige utredninger og forklaringer.

Efter Sibiriareisen var han, meddeler professor S. Torup, meget optatt av den store rekke interessante spørsmål som knyttet sig til geografiske og meteorologiske forhold i Sibiria. Han fortalte han hadde forhandlet med russiske autoriteter om en systematisk under* søkelse av f. eks., Tundradannelsen og andre spørsmål. Men så kom krigen, revolusjonen og Folkeförbundsarbeidet og satte stopp.

Sin siste store plan, med luftskib å utforske Polhavets ennu ukjente strøk, fikk han ikke utført. Med alle forberedelser var han ferdig; for planen redegjorde han allerede i 1925. Men, som W. Werenskiold sier, «han har gjort nok. På en rekke av felter vil ingen forsker komme utenom Nansens verk; hans mange originale idéer, hans skarpsindighet, hans strenge logikk og hans grundige gjennemarbeidelse av spørsmålene har skapt verker som vil bli stå* ende i videnskapen.»

Hans videnskapelige verk må vi imponeres enda mere av når vi vet, hvordan han gang på gang i måneder og år må avbryte sitt videnskapelige arbeide for å løse andre slags oppgaver, i fedrelandets, i Folkeförbundets tjeneste.

13 — Fridtjof Nansens saga.

193FRIDTJOF NANSENS SAGA

*

1

Fra Spitsbergens

Fremstillingen i dette kapitel er bygget på artikler av professor Bjørn Helland*Hansen og professor W. Werenskiold og Fridtjof Nansens manuskripter og notater til forelesninger ved universitetet fra 1902 til 1920.

V

Fra det første havforskningstokt, med Michael Sars, beskrevet i «Friluftsliv», — i skissen: Til Island og Jan Mayen i 1900:

«Ved sin iherdighet har det endelig lykkes dr. Johan Hjort å få den norske ståt til å bygge en egen dampbåt for havforskning. Det må synes på høi tid når en tenker på hvilken inngrifende betyd* ning havets forhold og dets skiftninger har for hele vårt land, og ikke minst for fiskeriene.

Båten er døpt «Michael Sars» etter vår store banebryter i hav* forskningen, og den skal nu på sin første ferd. Hjort har bedt mig være med for å overta de fysiske undersøkelser sammen med Bjørn Helland*Hansen. Så vil han selv ta dyrelivet og fiskeriundersøkel* sene, og Håkon H. Gran tar de botaniske undersøkelser.

Imorgen bærer det tilhavs. Først vil vi gjøre et snitt, med en rekke stasjoner, gjennem havet over mot Island, så tenkte vi oss mot Jan Mayen, og så tilbake til Lofoten. Det er livets utbredelse i havet og fiskeforholdene Hjort og Gran vil studere, og det er for* holdene mellom de varme og kolde strømmene og vannmassene som Helland*Hansen og jeg særlig vil søke rede på.

Vi har alle opfunnet nye apparater, instrumenter og metoder for undersøkelsen både av havets liv og dets fysiske og kjemiske forhold; og stort venter vi av denne ferden, — det er visst ikke langt fra vi synes den må innlede en ny tid i havforskningen.»

1941 VIDENSKAPENS TJENESTE

nordkyst. Tegning av Fridtjof Nansen.

På havet mellom Norge og Island.

«Livet er lyst stundom. Vi har nådd den første seier på vår ferd. Inatt fikk vi våre drivgarn fulle av sild, blank, blinkende stor sild. En sei fikk vi også og to store torsk, midt ute på havet.

Hjort er strålende stolt over denne bekreftelse på sine forvent? ninger. Han var kommet til den slutning, at de fiskearter som gir oss våre store fiskerier, ikke er bundet bare til bankene og kyst? strøkene, men er utbredt over hele havet, også over de store dyp overalt hvor de finner livskår. Han var blitt styrket i dette ved det som bottlenosefangerne fortalte om fiskemengder ute på åpne havet.

Her har vi altså de sikre beviser. Med ett slag mangedobles feltet, hvorfra fiskeriene får sine rikdommer, havets fiskemengder synes mere uuttømmelig enn vi våget å tro.

Nu er jeg spent på ueren vest for Jan Mayen hvor jeg i 1882 fant en klapmytsmage dørgende full av friske uer som måtte være tatt nettop. Og det var midt ute på dype havet. — Og så tenker jeg også på all fisken jeg fant i magene på håkjerringene vi dengang tok i Danmarkstredet mellom Island og Grønland!

Vi holdt jo torsk og uer og slikt mest for bunnfisk, og vi skjel? net dem fra de såkalte pelagiske fisk som streifer om fritt i havet, som f. eks. makrellen, men nu blir de jo nærmest pelagiske alle ihop.

Det er havblikk. Lange dønninger som vuggende stål, sakte skvalp mot skuteveggen, solens ildkule går ned i blålig purpur. Havhesten, på tyste vinger, er flittig påferde over havspeilet, uavlate? lig kryssende solstripen, og som søker noget de aldri finner. Men herregud, det gjør vi vel alle. .

195FRIDTJOF NANSENS SAGA

Men en må sove. Om få timer kommer trålen op, og da er det til å arbeide hele natten med å hale temperaturer, og hente op vannprøver fra dypet. — Sove, som en bare kan på sjøen.»

En kveld, «under ophalingen av loddlinjen för min nyopfunne vannhenter i full fart like mot blokken, linen sprang, og det dyre* bare instrument med dets kostelige termometre forsvant i dypet. Det var som et stikk gjennem hjertet et øieblikk, — blodet stod stille; i det instrumentet var nedlagt måneders arbeide».»

Men en annen kveld hendte noget gledelig:

«I dagevis siden vi for fra Jan Mayen har vi speidet efter maneter, natt og dag. Nu endelig sees de første. — Den store hov må ut, mens vi spiser til kvelds. Gran undersøker overflateplank* tonet. Stor glede! Plutselig optrer nu Ceratium tripos — en kisel* alge som gjør morild — i mengde — altså kystvann, eller vann fra bankene, — just hvad vi efter manetene må vente.

Hvad vil nu hoven bringe? Den blir hivd inn. Spent for* ventning. Men da den kommer op full av maneter og mellom dem mylder av fiskeyngel, da blir gleden ombord vill. Gran gikk om* kring og sang og danset. Kapteinen kom ut fra sin kahytt i bare skjorten, og vilde ikke tro det før der blev presentert ham en tal* lerken full av sprellende yngel.

Like ned til Jakob, så måtte han frem med sin tannbyll i stort kjake*klæde, og stå og se på hoven som var kommet op med dette vidunderlige: fiskeyngel, ren torskeyngel, — midt i havet mellom Norge og Jan Mayen, seksti mil fra land. Gleden smittet alle om* bord. Et nytt skritt fremover til forståelsen av havets dyreliv.»

I begynnelsen av august er de opunder isen i Danmarkstredet mellom Grønland og Island, hans gamle valplasser fra toktet med «Viking». Han står og stirrer innover de svære flak med koss og flater i hemsk Ishavssensomhet, ubetrådte og usette. De andre vilde inn på isen. Men Nansen hadde ikke noget ønske om å komme derinn, hadde ikke noget der å gjøre.

«Men som jeg stod der og stirret innover, da kom den likevel denne lengselen etter igjen å være derinne, igjen å komme op på et koss for å speide etter fremkomst, — det er spenning, det er handling i det liv.»

196

#I VIDENSKAPENS TJENESTE

Og så en kveld i august er han på hjemvei igjen, hjemme igjen i sine norske fjell, etter netter og dager i midnattssolens eventyr* lige lys.

«Hvor var det velgjørende igjen å være tilbake i de mørke net* ter. Se åsryggene deroppe, hvor de strekker sig svarte mot den skumrende himmel. Litt gull av månen gjennem skyen over skaret i syd. Der under brummer elven med stryk og svarte kulper mel* lem granene. Jeg skimter en båt. De er vel ute og fisker nu i natten.

Jeg elsker denne mørke natt, så sakte den senker sig, og dekker alt småtteriet, lar en bare skimte de store enkle linjer, — og stjer* nene.»

197 NANSENS DAGBØKER

Detaljerike og omhyggelig formede dagboksoptegnelser er grunn?

laget for Nansens bøker om reisene, like fra den første reisen, «Viking»*ferden, i 1882 og til den siste, i 1925, i Armenia og Kau* kasus.

På en plass for sig selv står «Friluftsliv» (1916), en bukett plukket sammen fra mange dagbøker og flere år, fra jakt og fiske og seilas og skiferder.

Både «Friluftsliv» og Fram*boken har sin særlige interesse, de slipper oss nærmere inn på ham selv.

De utsnitt som til denne biografi er gjort fra utrykte dagboks* deler, utdyper enda mere inntrykket av ham selv, av hans rikt be* vegede indre liv.

Nansens sinn spente over mange oktaver, stemningsrikt, skiftende, som havet. Med sol og med skyvær, med storm og stille, med frei* dighet og tungsinne. Ved å citere dem i stumper som rives løs hist og her, kan man lett få et fortegnet billede, ved ensidig å utnytte enten bølgetopper eller bølgdedaler og glemme at Nansen var hele bølgen. Selve bølgegangen var det betegnende, dens bevegelse av* slører altid øieblikket, samtidig som den tegner selve det havsom bar bevegelsen.

Det er særlig de utrykte deler av dagbøkene som røber en for en så handlekraftig natur merkelig hang til å reflektere, gruble og drømme; men hans liv viser at han samtidig hadde en overdådig aktiv styrkes trang til både å vri hemmeligheten ut av tingene og til selv å «do things.»

Drømmepausene i gutteårene mellom første og ånnen strømpe husker vi. «Se på fomlingen,» sa de andre, «du blir aldri til noget

198 NANSENS DAGBØKER

(Foto: Wilse.)

slik du søler.» I hans tidlige ungdom kunde trangen til å «do things» gi sig utslag i å gå løs på umulige ting. Som engang han forsøkte å hoppe over et mannshøit gjerde, med sats i bløt mark. Han blev hengende på gjerdet. Denne «grenseoverstigende drift» tok senere en forstandigere form, med riktigere vurdering av vanske« lighet og evne. Men trangen var der alltid til å flytte det umuliges grenser. Grønlandsferden og polarferden var i autoriteters øine umulige og lettsindige ting. Men det for de andre umulige og lett« sindige var det geniale i hans planer. Nu klarte «fomlingen» gjerdet.

Hans høieste form for aktivitet var å være i tilspranget, mot gjerdene, grensene, mot det «umulige». Den grenseoverskridende drift, felles for videnskap, religion og kunst, for all skapende evne, for all diktende trang, tilfredsstilles ikke av resultater, av innvunne former og dogmer, men bare av nye gjerder, nye grenser, nye kløf« ter, ny anspenning, nye tilsprang.

Ibsens Brand måtte virke på den unge Nansen, de ibsenske kløfter mellom higen og evne, mellom vilje og mulighet var et

199 FRIDTJOF NANSENS SAGA

grunnproblem i hans eget sinn. Vanmakts kval og store syner bytter ofte plass i dagboken. Snart ligger båten slingrende i stillen på gamle dønninger etter vær som har vært, snart skjærer den avsted, med fylte seil, mot nye farvann. På kanten av kløftene gikk han mangen kveld trett i telt med sine tro ledsagere: drømmen, reflek* sjonen og tungsinnet, og det var ikke måte på hvad tungsinnet kunde diktere til dagboken; men næste morgen når leiren er brutt, er han igjen et konsentrat av vilje og styrke, og i frodig slit, under Fram*merket.

Det er ikke så helt underlig at den religionsfilosof¹ som har skapt det betegnende uttrykk for religionens urdrift — «den grense* overskridende drift» — bekjenner at det er under inntrykkene av Nansens ord og av hans personlighet — «med Fram*kjernen i sjelen,» at idé og uttrykk ble til.

Hans dagbokoptegnelser, utenfor reisedagbøkene, gjelder mindre hvad han foretar sig fra dag til dag, de gjelder mere hans tanker og stemninger. Han tumler stadig med livets dypeste spørsmål; han fester sin Jakobsstige fast i den jord han lever på, men stigens annen ende søker ikke det feste som religion og kirke støtter den på.²

«Alltid er jeg på reise mot noget uklart som jeg aldri når. Det jeg holder på med, det være sig en ferd over polhavet eller et arbeide på en videnskapelig opgave, det er og blir alltid noget midlertidig,

1 Biskop dr. Eivind Berggrav.

2 Om Nansens livsanskuelse — se hans artikkel i «Samtiden» 1908: Videnskab og moral og en artikkel, på et vis hans testamente, i desember 1929, i det amerikanske tidsskrift «Forum»: W hat I believe (Hvad jeg tror), og professor S. Torups artikel i «Samtiden» 1930: Fridtjof Nansens livs* anskuelse.

I «Kirke og Kultur» 1930 skrev biskop Berggrav: «— hans ærlige over* bevisning hadde ført ham til å stille sig

utenfor den norske statskirke- Det er som om det dype i hans gemytt i steden har søkt en kompensasjon i å øve kjær*

lighetens offertjeneste i gigantisk stil.--Thomas a Kempis talte om en Kristus

incognito. Og fra Canterbury lyder nettopp nu den tone at kirkens kjennings* signal ikke først og fremst må være kirkens ord, men kristenkjærlighetens sinnelag og gjerninger. Vi kan ikke stikke under stol det faktum at vi hos Nansen står overfor vår generasjons største kjærlighets=innsats, men at mannen selv hadde funnet å måtte stå utenfor kirken- Ikke til beklagelse over Nansen kaller dette oss, men først og fremst til besinnelse på oss selv.»

200NANSENS DAGBØKER

noget som måtte ryddes unda først for å komme til det egentlige, det som er livet. Og slik vil det vel holde på til jeg en dag stuper, jeg som de andre. Det egentlige blev aldri nådd. — —

— Som vanlig når dette kommer, synker alt det en arbeider for, til det rene intet, og selve arbeidet blir en ørken.

—

Livet er bare en rekke øieblikker mellem to evigheter, og enda så har vi råd til å ødsle det på å finne ut hvad det er istedetfor å leve det!» (23. november 1902).

Også uten dagbøker vet vi hvad naturen var for ham, den var mere enn objektet for hans videnskapelige forskning; men dagbøkene fører oss nærmere inn i hans personlige forhold til naturen.

Fra to dagbøker for årene 1900—05 hitsettes en rekke optegnel* ser, ikke mera løsrevne enn at vi følger bølgegangen frem gjennem en rekke av år; fra datoenes pynter får vi se et stort stykke av havet Fridtjof Nansen.

13. juli 1900. «Det store tomrum innhyller mig igjen, det skrekke* lige — alt er sunket i grusets småhet — fedreland og plikter, liv og død, hvad er det verd?

Min store opdagelse, jeg har funnet helvete, men det har ingen ild, det er klamtåkenes land. Når den siste menneskets forfengelig* het er faren, da er livet tåkenes helvete, tomrummet.

Op mann, du er syk, kamp eller død for alt som er skjønt, — husk det er skjønnhet som har verd, husk dine gamle skjønnhets* riker, hvor alt var kjølig krystall, blinkende i regnbuefarver, dem kunde ingen røve dig. En mann er fylt av sitt skjønnhetsrike, uavhengig av andre.»

To dager etter stryker han langs Otta (se «Friluftsliv»). Byen og strevet og tomheten ligger bak ham. Han ser sig «frisk igjen på denne sterke vilje som går sin syngende seiersgang gjennem dalen ustanset av alle hindringer. Den bryter selv sin vei, gjør sitt verk, og renner stille i havet. Og ved dens bredd vokser kjærlig den myke bjerk.»

201FRIDTJOF NANSENS SAGA

16. juli 1900, Grotli. «Igjen er jeg oppe mellom fjellene og sneen. Solen gikk just ned, og breen glødet i dyp karmin derover under bergkammen, og flatene og vannet herunder ligger i kjølig kveldskygge. Ikke før ser jeg breene, før livsmotet igjen skyter skudd, og det annet blir kvalm slapphet. Hvad er det for en tryl« lende makt? Da jeg først så dig denne gang, så det mørke skar, de stupbratte stenvegger og de hvite breflekker, strengt og stengt og hårdt, da kom uhyggen sterkere enn før, og det var som: Uff, må jeg derinn ? Da trakk de frodige marker og de smilende bjerke* lunder. Men nu når jeg står og ser på breene derover som de lig* ger blålighvite og kolde efter at solgloden er borte, da er det som jeg må spørre om jeg her er mest hjemme. Jeg er fri og rank.»

17. juli 1900. Geiranger. «Regn, skodde over fjellene, ingen* ting å se, allikevel er det skjønt å være menneske. Du er i grun* nen et underlig vesen, i regn og styggvær blir du alltid lettest til* sinns, er det den fuktige luft som dugger ditt indre gråvær; nu er det helt borte.»

Disse bladene er fra et havforskningstokt i Norskehavet med «Sars». Det bærer mot nord til arbeidsplassen. Imens er det hvile.

»

«Hvor denne uvirksomhet gjør godt. — Et menneske bør ikke alltid arbeide, alltid gi fra sig, en blir jo tom tilslutt. —»

26. juli 1900. «Efter den første seir på vår ferd». — «Det er havblikk, sjøene vugger blinkende i den synkende kveldsol. — Et vidunderlig vær. Det lokker til hvile, — å, jeg vilde så gjerne op* søke mine gamle kjente forfattere, men jeg har ingen her, bare nye, som de sier er gode, — men jeg er trett av idelig å være på forsker* ferd i det ukjente, vilde så gjerne søke tilbake til gamle kjente ste* der, og legge mitt hode bløtt til hvile ved rødmende kveldsol, og vuggende blanke sjøer mot skuteveggen, og la mig nynnes i søvn av kjente melodier. Det er solgull over livet.»

29. juli 1900 er han på nakken av sig selv for sitt dagbokskri* veri — «denne selvanalyse som allikevel aldri har mot og klarhet nok til å sig i kast med det virkelig reelle som jo allikevel ligger på bunnen, og som kommer igjen ved hver korsvei. Du er jo liten, mann, du som engang i din ungdom drømte dig stor, og det smer*

202 NANSENS DAGBØKER

Et frikvarter på hesteryggen.

På Island aug. 1900.

ter dig ikke. Men det koster å opgi kravet på at livet skal sette merker, ordnet etter system og vilje. Opgaven som settes og løses. Ikke en ferd i tilfeldighetenas tåke, det er og blir det jo likefullt.

4. august 1900. Island. «De rideturer derinne langs den vakre fjord, over de jevne fjellsletter, de grønne daler. Den friske fart, den smittende latter, de sneblinkende fjell og havet glitrende der langt utenfor, og livet blev ung og fritt og lett. En hadde en følelse av at her kunde en slå sig ned for resten av sine dager. Og så disse gode prektige mennesker vokset op under frie forhold. —

— Efter tre dager hadde jeg den samme følelse som da jeg drog bort efter en vinter i Grønland, det var noget av det fri naturbarn jeg la igjen.»

1. oktober 1900. Sørkje. «Våre mål er det vi selv gjør dem til. De er alle like skikket til å fylle livet, når bare vi er helt fylt av dem. Er det kampen mot målene som gjør mennesket lykkelig? Er for en eskimo hans mål, hans kamp mot naturen ikke like stor, og fyller det ham ikke like meget som det fyller en Newton å finne tyngdeloven eller det vilde fylle en forsker endog å løse selve til* væreisens gåte? Skaffer det ikke eskimoen likestør tilfredsstillelse å overvinne sine vanskeligheter, å nå sine mål, å føie sig overlegen i

203 FRIDTJOF NANSENS SAGA

kampen, som det skaffer kulturmennesket å nå sine? Jo, målets størrelse avhenger av oss selv og vår verdsettelse av dem.»

— — «Derute glir månen ned bak Velebufjellet, det blinker gjennem furuen i det svarte vann, en kold sølvstripe hitover mot stranden. Skoglien ligger svart på den annen side, med innhold fra et annet liv, fra det vi ikke lever, men skulde leve. Nogen mørke sølvkantede skyer nær den halve måne, alt mørkt, men så vidunder* lig fjernt fra alt det ustadic flakkende, jagende, tærende, små. Stort, enkelt, stille og fullt av likevekt og skjønnhet. Det store rum med sitt innhold, det uforanderlige fra årtusener, hvor alle menneske* mål synker til støv, — å liv hvor var du skjønt å leve.»

Søndag 6. januar 1901. «Eva synger Kjerulf og Welhaven derirfn. Hvad er det allikevel for noget vidunderlig kjølig og rent ved disse to? Et bad hvori sjelen hviler ut, og føres tilbake til tapte skjønnhetsriker. Overlegent rolig, ikke hissende jag, ikke kval* mende attrå, intet nervøst tempo med mangel på tid og utdypning.

Hør bare «Elveløpet»

stanse sin larm og give sig tid.

Jeg gikk ved elven en sommerdag

og kom til de låve enge;
der banket dens bryst med mattre slag,
der stod jeg ved bredden lenge. — — —

Jeg kan ei glemme den dæmpede sang av bølger og aspeblade, min sjæl har fulgt med vandenes gang og bævet ved elvens flade, — —

A gylne tid — — så krystallklar og lite brennende — — Hør Tirilltove:
Der fløi en fugl over granehei, den synger forglemte sange.»
— «men skogen og fjellvannet hadde i mitt sinn — for første gang suset sin vemodstanke inn; og siden jeg glemmer den vel aldri!»

Har du glemt den i det utviskende jag? Hvor er ditt innerste jeg, det gamle fra din barndoms store vemodige skoger? Nutids* sjelen har ikke tid til å følge «vannenes gang», til å høre skogens og fjellvannets vemodstanker.»

204 NANSENS DAGBØKER

Hjem fra jakten.

Litografi av F. N.

29. september 1903. «Jeg blir mer og mer jeger, jeg tenker nu stadig på ny utford i skog og fjell, ligge ute om natten, i løer på setrene, rangle i skogen om dagen, sitte om kvelden ved peisvarmen i den enslige seterbu og småprate med Andres om skog og jakt,

205 FRIDTJOF NANSENS SAGA

mens høstkvelen og stjernehimmelen innhyller setervollen og skogen utenfor, — — jeg lar dagene gli forbi i sorgløs fred, ingen gnieraktig trang til å fylle dem med synlig utbytte, — bare med naturlivets stemninger som kommer og går, litt slitsomt når vi trasker over my? rer og vindfall og ur i kveldsmørket, og så velværet når vi strekker oss ved varmen etter en god eller dårlig jakt, og stirrer inn i glørne og lar drømmene følge sine spørsløse veier. — Slik kunde jeg fort? sette, jeg savner ikke verden, og den savner ennå mindre mig.

Høstens farver er alt borte, hvor utrolig fort den er gått i år. Jeg synes bare det er nogen få dager siden det gyllet op over alle liene, og fjellet var rødt gull. Nu er løvet falt, — bare på et par bjerker over i Velebuheien er det ennå litt gult. Bladene falt stille, men allikevel så hurtig, ingen storm som feier det bort; det drysset så fredelig resignert, med sakte raslende lyd, når en gikk i skogen, eller lyttet etter losen ; skogbekken fløt med gult løv så tett at en kunde trå ned i kulpene, uten å se det var bekken. Og før en visste det, stod bjerkene der nakne, med sine vredne grener op i høstluften og bare ventet på vinteren. — Lien er mørk og forlatt uten farvespill, bare granskog og mørkbrun bakke, setervollene er vissengule, og fjellet er farvetrist mørkebrunt, ingen fest mere, all farveglede borte, jorden er ferdig til å motta sneen, som himmelen sta? dig forholder den, den stråler klar med sol dag etter dag.»

5. oktober 1903. «Så kom da vinteren, hvit og tyst. Så bærer det ned igjen, til uroen og flisespikkingen, må du altså bort fra dette liv, og tvinges inn med makt, da du ikke vil.» — — «Det var så sårt å dra bort, jeg vilde gjerne bli og se vinteren feste sig stor og hvit og ren, uten småpirk. — »

«Hvad er det som gjør livet verd å leve?

Er det det dyriske velvære, som når sitt høidepunkt i jegerlivet, når en trett og våt og sulten kommer inn, får mat og mett og tørr kan strekke sig ved peisvarmen, og allikevel er på benene, og har børser i samme øieblikk en hører losen utenfor, og renner fra mat og tørt og hvile som om en ikke hadde tenkt på det.

— Er det livet i naturen? Hvor mange lever uten å savne det. Er det de øieblikker da vi kan gi oss over i den ekstase som høi kunst kan bringe? Mange kjerner det ikke, men tar kanskje annet i steden. — Spør du elskeren,

så svarer han kjærlighet, men den varer neppe alltid. Spør du kvinnen, sier hun elskov og moder?

206 NANSENS DAGBØKER

følelsen, men hvor mange må ikke leve dem foruten, og vil allike* vel leve. Spør du mannen, vil han kanskje svare arbeid, men arbeid for hvad? bare for å arbeide.

Det er kanskje til sist hele dette sammensatte spill, som vi kaller livet, som gjør det verd å leve, det er evnen til giede og til sorg, — arbeid, tørst, hvile, slit, elskov, naturliv, kunst. —

Men livets fiende er ikke sorg, ikke savn, ikke nød, de er dets troeste forbundsfaller, dets fiender er gråklamme tåker, uten skygge og uten lys.

La oss så reise, så blir det ennu bedre å komme tilbake til denne fjellverden, hvor de lyse bjerker gror, og hvor granen står stille alvorlig, og hvor fjellet rødmer ved morgen og kveld.»

16. april 1904. «Jeg skulde idag skrive nogen pene ord til en ung begeistret hollender, og vilde gjerne ønske ham noget godt i livet, men hvad? Jeg fant i farten ikke noget bedre enn at hans ungdommelige begeistring for alt som er godt og verd en kamp, måtte være for livet, langs hvilken vei han enn reiste!

Kanskje når alt kommer til alt, var det allikevel det beste jeg kunde ønske ham på veien, hvad bedre kunde han eie?»

Juli—august 1904 på havtøkt med «Veslemøy». 22. juli 1904. Frierfjorden og Porsgrunn. «Jeg arbeider hele dagen, og da ved dagslyset får drømmen og tanken ingen plass, bare jag etter å løse de uløste gåter i dypet. Men når jeg stanser fra arbeidet og ser op, er det blitt natt; fjell og øer og sjø drømmer i hvilende sommer* natt, enkelte stjerner blinker blekt høit oppe, Jupiter står blank og gul i øst, og en stund speiler halvmånen sin gylne stripe i det silkeblå vann, ut mot de dypblå fjeller. All dagens gjerning er langt, langt borte, det er en ånnen verden, og igjen er sjelen bare tanker og drømmer om alt det som ikke er dagens og som ikke formes i ord.

Her, menneskebarn, er du hjemme, men der er du også hjemme, det er som to vesener, fra to forskjellige kloder, den ene er handlin* gens, bare dagslysets og arbeidets, den ånnen bærer krav på noget annet, noget som finnes etsteds vest i solnedgangens skyriker eller i månens drømmeglans, eller lengst borte på de skjelvende stjerner.»

I september er han igjen til fjells, etter rypen hele dagen. Hjem mot setervangen om kvelden. «Disse kveldstemninger er uforligne* lig lykkelige, da øiet kan feste sig i glad hvile ved kuene og sauene

207 FRIDTJOF NANSENS SAGA

som er kommet hjem og har samlet sig på setervollen, og din tanke søker ingen fjerne mål, og de stridende motsetninger har stanset sitt jag. Luften er så klar og stille, at du hører stemmene og kubjel* lene tvers over dalen som om de var ganske nær.»

10. september 1904. «Jeg sitter her og ler. For lengst sank solen bak åsen over oss, nattmørket tyknet og trakk sig langsomt op over lien fra de svarte skogdaler der under, og stjernene glimtet frem på det blå teppe høit oppe. Ildflammen står frisk op, slikker rundt gryten hvori vi koker de nyskutte fugler og kaster flakkende lys med sorte skygger på trærne omkring og på oss, som sitter og flenger med hvite tenner i fuglebenene som vi ikke gir tid til å bli mer enn halvkokte. Og mens jeg ser på disse ansikter og disse fingrer svarte av flere døgns mangel på vask, og stirrer inn i ilden, ler det inne i mig så det klukker, hvorfor? Jeg tenker på hvor den er tynn den fernes som vi kaller kultur. Vi strever slekt etter slekt, samfund etter samfund med å fjerne oss fra naturen, med å anlegge forfinelser og overflødige livsvaner, med å nå de «høiere» tilværelsesformer. Gi dem et døgn eller to som disse, fulle av slit og med lite mat, på mindre enn en time, på et minutt, kaster vi det alt overbord, og dukker på hodet tilbake i naturens uutgrundelige dyp. Du befriende tanke! Hvor er forskjellen imellem oss her vi sitter eller ligger, skitne, gjennemvåte, glupske som ulver, og sliter med tenner og klør i våre halvgnagede fugleben og de mennesker klædt i dyreskinn som streifet gjennem disse samme skoger, satt ved dette samme bål for tusener av år siden? De drepte sitt vilt med sten og stokker, det er sant, og vi skjøt vårt med krutt og bly, de gjorde op sin ild

med to trestykker og en bue, og vi hadde fyrstikker, men deres ild var ikke mindre god enn vår, og deres vilt kanskje bedre over ilden enn vårt i gryten, og er vi mindre trette, mindre våte, mindre sultne, vi sluker våre kjøttstykker like grådig, og nyter sikkert like intenst å hvile og varme de slitne lemmer ved en stokkild. Det er den uavhengighet av naturen, de var nådd, du edle menneskeskap* ning. Eller forfølger vi vårt vilt med mindre griskhet, om det bare gjelder en fugl, dirrer det ikke av jaktiver inne i oss når vi hvert sekund venter at den skal flakse i været. Eller når det store dyr bryter brakende frem mot oss gjennem tykningen, er det ikke som hjertet stanser i brystet, hver muskel blir til stål, vi holder pusten for ikke å høres, og når det stort og herlig, med de veldige horn

208NANSENS DAGBØKER

Efter maleri av K. Bergslien 1905.

kommer frem mellom grenene og stirrer på dig, — hvor er da kultur« mennesket? — O, I velsignede, alltid fornyende primitive følelser!»

27. august 1905. Underveis til Sørkje.

«— Dante har begravet dem dypt i Inferno som lever livet i frivillig tristhet, de står i kjærighetsforhold til sorgen og ser helst skygger. Som om det å leve og se solen stå op om morgenens, se rødmende skyer og grønne marker ikke var giede nok. Vår første plikt mot oss selv og andre er å være glade og lykkelige, men, å så vanskelig den plikt er for mange; ikke minst for mig selv.»

«Jeg ser daler og fjell, skoger og grønne marker, akrer hvor gult korn står ferdig til å skjæres. Dette herlige landet er mitt, — jeg ønsker å leve for å gi det av mine beste krefter, som jeg føler ennlig ligger ubrukt og venter på leilighet. Jeg ser lengere frem en ny verden, som skal bygges, og jeg ønsker å bygge den.»

1. september 1905. Sørkje. Han sender sine studenterkamerater, 25«årsjubilantene, et telegram:

«— tømmer vi en skål for Norges vår, i tro på at vårt største livsarbeide ennlig ligger foran oss, da vi skal være med og bygge det frie Norges fremtid, i pact med livsmodige krefter som nu vil vokse i vårt folk.»

«For 25 år siden møttes vi. Livet med alle muligheter lå foran som et ukjent land dekket av lettende morgentåker. Vi var de nye opdagelsesreisende som skulde gjennem dette lovende land, hver vår

14 — Fridtjof Nansens saga.

209

Sørkje.FRIDTJOF NANSENS SAGA

vei. A, hvor var ikke den tid skjønn, hvor vi hadde tro og mot, med sterke drømmer om alt som skulde finnes og nås. Og når vi 25 år siden treffes fra skilte veier, midt inne i landet, og stanser for å se tilbake, hvad har vi så å si hverandre om reisen. — Hvormange av oss fant nettopp det vi ventet og håpet? Hvormange håp og illu* sjoner ligger ikke knust på veien. Å alle har vi vel lært hvor van* skelig den kunst er å leve, — med et moderne menneskes opdra* geise og fordringer.

Det er en vanskelig tid den vi har levet i, de gamle verdier er ødelagt, og de nye er ikke skapt. Den gamle vise verdensordning med planlagt utvikling mot høiere former og et trygt mål, dette system med bevisst ansvar og frie viljer er gått istykker. Den faste grunn vi bygget, har sviktet under våre føtter. Begrepet om «ener* giens konstans» har arbeidet sig inn i hele vår verdensopfatning og vårt livssyn, og vi så at hensikt og mål er menneskelige nyttebegre* per, og det var som hele vår bygning sank i grus. Våre idealer blev bleke fåkebilleder, vår livstro blev undergravet. Alt syntes et tomt og trøstesløst spill av krefter, et kaos hvor bare ett var sik* kert: den evige forandring, men hvorfra, hvorhen? Som vinden.

For vi hadde bare lært å feste blikket langt forut på en kimære: utviklingen og hadde glemt livets rett, glemt vår mesters ord om å se til himmelens fugler og markens liljer.

Vi løp fare for å bli en tvilende slekt uten tro og uten idealer.

Men nu våres det i Norge, igjen er handlingens tid kommet. En ung kraftig slekt, med forståelse av livets rett, med tro på sig selv og landets fremtid vil vokse frem. Og ubunden av gamle former og overtro vil den tømre nye boliger for mennesker. — La oss alle verne om det åndelige vårbrudd som nu vil komme.»

3. september 1905. «A, inne i mig velter og gjærer en verden av nye tanker som krever form og vil frem. Den gir aldri fred, og jeg flykter ikke for den, men når den nogensinde mer enn drømme? Hvad er det jeg vil? Jeg vil utfoldelse, vil skape og arbeide. Jeg vil gi den kommende slekt av den verden som gjærer i mig selv. Jeg vil kaste overbord for dem alle lik i lasten, og male dem livet i dets kraft og fylde, vise dem naturens sunde rensende skjønnhet, barnets overlegenhet over den voksne, med hans «refleksjonsorm* stukkenhet»

210 NANSEN I 1905

Unionen mellom Sverige og Norge bar på skavanker like fra sin tilblivelse. For Norges vedkommende kom den istrand på en ikke helt frivillig måte. Heller ikke Sverige var helt fornøyd. Gjen* nem mange år la Carl Johan frem forslag til endringer i den norske Grunnlov.

Riksakten som inneholder vilkårene for unionen, gav Norge plass som et med Sverige likestillett rike. Ledelsen av de uten* rikske saker blev for begge rikers vedkommende lagt i unionskon* gens hånd.

Aret etter parlamentarismens seir i Norge foretok svenskene en forandring i sin egen grunnlov. Unionskongens befatning med Norges utenrikske saker overførtes uten videre til den svenske uten* riksminister. Denne svenske grunnlovsendring i 1885 blev kilden til en tyveårig unionsstrid.

Den ene unionelle komite efter den ånnen strander på det vidt forskjellige svn på riksakten.

Den norske grunnlov har bestemmelser om norske konsuler. Men i unionstiden utviklet sig et fellesskap, og ledelsen kom under svensk utenriksstyre.

Men som Norges skibsfart vokste, til en av verdens største, tre ganger større enn Sveriges, vokste også det norske krav om egne konsuler, helt under norsk myndighet.

Ulempene ved fellesskapet øket også etterhvert som de to lands handelsinteresser blev forskjellige. Sverige slo inn på en sterk be* skyttelsespolitikk, Norge var nærmest et frihandelsland. De felles handelstraktater måtte avløses av særskilte traktater. Da Sverige opsa overenskomsten om frihandel mellom Sverige og Norge, brast

211 FRIDTJOF NANSENS SAGA

livsnerven i de to lands kommer* sielle og industrielle samliv. De mange interesserivninger som op* stod nu, styrket ikke unionen.

Ophevelsen av fellesskapet var eneste utvei, etter norsk syn.

Konsulatsaken blev optatt i norsk politikk i 1891. En en* stemmig komite krevde at Norge tok ledelsen av sitt konsulatvesen. Gjentagne stortingsbeslutninger uten [resultat, kongen, med svensk støtte, nekret å sette dem i verk. Ministerkrise i 1892. Ny krise i 93. Ny regjering og ny krise. I Sverige en bevegelse for en «tvangsrevisjon» og anvendelse av våbenmakt. Norge hadde aldri tenkt sig at krig skulde avgjøre broderfolkenes mellemværende, det var nærmest et avrustet land. For å avverge brudd innledet stortinget forhandlingene med Sverige om både utenriksstyret og konsulatsaken. En unionell komite satt i flere år, men forhandlingene strandet mot det norske kravet på egne konsuler.

I 1902 en ny unionell komite. Utenrikssaken er koblet fra, forhandlingene gjelder bare konsulatsaken. Den kom til det resultat at der kan ansettes norske særkonsuler, under norsk myndighet. Dette førte til en overenskomst av 24. mars 1903, undertegnet av statsministrene Boström og Blehr. Denne blev i desember godkjent av kongen etter råd av begge lands regjeringer som fikk i oppdrag å fortsette forhandlingene på dette grunnlag. Boström tok forhand* lingene i sin hånd og satte frem i 1904 et forslag som var i strid med tidligere avtale. Boström gjenoptok kravet om at særkonsulene skulde underordnes den svenske utenriksminister. Dermed var grunnlaget,

betingelsen for forhandlingene, revet bort, og de blev avbrutt i februar 1905.

Boströms «lydrikekurer» samlet det norske folk til én vilje. Som Nansen skrev: «Denne sak er for oss blitt skilleveien mellom selvstendighet og selvopgivelse.»

212

1905.NANSEN I 1905

Ministeriet Hagerup avløstes av Chr. Michelsens, sammensatt fra de forskjellige partier, med det program å gjennemføre Norges grunnlovsmessige rett til eget konsulatvesen og hevde Norges suve* renitet som et fritt og selvstendig rike.

Hvad vilde nu skje? Forhandlingsveien var ikke brukbar. Nu gjaldt det handling. Enten ad den lange lovlinje, med sanksjons* nektelse gjennem tre stortingsperioder, 5—6 år. Eller den korte lov* linje, med krise på selve sanksjonsnektelsen. De fleste visste hverken ut eller inn. En forvirringens tid. Gerhard Gran — «Samtiden» — sendte et Hvad nu? ut til Nansen, og svaret kom pr. omgående:

«HVAD NU?

For mig er det centrale i den nuværende situasjon dette: Vi nordmenn tviler ikke på Norges rett til egne konsuler. Denne rett synes benektet fra svensk side. Derved er det blitt en nødvendighet for oss å hevde vår selvstendighet på dette punkt».

O. Thommessen, «Verdens Gang», var personlig ute hos Nansen med det samme spørsmål. Efter det besøk sprang de frem de fire berømte artikler i «Verdens Gang» i februar. De slo ned som renskende lyn. De bidrog mer enn nogen annens ord til den hurtige samling og handling. Den første kom 12. februar: «Veien». Med få dagers mellemrum kom de andre: «Menn», «Mot» og «Lettsindighet».

Av artiklen «VEIEN» :

«Det er sikkerlig mange av oss som med stigende forbauselse leser disse dagers ordskifte om veier og midler i en sak, hvor det gjelder intet mindre enn Norges selvstendighet og ære. Vi finner at etter offentliggjørelsen av forhandlingenes aktstykker kan der ikke lenger være tvil om veien. Har vi nordmenn glemt at der iallfall engang var noget som også her i landet gjaldt mer enn selv de modigste ord, og det het å handle.

— — Store ord gjør sannelig ikke lenger stillingen bedre. For oss står derfor beslutningen om konsulatvesenets opprettelse som den eneste vei, det eneste middel, hvorved nasjonens verdighet kan hev* des. Man taler om å ta sanksjonsnektelse på en sådan lov; men dette kan ikke være vel overveiet; og det synes å inneholde en for* nærmelse mot kongehuset. Kongen skal fremfor nogen ånnen verne

213FRIDTJOF NANSENS SAGA

om nasjonens selvstendighet og ære. Det er derfor han er konge. Hans ære og folkets ære er den samme, bare at han er den første til å våke over den. —

— Det er ikke unionens opløsning som foreligger. Vi vil ha vår ære og vår rett respektert. Det annet er en fremtids sak. Nu foreligger konsulatsaken.»

Nogen dager derefter den næste artikkelen Mot. «— — — man søker å skremme oss med at hvis vi går den direkte vei, den eneste som vi finner er grei og klar, da blir det til alvor, som om nogen tviler på det. De vil skremme oss med det at vi da kommer til å stå isolert i Europa, kanskje i flere år, at vi kan vente overfall fra Sverige, som om vi ikke har overtenkt det og er fullt forberedt på det.

Frykt, dermed er de alle klar, men hvem taler om mot? Fin* nes der da ikke noget som heter så også for et folk? Det fantes i allfall engang i Norge. Og når skal det brukes, hvis vi først skal handle når alle farlige muligheter er utelukket.»

Den 23. februar holdt studentersamfundet et møte for fullt hus og under høi stemning. Nansen talte, om handling

straks.

Da han sluttet, ropte Sigurd Bødtker: «De har skrevet at vi trenger menn; det har De rett til; ti De er en mann, og De har rett til å rope mot, for De har selv vist mot. Der sies at De kan ikke bli statsminister, fordi De har meldt Dem ut av statskirken; men da ber jeg Dem huske Henrik den fjerdes ord: Paris er vel en messe verd. Ta styret Fridtjof Nansen! I dette øieblikk er De Norges flagg.» — Et veldig bifall fra forsamlingen.

Nansen var den første som Michelsen henvendte sig til; men han svarte at han kunde gjøre sitt fedreland tjenester på annen vis.

Utdad mot verden hadde Norge ingen representant, ikke mer enn i 1814, ikke mer enn i 1821, da en svensk cirkulærnote til maktene forberedte dem på svensk statskupp i Norge. Almenheten i utlandet hadde heller ikke i 1905 rede på forholdet mellom Norge og Sverige. Nu trengte Norge talsmenn. Det Carsten Anker var i 1814 for Norge, det blev Nansen i 1905, bare at hans røst rakk langt videre og virket langt sterkere. Hans berømte navn og tillit* vakkende personlighet åpnet etter døren for ham. I England især behersket han opinionen. — Hvad Nansen var for Norge i 1905, kan ennu ikke helt legges frem.

214NANSEN I 1905

Den norske orienterings? og propagandatjeneste var godt organi? sert, og regjeringen brukte sine folk der hvor de virket best. Vi hadde Fritz Wedel, som fremfor nogen kjente Europas statsmenn og diplomater, og som idérik og rask og djerv var påførde hvor en innsats trengtes.

Også i Sverige sonderte Michelsen stillingen gjennem Wedel, Benjamin Vogt, W. C. Brøgger, H. Koht og andre, som forhandlet med svenske førere.

Den 25. mars offentliggjorde Nansen i verdensbladet Times en redegjørelse for unionsstriden, og bladet ledsaget den med en sympatisk leder. Den optokes også i Le Temps i Paris og i Kölnische Zeitung og i mange andre ledende aviser. Den 7. juni sendte Nansen ut en liten bok: Norge og foreningen med Sverige. Her gir han en utredning av unionens oprinnelse og utvikling, så en ser årsakene til konflikten og dermed også for? står de norske krav. Boken utkom på engelsk, tysk, fransk og norsk.

Ved Nansens, og andres, opplysningsarbeide begynte det å gå op for Europa at Norge var ikke et i unionen underordnet land, med rett bare til en begrenset selvstendighet.

Den 6. mars er spesialkomiteens forslag ferdig, den korte aksjons? linje valgt, i samklang med den ånd og vilje Nansens artikler var uttrykk for.

Det stod et vær av adresser innover storting og regjering.

Den 17. mai dette året bar i sig både den 17. mai 1814 og den 7. juni 1905. Den bar i sig fullbyrdelsen av det som skulde skje, det som ikke engang til skulde mislykkes.

Det var en selvfølge at Nansen holdt dagens tale i Norges hovedstad.

Av talen:

«— er det ikke slik at den giede, den varmende stolthet vi følte inne i oss ved vårt land og vårt folk, den har idag fått større vingefang? —

— det er en befrielse, en lykkelig tid vi lever i, for vi føier jo alle at i de siste måneder er det norske folk vokset, har hver norsk kvinne og mann lært å tenke større, lært å legge større mål på sig selv og sitt land, lært å glemme sitt eget og det små. — — —

Et folk kan bare vokse ved å ta op den sak som det ikke med heder kan la ligge, selv om det måtte føre til nederlag.

215FRIDTJOF NANSENS SAGA

Vi vil huske at der kan times et folk en verre ulykke enn et nederlag. Ti ganger verre er frivillige ydmykelser ved

en vaklende og svak optreden, hvorover vi selv og vår efterslekt må føje skam. Dårligere arv kan vi ikke gi våre barn.

Der tales om offer, men det er ikke offer det å gi alt, sin siste øre, sitt liv for sitt lands frihet. En tiger slåss så lenge den kan røre et lem for sin yngel; men et folk er da ikke uslere. Det ver* ger til siste evne sin selvstendighet og sin arne.

Vi er nu klar over: komme hvad komme vil, vi må og skal verne om vår selvstendighet og selvbestemmelsesrett i egne anliggender, på vår rett må vi nu stå eller falle.

Der har vært tider, da det så ut, som om målet for en mann var blitt lite her i Norge, tider, da det så ut som vi var blitt så beskjedne, så lite stolte, at vi ikke skammet oss ved å vise oss små og å tenke på vinning for person eller for parti; men det var et skinn, det har disse tider vist.

Vi hadde mistillit til hverandre, kanskje mest til oss selv. Vi var for vant til aldri å kunne bli enige om nogen ting, vante til å stampe i det daglige livs tredemølle av småtteri, til vi trodde vi var blitt berøvet evnen til et stort samlet tak, og denne mistillit var det vel som gjorde, at det en kort tid så ut, som om vi vaklet, og som om vi tvilende så oss om etter menn.

Det gledeligste vi nu har oplevd, er vel uten sammenligning den evne hele vårt folk har vist, til å tenke stort, til å se forbi alle døgnets nærmeste krav, den målbevisste samling, som uansett partigjerder, uan* sett tidligere standpunkter har vokset sig sterkere og sikrere for hver dag, den voksne manns ro og sterke vilje, som har lagt sig over det hele folk og gjort oss alle trygge. Et storting, hvis enstemmige fasthet vi alle stoler på, en regjering, i hvis hender vi med trygghet ser landets skjebne.

Vi kan si dem idag både storting og regjering: gå til deres gjerning i ro, og stol på at den begeistring, den offervillighet, som nu gjennemgløder oss, er ikke en rus for dagen, den skal holde ut.

Nu er alle veier tilbake og til siden lukket, nu er det bare én vei; og den bærer frem, frem kanskje gjennem vanskeligheter og trengsler, men frem til oss selv, til et fritt Norge.

La oss tro vi er et folk av norske kvinner og menn, som ikke vil ha noget til givende. Vi kan ikke ta mot vår selvstendighet som en almisse, som noget vi tigger om---.»

216NANSEN I 1905

La oss tro at vårt trefarvede flagg alltid hver syttende mai må vaie fritt på stangen som i dag over et folk med tro på sig selv og med tro på sin fremtid.» —

Der stod gjenlyd av den tale langt utenfor Norge. «Nu er Nansen løs igjen», skrev de i Sverige.

Den 18. og 25. mai blev konsulatloven nektet sanksjon, og mini* steriet nedla sine embeder.

Den 7. juni erklærte stortinget at foreningen med Sverige var opløst som følge av at kongen hadde ophørt å fungere som norsk konge.

Men næste dag sendte Nansen bladet Standard i London et telegram, hvor han opsummerer hvad der er hendt og hvorfor. «Det er vårt håp at det svenske folk vil forstå at dette er den beste løs* ning, at unionsoplosningen ikke vil møte nogen protest i utlandet. Jeg kan tilføie at der er ikke nogen uvilje mot Sverige, hvilket klar* lig bevises ved vårt ønske om å se en prins av huset Bernadotte på den norske trone».

Folkeavstemningen 13. august med 368 208 ja og 184 nei var et bevis for at hele det norske folk stod bak storting og regjering. Avstemningen var forlangt av Sverige, og resultatet styrket Norges stilling i den europeiske opinion.

Under Karlstadforhandlingene om vilkårene for unionens avvik* ling vakte Sveriges krav om de norske grensefestningers nedleggelse stor harme i Norge, og det norske motkrav om en nøytral sone fra sydenden av grensen opp til Kongsvinger var hard kost for svenskene. Partiene stod i Karlstad som «fjell mot fjell».

I begge land mobilisertes der, — Løvland satt med klokken i hånden for å notere fredsbruddets øieblikk.

I denne ophissede tid lød der et rolig ord fra Nansen i «Ver* dens Gang '» og «Morgenbladet».

HVAD VI VIL

«Vi har villet hevde vår selvbestemmelsesrett i egne anliggen* der. PIvad vi nu frem for alt vil, er derfor en fredelig avvikling av unionsopløsningen, og vi er alle enige om to ting; på den ene side å hevde Norges selvstendighet og verdighet uten prutning, på den annen side å ønske istandbragt betingelser for et godt og vennskape*

1 24. september — «Hvad vi vil».

217FRIDTJOF NANSENS SAGA

lig forhold til vårt nabofolk i fremtiden. Vi ønsker ikke, så sant det kan undgåes, krig og ufred på halvøen, en politisk forbrytelse, som for alle tider vilde ødelegge muligheten av forståelse og venn« skap mellom de to folk. Dette må ikke minst nu holdes klart for øie på begge sider av grensen. Takket være våre ledende menns statsmannskløkt har vår politiske optreden i denne for vårt land av« gjørende tid hittil vunnet Europas udelte anerkjennelse ved sin sin« dige mandighet. Den har på den ene side vært fast målbevisst, men har på den annen stadig funnet uttrykk for det herskende måte« hold, som følger følelsen av indre kraft.

Det er naturlig at vi etter folkeavstemningen den trettende august føler oss ennu sterkere og sikrere på oss selv enn før. Men vår selvtillit bør ikke stige til hodet. Har vi vunnet i styrke, er det desto lettere å være imøtekommende og gjøre innrømmelser. Man snakker om ydmykende vilkår for Norge; men glemmer man da helt, at vi har stillet det store vesentlige vilkår: unionens opløs« ning?

Dette, et enstemmig folks forlangende, har det større Sverige måttet finne sig i med eller mot sin vilje. Dette er det virkelige forhold, som vi fremfor alt må huske på, og likeså lite som vi ønsker å ydmykes, likeså lite ønsker vi å ydmyke. Slike ønsker er tegn på lav kultur foruten å være dårlig politikk. Det er derfor rimelig og klokt, at vi, så langt Norges verdighet og interesser tillater, søker å hjelpe Sverige med innrømmelser og imøtekommenhet, så unionsop« løsningen kan avvikles uten at det svenske folk føler sig yd« myket». —

Nansens koldbladige og rolige holdning hjalp til at hans lands« menn beholdt hodet klart

Bernadottetilbudet av 7. juni slo ikke an i Sverige, og allerede før kong Oscars officielle avslag var man iferd med å sondere ter« renget i Danmark med tanke på prins Carls kandidatur.

Nansen var i den anledning i Kjøbenhavn i juli og august, to ganger. Men om hans reisers innhold tier saga ennu.

218NANSEN I 190 5

Opp i fjellet, i Synhövd, ved Sørkje gikk en mann og slang omkring etter ryper i de første dagene av september; breie fjell, djupe skoger, lange daler, et helt døgns reise mellom ham og ver* den og alleslags kriser.

Men den 7. september kom en hastig kar fra telefonen nede i dalen, med ilbud til jegeren på Sørkje. Fra statsråd Arctander, om å komme snarest til byen. — Nansen tok årene fatt over Sørkje* vannet, syklet svarte natten den lange veien til Kongsberg, og er næste formiddag i Christiania. Samme morgen er Michelsen kommet fra pausen i Karlstad. Han forteller Nansen om begivenhetenes gang i Karlstad, om svenskenes plutselige krav på rasering av alle fest* ninger undtagen de gamle historiske deler, om deres krav på ja eller nei innen to dager. Han spør om Nansen kan reise til England med engang. Nansen reiste samme dags kveld.

Næste dag har han i Kjøbenhavn en sammenkomst med den danske utenriksminister, grev Raben, og den tyske gesandt og den engelske minister. Nansen forklarte stillingen for dem i et lengere foredrag. Raben blev meget ivrig, og sa at Danmark umulig kunde se rolig på at det trakk op til krig like utenfor dets dører. Han foreslo at den danske regjering skulde henvende sig til England, Frankrike, Tyskland og Russland om å gjøre inntrengende forestil* linger i vennskapelig form i Stockholm, om at de svenske krav ikke måtte anta en form som gjorde krig uundgåelig. Samme kvelden var noteforslaget skrevet av Raben og gjennemsett av Nansen, og næste dag forelagt

for kongen og regjeringen og sendt til de fire stormakter. Samme kvelden er Nansen videre på vei til London. Russland og Frankrike fulgte straks henstillingen og førte sine alvorlige forestillinger frem i Stockholm. Tyskland og England så tiden an, Tyskland nøyet sig med å be om «forklaringer», mens den engelske minister daglig tok sig en tur til utenriksministeriet og sa at han gikk ut fra at alt fikk en fredelig ende. Ifølge Fritz Wedel har den britiske regjering likevel gjort forestillinger, gjennem Sveriges minister i London, Bildt, om nødvendigheten av en fredelig løsning. Sannsynligvis etter at Nansen har meddelt den engelske regjering innholdet av det norske forslag ifølge Michelsens telegram, som Nansen lot skinne igjennem var fremkommet etter Sir Thomas Sandersons forslag. (Sanderson — permanent sekretær i Foreign Office.)

219FRIDTJOF NANSENS SAGA

Den 14. september telegraferte Michelsen fra Karlstad til Nan* sen : «Fortrolig tilbuddt igår mot nøytral sone i europeisk forstand og voldgift nedlegge Ørje og Dingsrud og nye forter omkring Fredriksten og Kongsvinger. Hvis ikke antas, villig voldgi alle fest* ninger for Haagerdomstolen eller annen voldgiftsdomstol».

Nansen som kom til London 10. september, satte sig i forbin* deise med de mest innflytelses* rike blader, — Times — Morning Post — Westminster Gazette, — og disse rykker i den følgende tid jevnlig ut med ledere, etter konferanse med Nansen. — En dag kom redaktøren for en av de ledende avisene til Nansen med en artikkel som skulde inn i avisene. Nansen leste den og sa at hvis den artikkel ble optatt, måtte han få lov å knytte til den nogen bemerkninger for den var helt igjennem uriktig. Redaktøren tok en telegramblankett og telegraferte til sitt blad : Cut it out.

Hvor alvorlig den norsk*svenske krise var, syntes hverken den engelske presse eller utenriksministerium å ha riktig greie på før Nansen kom. At Sverige hadde mobilisert store troppestyrker og hele sin flåte, visste man ikke og vilde heller ikke tro det. Nansen telegraferte til Michelsen, og fra den norske hærledelse kunde han opplyse om at Sverige da hadde minst 60000 mann mobilisert og hele flåten, mens den norske mobilisering bestod i 4 000 mann grensevakt og nogen få skib. I samme telegram opplyste Michelsen om at «vi er villige nedlegge Ørje, Dingsrud samt Fredrikstens nye fort, men ikke Kongsvinger». Det var samme kvelden Michelsen reiste tilbake for å gjenopta forhandlingene.

Sir Thomas mente fremdeles det var langt igjen til krig, og overfor Nansens ønske å komme i forbindelse med utenriksministeren uttalte Sanderson at det var vanskelig for den britiske regjering å

220NANSEN I 1905

blande seg inn, forhandlingene var jo hemmelige. Det måtte først skje noget alvorlig. Hertil svarte Nansen at den britiske regjering da lett kunde komme forsent. Vi måtte frykte for at angrepet vilde komme plutselig for å hindre vår mobilisering, og uten krigserklæ* ring, vi var jo bare oprørere, ikke en anerkjent krigførende makt. England måtte forstå vår vanskelige stilling.

Nansen nevnte voldgift som utvei, hvis enighet om festnings* spørsmålet var umulig, og dette mente Sanderson at Sverige ikke kunde komme forbi. Nansen optok videre spørsmålet om prins Carls kandidatur, Englands hjelp vilde her bety meget, likeså om vi ved hans valg kunde opnå fremtidige fordeler ved fornyelse av novembertraktaten, likeså om Englands garanti for den nøytrale sone, nøytral i krig som fred.

Sanderson lovet å skrive til utenriksministeren, Lansdowne, om alt dette, og likeså at han selv vilde ta tingene under overveielse. Nansen telegraferte til Michelsen en ekstrakt av Sandersons utta* løsner.

A «spille den engelske konge ut» innså Nansen snart ikke kunde skje. Det hadde nettop vært en konflikt mellom regjering og konge om den ting, regjeringen syntes kongen blandet sig for meget inn, og hadde sagt at regjeringen kunde ikke være ansvarlig hvis han vilde drive personlig utenrikspolitikk.

Gjennem Sanderson fikk Nansen sendt en fremstilling til uten* riksministeren og skrev også til lord Rosebery og fikk da krisen i Karlstad begynte å løsne, svar ifra dem.

Lansdowne forklarer hvorfor han ikke har kunnet møte Nansen, og hvorfor den engelske regjering ikke har intervenert overfor Sverige. «On the other hand they have been made fully aware of our views».

Sitt brev har han holdt tilbake i 24 timer i håp om å få gratu* lere med en lykkelig avslutning.

Efter Lansdownes tilbakekomst fra Irland arrangerte Sanderson en privat middag i sitt hjem, hvor Nansen og Lansdowne var gje* ster og etter middagen fikk en lengre samtale, — det var 3 oktober. Om det som da var aktuelt, prins Carls kandidatur og fornyelsen av novembertraktaten, om den republikanske bevegelse, om Karlstad* overenskomsten, om den britiske anerkjennelse av Norge som repu* blikk, som kongedømme.

221FRIDTJOF NANSENS SAGA

Nansen telegraferte om natten til Michelsen, omrent: Prins Carl av Danmark bringer sannsynlig novembertraktaten utvidet for Norge absolutt nøytralitet. Bestemtere løfte kan ikke gis før til? standen avgjort. Her lite mer å utrette. Reiser hjem imorgen, hvis De ikke telegraferer motsatt.

På fallrepet opser han sine presseforbindelser, resultatet er nye ledere, selv skriver han en, og til sin tidligere utgivne bok: Norway and the union with Sweden (utkom i juni og november 1905) skri? ver han et nytt kapitel, slutningskapitlet.

Den 5. oktober reiste Nansen hjem.

Den 9. oktober i Norge og den 13. oktober i Sverige blev Karlstadoverenskomsten vedtatt.

Efter Karlstadforliket trådte spørsmålet om statsformen igjen frem. Stemningen for republikk hadde like etter 7. juni gjort sig ganske sterkt gjeldende, og agitasjonen for den tar igjen fart etter Karlstad? forliket.

Michelsen mente den monarkiske statsform fremdeles var gjel? dende, at stortinget i kraft av forfatningen nårsomhelst kunde gå til kongevalg. Men var der i folket sterkt stemning for folkeavstemning, skulle folket spørres om det var enig i at stortinget nu valgte konge eller vilde ha avgjørelsen utsatt.

Innen regjeringen var der uenighet om dette.

I Nansens dagbok av 18. oktober ser vi at Nansen har meddelt Michelsen de muntlige og skriftlige forhandlinger han har hatt med Lord Lansdowne. Denne hadde uttalt at sålenge vi hadde midler? tidige tilstander, kunde vi ikke regne med å få bindende traktater av? sluttet. Valget av prins Carl ville være en vesentlig hjelp til å få novembertraktaten fornyet. Denne traktat, den eneste felleskontrakt av politisk innhold, som er sluttet av Norge og Sverige, ble inn? gått i 1885, etter Krimkrigen, og undertegnet av England og Frank? rike, en garanti mot Russland, og derfor av stor betydning. — Ved

222NANSEN I 1905

valg av prins Carl vil Storbritannias sympatier for Norge styrkes, og vi kunde gjøre regning på novembertraktaten utvidet til en garanti av Norges absolute integritet likeoverfor alle makter.

Disse uttalelser fikk Nansen etter sin hjemkomst tillatelse fra England til å meddele storting og regjering for lukkede dører.

Ennvidere meddelte Nansen at agitasjonen for republikk hadde gjort et uheldig inntrykk i utlandet, og minsket den sympati som ellers hadde vært tilstede under den unionelle krise. Efter Nansens opfatning ville et års fortsettelse av denne tilstand kunne få meget uheldige følger for vårt land.

Disse meddelelser fra Nansen virket sterkt både i regjering og storting, i retning av å gå til kongevalg straks, uten folkeavstemning.

I Danmark fulgte man godt med i den norske presse, og uten* riksminister Råben og prins Carl mente at det var riktigst å betinge sig folkeavstemning.

I telegrammer til begge søker Nansen å berolige dem med hen^o syn til den republikanske agitasjon, og få dem til å frafalle referendum.

20. oktober sendes Nansen til Kjøbenhavn for å være hoved« forhandler overfor prins Carl og det danske kongehus og regjering.

De lot sig alle lett overtale til ikke å finne folkeavstemning nødvendig, med én undtagelse, men det var prins Carl. Nansen utfoldet all sin innstrengende overtalelsesevne, gjennem flere samtaler. Nansen gjengir i sin dagbok hele replikkvekslingen.

Og han tilfører: «I sommer hadde jeg talt med en forholdsvis uutviklet gutt; men nu hadde han vokset til en moden mann, og min respekt vokste etterhvert som han talte sig varm. Jeg hadde kommet i den tro at det var lett nok å overtale ham og bringe ham til å se saken i et annet lys; men her møtte jeg jo en mann som hadde gjennemtenkt saken fra flere sider, og som svarte på mine innvendinger meget behendig og med ganske skarpe argumenter. — Jeg sa ham at alt han sa, overbeviste mig ytterligere om at han nettopp var mannen for Norges trone, han hyldet de frisinnede an« skuelser som passet for nordmennenes konge. Han sa i samtalens forløp forøvrig at han mente folket hadde rett til å uttale sig om et så viktig spørsmål som dette, og her mente han at han var mere frisinnet enn jeg.»

223FRIDTJOF NANSENS SAGA

Fritz Wedel mente han skulde nok klare prinsen. Men han kom ikke lenger han heller.

Nansen forsøkte igjen, med endret form, og resultatet herav blev at Nansen den 23. okt. kunde telegrafere: «Prins Carl erklærer at han fremdeles må fastholde sitt ønske om referendum, men vil ikke volde Norges regjering vanskeligheter, hvis det ansees for abso* lutt utilrådelig av hensyn til Norges interesser. Men vilde sette megen pris på om en eller annen form kunde finnes som samtidig kunde tilfredsstille både Norges interesser og hans personlige ønske.»

Og Michelsen fant den form. Stortinget skulde gi regjeringen bemyndigelse til å tilby prins Carl tronen på betingelse av at det norske folk gjennem en folkeavstemning gav sin tilslutning til det.

Den 30. oktober foregikk kongevalget, og ved folkeavstemning gen den 12. og 13. nov. sa 259 563 ja og 69 264 nei. Både prins og regjering kunde føje sig trygge på folkeviljen.

Den siste tørn Nansen tok i anledning av kongevalget var på Michelsens opfordring å ta del i agitasjonen foran avstemningen.

Fra 3. til 12. november holdt Nansen på strekningen Kristian* sand — Steinkjer 12 foredrag, for store forsamlinger.

I Studentersamfundet den 10. oktober, efter Nansens tale om situa* sjonen, kvitterte formannen, Mich. Hansson, i en takketale som sluttet med ordene:

Nansen har risset sitt navn en tomme dypere i den norske bauta.

I dagboken for 1905 forteller Nansen (23. nov.) fra borger* middagen i Kristiania for regjeringen. Nansen hadde Bjørnson tilbords. Bjørnson var meget elskverdig, takket Nansen for alt han hadde gjort, det var såre godt og vel allting nu. De talte bl. a om konge* dømmet og republikken, og Nansen sa i spøk at nu angret han på at han hadde vært med på å innføre kongedømme, når han så alt det snobberi det allerede hadde alet op i avisene. Bjørnson lo og sa til professor Hagerup ved siden av at Nansen var modigere enn han. Nansen sa det som Bjørnson bare torde tenke. Så talte Nansen og Bjørnson om de forskjellige linjer i den norske politikk den sommer. Nu måtte Bjørnson vel innrømme at linjen som ble valgt, hadde vært bra allikevel. Jo, Bjørnson syntes det var bra som det var gått nu, men det kunde gått verre. Nansen mente at Bjørnson*linjen vilde vært i høieste grad ennu mere usikker; hvad vilde han gjort når etter en* stemmig valg det var blitt bestemt å opsi riksakten, og så Sverige

224NANSEN I 190 5

1906FRIDTJOF NANSENS SAGA

hadde sagt nei; da var vi jo blitt nødt til å bryte ut med makt enten vi vilde eller ikke, for et helt folk lot sig ikke si nei. Ja, men Sve* rige hadde ikke da sagt nei, mente han, det var han sikker på. Men sommerens begivenheter mente Nansen, hadde vist at den sikker* heten var lite å bygge på.

En stund etter holdt Michelsen en tale utenfor programmet, for Bjørnson, som den mann som hadde en særlig andel i det som var skjedd. Visstnok hadde han ikke vært enig i den taktiske linje, men for alle de yngre hadde han fremfor nogen vært den som hadde vært føreren i vårt nasjonale uavhengighetsarbeide.

Under Michelsens tale ankom et fakkeltog. 1 500 fakler kastet sitt røde skjær mot festsalens ruter. Michelsen og Løvland, Bjørn* son og Nansen måtte frem i vinduene og blev hilset med brusende hurraer fra de store folkemasser som var møtt frem for å hylde dem.

Den svenske forfatter fru Ann Margret Holmgren, som har hatt mer føeling med det politiske liv og folkestemningen i begge land, i 1905 og like til nu, skriver til forf. om svensk syn på unionsoplös* ningens og de menn som ledet den på norsk side: «Det är nog sant att missnöjet med Nansen var ganske stort i Sverige 1905. Det stora flertalet svenskar var aldeles emot unionsupplösningen och såg i en upplösning av unionen et framtidsperspektiv av idel olyckar. Det var då ganske naturlig att vreden vände sig emot dem som aktivt deltagit i och förberedt upplösningen. Och lika naturlig att man i det lilla fåtal svenskar som oppet förklarade sig stå på Norges sida och sade att Norge hadde rett i sin självständighetskamp och sin resoluta upp* losning — såg snart sagt landsförrädare. Men allt detta er nu glömt. Ingen sörjer längre unionen, ingen ser i dess upplösning en olycka, tvertom. Norge och normann — de äro numera våra basta vanner, ytterst populära i Sverige. Härav följer också att den animositet som engang hystes mot Nansen är forsvunnen.

Den som följde pressen och riksdagen på 80—90 talet, både i Sverige och Norge, måste förvänta sig över hur fort den almänna opinionen kan ändras i lyckliga fall. Og vilken lycka att vi 1905 hadde så kloka regeringar och en så välvillig kung — och drottning —

226 NANSEN I 1905

att krig kunde avvärjas. Det gikk som både Bjørnson og Ellen Key förutsade, «en fredlig skilsmessa skulle göra oss till bättre vänner än vi nånsin varit.»

Dette svenske vidnesbyrd er en parallel til det Michelsen sa: «Så vil den dag ikke være fjern, da vi begge vil forstå at unionens oplösning var en historisk nødvendighet og i det lange løp i begge folks interesse.» Bekreftet anno 1930 av historikeren Worm*Müller som opsummerer det vi vant, «det som i dag er vår halvøs lykke, forståelsen og vennskapet med det stolte svenske folk.»

Kjølen er ikke lenger et isfjell, og den svenske skyggen fra 1905 over Nansens billede er helt forsvunnet.

227 NANSEN I LONDON 1906-08

Den norske ståt hadde fremdeles bruk for Nansen. Han lot sig overtale til å overta stillingen som Norges første sendemann i London, og i over to år 1906—1908 innehadde han denne viktige post.

Den viktigste sak han hadde å arbeide med som minister i London, var forhandlingene med den engelske regjering om den traktat som ble undertegnet i Kristiania 2. november 1907 under navn av integritetstraktaten.

Det var på sommeren 1906 legasjonen i London — som de andre i Paris, Berlin og St. Petersburg — mottok instruksjon om å ta fatt på denne sak.

Det kunde synes noget underlig at man like etter å ha gjen* vunnet fullstendig den nasjonale og utenrikspolitiske selvstendighet gjennem en politikk ledet av besindige førere på begge sider, og uten fredsprudd mellom broderfolkene, nu skulle søke om stormak* tenes garanti for den nyvunne selvstendighet.

På den ånnen side kan man godt forstå de grunner som fikk Chr. Michelsen og utenriksministeren Løvland til å slå inn på denne linje. Det var vesentlig hensynet til den gamle, nu foreldede novem* bertraktat av 1855. Denne traktat, den eneste felleskontrakt av po* litisk innhold som er sluttet av Norge og Sverige, blev inngått under

Krimkrigen, undertegnet av England og Frankrike, en garanti som ånder av mistro mot vårt store naborike Russland. Denne traktat trengte en avløsning etter begivenhetene i 1905. Man ønsket den utvidet til en garanti av Norges absolute integritet like over for alle makter, og med Russland som en av garantimaktene. Man ønsket å skape et tillitsfullt naboforhold til Russland som til de andre stormakter. Denne grunn var sammen med den sterke norske

228NANSEN I LONDON 1906-08

folkestemning for fredelig avgjørelse? reise av alle internasjonale tviste? mål og for å holdes utenfor en? hver konflikt mellom stormaktene, etter sendemann J. Irgens 1 me? ning, uttalt i brev til forfatteren, den vesentlige beveggrunn for Michelsen og Løvland til å få Norges statlige integritet garantert av stormaktene.

Efter verdenskrigen, som helt forandret den utenrikspolitiske situasjon, har Norge oppsagt traktaten.

Nansen var ikke særlig berettiget for idéen om denne traktaten, men det var jo regjeringens ordre, og som J. Irgens skriver, «med sin ukuelige energi og store politiske innsikt og evne til å tale på rette tid og sted, drev han denne sak igjennom, han visstnok mere enn nogen annen.»

Herr J. Irgens, som stod Nansen meget nær i Londonårene, meddeles videre:

«Jeg minnes ham fra denne tid med den største hengivenhet, både som chef og som venn og menneske. Uaktet han hadde en ypperlig, ja på mange måter enestående stilling i London, både like over for den engelske regjering og like over for almenheten og kanskje særlig like over for de videnskapelige kretser i London, ønsket han ikke å fortsette i sin diplomatiske stilling. Efter integrasjonstettraktatens avslutning anså han sin misjon som fullført, og blev kun stående inntil det offisielle engelske kongebesøk — av kong Edward VII — fant sted i Oslo i mai 1908, hvorefter han søkte avskjed.»

«Nansen talte og skrev engelsk ypperlig, han satt inne med et veldig gloseforråd i det så rike engelske sprog, og var en stor kjenner.»

J. Irgens, daværende legasjonssekretær i London, og Nansens etterfølger som minister, nu sendemann i Rom.

229

I London.FRIDTJOF NANSENS SAGA

ner og beundrer av all den store og geniale engelske litteratur. Han opfattedes da heller ikke av engelske lærerne som nogen egentlig fremmed, men heller som en meget nær beslektet utenlandske venn.»

«--midt i Nansens diploma*

tiske liv i London var det stadig det videnskapelige arbeide som stod hans hjerte nærmest. På hans veldigte skrivebord lå stadig geografi* fisk og naturvidenskapelig litteratur* tur og konsepter til nye skrifter sammen med legasjonens saker.»

Det daglige rutinearbeide kunde han overlate sin legasjonssekretær* tør, som i mange tilfeller hadde fullmakt.

«Jeg erindrer særskilt at «Nord i Tåkeheimen» ble påbegynt i Londontiden, han forklarte mig hvorledes arbeidet ble større og større etterhvert som han fordypet sig i det, forstudiene blev mere og mere utdypet helt fra de spredte trekk i oldtidens forskning og frem gjennem middelalderen til nutiden.»

Og tilslutt føier herr Irgens til nettopp det trekk som karakteristisk serer Nansen så sterkt:

«Det som har slått mest ved Nansens virksomhet både som en av de djerveste og tapreste opdagelsesreisende der nogensinne har eksistert, og som statsmann, diplomat og videnskapsmann, er hans søker etter å trenge inn til det dypeste av problemene gjennem egen forskning. «He took nothing for granted,» som engelskmenn* nene sier.»

Da han i 1908 tok avskjed fra ministerstillingen i London, over* tok han igjen en professorstilling ved universitetet, i oseanografi.

Ministerårene i London var på mange måter en nyttig skole. Der knytter han mange forbindelser og fikk han innsikt i mange ting som kom til nytte senere i andre hvert, som Norge og Folke* forbundet kalte ham til.

230

I London.NANSEN I LONDON 1906-08

I 1907 — i London — ramtes han av et tungt slag. Hans prek* tige hustru blev dødssyk, og han rakk ikke frem før hun døde.

Hennes aske hviler under en rosenbusk i haven på Polhøgda. Der er masser av rosenbusker i Nansens have, — han elsket rosor. En av dem vet at Evas aske hviler under den. Og den er den eneste som vet det.

Hvert år i Londontiden var han hjemme på en jaktferie i fjellet. Nansen i ministergaia i Londons high«life og den samme mann i sin jaktdrakt i fjellet på Sørkje var to meget forskjellige menn. Sikkert syntes han selv at det var den siste som var Nansen. I en dagboksoptegnelse i London, 20. februar 1907, står: «Jeg bare lenges etter å bryte disse lenker, jeg lenges etter skogen og mine frie fjelle.

Jeg kan ikke temmes!»

231 AMERIKAOVERENSKOMSTEN «DA NANSEN FRELSTE OSS FRA HUNGERSNØD»

Norge kan ikke brødfø sig selv. Vår kornimport er inntil dobbelt så stor som vår egen produksjon. Før verdenskrigen fikk vi det meste fra Russland, Rumenia og Tyskland, — fra U. S. A. bare 8 %>. Men alt 1916 var 99° o av kornimporten amerikansk korn.

Vi innfører for millioner av kroner også i andre varer, både matvarer og produksjonsstoffer for industrien. I krigens tid hadde vi penger nok, kjøpte det vi trengte, og mer enn det.

Men da U. S. A. i 1917 gikk inn i krigen, fikk vi en forståelse av at man kan sitte i malet gull til halsen og enda sulte ihjel. I krigens 3dje år kunde importvarer ikke skaffes for penger, handelen mellom landene blev mer og mer en byttehandel. Selgerne spurte ikke etter penger, men etter varer. Nu blev Norge vanskelig stillet.

Nansens våkne øine hadde tidlig forutsett dette, og i januar 1917 — i «Samtiden» — tok han til orde, la situasjonen frem, og la ikke skjul på at han syntes landets ledelse hadde vært lite forut« seende.

Det Nansen spådde, det skjedde. I begynnelsen av april 1917 fikk Norge det første varslet om de vanskeligheter som vilde oppstå ved Amerikas inntreden i krigen. Vår minister derover, Bryn, med« delte — 8. april 1917 — at Amerikas produksjon vilde mer enn før beslaglegges av Amerika selv og deres allierte. Han anbefalte at Norge satte utførselsforbud for matvarer, ellers ville vi ingen matvarer få fra Amerika. Dette var ugjennemførlig på grunn av avtale med Tyskland som var tvunget frem av ubåtkonflikten.

Den 9. mai sendte det norsk«amerikanske handelskammer i New York en inntrengende opfordring til den norske regjering om å

232AMERIKAOVERENSKOMSTEN

sende en kommisjon til U.S.A. med full* makt til å forhandle om handelsforholdet.

Den 11. juni telegraferte Bryn at U. S. A. vilde gå til en meget vidtgående kontroll av sin eksport.

Efter inngående drøftelse med Nansen, direktør Throne Holst, advokat Chr. Vogt og andre påtenkte medlemmer av kommi* sjonen, utnevnte regjeringen den 22. juni en stor og representativ kommisjon med det opdrag å opta forhandlinger med den amerikanske regjering for å sikre Norges tilførsel, særlig av næringsmidler. Kommi* sjonens selvkrevne formann ble Fridtjof Nansen, som på et tidspunkt klart hadde sett og sagt hvor det bar hen, og hvis navn, ikke minst i den angelsaksiske verden, åpnet ham alle dører. Nansen for* langte og fikk den rang som svarte til hans umåtelig viktige hverv nemlig befullmek* tiget minister i særlig misjon».

Kommisjonens øvrige medlemmer var grosserer Joh. Baumann, Oslo, fabrikkeier C. Borgen, Stavanger, skibsreder T. Meling, Stav* anger, direktør Throne Holst, Oslo, disponent A. Utne, Bergen, og advokat Chr. Vogt, Oslo. Som kommisjonens sekretær blev opnevnt sekretær i Utenriksdepartementet Wilhelm Morgensterne.

Efter flere ukers forberedende arbeide med innsamling av statis* tisk materiale, konferanser med regjeringen og forretningsmenn, reiste kommisjonen med «Hellig Olav» fra Oslo fredag den 13. juli og kom til Washington sist i juli. Betenkelsen i at avreisen fra Norge foregikk på en fredag og den 13. i måneden deltes ikke av av Nansen. Han mente som så at hittil hadde slike dager snarere bragt ham hell enn det motsatte.

Mens kommisjonen hadde vært på havet, hadde situasjonen utviklet sig ytterligere i ugunstig retning for de nøitrale. Den 15. juli hadde den amerikanske regjering utstedt et almindelig utførsels* forbud, og det blev tilkjennegitt at ingen lisenser vilde bli innvilget til Norge, før en generell overenskomst var kommet istand. Kommi*

På «Hellig Olav» til Amerika i juli 1917.

233FRIDTJOF NANSENS SAGA

sjonen møtte derfor en vanskelig situasjon, da den straks etter ankomsten trådte i forbindelse med den regjeringsinstitusjon som den ble henvist til, nemlig Exports Administrative Board (senere for* andret til War Trade Board).

Med vanlig grundighet hadde Nansen forberedt sig til sin oppgave og hadde erhvervet sig inngående kunnskap om varer og priser, om forbruk og behov. Før avreisen hadde han ved konferanser med sin venn professor Torup ytterligere utvidet sitt kjennskap til alt som heter kalorier og fødemidlers næringsverdi. Utmerket støtte fant han også hos sine kolleger i kommisjonen, som jo var frem* ragende fagfolk hver på sitt område. Nansen møtte derfor fullt rustet ved forhandlingsbordet, og kunde gi nøiaktig beskjed om ethvert spørsmål.

Tross all amerikansk velvilje overfor Norge og beundring for Nansens person gikk det lenge trått med forhandlingene. Ukene gikk uten at man syntes å komme nærmere en løsning. Imens fikk også norsk skibsfart mer og mer føie vanskelighetene. Ved den ameri* kanske rekvisisjonsordre av 3. august blev skiber under bygning ved amerikanske verfter rekvirert av Shipping Board, og dette rammet nordmennene hårdere enn nogen annen nasjon. Også skiber i fart på amerikanske havner møtte stigende vanskeligheter. Det forlangtes således at et nøitralt skib, for å få bunkers, måtte forplikte seg til etter hver tur å vende tilbake til amerikansk havn. Dermed fikk Shipping Board hånd i hanke med våre skiber, og kunde sette sine betingelser for hver tur med hensyn til bestemmelsessted, frakt o. s. v. Også disse spørsmål la sterkt beslag på Nansen, og på Meling, kommisjonens sakkyndige shippingmann.

Man begynte nu hjemme i Norge å få realitetene nærmere inn på livet. Matnød var ikke lenger bare en fjern mulighet. Sist i august meldte provianteringsdirektøren at landet hadde korn for 2Vs måned. Den nye høst vilde anslagsvis strekke til for 2Va måned, altså innen februar måtte nye tilførsler skaffes utenfra. Samtidig telegraferte Nansen til regjeringen at Norge måtte være beredt på ikke å få korn fra Amerika, — det vilde si de allierte — uten først å ha gjennemført rasjonering. På ansvarlig hold i Norge syntes de imidlertid å kvie sig for å gå til dette skritt. «Magamålet» skulde rå, som en politikus sa. Sverige hadde allerede i desember 1916 innført rasjonering. Nansen mente at det var til stor skade for

234AMERIKAOVERENSKOMSTEN

kommisjonens arbeide at Norge ikke gjorde det samme. Han frem* holdt at det var ikke lett å overbevise amerikanerne om at nøden var så stor, når nordmennene ikke vilde pålegge sig dette offer.

Mens forhandlingene om en generell overenskomst således nær* mest stod i stampe, lyktes det kommisjonen å opnå enkelte innrøm* meiser i spesielle saker. Således fikk Nansen kort etter ankomsten lisens — merket «nr. 1», og den første av de millioner lisenser som War Trade Board utstedte, for provianten til Roald Amundsens

Maud*ekspedisjon. Senere fikk man lisens for 400 tonn smørealje som Norges Statsbaner snart trengte. Av stor betydning var enn* videre den byttehandel som kom istand med «Belgian Relief», og som godkjentes av de amerikanske myndigheter, — etter hvilken Norge fikk midlertidig overlatt 68 000 tonn korn mot at det stillet et visst antall skiber til rådighet. Dette gav litt lindring, men vilde ikke bære landet igjennem til neste års høst var i hus. Nansen har oftere fremholdt at Baumann hadde hovedfortjenesten av at dette resultat ble opnådd.

Utover høsten blev stillingen stadig verre. Storbritannia opsa brancheavtalene, og ikke bare vår ernæring, men også den del av produksjonslivet som trengte råvarer utenfra, truedes hårdt. Uroen begynte å bre sig i store kretser av folket. Regjeringen fant nu for første gang i krigsårene at det var nødvendig å la stortinget drøfte for åpne dører landets hele utenrikspolitiske og handelspolitiske stil* ling, dette skjedde i november og desember, og resultatet blev at det krav som Nansen alt i august hadde fremsatt om rasjonering «uten ophold», endelig blev etterkommet.

«Amerikakommisjonen» bestod som før nevnt av 7 mann plus sekretær. Overfor denne mannssterke kommisjon hadde amerikanerne stillet bare 2 forhandlere, ved enkelte møter forsterket med en fag* mann i det spørsmål som var under behandling. Under disse om* stendigheter blev det etter det første møte fra amerikansk side tyde* lig tilkjennegitt at bare det samme antall norske forhandlere burde møte ved forhandlingsbordet. Det blev da Nansen og Baumann, samt sekretæren, Morgenstierne, som kom til å delta i forhandlings* møtene. Dessuten forhandlet skibsreder Meling, dels sammen med Nansen, dels alene med vedkommende fagmyndigheter. Kommisjo* nens øvrige medlemmer fikk således vesentlig den forøvrig viktige oppgave å gi forhandlerne sakkyndig orientering og tilrettelegge det

235FRIDTJOF NANSENS SAGA

statistiske materiale. Men det blev i lengden mindre tilfredsstillende ikke direkte å kunne delta i forhandlingene, og dertil kom at kommi* sjonens medlemmer etterhånden fullførte hvad de kunde utrette. De reiste derfor hjem, et medlem allerede tidlig i oktober, og de øvrige 17. november.

På dette tidspunkt var utsiktene til overenskomst fremdeles lite lovende. Nansen hadde inntrykk av at Amerika stod bak de allierte og trakk i trådene. Særlig syntes vår fiskeeksport til Tyskland å være en anstøtssten. Nansens sterke fremheven av at en stans av denne eksporten ville være jevnlig med brudd med Tyskland, var det vanskelig å finne forståelse for. Forhandlingene gikk foreløpig istå på dette spørsmål, og kom først igang da Nansen antydet muligheten av å begrense eksporten til et bestemt kvantum av 48 000 tonn fisk om året. Men nye vanskeligheter opstod. På møte 27. november blev der fra amerikansk side fremsatt et forslag som beteg? net en ytterligere stramning i de amerikanske betingelser, og Nansen så meget mørkt på stillingen. Det blev bl. a. forlangt at Norge utoenom det nevnte kvantum fisk, ikke måtte eksportere noget som helst til Tyskland, ikke engang de 4 artikler: molybden, ferro silicium, kalcium karbid og kalcium nitrat, som den norske regjering fastholdt at den ikke kunde stanse eksporten av uten alvorlige konsekvenser. Igjen stod forhandlingene i stampe, og ukene gikk.

Telegrammene omkring årsskiftet mellom Nansen og utenriks* minister Ihlen viser at samarbeidet ikke var helt som Nansen ønsket det. Han klager således over at han ikke har fått beskjed om vik* tige ting, som f. eks. Tysklands holdning, om rasjoneringen «som vi forstår skal være innført hjemme». Forklaringen er muligens den, ifølge dr. Keilhau: «Norge og verdenskrigen», at regjeringen ønsket å holde alle avgjørelser tilbake i sin hånd, og fant det riktig å være den eneste som hadde det fulle kjennskap til stillingen.

Den norske regjering sendte sist i januar 1918 nye forslag til overenskomst, men de blev ikke godtatt av de amerikanske forhand* lere. Når det allikevel lyktes å bringe forhandlingene inn i et bruk* bart spor, skyldtes det først og fremst Nansens bestemte optreden. Man var nu kommet et godt stykke ut i 1918, og Nansen tok til å bli utålmodig. Den eneste gjenværende av kommisjonens medlemmer, Baumann, måtte i mars reise hjem til Norge, og Nansen og Morgen* stierne var nu alene om arbeidet.

236AMERIKAOVERENSKOMSTEN

Nu vilde Nansen ha en avgjørelse. Han telegraferte hjem og bad om fullmakt til å undertegne en overenskomst når et gunstig øieblikk kom, og amerikanerne var nogenlunde medgjørlige, og han selv fant å kunne ta ansvaret. Men regjeringen kviet sig for å gi ham en sådan ubetinget fullmakt.

I Norge var imidlertid hungerspøkelset begynt å reise sig. Vareknappheten blev daglig mer følelig, og folk syntes at rasjonene var små og «landsmelet» dårlig, og hvalfettet var heller ikke nogen nydelse.

Nansen la sig nu i med all sin kraft for å nå den løsning som hans landsmenn med spenning og ikke uten engstelse for fremtiden gikk og ventet på. Han utfoldet hele sin energi, sine ypperlige evner som forhandler, sin sjeldne overtaleeskunst. Sent og tidlig var han på ferde. Han var blitt overbevist om at mens den beste, den eneste politikk hittil hadde vært med seig utholdenhets og sta? dig påtrykk å la saken modnes, så var tiden nu kommet til å slå et slag. Selv om det ikke imøtekom de norske krav på alle punkter, betegnet det likevel vesentlige innrømmelser, og Nansen var over? bevist om at man nu burde slå til. Erfaringene under disse 9 månede? ders forhandlinger hadde lært ham, at situasjonen og stemningen var gjenstand for brå svingninger, og det var umulig å se bort fra at amerikanernes holdning, kanskje etter påtrykk fra andre, igjen kunde strammes. Han sendte det ene telegram hjem etter det annet, — og ventet. Men regjeringen i Norge var i en vanskelig stilling og hadde mange hensyn å ta, ikke minst til Tyskland. Svaret til Nansen lot vente på sig. Da var det at Nansen, på et møte i War Trade den 30. april om eftermiddagen på eget ansvar undertegnet overenskom? sten, etterat han hadde opnådd ytterligere nogen innrømmelser fra amerikansk side. Han telegraferte øieblikkelig om undertegningen til regjeringen, men på grunn av krigstidens sene telegrafforbindelse tok det urimelig lang tid før telegrammet nådde frem. Så opstod da den eiendommelige, for ikke å si komiske situasjon at Norges regjering og storting satt den følgende dag, 1. mai, og diskuterte hvilket standpunkt man skulde innta til det amerikanske forslag, og at regjeringen derefter sendte Nansen en betinget fullmakt til å undertegne! Dette telegram nådde Nansen 2. mai, 2 dager etter at undertegningen var gjort.

«Amerikaoverenskomsten» var ved Nansens resolutte optreden

237FRIDTJOF NANSENS SAGA

blitt til virkelighet. Det som fulgte bekreftet helt ut at Nansens klarsyn også denne gang var kommet hans land til gode.

Situasjonen strammet påny. De andre neutrale møtte, etterat Norge hadde fått sin overenskomst, store vanskeligheter, og det tok tid før de kom til ordning med U. S. A.

Til gjengjeld for forskjellige motydelser var Norge ved overens* komsten blitt sikret, mens krigen varte, en årlig tilførsel av bl. a. 300 000 tonn brødkorn, 200 000 tonn oljekaker og mais, 14 500 tonn kaffe, 50 000 tonn sukker, 76 000 tonn mineraloljer og 250 000 tonn jern og stål. Heldigvis blev der fred et halvt år senere, men på det tidspunkt Nansen undertegnet den overenskomst han hadde stridd med i over 9 måneder, reddet han Norge fra den nære hungersnød.

At der hadde vært store vanskeligheter å overvinne vil fremgå av den skildring som her er gitt, og det bekreftes av en amerikansk forretningsmann som skriver følgende i «Morgenbladet» for 9. mars 1918:

«Vi her i landet forstår de vanskeligheter den norske kommisjon har å kjempe med. Den har gjort alt som var mulig. — — Interes* sant å se hvordan følelsen overfor Norge har forandret sig her, takket være kommisjonens arbeide for å opplyse folk om de sanne forhold i Norge. Ifor vilde få forretningsfolk selge varer til Norge, fordi de trodde at Norge stod i sterkt forbindelse med Tyskland. Nu stiller forretningsstanden sig ganske anerkjennende overfor Norge. — Av avisene fra Norge ser jeg at folk derover ikke har noget begrep om hvilke vanskeligheter kommisjonen har hatt å over* vinne. Men vi herover forstår.»

Det er karakteristisk for Nansens storsinn at han under Ame* rikaforhandlingene som så ofte tidligere insisterte på å dele æren med sine medarbeidere. I et brev til utenriksminister Ihlen uttaler han en sterkt ros såvel over Baumanns ypperlige egenskaper som for* handler, som over Morgenstiernes store dyktighet og utrettelige energi, og skriver bl. a. følgende: «I det hele vil jeg si at jeg kan ikke godt tenke mig to dyktigere og klokere menn å

arbeide sam* men med enn Baumann og Morgenstierne, Norge er i sannhet tjent med å ha disse to menn her, og hvad de ikke klarer, klarer sanne* lig ingen annen.»

Men nettop disse to fremhevet at det var Nansens geni som bragte ihavn den første overenskomst mellom en nøytral stat og

238 AMERIKAOVERENSKOMSTEN

U.S. A., en overenskomst som blev et mønster for de senere. Nuvæ* rende generalkonsul Morgenstierne, som stod forhandlingene så nær, skriver på foranledning til nærværende forfatter: «Ved sin overlegne dyktighet som forhandler, ved den åpenhet og sannhet som strålet ut fra hele hans person, hadde det ikke bare lykkes Nansen saklig å overbevise de amerikanske forhandlere, men han hadde også i en sjeldent grad vunnet deres tillit og deres hjerter. Nansens Amerika* overenskomst var en seier for et slags diplomati som ikke alltid blir gitt dette navn, men som nok betegner den form for mellemfolkelige for* handlinger som fører lengst og som vil bli fremtidens.» —

Også dette arbeide som Nansen selv vel syntes var et skritt til* side og et kostbart år tapt for hans egentlige gjerning, gav ham erfaringer og kunnskaper og forbindelser som kom ham til stor nytte da han blev organisator av det store hjelpearbeide etter verdenskrigen.

Advokat Chr. Vogt, medlem av Nansens kommisjon, forteller et par Nansenhistorier fra tiden der over: «En søndag morgen var de amerikanske avisene rødglopende i anledning av at den svenske lega* sjon var avsløret som formidler av tyske telegrammer. Det ble truet med å forsere Sverige inndradd i krigen. Da gikk Nansen til utenriksminister Lansing, og fortalte ham litt mere om Sverige enn amerikanerne — i allfall deres presse — syntes å vite. Og neste dag hadde utenriksministeriet i Washington sørget for at pressens tone var stemt betraktelig ned.»

«Så var det en aften kommisjonens medlemmer var gjester hos den norske koloni i Brooklyn. Musikkakademiets teatersal var tett* pakket av tusener, som var kommet for å høre Nansen fortelle om Norge under krigen.

I eveningdress med St. Olavs* Ordenens storkors tråtte Fridtjof Nansen frem i en reservert losje. Høireist og prektig stod han der alene, og mens de tusenene bekymring for dets største sønn bølget opp mot ham, svarte han med et litt genert smil og med et blink fra de sterke øine så åpent og fryktløst som en sytten års gutt.

Det var som om selve Norges flagg foldet sig ut mot forsamlin* gen. Det var en praktfull personifikasjon av landets symbol.»

239 FRIDTJOF NANSENS SAGA

været var så stygt at den 17. ble flyttet frem til pinsedag. Da var været fint, og Norges nasjonaldag ble feiret med taler og sang, med idrettskamper, leik og løier.

En lang seks fot kar på 55 år var en av de ivrigste og muntreste deltagere. En passasjer har tatt en snap* shot av ham i sekkeløp bortover dekket. Sekkeløp i månedsvis i Washington, med både norske og amerikanske sekker om benene, syntes ikke å ha tatt på kreftene, men heller skapt en trang til riktig fritt å få bruke dem igjen. Han stilte opp til nappetak i den nasjonalnaie idrett «revkrok». For 36 år siden hadde han ombord i «Viking» vippet rundt alle «Viking»s 61 gaster. Hans første offer nu var en kjempekar fra Oslo, enda høiere og sværere enn Nansen, — han ble øieblikkelig vendt rundt under almen jubel.

Så fikk vi, forteller min meddeler, høre om en sværvektsbryter, som var på vei til olympiaden og drev trening på fordekket. Han ble hentet, og like fort ekspederte Nansen ham rundt. Bryteren satt på halen en stund og funderte på hva som var hendt. Han bad om å få prøve igjen. Og nu ble det kjempetak, bryteren satte stiv nakke, eller «bro» som det heter i brytersproget. Men sakte og sikkert blev han snudd over med begge ben i været, under endeløs jubel.

Fra hjemreisen. Den 17. mai det året befant «Ber» gensfjord og «Nan» seg langt ute i Atlanteren. Men

17. maUfest på «Bergensfjord» 1918- Nansen i sekkeløp.

Foto av A. Jæger. NANSEN I NORSK POLITIKK 1913-19-26-27

Nansen ble aldri partipolitikkens mann. Og overhodet ikke politiker i maksvær. Men folket visste de hadde ham når det knep. Når det ikke spurtes etter partigarantier, men etter en mann, en virkelig mann, noget av det sjeldneste som fins, ifølge Brandes.

I 1913 har Nansen og Michelsen hatt det politiske barometer under observasjon, og vekslet brev om det, men nogen aksjon kom ikke i stand da.

Verdenskrigen brøt ut. Nansen var en opmerksom tilskuer til regjeringens ledelse av statsskibet. I januar 1917 offentliggjorde Nansen i Samtiden en artikkel med en meget skarp kritikk over regjeringens ledelse. Kritikken gjaldt særlig regjeringens ledelse eller mangel på ledelse av landets forsyning med mat og andre nødvendige varer. Det skyldtes Nansens optreden at den kommisjon ble nedsatt som med Nansen til formann «frelste Norge fra hungers* nøden».

Der er tider hvor en eneste sak er saken, og hvor betingelsen for å klare den er et samlet folk og en sterk ledelse. Da krigen var slutt, var det verste tilbake, dens eget hærverk, i alle land. Nansen* sen så nødvendigheten nu av å samle landets beste krefter om det ene fornødne, den økonomiske gjenreisning. Uten hensyn til partier skulde de dyktigste krefter samles til en regjering som med sterk hånd tok ledelsen.

Folkets øine søkte Michelsen og Nansen. Michelsen kom til Oslo, men resultatet ble at partiene ikke kunde samles.

Ved regjeringsskiftet i 1926 rettet en rekke av fremtredende menn av forskjellige partier en henvendelse til de fire borgerlige partiførere om å få et samlingsministerium med Nansen som leder,

16 — Fridtjof Nansens saga.

241FRIDTJOF NANSENS SAGA

med finansenes gjenreisning som eneste prospekt. Nansen var villig, skjønt hans tid og kraft var godt beslaglagt før. Bak forslaget om et ministerium Fridtjof Nansen stod en sterk og voksende folkeopinjon. Men den fikk ikke tid å komme ordentlig til orde. Det gikk som i 1919.

Enn en gang var det spørsmål etter Nansen, i 1927, ved stortingsvalget i Akershus. De borgerlige partier ønsket sammen arbeide, men det viste sig vanskelig å komme til enighet om kandidatene på de første sikre plassene. For å hindre at høyre og frisin* nede venstre gikk til valg på hver sin liste, ble partistyrrene enige om å søke å få Nansen* sen til å stille seg på en fellesliste for de to partier. Da det hastet, drog en ambassade avsted til Nansen som var på jakt langt opp i Telemark. De møtte ham i fjellet om kvelden, på hjemturen til hytta, med børnen over skuldran og hunden i helene. Han var i strålende humør over å være i fjellet igjen. Genf hadde ofte vært i veien. Redaktør Rolf Thommessen gikk straks på saken, og man fortsatte etter rypemiddagen, med sterkt appell til Nansen. Det vilde an* spore de borgerlige partier til å få landets første mann med som en samleende fane. Nansen hørte på med interesse; det de to bar frem, var i samklang med hans motiver i 1919 og 26. Men han vegret sig. han minnet om sin alder, han var for gammel til en tre års gjesterolle i stortinget. Det var stillingen som chef for en nasjonal samlingsregjering som hadde interessert ham; det var bare som den vordende ministerchef han kunde tenke sig en tid i stortinget. Men erfaringen fra 1926 innbød ikke til nytt forsøk. Han fant at han nu i de år han hadde igjen, heller måtte offre sin kraft på sitt videnskapelige arbeide. Han hadde der meget u gjort igjen. «Men, mine herrer, la det stå hen til imorgen; jeg tror

Nansen på gaten.

242NANSEN I NORSK POLITIKK

ikke jeg kan, men det endelige svar imorgen før herrene reiser.» Så fikk man en festlig kveld ved peisen, hvor Nansen førte an med sin fortellerkunst. Næste morgen lød det avgjørende nei. Men for at de herrer sendemenn

skulde ha noget utbytte av sin reise, fikk de hver sin dugelige bunke ryper. Var utbyttet av deres erind en skuffelse, bekrefter advokat Munthe*Kaas og redaktør R. Thommessen at rypene var utmerkede, og at samværet med Fridtjof Nansen her i hans rike var full valuta for den lange reise.

Der var håp for et arbeide når Nansen la sitt navn til. Institu* sjoner og foreninger søkte ham, og var glad til om de bare fikk hans navn med.

I starten og utviklingen av Fedrelandslaget la han både navn og arbeide til.

Fedrelandslaget ble stiftet i 1925. Efter et møte på «Gamle* haugen» tre hele dager til ende mellem Chr. Michelsen og Nansen. På åpningsmøtet i Bergen førte Michelsen an, og på et tilsvarende møte i Oslo Nansen.

I Fedrelandslagets program møttes de to igjen, på samme platt* form:

En samling av alle borgerlige krefter om landets økonomiske gjenreisning.

I håp om å vinne hele folket, alle klasser for Fedrelandslagets program. Fra Nansens tale:

«Vi lider under følgene av den største verdensbrand som menne* skeheten har oplevet, en verdenskatastrofe, da lidenskaper og slette instinkter hos menneskene blev satt i bevegelse og avfødte all den styggedom, alt det onde og dårlige som kunde ventes. Bristen i vår tid er mistilliten, mismotet, hatet, misunnelsen. Mistillit og hat, mellom folkene og mellom klassene innen samfundet. Men på mis* tillit og hat og misunnelse kan ingen fremtid bygges I»

Det det gjelder om, mente Nansen, var å skape solidaritetsfølel* sen. «Intet stort og godt kan fremmes i verden uten samarbeidet.»

Og all utvikling må bygge på det som var. «Intet i menneske* hetens liv og utvikling skjer i plutselige sprang.»

Han forstod godt at ungdommen, skuffet over at de idealer menneskene bekjente sig til, sviktet ved første hanegal, vendte sig

243FRIDTJOF NANSENS SAGA

mot nye former, nye idealer og følte sig tiltalt av kommunismen som motsetning til de kapitalists ske samfundsbegreper. «Kommu* nismen er en skjønn lære, i pakt med den første primitive kristen* dom, en lære hvis prinsipp var å gjennemføre likheten for alle, og som bygger på meget av det som er de høieste idéer, hvortil vi alle bekjenner oss, og som er noget av hovedtrekkene i den kristne morallære. Men så skjønn den virkelige kommunistiske lære kan være, så er vanskeligheten ved den at den passer bare på et lite og ytterst primitivt samfund. Jeg har levet i et slikt et, i det eski* mosiske samfund. Men intet høiere og mere komplisert samfund kan bygges opp og utvikles på en slik virkelig kommunistiskgrunnvoll.»

Men de som tror på kommunismen, må ha lov til å arbeide for den sålenge de ikke bruker ulovlige midler. Men alle forsøk på å bruke brutal makt, enten de kommer ovenfra eller nedenfra, må bekjempes. Revolusjon kan være uundgåelig, som i et land som Russland, men ikke i et land med full borgerlig frihet, almindelig stemmerett og like rett for alle.

«Fedrelandslagets program er», sa Nansen, «å få sveiset det norske folk, by og land, alle klasser sammen til ett folk med sam* følelse, med følelse av at vi arbeider for et stort og felles mål — Norge, for å gjøre kårene så rummelige og så frie som mulig for alle borgere.»

På dette grunnsyn sluttet Nansen seg til Fedrelandslaget. Han ville ikke innta nogen formannsplass, men lot sig velge inn i råds* styret, og deltok i dets møter.

Hans største innsats var som taler i lagets stevner. Det ble kjempestevner når Nansen var med. I 1928 talte han på Tunsberg*

hus for 15 000 tilhørere. I 1929 var han med på en propaganda* ferd med «Stella Polaris» fra Bergen til Hammerfest, overalt en til* strømning av tusener, som vilde se og høre Nansen. For Fedre* landslaget var Nansen den beste propagandist, for Nansen selv blev ferden et triumftog, som måtte minne ham om Fram*ferdens via triumfalis langs den samme kyst for 33 år siden. Ingen skulde ane når en så den ranke, sterke skikkelsen med de myke spenstige beve* geiser, at hans liv var så nær sin avslutning. Men det var det sær* egne ved ham at han var ung hele sitt liv.

Nansen var president i Norges Forsvarsforening.

Der er dem som ikke kan se nogen god sammenheng i at den store fredsapostel var talmann for forsvarssaken i Norge. Men sammenhengen er ganske enkelt den at det er ikke de små nasjoners forsvarsvesen som truer verdensfreden, men oftere de stores lyster på de små. Ennu har ingen sett noget nevneverdig skritt til nedrust* ning eller avrustning hos stormakter. De ligger på kne i økonomisk avmakt, men med høit løftet sverd. De små kan predike fredsevan* geliet for de store, hjelpe med til å avruste sinnene, men de store får gå foran med å realisere sine ord og løfter og forpliktelser gjen* nem nedrustning. Først når de store viser i gjerning at de virkelig forstår at det er nødvendighetens hårde lov som er innesluttet i kjærlighetens bud, først da kan de små la våbnene ruste. Først da tør vi tro på Briands ord: Ingen krig mere!

245 «Den døende galler». «Slik ser jeg Europas lidende folk —.» F. N.

I VERDENSKRIGENS SPOR

KRIGSFANGELIV OG HJELPEARBEIDE INNTIL 1920

Den 28. juni 1914 blev Østerrike-Ungarns tronfølger Ferdinand skutt i Serajevo av en serbisk gymnasiast. Den 28. juli erklærte Østerrike-Ungarn Serbia krig. Den 31. juli mobiliserte Russland. Den 1. august mobiliserte Tyskland og erklærte krig mot Russland og Frankrike. Den 4. august kom Englands krigserklæring mot Tyskland, og 6. august erklærte Østerrike-Ungarn krig mot Russland.

Millioner av mann i våben, — i Russland 17 millioner — på marsj til grensene, under faner og sang og musikk, i glødende nasjonal begeistring, hver mann en kjemper for frihet og fedreland. Vår Gud var alles borg og vern og feste.

Bare nogen kvekere forstod sin kristelige barnelærdom anderledes. A slå ihjel nektet de; men de gikk med for å pleie sårede og syke. Det var kvekere som fikk fortjenstmedaljen for sitt opofrende arbeide for å redde liv, og bakefter blev kastet i tukthus i årevis. Menn dreptes i millioner. Blandt krigsfangene — bare på østfronten over 5 millioner mann — herjet døden verre enn i skyttergravene; av 2,3 millioner fanger i Russland døde mer enn tredjedelen, — av resten blev hundretusener vrak for livstid. Overfor elendighet og lidelser en gros, — hvor den enkeltes lidelser blir borte i massen, — blir avstandsmedlidenheten sløv og passiv. Og seierherrene i Versailles syntes å ha glemt at der var et fangespørsmål til.

Jordbarakker i fangeleir.

Verst led fangene i Russland, Sibiria og Turkestan, — tilsammen 2 232 378 mann. Av disse blev de av slavisk rase leiret i Russland, de andre, de fleste, i Sibiria og Turkestan, — transporter inntil 8 300 km., hvor der kunde være 60 graders kulde. Fangene sendtes i jernbanetog, på 3—4 måneders reise, stuet tett i kuvogner. I mange tog slapp fangene aldri ut av vognene, ved fremkomsten var ofte vognenes innhold en haug med lik. I europeisk Russland hadde leirene fra 2 000 til 10 000 fanger, i Sibiria inntil 35 000. Husene var oftest elendige brakker, ofte bare jordbrakker, utette, kolde og urenslige, bare trebrikser uten madrasser eller klær. Usselt med mat, rikelig med lus, flekktyfus, kolera, pest, skjørbuk, giktsykdommer, malaria og tuberkulose.

Et leirbillede: Leiren Totskoje ved elven Samarka. I mars 1915 kom de første transportene. Høsten og hele vinteren raste flekktyfus. Medisin, halm, såpe, ved og vann, alt manglet. I hver brakke lå 800, på bare brikser, uten tepper og kapper, i masser av lus. Sneen dekket de små vinduer, mørkt hele døgnet. Fangene sloss om de nedre briksene, de febersyke orket ikke entre op i 3dje eller 4de briksehøide. Intet avtrede, de døende maktet ikke gå ut. Hver dag forfrysninger. Den som i døds Kampen styrter ned fra de høiere brikser, blir liggende på stengulvet til nogen sparker ham til side. Stanken fra de levende blander sig med lukten av lik. Der dør optil 350 om dagen. 2 500 lå ubegravet. Rotter og hunder gnager i dem. Mot våren lastes de på sleder, gjordes med reip. En fange setter sig på likhaugen og kjører avsted.

De som vil springe i elven, får ikke lov. Vakter hindrer dem fra på en så hurtig måte å få ende på lidelsene.

I denne leiren døde av 25 000 de 17 000. Efter Brändström: Bland krigsfanger.

I Turkestans 25 leire med 200 000 fanger døde 45 000. Til jernbanebygning på Murmanskkysten sendtes 70 000 fanger; 18 timers arbeidsdag, ingen sykestuer. Der sendtes vognladninger med syke til Kem, de frøs alle ihjel. Efter 14 måneder var 25 000 døde og 35 000 hårdt syke.

Den sjelelige nedbrutthet var ikke mindre grufull enn den legemlige elendighet. Mange blev helt sløve, hjernen reagerte ikke for noget slags inntrykk. Fanger som i denne tilstand endelig blev nådd av brev hjemmefra, brydde sig ikke det minste om brevet. Særlig der det ikke var arbeide for fangene, var det mange sinnssyke. De som beholdt forstanden, fikk i tillegg til sine lidelser det som er uttrykt i et brev fra en krigsfange: Vi har mistet troen på menneskeheten.

Foruten de egentlige krigsfanger var der i Russland 330 000 civilfanger, — civile som tilhørte centralmaktene, men var bosatt i Russland. De blev tatt som de gikk og stod, kvinner, barn og gamle, spredt til alle kanter, sendt til de fjerneste utbygder, uten klær og mat. I 1915—16 søkte Tyskland og Østerrike-Ungarn å hjelpe dem, de ofret flere hundre millioner mark på civilfanger fra sine land. Men i krigens siste tid og etter deres sammenbrudd ble det smått med hjelpen.

Efterhånden tar Røde Kors-foreninger i en del land fatt, der sendes ut delegater som besøker en mengde leire og fordeler klær, medisin, instrumenter, redskap og bøker. Flere steder organiserer fangene sig, og skaffer sig bedre opholdssteder, og arbeider med husindustri. Røde Kors-konferansen i Stockholm i 1915—16—17 tar sig av dette hjelpearbeide. Amerikanske Y. M. C. A. yder — inntil 1917 — lignende hjelp. Tusener av invalider utveksles. Danmark bygger leire for halvinvalider for 4 millioner kroner, også i Norge blev en del anbragt. Ialt fikk etterhvert 2 millioner fanger arbeide. Bolsjevikrevolusjonen bragte en hurtig forandring. Fangene blev «fri medborgere», portene ble åpnet, vaktene forsvant. Jubel, håp om hjemsending. Men tiden gikk. Der blev kaos og nød. Hundretusener av forsultede fanger begynte å trekke mot vest. 90 000 sluttet sig til bolsjevikkene. Resten blev internert.

Efter Brest-Litovskfreden sendte centralmaktene 25 evakueringskommisjoner, i mai 1918. Men bevebnede «internasjonalister» Kommunister blandt krigsfangene, tvang fangetransportene tilbake, sovjetregjeringens forsøk på å stagge internasjonalistene mislyktes. De lokale sovjetter i Sibiria lystrete ikke ordrer fra Moskva. En mengde fanger slapp likevel hjem. Men etter revolusjonen i Tyskland og Østerrike-Ungarn måtte hjemsendelsesarbeidet stoppe. Der var da sendt ut av europeisk Russland over 1 million fanger.

Da bolsjevikkene rykket frem i Sibiria i 1919, ventet fangene befrielse og hjemsendelse; men de blev skuffet. De sibiriske sovjetter innså at de kunde få nytte av fangene, og nektet derfor å sende dem hjem. Og de internasjonalistiske tropper regnet med å få tilhengere blandt fangene til en gang med deres hjelp å erobre hjemlandene for bolsjevismen. De voktet jernbanelinjene og grep de fanger som vilde flykte.

Den verste behandling fikk krigsfangene i Sibiria av de kontrarevolusjonære, hvitegardistene. Disse lot fangeleirene dø bort ved utsultning og sykdom. Verst var det i 1919.

Da den russiske regjering fikk ryddet Sibiria, fant de at den bekvemmeste måte å ordne fangespørsmålet på var å erklære fangene for «fri», så var myndighetene fri for plikter overfor dem.

For de hundretusener av fanger som ennå var igjen i Sibiria, Ural og Turkestan, blev nu tilværelsen verre enn nogensinne, uten forbindelser som de nu var. De institusjoner i Europa som vilde hjelpe, stod maktesløse overfor de vanskeligheter som forholdene i Russland reiste imot dem. Der var fanger i så avsides strøk av Sibiria, at de først etter 10—11 års fangenskap fikk høre at krigen var slutt. Nogen slike kom hjem i 1930 etter 15 måneders vandring.

Internasjonale Røde Kors begjærte da hjelp hos det nystiftede Folkenes Forbund, og dette henvendte sig til Fridtjof Nansen.

*Verdenskrigen betok Nansen sterkt. Menneskehets største fallitt. En nedverdigelse, en meningsløshet, en selvødeleggelse, hvor ingenting annet står i blomst enn maktbegjæret, hatet og dumheten, hvorav menneskeheten må ete de beske frukter gjennem mannsalder.

Krigens brannskyer blander sig i hvert hans ådedrag, selv ute i Norges skoger eller oppå verdensfjerne fjellvidder. Verdensbrannens røde horisont er overalt.

Fra dagboken i juni 1916 (i «Friluftsliv»):

«— Oppe ved Rondane. Vidde til alle kanter — dalene som sprekker i fjellsletten. Dypt der nede bukter sig menneskelivets elv — det blir så langt borte her oppe. En ånder fritt, det er hvile for øie og sinn — — —

Men det dukker andre billede op — lenger borte fra. — Det blir festninger, — løpegraver — berge av lemlestet menneskekjøtt.

Nei, nei, det forferdelige der ute rømmer en ikke fra, selv ikke her. Aldri gir det fred.

Inn i og mellom alt en ser, blander sig jammeren av millioner av kvinner som mistet alt — venn, husbond. — En ser fortvilede mødre som leter etter sine sønner, — — grånedde, nedbøide fedre som leter etter stammens håp.

Et vanviddets mareritt. Og ingen kan stanse det — ingen.

Europas folk — «kulturens bærere» eter hverandre, trumper på kulturen, legger Europa i ruiner, — til fordel for hvem???

Og hvad slåss de for? Makt! bare makt! — En kultur som setter makt som folkenes høje mål, kan ikke bære menneskeheten frem, den måtte til slutt føre hit, — mot undergangen.

Det måtte komme. Europas kultur har sviktet, — den var innråtten. Som det syke tre i skogen sank den sammen, straks stormen brøt løs.

Kultur? Ja hvad er den om den ikke mestrer villdyret?, fører bort fra barbariet? Uten det et tomt skall, — de største ulykkene, den verste elendigheten skylder vi fremdeles menneskene selv. For en forferdelig, ydmykende sannhet!

Det er ikke kulturen, det er de gamle villdrysinstinkter som har ført massene vill, og ved suggesjonens makt revet dem med på de ville veier. Og hopen som i det økende nutidsjag mister egen mening og dømmekraft, ligger straks under. En gjenfødelse må komme, — en ny tid, med nye idealer, — da de åndelige verdier igjen er blitt målet, og de materielle bare blir middel, — da snobben og middelmådigheten ikke lenger regjerer verden, men de store ånder fører menneskene mot høiere vidder, — da hver åndelig opdagelse, hver seier i åndens verdens blir hilst med den begeistring som de materielle nu, — da menneskene lever for et større, skjønnere, enklere liv.

Men døgnets jag, under pengenes mareritt der nede i byene forflater menneskene.

— Det var fra ørkenen, fra ensomheten, fra naturens enkle dyp de nye menn kom — alltid.

Å, dette sterke alvor i en slik natt, det er som en hører selve verdensrummets store salme, — så høit, så vidt, så ren eter, — så vidunderlig fritt for syn og for tanke. — —

Av denne verden må den nye tids menn fødes, med de store enkle linjer, — helstøpte — uten dobbelt-moralens

tvisyn. — —

Ut av denne nattstille storhet må de tanker spire som kan gi helsebot for den slekt som skal komme.»

Mannen på viddene ved Rondane, mannen i slekt med ørkenens menn, de fra ensomheten, fra naturens enkle dyp, fikk kallet, fra Folkeförbundet, til samaritanens gjerning i verdenskrigens spor, og til et arbeide på lengre sikt: å avruste sinnene.

HJEMSENDELSE AV 437 000 KRIGSFANGER

Våren 1920, det året Folkenes Förbund blev til, satt verdenskonferansens Høie Råd i Paris og drøftet.

Verdenskrigen hadde kastet Europa og det meste av verden ut i kaos, nød og elendighet, og sådd en dragesed av hat utover en jord som var mettet av millioners blod.

Det verste ved en krig, sa verdenskrigens store samaritan, er det som kommer etter krigen.

Nu satt det Høie Råd med «de fire store» i spissen og drøftet. De nærmeste og største oppgaver var av den art at hverken Folkeförbundet eller nogen enkelt regjering ville kunne få det samarbeide istand som var nødvendig. Rådet mente at den beste utvei var å få en enkelt mann til å ta affære, en mann allverden hadde tillit til og tro på. England og Amerika hadde for kort tid siden valgt Nansen til det meget hedrende hverv som vollgiftsmann mellom England og Amerika. Vollgiftskommisjonen bestod av en englander og en amerikaner, med Nansen som opmann. Den skulle behandle alle spørsmål vedkommende forhold mellom de to lande som kunde tenkes å føre til stridigheter imellem dem.

Nansen ble telegrafisk spurt om han ville ta på sig å lede arbeidet med å bringe krigsfanger tilbake til sine hjem.

Nansen svarte nei. Et slikt arbeide lå helt utenfor hans erfaring. Hvorfor skulle man ha en professor til det? Nu var han i sving med sitt videnskapelige arbeide, og gledet sig til uforstyrret å få anvende all sin tid og all sin kraft på de store oppgaver som lå og ventet på ham der. Arbeidet med å sende hjem de fangene måtte da nogen andre kunne klare.

Men Folkeförbundets Råd mente det var Nansen de trengte til det arbeide. Det blev svart ham at arbeidet skulle ikke ta mere enn et par måneder av hans tid, han skulle bare sette opp et program og et overslag over utgiftene, så skulle Förbundet klare resten. Philip Noel Baker, engelsk professor, dengang ansatt ved Förbundets sekretariat, reiste til Lysaker og fikk ham overtalt. Men Mr. Baker kunde ikke si ham hvor mange fanger der var, eller hvor fangeleirene lå, eller om sovjetregjeringen ville yde hjelp, eller hvor han skulle få skibe, jernbanetog, klær, mat, karantene- og desinfeksjonsstasjoner. Heller ikke hvor han skulle få penger ifra.

Han skjønte nok snart at den oppgave han den 11. april 1920 tok på sig, var ikke løst på to måneder, men han anteppe da at den skulle bli etterfulgt av den ene oppgaven etter den annen, den ene sværere enn den annen, gjennem mange år, gjennem resten av hans liv.

Det var ikke den første tjeneste Nansen gjorde Folkeförbundet. I «Förbundets skjebnetime» kjempet Nansen for den idé Folkeförbundet var skapt på, og for de nøytrale staters tilslutning.

I februar 1919 reiste Nansen til London for den norske Folkeförbundsforening for å styrke samarbeidet med den store engelske forening og arbeide for de nøytrale staters synspunkter for en tilslutning til et Folkenes Förbund.

Tidlig på våren samme år reiste han over slagmarkene på vestfronten til Paris, og deltok der i de rådslagninger som bestemte de nøytrale plass i Folkeförbundet. Og hjemme i Norge tok han i det samme år kraftig tilchorde for Norges tilslutning til Förbundet; dette påvirket i høi grad de andre nordiske land, og i nogen grad også de andre nøytrale. Uten de nøytrale tilslutning vilde der ikke blitt noget Folkenes Förbund. Det var jo alles tilslutning det var betinget av, det var jo for bl. a. å stagge de stores lyster på de små.

Nansen og Philip Noel Baker.

Nansen så at en lykkelig løsning av oppgaven han tok på sig for Folkenes Forbund, hadde betydning for flere enn krigsfangene, den hadde den største politiske betydning for selve Folkeforbundet, for den store folkeforsoning, for et internasjonalt arbeide for avskaffelse av krig. Han så oppgavens hele rekkevidde, og gikk inn for den med hele sin kraft.

I Philip Noel Baker fikk han en ypperlig assistent og i kaptein D. Finne en flink norsk sekretær.

Uten en formidler hadde de krigførende regjeringer vondt for å komme i forhandling med hverandre. Og maktet ikke å ta seg av fangene. Der var fanger fra 26 land. I mange av de land fangene var fra, var all samfundsorden ophørt, ingen kunde ta seg av dem. Fangene hadde ikke penger, og heller ikke krefter til de lange veiene, hundrer av mil fra hjemmet. De fleste av fangene var fra krigens første år, fra slagene på østfronten. Under revolusjonen og borgerkrigen hadde styrelsen ikke mange tanker for fangene. I 4—5—6 år hadde de henslept sitt liv uten forbindelse med hjemmet, og til slutt uten annet håp enn en forløsende død.

Det gjaldt først å få i stand et samarbeide mellom de mange interesserte regjeringer. Folkeforbundets regjeringer og de regjeringer som hadde fanger å bringe hjem, var straks villige til å motta Folkeforbundet og dettes høikommisærers hjelp. Men det var vanskeligere å komme ilag med sovjetregjeringen i Moskva. Uten dens hjelp var det umulig å få fatt i fangene i Sibiria og Russland. Men sovjetregjeringen stod fiendtlig mot hele Europa. Utenrikskommisæren Tchitcherin forklarte for Nansen at sovjetregjeringen ikke anerkjente Folkenes Forbund, derfor kunde han ikke underhandle med Nansen. Hvad denne besvarte med å forlange sitt tog parat innen to timer. Det hjalp. Nansen hjalp så russeren forbi det farlige punkt ved å foreslå at han overfor Russland optrådte ikke som representant for Folkenes Forbund, men for de enkelte regjeringer, og en tilfredsstillende overenskomst var snart ordnet.

Sovjet skulde sende minst to tog om uken til vestgrensen, mest Narva, med fanger fra Russland og Sibiria, og dit skulde Nansen bringe fanger fra Tyskland og Central-Europa, og disse sendes videre med de tog som vendte tilbake. Ved grensene opprettedes konsentrasjonsleire, — karantene- og desinfeksjonsanstalter for avlusning, og bad og opklædning. Tiltross for at russerne ved den tid var i krig med Polen, og trengte mest mulig jernbanemateriell der, holdt de overenskomsten og førte til tider flere fanger frem enn de hadde lovet.

Regjeringer i de land som skulde motta fanger fra øst, eller gi gjennemgang for dem, hadde engstet sig for at fangene skulle føre farlig smitte med sig, men ved den forebyggende ordning Nansen fikk i stand, bortfalt engstelsen, og alle disse gjennemgangslandene hjalp til etter beste evne med å oprette leire og skaffe tog, og hjelpe Nansens folk på alle måter.

Det vanskeligste og hårdeste arbeidet, sier Nansen, var her som vanlig å skaffe penger, til transporten, leire, klær, mat o. s. v. Hvor skulle de finnes? Folkeforbundet hadde ikke penger, de land som skulle ha fangene hjem heller ikke. Men så fikk han meddelelse om at der skulle være noget igjen av de penger som endel regjeringer hadde lovt til et lån for rekonstruksjon av Central-Europa. Nansen fremholdt for den kommisjon som stelte med dette, at det å bringe krigsfanger tilbake til produktivt arbeide var økonomisk rekonstruksjon, og kommisjonen var enig. Det lyktes Nansen å få overtalt endel regjeringer til det samme syn, og etter lange forhandlinger fikk han løfte om lån av de penger som trengtes foreløpig. Folkenes Forbund formidlet således for første gang internasjonalt lån for land som selv ikke kunde skaffe sig kredit. De land som skulle ha fanger hjem gikk med på å ta lånet og overlate Nansen pengene til å dekke utgiftene med.

Det vil si til transporten fra Russlands grense og hjem.

Men det trengtes store summer til en annen oppgave: å skaffe mat, klær, medisin til de tusener av krigsfanger som måtte tilbringe den 7de vinter i Sibiria, og til russiske fanger i Polen og Bulgaria.

Under Nansens forsete blev der dannet en centralorganisasjon av representanter fra den tyske, østerrikske og russiske regjering, fra Internasjonale Røde Kors, fra Young Mens Christian Association, under navnet «Nansenhjelp», som skulle samarbeide med alle hjelpeorganisasjoner.

Denne Nansenhjelp stod under Nansens personlige ledelse, med hovedkontor i Berlin, med et arbeidsutvalg.

I Russland og Sibiria blev det med hjelp av den russiske regjering opprettet fordelingsstasjoner. Tog med mat og klær blev under den russiske regjerings garanti ført hurtig og direkte, til Sibiria. Denne Nansenhjelp hadde ikke noget med Folkeforbundet å gjøre; pengene til dens arbeide var gaver. — Ingen utenlandske organisasjoner kunde komme inn i Russland uten med Nansen som døråpner.

Nansen nevner og berømmer særlig den Internasjonale komité for det Røde Kors. Den samlet fangene, tok fortegnelse, desinfiserte dem og gav dem klær og mat o. s. v. Sekretæren E. Frick var en drivkraft i dette store arbeide.

Likeså nevner han den tyske organisasjon for hjemsendelse av fanger, under Schlesingers dyktige ledelse. Det svenske Røde Kors under prins Carl gav stor hjelp ved leiren i Narva, særlig ved å forsyne fangene med nytt undertøy etter badningen og desinfiseringen.

De første transporter fra Narva til Swinemünde begynte 19. mai, og i november, på Folkeforbundets første samling i Genf kunde Nansen meddele at 150 000 fanger var sendt hjem.

Han hadde håpet å få alle fanger sendt hjem før vinteren kom, men av flere grunner, mest fordi krigen mellom Polen og Russland la hindringer i veien for landtransport, måtte 80 000 tilbringe nok en vinter i Sibiria.

Skibene som skulde til, hadde ikke vært lette å få tak i. England som hadde tatt den tyske flåte og hadde skibene liggende i tyske havner, ville ikke overlate dem til fangetransporten. Deskulde selges. Nansen tilbød å gi dem skibene tilbake i reparert stand. Så fikk han to. Nye telegrammer, så ble det endelig 14. De blev reparert på tyske verksteder og bemannet med tyske matroser. Nansen betalte med engelske pund, de veiet godt i Tyskland, så hele operasjonen ble meget billig.

Transport av krigsfanger.

I egen om Sortehavet var tusener av fanger; å få dem hjem var enda vanskeligere. I Odessa og Novorussisk, «dødens byer» i et utdødd land, blev 12 000 samlet, etter gjennemgangne lidelser enda verre enn fangenes i Sibiria. De blev ført til Triest, og derfra til sine hjem.

I det østlige Sibiria hadde mange fanger, istedetfor å søke mot vest hvor de kunde komme inn i de regulære transporter, søkt østover til Stillehavskysten i håp om komme hjem den vei. 10 000 fanger samles i Vladivostock. Frakten hjem vilde bli 30 pund pr. fange. Det var uoverkommelig. Da henvendte han sig til amerikanerne. Røde Kors og andre amerikanske organisasjoner dannet en repatriasjonskomité og skaffet en million dollars. Så kunde Nansen hyre skibe som også tok last for god frakt, og derved blev utgiftene meget redusert.

På Balkan var der 25 000 bulgarer i Grekenland og Jugoslavia. Også de blev bragt hjem.

Nansen utvirket også en utveksling av 800 bulgarer som Grekenland beholdt som gisler, og 500 greske barn som bulgarerne hadde tatt. Ennvidere at 1 000 tyskere, som i 6—7 år var fanger i Sibiria, fanget av grekerne, blev sloppet løs og kom hjem. Alt i alt blev 1920—21 omkring 437 000 fanger befriidd for mange års utlendighet og elendighet, og bragt tilbake til sine egne land. Arbeidet tok 18 måneder og kostet 400 000 pund, eller henimot 8 millioner kroner, eller mindre enn 1 pund pr. mann. Der er da ikke regnet med det amerikanske bidrag. Og Tyskland betalte selv for sine fanger.

Og resultatene? Også de som kan måles med tall og statistikk vil til alle tider imponere, men sterkest vilde de gripe oss om vi hadde fulgt hver en av de hundretusen fanger til hans ventende hjem. «Der finnes ikke det land på Europas fastland hvor ikke hustruer og mødre har grått i takknemlighet over det arbeide Nansen gjorde,» sier mr. Baker, hans trofaste medarbeider og venn, som har fulgt Nansens arbeide og sett dets resultater på nært hold.

Hjemsendelsen av krigsfangene var Folkeforbundets første store tiltak. Det lykkelige resultat var nådd gjennem et samarbeide av mange land og regjeringer, mellom folk som nettop hadde vært i krig mot hverandre. Et resultat som gav håp om at Folkenes Forbund kunde bli noget enda mer enn den lægende samaritan i krigens blodige spor, at Folkenes Forbund etterhvert kunde bli en mektig mobilisering av alle de makter og sinn som i krigen ser en skam og en overflødigheit.

Det var ikke uten grunn at Forbundet og dets Råd uttrykte sin dype takknemlighet til Nansen og hans medarbeidere for velgjort gjerning.

HJELP TIL RUSSISKE LANDFLYKTIGE

Ennu før arbeidet med å sende hjem krigsfangene var slutt, overtok Nansen fra Folkenes Forbund et nytt og enda vanskeligere hvert, i september 1921.

Efter den russiske revolusjon i 1917, og etter motrevolusjonen, da Denikins, Koltschaks og Wrangels armeer var slått, var mer enn halvannen million russiske flyktninger spredt utover Europa og Asia.

Fra september 1921 til sin død var Nansen optatt med dette arbeide. Fra 1924 til 1929 sammen med det Internasjonale Arbeidsbyrå i Genf. Det strieste taket stod på i 1922—24. Bare nogen få flyktninger hadde fått arbeide, de fleste var uten arbeide og i stor nød, og til besvær og byrde for de land de opholdt sig i. Opgaven var å finne steder å overføre dem til, hvor de kunde få ophold og klare sig selv. Det var et stort arbeide bare å få rede på hvor de var, og komme i forbindelse med dem, for så å anbringe dem der de passet best.

Det var påny å få i stand et stort samvirke mellom mange land og mange institusjoner, i Amerika og Europa. Det var ikke alle land som var så villige til det. Mange land hadde en stående ordre om ikke å slippe nogen russere inn. Bare nogen få tusen vendte tilbake til Russland, de fleste var jo aktive motstandere av sovjetstyret.

Den russiske regjering hadde ikke imot at flyktninger vendte tilbake. Det var lettere å passe og ordne dem i Russland enn utenfor. Hvorledes det gikk med de seks tusen som vendte hjem, er ikke lett å få greie på. Ingen eksaminering overfor slike måtte foregå uten i nærvær av en representant for regjeringen.

Et eksempel: I Polen hvor det var altfor mange flyktninger, blev der sendt ut et dekret om at alle som var kommet ulovlig over grensen fra Russland, og som ikke var politiske flyktninger, måtte innen en viss dag ha forlatt landet. Det var russiske jøder alle disse flyktningene, og det var mange tusener av dem. Tilbake til Russland kunde de ikke komme, der vilde de bli skutt, og noget annet land å søke til var der heller ikke. De blev drevet over grensen til Danzig. Men der kunde de ikke være. De blev så drevet over grensen igjen, og slik blev de arme mennesker kastet som en tennisball, sier Nansen, frem og tilbake over grensen. På henstilling fra Nansen påtok europeiske jøder, gjennem sin organisasjon i Paris, sig å underholde dem til en ordning kunde opnåes. Nogen tusen flyktninger blev samlet i en leir utenfor Danzig inntil de til slutt kunde komme over til Amerika.

Et annet eksempel: Av Wrangels slagne hær — med kvinner og barn tilsammen 90 000 mennesker — som var flyktet fra Krim til Konstantinopel, fikk 10 000 lov å komme til Bulgaria, 7 000 av disse fikk senere lov å vende tilbake til Russland. Den bulgarske regjering fikk frykt for kommunistisk smitte, og våren 1925 blev 250 satt ombord i en skrøpelig skute, knapt stor nok for 50, og med dårlig og lite proviant sendt ut i Sortehavet med kurs for Odessa. Men der var der ingen som ventet dem. Den russiske regjering sendte dem i retur ut på Sortehavet igjen. Hvorhen? Ikke til Russland, ikke til Bulgaria kunde de komme, altså til Tyrkiet. Det blev ingen lysstur. Næsten ikke mat og vann. Skuten synkeferdig. Endelig nådde den Konstantinopel. Jubel ombord. Men, de fikk ikke komme iland. En slepebåt kom for å slepe «Triton» gjennem Bosporus ut i Sortehavet igjen. Men da blev det et raseri ombord, mange russere sprang på sjøen. Da kom en engelsk damper til hjelp, kapteinens skremte det tyrkiske politi, og russerne fikk komme i land, og blev internert på en inngjerdet mark, på bare bakken. Her fant Nansen dem. Han henvendte sig til den russiske regjering, den henviste ham til den bulgarske. Imens hadde flyktningene en fryktelig tilværelse i sin elendige leir. Døden begynte å gjøre sitt bytte, og vilde ha gjort ende på de fleste av dem, om ikke miss Anna Mitchell hadde samlet penger fra den amerikansk-europeiske koloni i Konstantinopel. Litt brød og en kopp tynn suppe pr. dag. Da Nansen den 9. juni besøkte leiren, var de innsamlede midler brukt op. Flyktningenes penger, 700 tyrkiske pund, hadde det tyrkiske politi tatt fra dem.

Nansen, fru Erichsen, fru Sigrun Nansen, Chr. Erichsen i Erichsens hjem.

Den bulgarske regjering ville ikke ta flyktningene tilbake, den tyrkiske ville ikke tillate dem å bli i

Konstantinopel, andre land nektet også å ta imot dem.

Nansen anvendte nu av de midler han hadde fått av den danske bokhandler, Chr. Erichsen, til foreløpig underhold av dem. Senere fikk han den store amerikanske organisasjon «Near East Relief» til å underholde dem et par måneder mot Nansens garanti for en endelig ordning. Så fikk han Frankrike til å ta mot en del av dem, og til slutt tok den russiske regjering imot resten.

Disse to eksempler er to blandt mange som viser hvadflyktninger kunde ha å gå igjennem, og hvilke vanskeligheter det var å kjempe med for dem som ledet hjelpearbeidet.

Nansen-pass. 1/1 størrelse.

En vanskelighet var at flyktningene ikke hadde pass eller papirer som andre stater vilde anerkjenne. Nansen sammenkalte representanter for de forskjellige regjeringer til et møte i Genf juli 1922, der møtte 31, og de vedtok Nansens forslag om et identitets-certifikat for hver flyktning, som kunde anvendes som pass. 52 regjeringer har godtatt dette pass. Armeniske flyktninger, og kaldeiske, tyrkiske og syriske kan også få slike pass. De kalles «Nansen-pass». Nansens bilde står på passet. Det er et nytt slags pass dette, for mennesker som ikke lenger er borgere av nogen stat, mennesker som verdenskrigen har drevet fra hjem og land. Der er, inntil 1930, utstedt nogen hundre tusen av disse pass. Der er klebet på dem et frimerke, det koster 5 gullfrancs, og fornøyes hvert år for samme pris. Der kommer inn et stort beløp hvert år på det vis, til hjelp for arbeidsløse og nødstedte flyktninger.

Nansen optok underhandlinger med alle land som kunde tenkes villige til å ta imot flyktninger og skaffe dem arbeide. Han fikk regjeringer til i hovedstedene å utnevne en representant eller institusjon som kunde forhandle med Nansen eller hans representant. Dessuten satte han sig i forbindelse med mange velgjørenhetsforeninger og Røde-Kors foreninger. Verst var stillingen i Konstantinopel, med de 90 000 flyktende fra Wrangels arme. I slik sult og elendighet at Nansen straks måtte igang med å samle penger til underhold for dem, skjønt dette ikke hørte med til hans oppdrag. Han fikk 25 000 dollars fra Amerika til mat i 4 måneder og til transport til andre land, mot at han selv skaffet 30 000 dollars. Han fikk halvdelen fra det amerikanske Røde Kors, og resten fikk han også fatt i. I det hele var de storsinnede amerikanere ofte hans trøst når det knep.

Konstantinopel var, etter at den i 1920 ble besatt av de allierte, et tilfluktssted for flyktende, en stasjon på deres landflyktighets vei, hvor de iallfall var i sikkerhet. Konstantinopel har sett mangetragedier, men neppe nogensinne slik sum av menneskelig elendighet, som opstod nu under de tre bølger av flyktninger som etter hverandre skyldet inn over byen, først av russere, så av tyrkere og så av grekere.

På flukt fra hungeren.

170 000 russere, 75 000 tyrkere og 155 000 grekere og armeniere er tall som gir nogen idé om hvilket problem Konstantinopel bød på for Folkenes Forbunds og andre organisasjons hjelpevirksomhet. I året 1. september 1922 til 1. september 1923 sendte Folkenes Forbund fra Konstantinopel 20 000 flyktninger til 45 land og det følgende år 6 000 flyktninger.

Nansen fikk tusener av barn og studenter anbragt i Tsjekkoslovakiet. Bulgaria, som tok tusener av voksne flyktninger, tok også 5 000 barn og gav dem russisk skole. Bulgaria tok også 1000 invalider med familier. En mengde jøder anbragtes i Palestina og U. S. A. Jugoslavia tok 55 000 flyktninger. Fra Egypten og Cypern blev 5 000 ført til Jugoslavia. Den engelske regjering som hadde brukt svære summer til underhold av disse, bevilget 150 000 pund mot at Nansen overtok alt fremtidig ansvar for dem, og at mulig overskudd deltes likt mellom den britiske regjering og Nansens hjelpearbeide. Nansen klarte flytningsarbeidet på 3 uker for 70 000 pund, og innvant dermed 40 000 pund, en velkommen hjelp til arbeidet for andre flyktninger.

Nansen foreslo alle regjeringer i Folkenes Forbund å ta russiske studenter og underholde dem ved sine universiteter. Tsjekkoslovakiet og Frankrike gikk foran med stort eksempel. Nansen var altid opmerksom på at barn og ungdom måtte få undervisning og utdannelse. Fremtiden beror, mente han, på den opvoksende slekts dyktighet og arbeidsomhet.

Ennu er der tusener av arbeidsløse og vanskeligstillede russere. Høsten 1929 over 1 million flyktninger i Europa uten ordnede forhold, derav 180 000 uten arbeide, 40 000 anbragtes i Syria, 12 000 i Kaukasus. Tusener anbringes hvert år i Frankrike. I 1930 var der i Vest-Europa 108 000 russiske og armenske barn, de fleste av dem i nød. Arbeidet skal fortsettes av Folkenes Forbunds Høikommisariat for flyktninger, men ikke over 10 år, idet man håper på at flyktningene enten kan vende tilbake til sine hjemland, hvad der vel er små utsikter til, — eller bli borgere av de land de oppholder sig i, eller også at disse lands regjeringer kan overta arbeidet for dem.

For resten av sin virketid bærer dette kommissariat for flyktninger Nansens navn. Se kapitlet: Nansens minnefond s. 307.

KAMPEN MOT HUNGRERSNØDEN I RUSSLAND «HISTORIENS STØRSTE REDSEL»

Like etter arbeidet med krigsfanger, og mens arbeidet med flyktninger stod på, fulgte et ennu større og vanskeligere opdrag: å hindre hungersnøden i Russland. Da han fikk det opdraget, forteller Erik Werenskiold, var han nedtrykt. «Hvis jeg påtar mig dette, så er det det samme som å oppgi mitt videnskapelige arbeide, det jeg lever for.» Store videnskapelige planer stod da på stabelen, men kunde ikke bli noget av om han tok på sig dette nye opdrag. Han var ute av sig. «Kjenner jeg dig rett, vil du aldri få ro hvis du sier nei», sa Werenskiold. Det gikk som i 1920, han fikk ikke fred før han hadde sagt ja.

Det russiske spørsmål var ikke nytt for Nansen. Det var få menn i Europa som hadde viet det en skarpere opmerksomhet. Ved Versailles-traktatens avslutning, sier Nansen, negligrerte man fullstendig den russiske faktor. Man glemte, eller lot som man glemte, de mange hundre tusen fanger som fremdeles befant sig i Central- og Vest-Europa. Men når Det Høie Råd fulgte den «sanitære cordon»s og «blokades» negative politikk, lå en grunn også i sovjetregjeringens holdning og de russiske emigranter og antibolsjevikkers hårdnakke uillighet til fred. **I VERDENSKRIGENS SPOR**

Bekjent med nøden i Russland hadde Nansen våren 1919 rådført sig med Herbert Hoover i Paris om hvad man skulle gjøre for å hjelpe det russiske folk. De blev enige om å foreslå for Det Høie Råd å få istrand en organisasjon for å sende mat og annet nødven* dig til Russland. Amerika var villig til å gi den nødvendige kreditt.

Den 3. april 1919 sendte Nansen brev til Det Høie Råds fire medlemmer, president Wilson (Amerika), Clemenceau (Frankrike), Lloyd George (England) og Orlando (Italia), og foreslo en nøytral organisasjon laget for å skaffe mat til russerne.

Det Høie Råd svarte den 17. april og gav Nansens forslag den varmeste tilslutning, «det er oprørende for menneskeheden at millio* ner av menn, kvinner og barn skal mangle den mat og de nødven* dighetsartikler som gjør livet utholdelig.»

Men tilslutt kom en betingelse : at alle fiendtligheter i Russland måtte ophøre. Dette svar skulde Nansen ha avsted. Men flere av Det Høie Råds regjeringer nektet anvendelsen av sine trådløse stasjo* ner, den russiske regjering var jo ikke anerkjent. Samtidig motar* beidet de russiske emigranter i Paris Nansens forslag på det kraf* tigste.

Vi må erindre at Sovjet*Russland på den tid ble angrepet fra alle kanter, innringet av sine russiske fiender, som fikk støtte fra Vest*Europas regjeringer. Fortvilet over at kostbar tid taptes, reiste Nansen fra Paris til Norge for selv å reise til Russland. Endelig kom telegrammet trådløst avsted fra Berlin 4. mai. Tchitcherin svarte straks, med varmt takk til Nansen, men med absolutt avvisning av Det Høie Råds betingelse. A inngå på denne vilde være det samme som å legge Sovjet*Russland åpent for motrevolusjonens og de alli* erte makters intervensjonspolitikk.

Sovjet var villig til virkelige underhandlinger om fred, men ikke under et tilsynelatende humanitært arbeides

maske.

Tchitcherin foreslo et møte i utlandet mellom Sovjets represen* tanter og Nansen og hans medarbeidere til å drøfte de nødvendige spørsmål.

Men Det Høie Råd fastholdt sin betingelse, og dermed måtte hele foretagendet opgis.

Det var Nansens overbevisning, at «hadde underhandlinger ført til målet, vilde stillingen i Europa ha vært en helt annen enn den

263FRIDTJOF NANSENS SAGA

vi nu ser for oss. Ophevelsen av blokaden, Russlands gjeninn* treden i forbindelsen med den øvrige verden på et rent økono* misk grunnlag på et tidspunkt da det ennu var i besiddelse av betraktelige forsyninger av rå* stoffer, vilde uundgåelig ha hatt en stor innflytelse på gjenop* rettelsen av likevekten i Europas produksjon og forbruk.»

Men ulykken var at man i 1919 og 1920 betraktet Russland bare fra politisk synspunkt, interessens ivrigste utslag var å hjelpe de motrevolusjonære til å knuse Sovjetstyret. — Det lyktes ikke.

At Europa satte Russland ut av europeisk forbindelse, tjente ikke til å gjenoprette likevekten i Europas økonomiske liv.

Virkningen av det misgrep blir ikke bedre ved at hungerspø* kleset for alvor reiser sig i Volgadalen og Ukraine, og sammen med all elendigheten etter 7 års krig tar kreftene ut, så det vil ta mange år å komme på fote igjen.

Hungeren som Nansen hadde gjort opmerksom på allerede våren 1919, steg i 1921 til det katastrofale, etter at høsten slo fullstendig feil i Russlands beste strøk, Volgadalen og det sydlige Ukraine. Et område dobbelt så stort som Frankrike, med ca. 33 millioner menne* sker, truedes av sultedøden. Hvis her ikke blev bragt hjelp, og hurtig hjelp, vilde millioner av mennesker dø.

Hungersnøden var en følge av krig og tørke. Europas brød* kurv, Volgadalen, lå som en brent ørken. Og sammen med sulten raste farsottene, kolera og flekktyfus. I 1918—22 ca. 30 millioner tilfeller av flekktyfus, med stor dødelighet, omkring 30 prosent. Hjem* løse barn i millioner, herjet av tuberkulose og annen sykdom; blandt småbarn en dødelighet av 80 prosent.

Nansens aksjon overfor Det Høie Råd var med på å reise en

Brev til Nansen fra en russisk gutt (8 år).

Oversettelse Professor Fr. Nansen.

Jeg og en kamerat har lest boken om Deres reise på «Fram» over Ishavet og har fått vite, at De er her. leg sender Dem hilsen og takk for Deres anstrengelser.

Busja Rabitschkin 8 år.

264I VERDENSKRIGENS SPOR

mekting bølge av medfølelse utover i verden, hos menne* sker i hvis hjerte politikken ikke har drept all menneske« lig medfølelse.

En internasjо« nal konferanse i Genf, som møtte den 15. august 1921, og som bestod av utsendinger fra 48 Røde Kors« og velgjørenhetsforeninger, henvendte sig til Nansen og bad ham ta ledelsen av hjelpen til det sultende Russland.

Den 27. august var Nansen i Moskva, og fikk en overenskomst istand med Tchitcherin om ordningen med hjelpen, og om reisnin« gen av et internasjonalt statslån under kontroll av en internasjonal organisasjon og stormaktenes regjeringer. Arbeidet skulde ledes fra et Centralkontor i Genf, under dette et kontor i Berlin som igjen stod i forbindelse med Nansenmisjonens kontor i Moskva for Stor« Russland og Volgadalen og et lignende kontor i Kharkov for Ukraine og Krim. Kontoret i Berlin skulde besørge transporten av matvarer til Russlands

grense, hvorfra transportene i plomberte vogner skulle føres til de forskjellige steder hvor Nansenmisjonens folk skulle motta vognene, kontrollere varene og besørge utdelingen. Transporten innenfor Russland skulle besørges av russerne.

Den amerikanske hjelpeaksjon stod amerikaneren Hoover i spiss sen for.

På et vis var det ikke et så vanskelig arbeide å stille hungeren i Russland. Det var mat nok i verden og transportmidler og arbeidsressurser hjelpt. I De Forenede Stater stod hveten og råtnet på akeren, fordi det var ikke kjøpere, i Argentina brukte de maisen til brensel; og tusener av fartøyer og tusener av arbeidere ledige i verdens havner.

Men der var andre ting som var verre å finne enn maten. En næstekjærlighet som var sterkt nok til å se bort fra politiske motsetninger. Å hjelpe fangne landsmenn hjem til produktivt arbeide, å

»

265

Nansen i Genf i samtale med en russisk journalist.FRIDTJOF NANSENS SAGA

befri sine egne land for de brysomme flyktninger var en lønnsom form for næstekjærlighet, men å hjelpe bønder i Russland fra å dø, det var å elske sine fiender, bolsjevikene i Moskva, og det bud var ikke skrevet i politikkernes hjerter.

På Folkeförbundets Församling i Genf den 9. september 1921, på selve 25-årsdagen för Frans hjemkomst från Polen, och ännu sterkt kere den 30. september försökte Nansen å vekke politikernas edlare förelser. Det viste sig med forferdande uhygge att adskilliga politiker inte hadde slike förelser när det gjaldt Ryssland.

Hver dag minket muligheten for å kunne bringe hjelp. Snart vilde vinteren lukke Russlands beste transportveier, elvene og kana* lene, og millioner vilde være prisgitt sultedøden.

Polarhavets is var lettere å overvinne enn ismuren Nansen mötte i Genf. Den sterke kar stod blek av sinnsbevegelse, den malmfulle rösten vilde svikte:

« — Er det mulig at Europa kan sitte rolig og ikke gjøre nogen verdens ting. — Jeg kan ikke tro det. Jeg føler mig overbevist om at Europas folk vil tvinge sine regjeringer til å ta beslutningen om hjelp. Jeg tror at det største antall av de regjeringer som er representert i denne sal vil slutte seg til rekken av de få som allerede har handlet. En rekke mindre regjeringer har allerede ydet hjelp. Hvis de andre bare vilde offre hvad en halv bataljon soldater koster, vilde de nok finne pengene. Kan de ikke gjøre det? La dem da si det åpent; men la dem ikke sammenkalte komiteer og konferanser og diskutere natt og dag og måned etter måned mens folk ligger og dør av sult.

Det mandat som jeg fikk fra den konferanse på hvis vegne jeg handler, går ut på å appellere til regjeringene. Jeg vil gå på, og jeg vil forsøke å samle Europas folk til å avvende denne historiens største redsel, og jeg tror hvad så enn denne församlingen beslutter, at vi vil være i stand til å gjøre noget för att lindra den hårdt lidelse som finns.»

«I menneskehets navn, i navn av alt som er edelt og hellig, appell* lerer jeg til dere som selv har hustru og barn hjemme, å tenke på hvad det betyr å se kvinner og barn dø i millionvis. Fra detta sted appelleres till regjeringene, till Europas folk, till hele verden om hjelp. Skynd dere å handle, før det er forsent å angre.»

Representanten for Serbia, det land for hvis skyld Russland gikk i krigen, svarte at russerne måtte heller dø enn at den russiske regjeringen

266 I VERDENSKRIGENS SPOR

ring fikk hjelp. Et direkte, hårt og ærlig svar på de ord i Nan* sens tale: Er der noget menne* ske som vover å stå frem og åpent si: heller enn sovjetregjeringen skal 20 millioner dø sultedøden?

Gang på gang hadde Nan* sen henvendt sig til Folkeförbundet for å få dets støtte i kreditten* vet på en kredit for den russiske regjering på 10 eller 5 milliarder pund, det halve av hvad et krigsskip koster.

Nansen måtte se sine for* sok strande. Der kom ingen henvendelse istand til regjerin* gene. Folkeförbundets 6te kom* misjon innstilte på avslag. Den tvilte på den russiske garanti för transport och fordeling av varene som Nansen hadde fått istand. Det var ikke Nansen selv man tvilte på. Hans person var hevet över klander. Skjønt der var nok dem som mente at Nansen var for godtroende och tillitsfull. Det er riktig det att tro och tillit var fremtredende trekk hos Nansen. Det hang sammen med hans åpne och ärlige natur, derfor kunde nok diplo* matenes kunst filtrera fötterna fast för ham i en snever vending. Men han var likevel en man som så sig för. I alt hvad han gikk inn for, viste han det, i sitt valg av medarbetare, i planleggingen och ut* förelsen. Veiene han valgte var ikke alltid efter godtfolks bestikk, men frem fört de. Diplomater och politikare kunde nok ha över* legne skuldertrekk till Genfs enfant terrible, men i virkeligheten hadde de respekt för ham, for ikke å si enslags skrekk för ham. Han kunde behandla deras gordiske knutekunster likaså brutal och kortfattet som Alexander gjorde det. Han sa det han mente, och mente det han sa.

Nansen og Lord Robert Cecil i Genf.

267FRIDTJOF NANSENS SAGA

«Fra første øieblikk hadde han statsmannens overblikk over det arbeide han hadde tatt på sig,» sier Philip Noel Baker. Derfor reiste han krav om at Folkeförbundet skulle garantere et lån til bruk mot hungernöden i Russland, — et slikt lån som året etter reddet Østerrike. «Hvem vil nu», sier Baker, «mange år etter nekte at han hadde rett?»

Den samme Baker var i oktober 1922 med Nansen i det greske utenriksdepartement, da han første gang foreslo å reise et Folke* forbunds*lån for å skaffe et hjem i Grekenland til flyktingene fra Lille*Asia. Alle «praktiske politikere» kalte planen vill och täpelig, flyktingene måtte föres tillbake till Lille*Asia, men Nansen stod rolig och fast på sitt, att bara hans plan kunde lyckas, att innen en generasjon ville hans plan ha skapat ett nytt och större Grekenland. För ett år var gått, var tvilene slätt och hans plan gjennemfört.

Men i 1921 då det gjaldt Russland, var det stuttsynet som rådde. Ikke med åpent och ärlig nei, men spørsmålet henvistes till en kon* feranse i Brüssel i oktober.

«Det är ett fryktligt kapplöp», hadde Nansen sagt, «vi löper omkapp med den russiske vintern, som allerede är rolig och sikkert nära* mer sig från nord. Snart kommer de russiska farvannen att frossna till, då transporten stoppas av isen. Skal vi tilltala vintern för alltid brin* ger dessa miljoner röster till att överlämna oss om hjälp? Det är nog tid; men det är inte mycket tid att göra.»

Det ser ut som det var nettopp den tid man ville ta.

Brüsselkonferansen i oktober satte betingelser: en undersökelses* kommission till Russland och Russlands erkändelse av zarismens gjeld. «Tyve, tredje miljoner sult ska användas till att driva fram en fordring,» skrev en norsk avis.

Regeringarna uppfordrade imidlertid de privata organisationerna att stödja Nansen i hans kamp mot hungersnöden.

Nansens tal i Genf kommer bli stående.

De stora verdensbladens referenter berättade om Nansens tal, och berättade om dessverks och stemningen. Nansen virkade med all den betydande makt han hade när han själv var tatt och fylld och grep om saken.

Taus och kall, men bak masken grep om, satt den högvärda för* samlingen ned i salongen. Da han slutat, bröts de tättfuskade gallerierna ut i ett rent styrelslöst bifall. Det var en man med hjärtat på rätte sted som där hade talat. Tillika en man med det stora klarsyn.

268I VERDENSKRIGENS SPOR

Slaget han hade leverat, blev ett neder* lag, — förelö* big, — men över slaget lyser en hil* dring av det «framtids land» han såg och trodde på, en tro som Folkeförbundet det de dager hade stygge* lig sviktat.

Så var det

bare den private hjelp å gjøre regning på. Kappløpet med den rus? siske vinter endte med at vannveiene frøs før hjelpen kunde nå alle de sultne. 3 å 4 millioner døde hungerens langsomme og pinefulle død. Og millioner av dødsfall som førtes på sykdoms konto, kunde rette? lig føres på hungerens.

Major Quisling forteller at kjerren med likene var det første han møtte da han kom ut av jernbanestasjonen i Kherson, hans kvar? té i Ukraine. Quisling, Nansens medarbeider i Russland, leder av hjelpearbeidet i Ukraine, kom dit i januar 1922, men først 17. mai nådde de første sendinger frem.

Nansen drog igjen til Russland. I julledagene 1921 skriver han: «Hungrsnøden i Russland er verre enn ord kan beskrive, millioner av menneskelige vesner pines langsomt til døde av sult og kulde.»

I januar 1922 reiste han til Europas og Amerikas storbyer, skil? dret nøden og viste frem lysbilleder etter fotografier han selv hadde tatt, «et redslenes album.»

Alle dyr opspist, like til hunder og katter, endog stråtakene på gårdene var opspist, malet til pulver og blandet med gress, mose, løv, bark.

Masser av bønder med kvinner og barn på vandring, for å finne mat. De strømmet til jernbanestasjonene, der lå de på gatene og døde.

269

Det første syn som møtte Quisling i hans kvarter i Ukraine.

Quisling fot.FRIDTJOF NANSENS SAGA

Likhaug ved kirkegården ved Buzuluk. F- N fot

To dagers høst ifølge kirkegårdsvaktens oppgave til Nansen.

Nansen forteller om en mor som lå på gaten i flere døgn med 3 barn i 25 graders kulde. Men hvor de kom, var landet like tomt for mat. Og vandringer stanser av sig selv.

Byer og bygder hvor befolkningen lå hjemme og ventet på døden, for svake til selv å gå og hente den mat som kunde redde dem. Sulten utrydder tilslutt menneskelige følelser og forstand. Foreldre kunde i vanvidd drepe sine barn, på kirkegårdene grov de op lik og spiste dem. På Nansens bilder ser vi kirkegårder hvor de ikke lenger grov likene ned, de nakne likene ligger i store hauger. «Saltet menneskekjøtt ble solgt på offentlig markedslass», forteller Nansen. Fra Hungerdistriktet Samara forteller en Røde Kors*søster: «Ingen kan forestille seg, som ikke har sett det, de syner man ser. Døde og døende ligger på gatene, fillene skjuler ofte ikke kroppen. De døde slaktes, hadde jeg nær sagt, stykkes op og etes op».

270 I VERDENSKRIGENS SPOR

«Hundretusener er allerede [bukket under, og millioner vil bli utryddet, hvis ikke tilstrekkelig hjelp sendes straks. Av Russlands fien? der er spredt ut be? retning om at hjel? pen som sendes ikke når frem til de sul? tende, men fortærer av sovjetregjerin? gens folk og den røde arme. Det er sorte løgner, opfunnet av menneskedjevler som for politiske intrigers skyld ikke tar i betenkning å ofre millioner til sult og elendighet.»

Han holdt sitt foredrag i Calmeyergatens misjonshus i Oslo for 4000, i en av Stocholms største kirker, i Kjøbenhavn, rundt om i England og andre europeiske land. Så over til Amerika, i New York, Philadelphia, Chikago og i middle West. De største lokaler proppfulle og tusener stod utenfor.

Han talte uten sterke ord, kjensgjerningenes gru gjorde det overflødig, gjennem bildene førte de, som en tilhører skriver, et voldsomt sprog, som gikk til marg og ben. Folk gråt, somme vendte sig bort, de vilde ikke se mere, nogen besvime.

Tilslutt — med uret i hånden, bilen utålmodig utenfor — sier han: «Jeg sier det nu, og jeg vil bli ved med å si det: Aldri vil jeg glemme de russiske barns dødsfortvilte øine. Frels Russland!»

Nansen skynder sig til bilen som suser avsted med ham, til nvt arbeide for sultende og døende millioner. Og

journalisten sam? menfatter sine tanker og inntrykk, sin ærbødighet og beundring for Nansens samaritangjerning i dette uttrykk: «Kirketårnene bøier sig i natten hvor han kjører frem.»

Nansens appell til den menneskelige del av menneskeheten be? svartes på en måte som verden vel ikke har oplevd maken til.

Ikke fra rikfolk — ingen rikmann fulgte den danske bokhand? ler Erichsens eksempel — men fra de jevne lag, fra tusener som delte

«Halmen på takene er opspist av menneskene.» F. N. fot.

271FRIDTJOF NANSENS SAGA

sine smuler med Russlands sultende. Nansens eget land var det første som sendte sin hjelp, for 700 000 kroner i tran og fisk. Hadde de andre land gitt i samme forhold som Norge, vilde der blitt mat nok. Danmark fulgte efter, Sveriges Røde Kors underholdt 10 000. Amerika tok på sig underholdet av 2Va million barn, en forening i England 250 000, Sovjet selv hjalp 2{U million mennesker, skaffet 600 000 tonn såkorn, 150 millioner gull*rubler. Fra Amerika kom 60 millioner dollars, derav 20 fra regjeringen mot at Sovjet gav 10. Kvekerne underholdt 65 000 barn, den engelske regjering sendte varer for 250 000 pund, Holland 4 000 tonn mat, fra Frank* rike kom 6 millioner francs, fra Amsterdam for 2 millioner mark i medisin og 1 2 million gylden i mat, italienske socialister gav 27a million lire i mat, og paven 1 million lire, en engelsk avis 20000 pund o. s. v.

Ved denne hjelp som således strømmet til, vesentlig ad privat og halvoffisiell vei, blev godt 10 millioner mennesker underholdt i mange måneder gjennem Nansens og Hoovers organisasjoner.

Nansen var flere ganger i Russland, før over store strekninger for å se tilstanden og organisere hjelpearbeidet.

Flekktyfusen raste, millioner døde av den, den smitter ved lus, dødeligheten er stor, smittefarligheten særlig stor for eldre folk og utlendinger. Av Nansens vesle følge blev de tre syke, og de to av disse døde. Nansen forlangte at hans folk skulde klæ sig i glatt, tett lærtpoi, så lusene ikke kunde få feste eller finne nogen åpning å

v _

krype inn i. Enda var der anledning til å bli litt. Quisling blev litt i nakken, det var ikke uten spenning å gå og vente inkubasjo* nens 10 — 12 dager, heldigvis var nettop den lusen ikke infisert.

Alle Nansenmisjonens stasjoner hadde lister over det antall mennesker som kunde få mat vinteren igjennem. Men ryktet om mathjelpen rakk langt ut, til mange flere enn de på listene. Men skulde alle få, vilde ingen bli reddet, de vilde alle omkomme i løpet av vinteren, etter en forlenget døds Kamp. ,

Det var hardt å måtte gjøre sig hard, — se de uttørte mødre, døende barn, se dem sulte, se dem dø, uten å kunne rekke dem hjelp.

Hvad Nansen gjennemlevde i Russland gjorde hans hår hvitt. Flere år etterpå kunde han si: Jeg har en nattemare alltid av de ting jeg så.

272I VERDENSKRIGENS SPOR

Nansen leder et møte i hungerens land.

I 1922 er Nansen for tredje gang i Russland. I mars samme år fant han at tiden var inne til å gjenta sin henvendelse til Folke« forbundet. Tilstanden i Russland og ute i Europa utviklet sig slik som Nansen hadde spådd. I Russland var millioner sultet ihvel, og der var fremdeles over 20 millioner som sultet, men som kunde reddes om hjelpen kom snart. Og hungersnøden, med sitt slep av epidemier, var blitt en fare for Europa. Når det store hjul, Russ« land, gikk istå, var det en fare for hele Europas økonomiske liv.

Nansens forslag om en kommisjon som skulde ta opp til under« søkelse hungersnøden, ikke bare for de sultendes skyld, men dens betydning for hele verdensorganismen, fikk støtte hos den norske regjering. Og Folkeforbundet forstod nu at spørsmålet hadde flere sider enn dets hat til sovjetstyret hittil hadde kunnet se, og gikk med på å

innsamle oplysninger for å kunne bedømme stillingen.

Da hungerens verste tid var overstått, var Nansen altså ikke ferdig med Russland. Det gjaldt å avverge en ny hungersnød ved å hjelpe det russiske folk til å hjelpe sig selv.

I august 1922 skrev han om å skaffe landbruksmaskiner og så«

18 — Fridtjof Nansens saga.

273FRIDTJOF NANSENS SAGA

korn, som skulde betales ved neste års høst. Men di? rekte hjelp fremde? les til barn, syke og invalider. Nansens organisasjon optok samarbeide med Røde Kors i Russ? land for å avhjelpe mangelen på apotek og lægeinstrumen? ter og bekjempe far? sottene, som var en fare ikke bare for Russland. Skoler fikk bøker og undervisnings? materiell. I samarbeide med internasjonale studenterorganisasjoner fikk 30 000 studenter mat i studietiden. Studenter og professorer skaffes bøker og instrumenter, og russiske læreanstalter og universi? teter skaffes forbindelse med Vest?Europas videnskap og hjelpe? kilder.

Yidenskapens betydning var en mann som Nansen fullt op? merksom på. Uten sin videnskap var Tyskland bukket helt under. En nasjon som ikke viser omsorg for sin videnskap vil snart stanse sin utvikling og ligge under i konkurransen. Hvordan et land står og fremtidsmuligheten er, kan måles etter livskraften i landets viden? skapelige forskning på alle områder. Derfor måtte Nansen også ta sig av den russiske videnskap, skaffe den levevilkår og forbindelser.

I det hele: Nansens arbeide for Russland hadde en bred front.

I forbindelse med Nansens arbeide for å få livet igang igjen i hungerdistriktene og gjenoprette forbindelsen med Europa, blev der opprettet et informasjonsbyrå, med kontorer i Genf og Moskva. Meningen var å samle inn et pålitelig materiale om tilstanden i Russland. Hvad på den ene side Sovjetregjeringen og på den annen side de russiske emigranter meddelte, var ikke alltid så pålitelig.

I 1923 utgav Nansen en bok: «Russland og freden». I forordet sier han: «Jo mer en ser av all den uforstand og all den nasjonale egenrettferdighet som gjør sig bred i vår tid, må det bli mer og mer innlysende at den første betingelse for om mulig å finne

274

Nansenmisjonen underholdt flere hundre tusen barn.

F N. fot.I VERDENSKRIGENS SPOR

vei ut av den nuværende forvirring og opløsning i Europa, er å nå frem til mer forståelse folkene imellem.

Et annet folks synsmåter, handlinger og forhold må bedømmes mest mulig ut fra dets egen psykologi, tenkesett og forutsetninger, og ikke fra våre. — I denne bok er det forsøkt uten forutfattede meninger, uten lidenskap og uten å ta parti, å gi en kort fremstilling av de nuværende sociale, og særlig de økonomiske forhold i dette store, ulykkelige land, slik som jeg ser dem etter de inntrykk mine medarbeidere og jeg selv har fått under vårt flerårige arbeide, og etter de oplysninger vi har kunnet samle fra hvad vi anser for de mest pålitelige kilder.»

Nansen gir oss et begrep om hvad Russland betyr i verdens* husholdningen, dette veldige rike, med et areal som halve Europa, med et folketall som i 1914 ansloes til 138 millioner mennesker, på det nuværende sovjetverbunds område; skjønt verdenskrigen og revolusjonen tok 22 (2 pluss 20) millioner menneskeliv, var folke* tallet i 1926 146.5 millioner. Med vanlig tilvekst, skulde folketallet nu (1931) vært bortimot 160 millioner.

Et kornareal som var 34 prosent av verdens dyrkede mark, med en kornproduksjon, — tross primitiv dyrkning — og en kornekspor som var flere millioner tonn større enn Canadas, U. S. A.s og Ar* gentinas tilsammen. I 1913 var Russlands kornutførsel over 10 mil* lioner tonn. Men i 1922 var avlingen nede i det halve, og i hun* gerdistrikene hadde IV's million bønder mistet alle sine dyr.

«En fornyelse av livet på de umåtelige stepper, en gjenoptagelse av forbindelsen mellom østens store bondebefolkning og det altfor industrielle Central* og Vest*Europa vilde ha en innflytelse på den internasjonale økonomiske likevekt, som det er unødig å fremheve.»

«Russlands betydning i verdenshusholdningen er ikke avhengig av de skiftende regjeringer. Alle regjeringer er forbigående. Folket og folkesjelen er det varige. Vest*Europas fremtidsmuligheter kan man tvile på, men at det russiske folk har en stor fremtid for sig, og vil få en stor misjon å fylle i Europas og verdens videre liv, kan der vanskelig være tvil om.»

«Den russiske folkesjel har enda ikke kunnet avkaste det vest* européiske åk og komme til fri utfoldelse, den har ennå ikke funnet formen for sin sannhet. Men dens tid vil komme. . . Når en leser den russiske litteratur, eller kanskje enda mer når en hører den

275FRIDTJOF NANSENS SAGA

russiske folkemusikk så føler en vel som det i dens forunderlige ynde, gjennem dens dulgte ulmende lidenskap stiger en mektig gri* pende gjenklang fra de endeløse steppers tungsinne, fra en fremmed tilværelsес ukjente dybder, det er som en hører en ennå bunden sjels evighetslengsel mot friheten, og i dypet av denne sjel aner en en enda ufødt verden.»

Om Russland etter revolusjonen har verdenslitteraturen en hel litteratur. Og enda er det vanskelig å få gjort sig op en mening en tør stole på svarer til virkeligheten. Så forskjellige er fremstillingene, etter øinene som ser, etter grunnsynet som utlegger hvad øinene ser; fremstillingen er ofte et middel i grunnsynets tjeneste, i kampen for, i kampen mot bolsjevismen.

Nansen så ikke på nogen sak gjennem partibriller. Derfor trodde folk herhjemme også så forskjellig om ham, høre at han var bolsjevikk, bolsjevikkene at han var höiremann, han var jo president for Fedrelandslaget som ikke vilde ha noget voldsstyre hverken fra höire eller venstre siden, for pacifisten var han militarist, for militarister var han et fredsnaut uten vett på realiteter.

Til slikt svarer hans venn Erik Werenskiold noget bistert: at en nordmann tenker selvstendig, det er utenkelig for en nordmann.

Like fra sine unge dager har Nansen dokumentert en ualminde* lig evne til å tenke selvstendig, uten spor av forhåndsrespekt for det autoritære.

Han erklærer at han etterhvert fikk en dyp sympati for det russiske folk, og tro på dets evner og fremtid. Som den russiske jord er det russiske folk dårlig dyrket, men rikt som den på latente krefter.

Før vi bedømmer og dømmer, må vi lære å kjenne, forsøke å forstå. Nansen gjengjeldet det russiske folks tillit, også ved ærlig å si sin mening om sovjetstyrets misgrep. Han prøvde her som ellers å se tingene som de var, og finne tilstandens årsaker og bote* midler, upartisk og ærlig.

«Det gamle ord om Russland, at Russland er utenfor menneske* heten, at dets oppgave i verden er å være en skrekk og advarsel for de andre jordens folk,» det ord om Russland er diktert av en inn* stilling som ikke var Nansens.

Det er karakteristisk det en av hans mangeårige medarbeidere i kommisjonen for flyktningene, Mr. Johnstone, sier ved Nansens død.

276I Sofia 1922FRIDTJOF NANSENS SAGA

Spurt om det i Nansens karakter som hadde gjort særlig inntrykk, svarte han: Hans enestående ob* jektivitet og upartiskhet. Han be* traktet alltid sakene fullkommen adskilt fra politiske og andre hen* syn, og tenkte utelukkende på de personers velferd han i øieblikket hadde med å gjøre.

Det var, mener mr. Johnstone, særlig denne egenskap som gjorde det mulig å løse det vanskelige krigsfangespørsmål, ved den vant han sovjets tillit, «den eneste mann utenfor Russland som russerne stolte på.»¹

Under hungersnøden stod de filantropiske organisasjoner i England og Amerika rådløse, de kunde ikke få adgang til Russland. Men Nansen løste problemet. Han gjorde sig selv til garant. På hans hensikter og upartiskhet stolte russerne. Så kom hjelperne inn, som Nansens representanter.

For ham var ikke Russland «noget som var utenfor menneskeheten».

Uten godvilje og tillit kan ikke noget samliv leves eller sam* virke øves hverken mellom individer eller stater.

Så blev også denne ene mann pålesset den ene svære opgave efter den annen, til hans hjerte brast under byrden.

«Man skal tilbake til Cæsars og Augustus' tidsalder for å se lignende verdensopgaver lagt i en enkelt privatmanns hender,» sier en annen av Nansens medarbeidere, major Quisling.

DE GRESKE FLYKTNINGER. HISTORIENS STØRSTE FOLKEFLYTNING

Den gresk*tyrkiske krig var utpå sommeren 1922 endt med et knusende nederlag for grekerne. Henved 11 i million grekere og arme* niere flyktet i vill panikk fra Trakia og Lille*Asia over til Grekenland.

1 Han blev en tid skygget av spion. Han brød sig ingenting om det. «Jeg har ingen ting å skjule,» sa han.

278

Minneplakette ved Nasjonenes Forbunds Iste møte i Genf, 10. november 1920.

Fra Nansen»samlingen i Myntkabinettet, Historisk Museum, Oslo.I VERDENSKRIGENS SPOR

De 300 000 fra Øst*Trakia fikk tid til å ta med sig sine dyr og vogner, redskap, mat og penger. Men de mange flere, over millionen fra Lille*Asia, tok spranget som de stod og gikk, bare i sommerkiær, i vill redsel for tyrkerne, bort fra hjem og gårder hvor kornet stod modent på akrene, — på skib og båter over til Grekenland eller Europa. Européisk Tyrki var den gang besatt av de allierte.¹

Folkeforbundet hadde nettop møte i Genf da dette hendte. En formiddag kom der telegram til Nansen om å hjelpe. Nansen, for hvem formaliteter ikke var bindende når det gjaldt å redde liv, bad straks presidenten om lov til å gi en presserende meddeelse. Det fikk han, gikk opp på talerstolen med telegrammet og sa at Folkefor* bundet ikke kunde la denne katastrofe være sig uvedkommende. Det var ingen tid å spille om man vilde redde IV2 million men* neskeliv.

Formene måtte likevel respekteres, men saken var øieblikkelig under 6te kommisjons behandling. Den foreslo det hele overdratt Nansen, og aksjonen stillet under Forbundets beskyttelse. Dette til* bake til Forsamlingen, og vedtatt næste aften med en bevilgning av 72 000 kroner. Nansen gikk så til den engelske regjering, som lovet 55000 pund mot at også andre regjeringer hjalp. I løpet av kvel* den var skaffet en stor sum, og utpå natten var en masse matvarer kjøpt og skibe leiet til transporten. Så avsted til Makedonia, møte flyktingene, samle, ordne, anbringe dem i barakker og telter fore* løbig, dernæst den enda sværere opgave å skape en plan for en endelig ordning. Den greske regjering var med god grunn engstelig for at flyktingene skulle bringe farsotter med sig. Nansen for* teller et eksempel: en flokk på 27 000 grekere fra havner ved Kon* stantinopel, epidemier — tyfus, kopper, raste imellem dem, — der døde 500 pr. uke. Nansenkommisjonen, gjort opmerksom på den truende ulykke, gjør front imot den, under energisk samarbeide med Røde Kors, Near East Relief, All*British Appeal, og på kort tid er dødsprosenten bragt ned med 90 procent, til det normale, epidemiene stanset. Den greske regjering la frykten bort.

I begynnelsen av oktober er han i Konstantinopel, fører for* handlingene i en forsamling av fremmede hjelpeselskaper, trekker

1 De hadde fått en frist på 48 dager, men ikke lesekyndige som de var, hadde de fått det til at den bare var 48 timer.

279FRIDTJOF NANSENS SAGA

linjene op for hjelpearbeidet, organiserer, starter, setter i sving. Med den tyrkiske gesandt treffer han avtale om

utveksling av fanger og hele befolkninger. En uke senere raser hans bil gjennem Trakia, her møter han strømmen, «et helt folk på landeveien». Han ser folk renne sanseløst fra den modne høst på åkeren, han telegraferer til den greske regjering som straks stiller store beløp til hans rådighet for hans forsøk på å stagge flukten, til de får noget av den rike avlingen med sig. Og det lykkes for endel, så de trakiske flykt? ninger nådde Grekenland ikke helt snaue, mens derimot millionen fra Lille?Asia styrtet avsted, uten å ta med sig nogen ting, uten redskap.

En folkevandring av den art og størrelse har verdenshistorien neppe noget sidestykke til. En ubeskrivelig elendighet; sult og sott gjorde ende på 300 000, flyktningenes veier lå opmerket med lik. Også tilstanden i det land, som nu, utarmet etter 11 års krig, skulde ta mot denne innvandring, et folk på 47s million skal gi rum og levekår til mere enn 1 200 000 mennesker.

Det er fortalt at Nansens plan om en varig bosettelse innenfor Grekenland ikke fikk bifall fra «praktiske politikere». Seks måneder senere sa de planen var gal, flyktningene skulde føres tilbake til Lille?Asia, men da et år var gått, var Nansens plan lykkelig gjennemført.

Selv til den første midlertidige anbringelse og underhold av flyktningene manglet den greske regjering penger. Igjen kom amerikanerne til hjelp, den første vinter underholdt det amerikanske Røde Kors 800 000 flyktninger.

Innen den endelige plan søktes satt i verk, blev der gjort et eksperiment. Under Nansens høire hånd, oberst Proctets ledelse anbragtes 10 000 flyktninger i Vest?Trakia i 15 nye landsbyer. De fleste med å opdyrke ubrukt land, andre satt igang med nye industri? strier som teppevevning, tilvirkning av silke og forskjellig annet. Innen et år underholdt disse flyktninger sig selv og lå ingen mer til byrde.

Kan vi klare 10 000, kan vi klare en million på samme vis, mente Nansen. Innenfor det utvidede Grekenland var der en masse av ubrukt dyrkbar jord. Den greske regjering overlot innvandringskom? misjonen 500 000 hektar. Til opdyrkning av all denne jord trengtes penger. Nansen foreslo for Folkeförbundet å hjelpe Grekenland

280 I VERDENSKRIGENS SPOR

med et lån, arbeidet blev satt igang og ledet av en kommisjon av 2 medlemmer utnevnt av Folkeförbundet, 2 av den greske regjering under Folkeförbundets kontrollkomite.

Kommisjonen har inntil den 30. juni 1926 anvendt 8 millioner pund, den greske regjering 6 millioner. Grekenlands finanser blev stabilisert ved et lån på 9 millioner pund ved hjelp av Folkeförbundet.

Der er anbragt IV4 million flyktninger i Grekenland. Og 1 2 million tyrkere i Grekenland er overflyttet til tyrkisk område. Det var meningen at den tyrkiske regjering skulde overta og ordne dem i de gårder som grekerne rømte fra. De tyrkiske myndigheter har gjort dette på sin måte, så mange av de flyktede tyrkere ikke er kommet i ordnede forhold, noget Tyrkiet og ikke Folkeförbundet eller Nansen har skylden for.

Alt i alt en folkeflytning av næsten 2 millioner mennesker, den største historien kjenner.

Og resultatet er som Nansen spådde, et nytt og større Grekenland.

Flyktningene driver et meget intensivt jordbruk og havebruk, har satt ny fart i dyrkning av vin og tobakk, tilvirkning av silke, en hjemmeindustri, som for eksempel i orientalske tepper, — som Grekenland før ikke hadde noget av. Med sine avgifter og skatter er flyktningene blitt en rikdomskilde for den greske stat. Og de er flittig iferd med å betale tilbake de lån som var stillet til deres rådighet gjennom Folkeförbundet.

Det som så ut til å kunne bli en ulykke for landet, er således ved Folkeförbundets hjelp forvandlet til fremgang, sier Nansen i en beretning.

Og rimeligvis har mr. Johnstone, Nansens mangeårige medarbeider, høikommisæradjoint for flyktningene, megen rett til å uttale, at de greske flyktningene, engang i ytterste nød, nu lykkelige menne? sker i blomstrende provinser, — de vil ikke så snart glemme Nansen.

Dagen etter Nansens død forelå i Folkeförbundets Rådsmøte meddelelse om at bosetningen i Makedonia av

greske flyktninger fra Lille? Asia nu var gjennemført, og administrasjonen overtatt av den greske regjering.

Den greske minister Michalarcopoulos bragte den avdøde en dyptfølt takk fra det greske folk for den hjelp han hadde ydet det i den tunge tid etter katastrofen ved Smyrna.

281 FRIDTJOF NANSENS SAGA

«ET BEDRADD FOLK»

Hans siste redningsoppgave blev å frelse de ulykkelige rester av det armenske folk. Krigsfangers og flyktningers saga er en sum av lidelser som vanskelig kan skildres i ord, sier Nansen, men veier lite mot den armenske tragedie med alle dens redsler.

I forordet til sin bok: Gjennem Armenia, sier Nansen: «Det er mitt håp at kjensgjerningene vil fra disse blade rope til Europas samvittighet.»

Europas politikk overfor Armenia er i sin ublodige passivitet en ikke mindre skam enn alle tyrkernes bloddryppende massakrer.

Folkeförbundets Råd hadde gjentagne ganger drøftet om noget kunde gjøres for de armenske flyktningene, som var i stor nød i forskjellige land, og opfordret sin høikommissær Fridtjof Nansen til å ta sig av også dette spørsmål. Klar over ansvaret ved å ta på sig så vanske* lig et arbeide, sa Nansen nei, men lot sig tilslutt overtale til sam* men med det Internasjonale Arbeidsbyrå å gjøre et forsøk, og For* bundets Forsamling stilte en sum til rådighet til undersøkelser og forberedelser.

Av representantene for de armenske flyktningene var der sendt en plan til Förbundets Råd om overføring av 50 000 armeniere til Sardarabadørkenen i Armenia, som kunde dyrkes op ved hjelp av vanning. Utgiftene beregnet til 1 million pund.

Europas vestmakter og U. S. A. hadde forpliktet sig til å gi det armenske folk et «nasjonalt hjem», som Folkeförbundet gang på gang hadde stilte i utsikt.

Der blev da laget en kommisjon av sakkyndige i vannings* og jordarbeide; nordmannen kaptein Quisling blev dens sekretær, og Nansen leder. Denne kommisjon drog til Armenia i 1925, og hvad den så og oplevde, har Nansen skrevet om i boken Gjennem Armenia (i 1927).

I forordet takker Nansen sine elskverdige og utrettelige med* arbeidere for deres dyktige og opofrende arbeide og for det fortreffe* lige samvirke.

Det er den vanlige karakteristikk Nansens kolleger får fra Nansens side, og hvor kollegene får ordet, faller det likeså varme ord om lederens evne til å inspirere sine medarbeidere til å yde det best mulige arbeide.

282 I VERDENSKRIGENS SPOR

Fridtjof Nansen og hans kommisjon av sakkyndige i Armenia.

Russland gav tillatelse til å reise inn i Armenia på to betingel* ser: kommisjonen måtte ikke komme som representanter for Folke* förbundet, og undersökelsene måtte skje i samarbeide med en av den armenske regjering utnevnt komité. De betingelser gikk Nansen med på. Den armenske komité med ingeniører lettet dem arbeidet på alle måter, så undersökelsenes resultater blev uventet rike.

Resultatene er samlet i en bok utgitt av sekretariatet i Genf og kalt: Scheme for the Settlement of Armenian Refugees. Genova 1927.

Nansens bok gir en skildring av landet, men også en historikk om folket. Den er en tung anklage mot maktene, særlig de allierte fra verdenskrigen, og mot Folkeförbundet også. I den tyske utgave er anklagen formet allerede i bokens titel: «Et bedradd folk.»

Armenia, i oldtiden et stort og mektig rike, nu en innskrumpet rest, 30 000 km² og 1 million mennesker. Engang et skogrikt land, med fruktbare daler, en verden for sig selv langt inne mellom veldige fjell.

Her er vuggen for menneskehets tidligste og helligste sagn. Her etsteds lå paradisets have, her fløi Noahs due ut på rekognos*

283FRIDTJOF NANSENS SAGA

sering og kom tilbake «ved aftentid» med oljebladet. Her steg menneskehets annen stamfar ut på Ararats topp, 4 300 meter over nutids havflater, og plantet vinhaver, her skapte de, hans intelligente og driftige etterfølgere, med sin vanningskunst parader av lava* jorden i de tropvarme daler. Her var det godt å være, her bygde de, i Sinears land, Babels tårn.

Men det var en farlig plass dette paradis hadde fått. Verdens* handelen mellom øst og vest la sine karavaneveier gjennem landet, gjennem dalene og slettene langs elven Araks.

Folkevandringene trakk sine blodige spor gjennem dem, og grådige nabover og stormakter, Persia, Tyrkiet og Russland, satte pris på landet og flenset store stykker av det.

I den stump av land armenierne har tilbake, har tyrkernes hor* der brent byer og landsbyer, hugget befolkningen ned, ødelagt kanaler og vanningsverker, gjort store strøk til ørkner igjen.

Det er menneskers misgjerninger, det er krigen, ikke klima* vekslinger som har lagt disse strekninger øde.

«Jeg har vanskelig for å tro,» sier Nansen i sitt forord til boken om Armenia, «at noget menneske kan sette sig inn i dette merke* lige folks historie uten å bli dypt grep av dets store tragedie.»

I 1827 tok russerne hele det armenske land nordenfor Araks fra Persia. Armeniernes glede ved løftet om selvstyre var stor, men det gikk som det pleier. En systematisk russifisering begynte. Men i tyrkisk Armenia var forholdene ennu verre. Tyrkiet som hadde mistet Grekenland, Serbia, Montenegro og andre land, hugg nu sine gribbe* klør så meget fastere i Armenia, og der var ikke grense for de ut* sugelser, plyndringer og grusomheter armenierne måtte utstå. Glad* stone skrev i 1876 en harmfull protest mot tyrkernes fremferd. Tyr* kiet var en skam for verden, det var så, men delingen av byttet var iveren for å rydde skammen bort. Armenierne vilde vært bedre farne om Europas regjeringer aldri hadde tatt sig av dem. Alle de noter de sendte og ikke en eneste gang mente noget med, bare egget tyrkerne til enda grundigere grusomheter mot de brysomme armeni* ere. — Det er i sum hvad Europas statsmenn og diplomater har gjort for det armenske folk, sier Nansen. Gamle Gladestone flam* met av virkelig harme imot «morderen på tronen», Abdul Hamid. Men denne visste at all retorikken i Europa bare brukte papir til skyts, og gikk til verket: armeniernes «avvebning». Så brøt det løs

284I VERDENSKRIGENS SPOR

høsten 1895. Med vebnet pøbel, ledet av politi, og mens regulære tropper holdt orden og beskyttet «arbeidet». Blodbadene blev av* sluttet julen 1895 med at 1 200 armeniere blev brent levende op i domkirken i Ufa. På 5—6 måneder blev 90 000 drept, og mange flere omkom av sult og nød. — Regjeringene gjorde ingen ting. I august 1896 myrdet sultanen 7 000 i Konstantinopel like foran diplomatenes øine. Diplomatene sendte en note.

Statsmenn og diplomater var trette og leie av de evindelige armenske spørsmål, som satte opinionen i stadig videre kretser i uær* bødig røre mot deres oprørende passivitet. Fredskongressen i Paris (i 1900) og socialistkongressen i 1902 vedtok resolusjoner som be* klaget at Europa sviktet sine plikter mot Armenia. Papir, bare papir.

Det ungtyrkiske parti som kjempet for «frisinn» og «enhet og fremskritt», fordrev Abdul Hamid i 1908, men ved et kupp kom han til makten igjen, og i den korte tid han hadde den, tok han livet av 20 000 armeniere.

Ungtyrkernes program bestod i at alle ikke*tyrkere, og særlig ar* meniere, skulde kues, og ungtyrkerne var langt mere planmessige og metodiske i sitt undertrykkelsesarbeide enn gammeltyrkerne. Alle* rede før verdenskrigen besluttet de å «fortynne» den kristne be* folkning i Armenia. Stormaktene tok nu saken op, og to general* inspektører fra uinteresserte land blev sendt for å overvåke tilstan* den i Armenia. Men før de nådde frem, brøt verdenskrigen ut. I ly av verdenskrigen besluttet ungtyrkerne «å befri fedrelandet for denne forbannede rase,

utrydde alle armeniere i det tyrkiske rike, uten å la en levende sjel slippe,» — «regjeringen vil gi de nødven*
dige vink om ordning av massakrene.»

Fire tusen mann sendtes mot Zeitun i 1915 og førte hele den armenske befolkning der, 20 000 mennesker, ut i
myrer og ørkener. I Konstantinopel blev alle ansette armeniere, — skolemenn, lærer og forfattere, jurister,
redaktører, geistlige, tilsammen 600, sendt til Lille* Asia. Åtte av dem kom tilbake, resten forsvant. Dermed var
armenierenes talsmenn ryddet avveien.

Så brøt i 1915 de redsler løs som er uten sidestykke i historien. Fra Kilikia, Anatolia og Mesopotamia blev
armenierne drevet ut på sin dødsmarsj. Alt de eide tok tyrkerne. De blev jaget sammen i store tog, og drevet over
fjellene ut i den arabiske ørken. De som

285FRIDTJOF NANSENS SAGA

ikke blev drept eller skutt, skulde dø av sult. Alt som fantes av menn og eldre gutter blev ført til side og drept.
Unge piker blev solgt ved auksjon. Tre kroner for en pike som ikke var voldtatt, 75 øre for en voldtatt. Bander av
kurder overfalt togene, plyndret, mishandlet, myrdet, voldtok. En planmessig ordnet langsom pinsels* død av
sult og vold, «en høflig form for massakrer», «en nødvendig militær forholdsregel». Av 18 000 fra Kharput og
Sivas nådde 350 til Aleppo, av 19 000 fra Erzerum blev 11 i live. Flekktyfus raste mellem dem. Likstanken lå
over dødstogenes ruter.

Mange steder bruktes ikke dette påskudd med deportering, men man lot nedslakningen gå for sig på
hjemstedene. Eller, for eksempel føl* gende påfunn: Armeniere i hundrevis sattes på flåter i Tigris. Når flåtene
nådde Mossul, var de tomme, mens elven fløt med lik og menneskelemmmer. I Kermakkløften slaktet soldater ned
25 000 kvin* ner og barn.

Armenske soldater som hadde kjempet i den tyrkiske hær og fått offentlig berømmelse, førtes bak fronten og blev
skutt av sine tyrkiske kamerater.

Den tyrkiske innenriksminister telegraferte i september 1915 til politiet i Aleppo: «— Uten å lytte til følelser
eller samvittighet skal der gjøres ende på armeniernes tilværelse».

I 1916 foregikk etterarbeidet. Koncentrasjonsleirene tømtes, i en av dem grov de ned 55 000 som var sultet ihjel.
Etsteds ved Eufrat forsvant 60 000. Ved Mossul 19 000 drept. Et annet sted 20 000. Øienvidnenes beretning er til
å bli syk av.

Efterretningene som kom til Europa i 1915, vakte rasende harme. Fra alliert hold store ord og løfter, høitidelig
bekreftet av Wilson, Lloyd George og Clemenceau, om opreisning til frihet og selvsten* dighet hvis armenierne
vilde slutte seg til ententen. Armenske frivillige strømmet til, kjempet med glimrende tapperhet, over 200 000
ofret livet for ententens sak.

Efter den russiske revolusjon rykket tyrkerne inn i russisk Armenia for å utrydde armenierne også der.

I mai 1918 erklærte Armenia sig som uavhengig republikk, med 9 000 kv. km. og 350 000 innbyggere. Tyrkerne
holdt freden på sin måte, de tok Baku og drepte bortimot 30 000.

Efter Tyrkiets sammenbrudd tok armenierne tilbake sitt land. De allierte som hadde lovet dem dette landet,
sendte ingen tropper.

286Kommisjonen i arbeide med den armenske regjeringskomité.

Quisling.

Kurgenian. Ersingian. Nansen. Dupuis. Lo Savio. Carlc.FRIDTJOF NANSENS SAGA

Men, som Nansen bemerket, «der var jo ingen oljekilder i Anatolia». Tyrkerne tok landet. Armenierne forrådt
påny.

Den 19. januar 1920 anerkjente fredskonferansens Høie Råd den armenske stat og foreslo at Folkeförbundet

skulde beskytte den. Men Forbundet nektet. De hadde hverken penger eller hærmakt. Heller ikke vilde nogen stå være mandatmakt.

Den 10. august 1920 erkjente Tyrkiet Armenia som suverén ståt, og Wilson trakk opp grensene. Armenia fikk et areal på 87 000 kv. km., men de allierte makter gjorde fremdeles ingen ting for å sikre armenierne dette området, de lot rolig tyrkerne igjen besette armensk land. For armensk blod ofret for ententen hadde de gitt vederlag i papir og i et verdiløst kart. Erivan undgikk samme skjebne ved å knytte sig til Moskva. Den armenske republikk ble redusert til 30 000 kv. km. med ikke fullt en million innbyggere. I 1921 skjedde en forening av tre transkaukasiske sovjetrepublikker i tilslutning til Moskva. De makter som sviktet alle forpliktelser og glemte alle sine løfter, bebreidet dem dette at de antok sovjetstyret for å redde seg. Så behøvde man ikke interessere seg mere for dem.

Så kom den siste akt i armeniernes tragedie, da tyrkerne i 1922 fordrev grekerne fra Lille«Asia. Tusener av armeniere blev samtidig jaget ut. Berøvet alt kom de til Grekenland, Bulgaria, Syria og russisk Armenia.

Under forfølgelsene i 1915 og 16 har tyrkerne av 1 845 450 armeniere i Tyrkiet utryddet 1 000 000, mere enn tredjedelen av hele det armenske folk.

Folkenes Forbund, hvad har det gjort? På den Iste samling i 1920 uttalte det at noget måtte gjøres «for å stanse sna» rest mulig den redselsfulle armenske tragedie». På næste samling uttaltes nødvendigheten av å sikre armenierne «et nasjonalt hjem». På 3dje forsamling gjentas dette. På fredsmøtet i Lusanne 1922—23 gjentar lord Curzon dette krav, og han kaller det armenske spørss« mål «en av verdens største skandaler». Lausannetraktaten ble under« tegnet uten et ord om det nasjonale hjem for armenierne. Freden ble sluttet som om armenierne ikke eksisterte.

I 1924 sendte Englands førsteminister Baldwin og de liberales fører Asquith en varm adresse til arbeiderføreren Mac Donald om å gi armenierne en større sum for å hjelpe deres flyktninger. Der er ingen tvil om, mener Nansen, at Mac Donald hadde fulgt opfordrinx

288Åpning av den nye kanal nær Leninakan. Også Nansen tar sin torn ved sveiven som hiver op sluselemmen, under mengdens jubel.FRIDTJOF NANSENS SAGA

gen. Men han blev styrtet, og Baldwin kom til makten. Nu måtte det vel skje noget? Men Baldwins regjering nektet å gjøre noget* somhelst for det armenske folk. «En spør fortvilet hvad har da meningen været? Bare ord uten alvor?»

Og Folkenes Forbund, har da heller ikke det følelse av ansvar? Ved å nøde sin høikommissær for flyktninger mot hans gjentatte vegring til å påta seg denne de armenske flyktningers sak har For* bundet vel holdt andre fra å organisere en effektiv hjelp, idet de går ut fra at Forbundet umulig kunde ta opp en slik sak uten også å føre den igjennem. —

— «Ve det armenske folk at det blev trukket inn i europeisk politikk! Bedre hadde det vært om dets navn aldri hadde blitt nevnt av en europeisk diplomat. Men det armenske folk har ikke kunnet oppgi håpet. — Det venter fremdeles.»

Efter at Nansen med den sakkyndige komité hadde reist om* kring i Armenia i 1925, foreslo han for Folkeförbundet å skaffe Armenia et lån på 900 000 pund for å føre vann til ørkner, hvis rike jord kunde bli hjem for 30 000 mennesker. Den armenske regjering og sovjetregjeringen og statsbanken i Russland tilbød garanti. Planen ble anbefalt av alle sakkyndige. Men den britiske regjerings mot* stand gjorde at de europeiske regjeringers garanti ikke kunde opnås, og lån kunde ikke reises.

Nansen foreslo da et mindre lån, 300 000 pund, for å overføre flyktningene og bosette dem på landet i Armenia, i håp om at den armenske regjering selv overtok vanningen. Men ententen avslo.

Armeniere i Europa og Amerika lovet å skaffe 100 000 pund, en rik armenier ville gi en større del av denne sum for å bygge opp en landsby som skulle bære hans navn, men bolsjevikkstyret ville ikke gå med på planen, så der

blev ingen ting av det hele.

Da Nansen det år vendte hjem fra Genf, var han dypt nedtrykt.

I Syria er der over 100000 armenske flyktninger, som har bodd i stor elendighet, og der er kommet enda flere fra tyrkisk Anatolia. Folkeförbundet arbetar sammen med den franske regjeringen och lokala franska myndigheter för att anbringa dem på landet ved kysten. Det är också (i 1930) planer om att bosätta flyktningar i närheten av Eu* frat, vad Nansen inte anså för nogen endelig lösning av det ar*

290 I VERDENSKRIGENS SPOR

menske problem, da flyktningarna är långt borta från sitt födraland. Men de måste räddas från sultedöden, och det är inte någon annan utveck att hjälpa dem till att underholda sig der de är.

Da Nansen skuffat, bitter och skadbad sig fri från sin position som Folkeförbundets högkommisarie, sprang de upp den ena efter den annan, selv från hans motståndare, och bad ham om endelig att bli stående.

Också hans motståndare kunde regna ut att det förlis Folkeförbundet vilde ligga i mänskhetens omdömmme hvis han gick, vilde ingen annan man kunna ersätta.

För de många tvilande tillhengarna av Folkeförbundet var Nansen deras hjälp till att tro. Han tvilade inte på. Han realiserte i sina gjerninger idén som Folkeförbundet sökte sin livsrett i. Troen på honom och på hans tro har varit med till att holde Folkeförbundets aksjer upp.

Forbundet hadde voldt Nansen bitre skuffelser; men han gikk ikke fra sin post, slapp ikke sitt merke. For han trodde, han ville tro på retten og makten i idéen Folkeförbundet var skapt på.

Nansen trodde at vilde menneskene og deres ledere realiserte den idé, da blev der utvei og frelse. «Lykkes det ikke å nå frem ad den vei, da ser jeg ikke nogen redning, — da er jeg redd for at den europeiske civilisasjon ikke lenger er utviklingsdyktig, den er i virkeligheten dødsdømt.»

Med en tro som flytter berg, tok han igjen lasset på sig. Kort före hans död blev hans position som Förbundets högkommisarie för* lenget på 10 år.

I det långa löpet vil Grönlandsferdens och Framferdens strålende bedrift blekna för Nansens bedrift i det sista tiaret av hans liv. Den skuten han stod på då, som en frälsande los, den är inte som polar* havets Fram forlängt i trygghavn, den är, så länge mänskeshinn är som den är, i urent farvatten och utsiktigt vär; men, — är det Nansens and bak de önen som från kommandobron söker väg och leder styrelsen? — Det blir alltid spørsmålet. —

Nansens tankar, ord och and och gjerninger vil vara med som en hand på rattet, det är ett hopp. Nansen knytte sitt hopp tross alt till Folkenes Förbund. «Hoppet om att bringa folkene en ljusare, fredligare framtid måste ligga i att utveckla och styrka Folkenes Förbund; det må

291 FRIDTJOF NANSENS SAGA

bli den praktiska levendegjørelse av broderfølelsen — fredens sam* arbete mellom folkene — selve Europas utenrikspolitikk.» 1

Han var inte politiker, har politikare sagt. Men intet ønske är mer opriktig och mer berettiget enn att verdens politiske förförrer måtte likna honom mer än de i almindelighet gör.

Reisen gjennom Armenia fortsattes i det samme år gjennom Kaukasus. Den reisen skildras i boken: «Gjennem Kau* kasus til Volga,» (utkom 1929).

En hensikt med reisen var att undersöka om det i Kaukasus var ledig land för armenier.

Et lyspunkt i hans skuffelsrike arbete för armenierne oplevet han kort före sin död, då han kunde undertegne en överenskommelse om anbringelse av 12 000 flyktningar i Kaukasus.

Fra «Gjennem Armenia»:

Kommisjonens biler stanset ved en bomullsmark hvor en del kvinner gikk og luket. Nansen vilde se på arbeidet og gikk hen til dem. «Da hendte noget merkelig.» En ung vakker kone rettet sig op og kom mot ham, og rakte ham, med et alvorlig ansikt, en liten bomullsplante. Så vendte hun, uten å se sig om, rolig tilbake, buk* ket sig ned og luket videre uten å se op igjen. Det var en vel* komsthilse etter landets skikk. — Nansen gjemte de små blyge bladene.

Og de armenske kvinner gjemte minnet om den høie lyse nor* diske mann som var kommet for å se Armenia og et «bedradd folk».

1 Fra Nansens foredrag i Kjøbenhavn, desember 1924.

292 NOBELS FREDSPRIS TIL NANSEN HANS TALER I NOBELINSTITUTTET: FRED, - INGEN KRIG MERE

Svensken Nobel, dynamittens opfinner, stiftet et legat, hvis avkast* ning anvendes til ærespriser for fremragende virke i videnskapen, diktningen og fredsarbeidet.

Norges storting fikk den ære å være fredsprisens utdeler. Den utdeltes første gang — i 1901 — med en halvdel til Dunant, stifteren av Det røde Kors, og Passy, som fikk istand den første franske fredsforening.

Nobelsalens festsal i Oslo var den 10. desember 1922 fylt av et representativt publikum, med konge og kronprins i spissen. Det var en særlig høitidelighet denne gang, aldri har vel Nobelpriisen ut* deling vakt større giede utover hele verden, og for Norge en særlig giede at Nobelpriisen vinner denne gang var en nordmann, Fridtjof Nansen.

Han var nettop kommet hjem for å holde jul i Norge, han kom fra arbeidet med å organisere verdens største folkeflytning. I 21 2 år sysselsatt med det ene store internasjonale hjelpearbeide etter det annet, med en halv million krigsfanger, med halvannen million russiske flyktninger, med millioner av hungerens ofre i Russland, med et helt folk på flukt fra Lilleasia og Trakia. Et arbeide av en slik betydning at Nobelkomiteen ønsket å hedre det med fredsprisen.

Professor Fr. Stang skildret dette arbeide og de følelser det måtte fylle oss med, når vi prøvde å sette oss inn i hvad oppgavene gjaldt, og hvorledes de var utført.

En stemningsbåret tale av gripende virkning.

Det var sikkert første gang den norske almenhet fikk en samlet og vurderende fremstilling av Nansens hjelpearbeide i krigens spor

293 FRIDTJOF NANSENS SAGA

i disse år. Det trengtes høilig. Det var bare «i spredte og glimt* vise trekk» det norske publikum fikk nogen underretning om den norske samaritans veldige verk der ute i verden. En norsk stav* hoppers bedrifter og oplevelser, eller en norsk boksers blir nøiere berettet og ivrigere fulgt fra dag til dag; deres hjemkomst fyller brygger og gater med tuseners jubel. Der er forskjell på stoff med hensyn til sensasjonsverdi. Nansens egen saga har eksempelstoff nok. Skiferden over Grønlandsisen, Framferden over polen får allverden på benene, ut på gatene, op i den lydelige jubel.

Nu da «helten fra de øde ismarker» kom fra sin samaritan* gjerning, innehavende en rekord i menneskekjærlighetens tjeneste, vunnet i en kamp med innsats av alle krefter og livet med, en kamp som redder millioner av menneskeliv, da var der stille i avisene, stille og tomt i gatene.

Men historiens genius risser i stillhet en dåd inn med dype snitt i sin tavle.

Så helt i stillhet fikk det likevel ikke skje. Dynamittopfinnerens store premie vekket almenheten som med et smell, det nødvendige smell.

Av Stangs tale:

« — — Når vi forsøker å skaffe oss et samlet blikk på hele dette veldige arbeide, så stanser tanken op, som den gjør overfor de alt* for veldige tall. Én som sulter, én som ligger som et glemt vrak i en gatekrok og tåres op stykke for stykke — det forstår vi, der rekker vår følelse til, så den blir medfølelse. En flyktning, én flokk flyktninger om De vil, med barn og bohave i en trillebør foran sig, det fatter vi. Men millioner som jages som vilt utover landene, bålene bak dem av husene i brann, tomheten foran dem i en frem* tid de ikke kan rå over, — tanken stanser op, den gir ikke billeder, men gir bare igjen de tall den har fått. Velledighet i det intime, — overfor landsmenn, overfor landsdeler, — det ligger innenfor vår rekkevidde; det fatter vi. Men et arbeide som setter sig til mål å redde millioner fra elendighet og død, — det gir så veldige mål og en så myldrende mangfoldighet av enkeltheter at vi stanser op og lar tanken hvile.

Det blir en fremtsids oppgave å gi det arbeide det her gjelder, dets plass i verdenshistorien. Vi som har levet sammen med det, kan bare knytte nogen refleksjoner til det.

294 NOBELS FREDSPRIS TIL NANSEN

Hvad er det som har båret arbeidet opp? Er det statenes or« dinære maskineri som har virket? Er det politikernes og statsmen« nenes følelser som er vakt, og som har gitt sig så grandiose utslag? A nei: Kilden ligger nok dypere. Det er til folkene selv, til de dypeste og bredeste lag, appellen er gått. Det er en verdens« opinion, man har søkt å holde frem. Mot alle de politiske hen« syn måtte kampen stå. Utover alle de stengsler som stater og klasser og individer gjører sig inne bak, måtte tanke og følelse føres. Ned i den dypeste avgrunn i menneskene, den som ingen statskunst kan endre, var det man måtte gripe.

På menneskenes dypeste følelse kalles der ofte, og ikke minst er det politikken som kaller på den. Men de følelser den appellerer til, er oftest de som splitter: folkeegoismen, klaslefølelsen, mistenk« somheten, maktbegjæret. Det gis stunder da politikken også kaller på det som samler land og klasser, på det som dypest binder men« neskeheten sammen. Men ofte er det ikke. Det som for mig står som det betydningsfullest i det arbeide vi her står overfor, er at det har grepet ned i den urgrunn av menneskefølelse som ligger dypt begrunnet i oss alle, den følelse nemlig at menneskenes slekt er én, hvor meget de enn spalter sig i stater og samfund. Det er som Nansen sier i en av sine taler, nestekjærligheten han har villet ta i sitt arbeides tjeneste. Og det er lykkes. Fort er det ikke gått, og helt frem er man ingenlunde nådd. Mot is og kulde har den slått den varmebølge som har skutt sig frem så dypt innenfra og nedenfra. Men så langt er den da ihvertfall nådd, at det arbeide den har båret, er blitt en begivenhet i menneskenes historie.

Foran det hele har man en rekke av kjempende menn, hver virksom på sin plass: Organisasjoner og individer i årelang kamp for stykke for stykke å bryte vei gjennem alle de stengsler som stiller sig mellom ulykkens ofre og deres frelse. Og i spissen for dem alle tegner sig for tanken en enkelt mann. Hvad har der ikke hvilet på hans skuldre? Hvad har ikke hans arbeide krevet av organisa« torisk evne, av energi og initiativ, av selvfornekelsens tålmot og av forenklingens store kunst! Og hvad har ikke den mann gjennem« levet som har sett Europas nød på nærmeste hold og med følelse av ansvar for den.

Vi ser ham hos oss idag, og mange minner strømmer inn på oss. Bak sig har han jo et liv som vi alle i tanken har levet med.

295 FRIDTJOF NANSENS SAGA

Og det som kanskje sterkest har gjort inntrykk på oss alle er, hvordan han gang på gang har kunnet sette sitt liv inn på en idé, på en tanke og få andre til å følge.»

Stang nevner disse ferder og minner om mannen som la Fram i den strøm han trodde på, og den bar ham frem. — «Det samme vi ser i disse dager. En undergrunnsstrøm som få har trodd på, er det igjen som har båret Nansen frem. Den dype strøm av menne? skefølelse som ligger under det islag som stater og individer kapsles inn i under dagens kamper og livets prøvelser. Den strøm har han trodd på, og gjennem den tro har hans arbeide seiret.»

Av Nansens svartale:

«Hvad professor Stang har uttalt, er så altfor meget, ikke for det arbeide som er utført, men for min andel i det.

Hvis dette arbeide fortjener nogen påskjønnelse, skyldes det først og fremst den hjelp jeg har fått av organisasjoner og enkelt? menn. Først og fremst vil jeg nevne Nasjonernes Forbund, der? nest den internasjonale komité for Røde Kors i Genf og det ameri? kanske Røde Kors. Også andre avdelinger av Røde Kors må jeg nevne, særlig da Sveriges. Videre den tyske regjeringsorganisasjon som hjalp med transporten, og sovjetregjeringen som transporterte fangene til grensen. En rekke enkeltmenn har også ydet verdifull hjelp, og av dem som arbeider ute i felten har flere våget sitt liv. Av de 5 representanter vi hadde i Moskva, blev de 3 angrepet av flekktyfus; det gir et billede av hvor farlig denne sykdom er for vesteuropeerne.

Tilslutt nogen ord om arbeidet selv. Det har vært et helt humanitært arbeide, for å lindre krigens virkninger, ikke å hindre krigen selv. Det siste skulde jo være fredsarbeidets mål. Man har rettet den kritikk mot Folkenes Forbund at dets arbeide har gått ut på det første mer enn på det siste. Men også vårt arbeide har sik? kert en stor betydning for selve det å hindre krig i fremtiden, idet det bidrar til å skape brorskapsfølelse og nestekjærlighet. Ser vi oss om i Europa, må vi være enige om at tilstanden er forferdelig og lite lovende for fremtiden. De følelser vi først støter på, synes å være hat, egoisme og mistillit mellom samfunksklassene og mellom folkene. Den store krig som skulde være den siste krig — hvor er nu alle de klingende ord? Jeg tro-r at denne krig har mer enn nogen tidligere bevist at krig aldri fører til noget godt, selv ikke for

296(Foto: Wilse.)FRIDTJOF NANSENS SAGA

seirherrene. Og likevel er der de forvillede som taler om den neste krig, — skjønt de må vite at den krig blir ødeleggelsen. Den kan ikke bli annet enn Europas undergang.

Vi er på vei tilbake til barbariet. Den som reiser gjennem Trakia og ser hele folk på landeveiene med sine eiendeler, han må få en følelse av at vi er kommet tilbake til folkevandringens dager. Vi er kommet så langt at vi i ro kan tale om den ting å utslette hele folkeslag. Hele bygdelag dør ut i Volgadistriktet. Vi må til* bake, ikke mot barbariet, men mot den gamle kristelige urdyd, brorskapsfølelsen, nettop den som Alfred Nobel så på som kjernen i alt. Det som nu trenges mest, er den offervillige, aktive menne? skekjærlighet, som kan gjenopbygge hvad krigens revet ned. Redningsmidlet er vanskelig å finne, men det som gir oss håp, er Folkenes Forbund. Svikter også det, er allting forbi. Men jeg tror ikke det vil svikte. Vi må sette alt inn på å styrke Folkenes Forbund. Jeg tror at det da vil ha en stor fremtid. Det skal da lyk? kes oss å arbeide mere og mere henimot menneskehets forente stater.

Når jeg står her idag, må jeg tilstå at jeg hadde håpet nu å kunne vende tilbake til min videnskap, til alt det som har høpet sig op. Men jeg har en følelse av at jeg har gjort så altfor lite, og denne store belønning nagler mig fast til det arbeide jeg har begynt.»

Nobelprisen var det år kr. 122 000. Nansen anvendte en del av det til opprettelsen av to store landbruksstasjoner i Russland, som skulde lære bøndene et moderne, maskinelt landbruk, og en del i arbeidet for greske flyktninger.

Den danske bokhandler Chr. Erichsen gav Nansen en lignende sum, som, med den samme fordeling, blev anvendt til de samme formål.

Chr. Erichsen, som gav hele sin kontante formue til Nansens hjelpearbeide, gjorde dette i det håp at andre rikmenn vilde følge hans eksempel. Ingen rikmann fulgte eksemplet. Utenfor hva der innkom fra enkelte regjeringer, og fra paven som gav 1 million lire, var det fra de brede lag, ja ofte fra de fattiges smuler, at hjelpen og hjertelaget kom.

298NOBELS FREDSPRIS TIL NANSEN

Nansens egentlige kvittering for Nobelprisen er den tale han holdt nogen dager senere, den 19. desember 1922, — «Fred».

Den er hans program. Den gir oss verden etter verdenskrigen gjennem det gripende billede av «den døende

galler».

«På Roms kapitol er der et stykke marmor som syntes mig i sin enkle pathos å være et av de skjønneste. Det er «den døende galler». Han ligger såret til døden på slagmarken. Dette spenstige legeme, herdet i arbeid og kamp, nu slappet mot undergangen. Det senkede hode med det strie håر, den bøide, sterke nakke, den grove kraftige arbeidshånd som nettop svang sverdet, nu støttet mot mar* ken, for med en siste anstrengelse å holde det synkende legeme oppe.

Han blev drevet til kamp for fremmede guder som han ikke kjente, fjernt fra eget land. Så møtte han sin skjebne. Nu ligger han og forblør i taushet. Kamptumlen rundt ham når ikke lenger hans øre, det slørede blikk er vendt innad; kanskje i et siste klar* svn ser han barndomshjemmet, der livet var enkelt og lykkelig, hjem* bygden kranset av Galliens skog.

Se, slik ser jeg den lidende menneskeheth, slik ser jeg Europas lidende folk forbiø på slagmarkene etter de kamper som for en stor del ikke var deres egen.

Det var maktbegjæret, imperialismen, militarismen, som raste sin berserkgang over jorden. — Markenes gylne grøde ligger trampet under jernfötter — jorden ligger ødet rundt om — samfundene knaker i sine sammenføininger. — Men folkene bøier hodene i stum håp* løshet. De gnellrende kamprop larmer enda rundt dem, men de hører dem knapt nok lenger. Blikket søker tilbake mot de enkle, oprinnelige livsverdier, som ligger stengt bak det Eden som er tapt. Verdenssjelen er syk til døden, motet er brutt, idealene er bleknet, livsviljen ménskutt, i det fjerne blåner sløret bort bak ødeleggelsens brannskyer — troen på morgenrøden er ikke mer.»

I denne forsamling hvor politikere og diplomater satt i rekker foran ham, spurte han: «Hvor skal helseboten søkes? Hos poli* tikerne? Ja de mener det vel godt nok, mange av dem iallfall; men det er ikke mer politikk verden nu trenger, ikke nye politiske pro* grammer, — verden har bare hatt altfor mange av dem. Tilslutt er det nu heller ikke annet enn kamp for makt politikernes kamp går ut på».

«Kanskje hos diplomatene? De mener det kanskje også bra nok; men de er nu engang en steril rase, og de har bragt menne*

299FRIDTJOF NANSENS SAGA

skeheten mer ondt enn godt ned gjennem tidene.» — Han minner dem om Oxenstiernas berømte ord til sin sønn: «Du skulde bare vite, med hvor liten visdom verden blir styrt.»

«— — — det europeiske samfund er en ball i hendene på samvit* tighetsløse spekulanter, politiske spekulanter, pengespekulanter, — kladrianer for en stor del, undermålmenn som ikke forstår hvor det bærer hen.»

Grunnstemningen i folkene er håpløshet, mistillit til alt og alle. Uten tillit blir det ingen fred, bare fortsatt krig, uten blod, men blodig nok.

Nansen tror ikke på det enkelte lands politikere, redningen er samarbeidet av alle nasjoner i ærlig vilje. Men han tror på Folkenes Forbund, han forteller hvad det allerede har utført av fredsarbeide ved sin megling og ordning av vanskelige konflikter mellom nasjo* nene, av hjelpearbeide for krigsfanger og flyktninger. Hans tro på Folkenes Forbund gav ham «troen på morgenrøden».

I desember 1926 talte Nansen igjen ved fredsprisens utdeling (for 1925 og 26) til Dawes og Locarnomennene Briand, Chamberlain og Stresemann.

Nansen kan igjen holde mònstring over verdens tilstand og Folkenes Forbunds andel i den.

I 1923 så det mørkt nok ut. Fredsbetingelser som er diktert av hat og lyst til hevn, avler enda mer hat, når den beseirede part ikke kan betale. Frankrike tok Ruhrområdet. Et voldsomt hat til Frank* rike bredte sig i det tyske folk. Og forholdet vakte forstyrrelse i hele det européiske produksjonsliv. Man talte om den næste krig. Da kom fra Amerika den idé å ta Tysklands ydeevne op til viden* skapelig undersøkelse. Dawes blev formann for komiteen. Dawes* planen av 1924 gav Tyskland de nødvendige lettelsjer og den forut* satte Ruhrs rømning og

gjenforening med Tyskland. Det virket straks på Europas økonomiske liv. Tilliten kom tilbake.

Et annet viktig skritt på fredens vei var Genferprotokollen, som Folkeforbundet vedtok høsten 1924. Her blev for første gang slått fast at angrepsskrig er en forbrytelse, at alle mellomfolkelige stridigheter skal avgjøres ved voldgift eller domstol.

300NOBELS FREDSPRIS TIL NANSEN

Genferprotokollen blev innledningen til Locarnomøtet 16. oktober 1925. Rhintraktaten som her blev sluttet, avskaffer Rhinen som kilde til rivninger, og voldgiftsavtalene mellom Tyskland og hvert av de fire land Belgia, Frankrike, Polen og Tsjekkoslovakiet forplikter til fredelig avgjørelse av stridigheter.

«Locarnoavtalene,» sier Nansen, «betegner en fullstendig omleg* ning av hele den europeiske politikk mellom de tidligere fiender og innfører en ny ånd mellom dem.»

I Locarnomøtet lød fra en statsmanns munn: Ingen krig mere! Det var ikke nestekjærligheten som dikterte ordene, men nødven* di gh eten. «Krigens har lært oss én ting,» sa Briand, «at en felles skjebne binder oss sammen. Vil vi reise oss igjen, kan vi ikke gjøre det i konflikt med hverandre, men bare ved samarbeide.»

Ved Tysklands inntreden i Folkenes Forbund samme år, sa den samme Briand: «Ingen krig mere! — — Herefter blir det domme*

rens sak å fastslå retten.--Bort med geværer, mitraljøser, kanoner.

Rydd veien for megling, voldgift og fred.»

«Ingen krig mere! Dette er tidens største sak,» sa Nansen. Mer enn nogen ånnen hadde han sett krigens virkninger. I mere enn 6 år hadde det vært hans arbeide å gå som samaritan i dens grufulle spor. «Krigens skyldes menneskenes vilje, den er deres egen skam. Med en forstandig politikk skulde det være forholdsvis lett å gjøre ende på krigen.»

Og veien er, mener han, at Europas regjeringer slutter op om* kring Folkeforbundets politikk.

Og et særlig ord har han her til de små nasjoner. De store stater har titt så mange hensyn å ta, deres ledere kan ofte ha van* skelig for å følge sin egen overbevisning. Men «de små nasjoner og deres ledere står i så måte friere, og for dem er fredens ubegren* sede politikk en naturlig sak.» Det gjelder ikke minst for de små nasjoner å få avskaffet krigen.

Folkeforbundets egen historie leverer nok på hva små nasjoners representanter i Genf kan utrette, når de er viktige og modige. Den norske stats første delegerte er et særlig godt eksempel.

301 NANSEN I GENF «ET STREIF AV EN VURDERING»

Fra Genf i september 1930 skriver en norsk redaktør.¹ «Han blev savnet ved Lac Leman i år. I forsamlingsalen, i korridorene, på promenaden. I Genf en severdighet. Nest Mont Blanc den stolteste!

Det hendte før om årene at jeg møtte ham på Quai Wilson klokken 8 om morgen. Han skrittet rank og spenstig fra sitt kolde morgenbad. Første mann i badet, første mann ved arbeids* bordet. Bremmen på hans store grå hatt vippet i solen. Morgen* fuglene vendte sig etter ham. En atlet, fast i musklene som Her* kules, skjønnere bygget enn Apollo fra Belvedere. Når han valset rundt på Genfs dansegulver — og det gjorde han gjerne — feide han de små svartsmuskede diplomatene bort som fluer av en bord* plate. Hele hans vesen var styrke.

Han blev savnet i år i Genf. Hans byste er stillet op i sekre* tariatets bibliotek. Når Folkeforbundets førere fra de første årene en gang får sin minnehall, vil hans sterke trekk lyse fra en heders* plass. Ingen ånnen har fått så mange minnetaler i Genf, — for sin uforferdethet, sin åpne menneskelighet, sitt utrettelige arbeide.

Det var politikere i Genf som fant Nansen brysom, men han vant hjertene. Han var overveldende populær. — Alle amerikanske damer på galleriene i forsamlingsalen i Genf småstønnet navnet når han skrittet inn i salen. — Når han jumpet op på talerstolen i Genf, bruste bifallet i mot ham.

En mester til å få viljen sin ved styrke i argumenteringen, ved inntrengende overtalelse, ved utholdende og vedholdende bearbei*

1 A. O. Normann til «Urd».

302 NANSEN I GENF

deise, men merkelig klosset i det forte og spissfindige puslespillet som kalles politikk. —

— Han blev aldri tatt helt alvorlig som politiker i Genf. Derfor virket han ofte temmelig plagsom på dem som hadde større sans for kortenes verdi i det politiske spillet. Derfor kunde folk som ellers høiaktet og beundret ham, behandle ham ovenfra«nedad, når han blandet sig i spillet deres. «Bare gjennem begrensningen av mannen når man til hans kjerne,» sier den vurderende bladmann.

«Han var ingen høvding i Norge, hadde ingen kongstanke, hørte ikke til de store ånder. — Vansklig å finne sammenheng i hans poli« tiske syn og plan i hans liv. Livet hans er løsrevne episoder, inn« satser, kjempesak.»

Denne begrensende vurdering har et skinn av delvis riktighet. Nansen kunde selv synes det var vanskelig å finne sammenhengen og planen i sitt liv. Allsidigheten i Nansens begavelse, evnen til «innsatser og kjempetak» på mange og forskjellige felter kunde bi« bringe ham selv og andre inntrykket av «løsrevne episoder».

Det innsatser og kjempetak skjulte for verden, var at Nansen var videnskapsmann, først og fremst det, og ikke ønsket annet enn uforstyrret å bruke sin kraft i videnskapelig forskning. Hans polar« forskning var i folks øine de lysende idrettsbedrifter. I virkeligheten var de videnskapens første store seier på det felt. Havforskningen er Framferdens kjerne, og Nansen som havforsker er i beste sam« menheng med Nansen som polarforsker. Den videnskapelige forsk« ning var hans sorg og lengsel i de mange og lange pauser, som han fylte med innsatser og kjempetak på andre felter, hvor Norge eller verden kalte ham hen. Det er ikke «sammenhengen» vi her skal spørre etter, men selve innsatsen. Det er ikke alltid mennesket selv får styre etter en plan, «vi er redskaper for større makter; for oss er ikke valg,» som Nansen sa.

«De behandlet ham ovenfra«nedad når han blandet sig i spillet deres.» Det tør være det hendte det. Men n u er synspunktet for dette ovenfra«nedad så betydelig forskjøvet at betraktingen skjer nedenfra«opad. Nansen sa om sig selv: jeg er ikke politiker.

Om denne ikke«politiker, sier Lord Cecil at Nansen var en av de få skandinaviske statsmenn som har vunnet et verdensnavn, — at han i Folkeförbundet stod i första raden. Og Worm«Müller uttaler: «Utenrikspolitisk var Nansens död den största ulykke som kunde

303 FRIDTJOF NANSENS SAGA

ramme vårt land. — Han var den eneste i Folkenes Förbund som försökte å realisera Wilsons idéer.» Björnson definerte begrepet politikk som den höjeste form för nestekjärlighet. Som politiker av denne höje klassen är det Nansens ranke och uforberedede skickelse vil bli stående i Folkeförbundets historia. Det nog led vondt eller urett, der tok han fatt. Når de delegerte möttes i Genf i september, kunde det hete: Bare nu ikke Nansen har opdaget en ny liten nasjon siden sist.

Under konflikten mellom Italia og Grekenland i 1923, besatte Italia plutselig Corfu. Det så ut som de andre store nasjoner i Förbundsrådet var redd for å intervenere. Lord Robert Cecil ville neppe ha maktet å reise sine kollegers mot om ikke Nansen hadde vært der.

Nansen tok ordet og vendte seg med slik voldsomhet mot Italia, at formannen avbrøt ham. Det var noget som aldri hadde hendt i den forsamlingen.

Da sa Nansen: «Ja, nu skal jeg slutte; det var mer jeg skulle ha sagt, men det jeg har sagt, det måtte jeg si.» Så böide han hodet og gikk ned.

De som har kjent ham, kan se ham i det øieblikk, med den bøyning og sving av det store hode, mer talende enn ord. Det er derfor karakteristisk det en engelsk deputert sier om det øieblikk, at det virket gripende, man hørte det

usagte.

At Korfukonflikten fikk den lykkelige løsning, skyldes ikke minst den ene manns smittsomme mot. Philip Noel Baker bruker endog det sterke uttrykk at «Nansen etter reddet forbundet fra øde? leggelse». Det var Nansen som organiserte motstanden mot Musso? lini. Utenfor Rådet var det han som støttet lord Cecil, det var han som samlet de små nasjoner og holdt rekkene sammen, agiterte blandt Rådets medlemmer og egget delegasjonene til Forsamlingen og bearbeidet pressen.

Mussolini oppfattet dette som uvennlig handling og gjorde fore? stillinger hos den norske utenriksminister. Men denne — Michelet — sviktet ikke sin mann.

Nansen ble kritisert for at han, representanten for en av Folke? forbundets minste stater, engagerte sitt land så sterkt. Men Nansen

304 NANSEN I GENF

i Genf var noget mere enn re? presentanten for Norge, han var menneskehets ambassadør, Eu? ropas våkne samvittighet. Han var selv en stormakt.

Tysklands delegerte, grev Bernstorff, tillegger Nansens virk? somhet i Genf den aller største verdi. Nansen la sig hårdt i selen for å få Tyskland med i Folke? forbundet. Bernstorff forhandlet personlig med Nansen om Tysk? lands inntreden, og Nansen for? midlet det ved sin reise til den tyske rikskansler Marx i 1924.

Han overbeviste ham om at Tyskland ikke lenger måtte holde sig på avstand, og fra den stund var Tysklands holdning overfor Folkeförbundet forandret.

Tysklands inntreden i Folkeförbundet gav Folkeförbundet den verste rystelse det hadde oplevet. Forsamlingen var innkalt uteluk? kende for denne sak, men måtte reise hjem igjen uten resultat.

Da Tyskland skulde ha en permanent plass i Rådet, forlangte også Spania og Polen en permanent plass, og de fikk støtte av Frank? rike og England.

Forsamlingen stod utenfor og helt maktesløs. Krisens årsak skyldtes at «de fire store» hadde makten i Rådet, de hadde de per? manente plassene, mens de andre plassene var på omgang til de andre. Statene stod derfor ikke på like fot. Frankrike og England bestemte over plassene uten hensyn til Forsamlingen. På Polens og Spanias forlangende gikk England med på å stryke den viktige bestemmelse om at Forsamlingen med flertall kunde kaste Rådet og velge et nytt. Da samlet Holland og Sverige og Norge sig, og det skyldtes særlig Nansens djerne og uredde optreden at den nevnte bestem? melse igjen blev vedtatt, og Forsamlingens suverenitet hevdet. Rådet

20 — Fridtjof Nansens saga.

305

Den tyske rikskansler dr. Luther og Nansen i Genf 1926. FRIDTJOF NANSENS SAGA

måtte ikke bli en tumlelass for de forskjellige maktgruppene inn? byrdes strid. Nansens djerne tale den 9. september vakte et de? monstrativt bifall.

Hans største arbeide i Folkeförbundets tjeneste foregikk ikke i Genf, men på vidtspredte felter utenfor, i Russland, i Grekenland, i Lille? Asia, Armenia, Kaukasus, tilsammen et gigantisk verk som mer enn nogen annen enkeltmann har gitt Folkeförbundet anseelse.

Så var han også hver september «Genfs største severdighet næst Mont Blanc».

«Når Nansens høireiste skikkelse viste sig i Folkeförbundets møter,» sier statsminister Mowinckel, «gikk det som en bevegelse gjennem alle: Det er Nansen.»

306 ET LEVENDE MONUMENT FRIDTJOF NANSENS MINNEFOND

Som før nevnt blev Nansen kort før sin død utnevnt til Folkeför? bundets høikommisær for flyktninger for 10 år

ennu. Efter hans død fikk kommissariatet hans navn.

I flere land kom den tanke til orde å reise Nansen et «levende monument», som den svenske fru Ann Margret Holmgren kalte det i sitt forslag, et «Nansens fredsfond», som skulde forvaltes av Folke* forbundet for å fremme arbeidet for fred og samvirke, og være til hjelp under store ulykker. Denne tanke vant sterk tilslutning.

På årsdagen etter Nansens død, 13. mai 1931 — sendte Folkenes Forbund ut følgende oprop:

«Dr. Fridtjof Nansen var i 10 år Nasjonenes Forbunds over* kommissær, først for hjemsendelse av krigsfanger og senere for be* skytteise og hjelp til flyktninger. I hele denne tid gav han sin tid og kraft til Nasjonenes Forbunds tjeneste uten forbehold. Ved sitt utrettelige arbeide, og takket være mot, utholdenhet og evne som organisator, lyktes det ham å hjemsende næsten en halv million krigsfanger tilhørende mere enn 30 forskjellige nasjoner. Under sitt arbeide for å nå disse resultater måtte Fridtjof Nansen ikke alene føre tilsyn med overkommissariatets daglige administrasjon, men han foretok også mange lange og anstrengende reiser i Nasjonenes For* bunds tjeneste. Han reiste til næsten alle land i Europa, flere ganger* ger til Russland og til Amerika. Han foretok lange ekspedisjoner til Konstantinopel og Grekenland under begivenhetene i 1922 og til den armeniske republikk Erivan i 1925. Han blev således i lange tider praktisk talt nødt til å opgi alt annet arbeide, og hans utrette* lige anstrengelser bidrog meget til å undergrave hans helbred og

307FRIDTJOF NANSENS SAGA

styrke. Da dr. Nansen døde, var hans arbeide for Nasjonenes For* bund ennu ikke fullført. Det er fremdeles et stort antall flyktninger* som behøver beskyttelse og hjelp både av sociale og økonomiske grunner og av rent humanitære grunner. For å fullføre dette arbeide behøves det nye fond, og Nasjonenes Forbunds 10de delegertfor* samling hadde bemyndiget dr. Nansen til å søke å skaffe disse pengemidler ved en verdensinnsamling. Oprop om denne innsamling* skulle ha vært offentliggjort av dr. Nansen i løpet av sommeren 1930, men så kom hans alt for tidlige død.

Da vi er overbevist om at dr. Nansens arbeide for menneske* heten under alle omstendigheter bør fullføres, er vi, underskrivene av dette oprop, blitt enige om å rette en appell om innsamling. Vi har gjort det både på grunn av arbeidets betydning og offentlige verdi i øg for sig, og fordi vi tror at fullførelsen av dette arbeide vil bli det eneste verdige minnesmerke over en menneskehets vel* gjører hvis tap vi så dypt beklager.

Dr. Nansen var en fredens helt, og vi oppfordrer med tillit den fredelskende almenhet i den civiliserte verden til å bidra til dette mingefond.»

Opropet er undertegnet av den franske utenriksminister Briand, lord Cecil, den engelske utenriksminister Henderson, den tyske uten* riksminister Curtius, den italienske utenriksminister Grandi, den tsjekkoslovakiske president Masaryk, den greske statsminister Veni* zelos og fhv. statsminister Mowinckel.

Siste beretning fra Folkeforbundet viser at der ennu, i 1931, i Europa, Lille*Asia og Kina er en kvart million flyktninger uten arbeide, uten ordnede forhold, og av disse er 60 000 gamle, invalider og barn i den bitterste nød. Nansen hadde selv lagt en plan som omfattet lån til landbrukskolonier, opøvelse av invalider, utvandring o. 1. Det er til fullførelsen av denne Nansens hjelpeplan Forbun* det har opprettet «Internasjonalt Nansen*byrå», og nu setter igang en verdensinnsamling til et Nansens mingefond, et levende monument, som vil bære den store samaritans navn ned gjennem slektene så lenge der er nød og lidelser og hjelpende kjærlighet blandt menneske* skene.

308ET LEVENDE MONUMENT

DEN FØRSTE STORE GAVE TIL NANSEN ^MINNEFONDET

Nogen dager etter at opropet var offentliggjort, kom et brev til statsminister Mowinckel fra Fridtjof Nansens bror, advokat Alexan* der Nansen. Advokaten meddeler at et stort beløp som var en rest av de gavemidler som var stillet til Nansens rådighet for å hindre nød, deriblant den danske forlagsbokhandler Chr. Erichsens gave og Nobelprisen, nu vil bli overført til Nansens mingefond. En stor del av pengene var etter hvert brukt i

hjelpearbeidet etter Nansens bestemmelse. Men da innestående penger hele tiden har vært rentebærende, var det gjenstående beløp ved Nansens død meget stort, kr. 250 000,—. Det er meningen at hele beløpet, ikke bare rentene, skal anvendes i hjelpearbeidet for flyktninger.

309 EN HÅNDREKNING TIL VANFØRE

1 1926 kom en henvendelse til Norges Landsforbund for Idrett fra Østlandets vanførelag om ved hjelp av en idrettens dag å støtte arbeidet for opprettelse av hjem for hjemløse vanføre.

Norges Fotballforbund bad om å få sig den sak overlatt. Og la en slagplan om en fotballens dag for Norges vanføre i forbindelse med årets mesterskapskamper.

Forbundet henvendte sig til Fridtjof Nansen og Roald Amundsen, den norske idrettsungdoms to største idealer. Og de to sendte ut følgende:

Til Norges idrettsungdom.

Undertegnede gir sin varmeste anbefaling til N. F. F.'s plan om å holde fotballkamper på en bestemt dag i 1926 til inntekt for opprettelse av et hjem for hjelpløse og hjemløse vanføre i de forskjellige landsdeler. Dette tiltak må hilses med giede av alle. Få men? nesker i vårt land er så vanskelig stillet som de vanføre hjemmene skal ta sig av, og det er nettopp en opgave for den ungdom som kan giede sig over styrke og helse å hjelpe med reisning av disse hjem.

Oslo 12. april 1926.

Fridtjof Nansen. Roald Amundsen.

Vanføredagen 5. september bragte inn 14 000 kroner, og næste år kunde Østlandets vanførelag innvie sitt nye hjem ved Hamar. Til festen kom telegrammer fra Nansen og Amundsen.

Med dette navneparet som vinger fløy idéen ut over verden, til mere enn 50 land, og realiseres nu i adskillige land år etter år med smukke resultater.

310 ET BREV FRA NANSEN TIL ALLE GUTTER

Iden engelske kanal, på Isle of Wight, ligger en skole — Bembridge School — som i kraft av sin beliggenhet har sjøen og skuter på netthinnen bestandig.

En del av guttene på denne skolen, med sin bestyrer kom i april 1928 på en liten dampbåt til Oslo. De lempet med stor forsiktighet i land en uhyre kasse, fikk den på en lastebil og kjørte avsted, med guttene på toppen av kassen. Ut til Lysaker, inn på en vei som heter «Fridtjof Nansens vei», en smal, buktet, fredelig vei, som slynger seg frem mellom trær og villaer, frem til Fridtjof Nansens hjem, «Polhøgda».

Polhøgda ligger for sig selv, innenfor et vakthold av høie, ranke, rødstammede furuer, en naturpark på 50 mål, et stykke urskog. Her er et herlig utsyn, over trekroner og mellom stammer, til fjordene og åsene omkring. Nettopp her måtte Nansen bygge og bo.

Forte, flinke, forsiktige hender tok fatt og pakket opp, og til avsluttet talt tid stod guttenes verk opstillet i den store hallen midt i huset.

På gulvet lå hammen av en isbjørn, med de svære labbene strakt frem på gulvet; hadde den hatt hodet og noget å se med, vilde den visst ha tapt det igjen, ved det den her så; det var selve polarisen, isbjørnens eget kongerike, der den møtte Nansen og sin skjebne for mange år siden.

Model illustrating Dr. Fridtjof Nansens Journey Farthest North

1893-96

Made by Members of Bembridge School and presented to him with their homage-Bembridge Isle of Wight, England April 1928.

311FRIDTJOF NANSENS SAGA

Modellen er et slags plastisk kart, 6X4,2 fot, i en eketres kasse med glass over. Den gjengir polhavet med kyster og øer langs Frams rute, og rundt kanten er modeller av Fram, av kajakker, av hytten på Frantz Josefs land, av den siste leirplass, av Fram i skrus og annet.

Det hele er resultat av et arbeide «i mange glade timer», — «a piece of work as an act of homage to one of the great heros of the world.»

Nu ventet de spent på sin helt. Og der kom han. Om inn* trykket av Nansens person sier Whitehouse, guttenes leder, to år senere: «Jeg har aldri sett et prektigere eksemplar av en mann.» Han skildrer begeistret hvordan han ser ut, høiden og bevegelsene, billedet på energi og sundhet, «mannen med vikingens mot og eventyrånd.»

Med nogen varme ord fremfører Mr. Whitehouse Bembridge* skolens hilsning og guttenes gave. Og guttene var snart på det rene med at de hadde grepset Nansen om hjertet. Han svarer med en liten tale, fra hjertet kom den, og langt inn i guttenes hjerte gikk den. Så undersøkte han nøie deres verk, beundret hvor nøiaktig alt var gjort. Og forteller dem historier fra Framferden, om spenningen som opstod da driften frem blev til stans og drift bakover. Det vilde jo være en knusning av alt håp, av alle planer. Da gikk han igjen* nem alle beregninger som planen hvilte på og fant at de var riktige. Det gjaldt bare å vente, og holde motet oppe. Og det viste sig at planen var allright. Det var midlertidige vinder som voldte stansen og tilbakedriften. Da de stanset, gjenoptok strømmen sin ubønnhør* lige rute over polhavet, og Fram med den.

Særlig var Nansen interessert i en del av modellen som viste Frantz Josefs land. Han var særlig glad for at fjellene hadde sne* dekte topper. Det var denne sneen som hadde forlenget hans prø* velser. Han hadde i flere uker sett dette landet uten å vite at det var land. Den hvite farven hadde han tatt for det hvite lyset som er over ismarkene, ved den tid var han ute av stand til å ta nøiak* tige observasjoner, da klokken var stanset. Men så får han en dag se det var to svarte flekker i det hvite, det var fjell som stakk opp av et isdekket land. Slik fikk hans unge tilhørere gjenopleve trekk for trekk av de oplevelser som knyttet sig til tingene deres hender hadde formet, og derved ennu sterkere føje «the inspiration of your life and work».

312ET REV FRA NANSEN TIL ALLE GUTTER

Den næste dag fikk guttene et brev fra Nansen. Det er ådres« sert til guttene i Bembridge School og bevares i skolens arkiv som et klenodium. Men det brevet bærer bud til alle gutter. Her er det:

Kjære Mr. Whitehouse og mine kjære unge venner.

Det er virkelig vanskelig å uttrykke den takknemlighet jeg føier, og å takke dere slik jeg gjerne vilde for denne morsomme gaven som dere har bygget med egne hender og med deres våkne ung« dommelige interesse, for så å bringe den lange vei til Norge og til Lysaker.

Jeg er mere rørt enn jeg kan få sagt det over dette beundrings« verdige tegn på sympati og den interesse dere har vist for vår ekspedisjons arbeide ombord på Fram.

Jeg må også få uttrykke min beundring for den måte hvorpå dere har utført arbeidet, som dere ikke gav op før det var fullført og før det var ferdig i hver eneste detalj. Og da det var ferdig, har dere selv foretatt den lange reisen for å bringe det til det bestem« melsessted dere har valgt. Dette er et glimrende bevis på den rette ånd i det folk dere tilhører, og en utmerket måte å skape menn på. Det er bare å ønske at der var meget av den ånd i de unge genera« sjoner. Jeg håper at den vil bli den ledende i deres alles fremtidige liv.

Dere er unge, mine venner. Dere har livet foran dere med alle dets vidunderlige muligheter og eventyr. Jeg er sikker på at nogen av dere en dag vil bli store opdagelsesreisende på ett eller annet felt. Vi er alle opdagelsesreisende i livet, hvilken sti vi enn følger.

Men naturforsker eller ikke, så har jeg et råd å gi dere: Heng ved det arbeide dere begynner på i livet, inntil arbeidet er gjort og vel gjort, hvad det nu enn kan være. Gå op i det med hele deres hjerte og hele deres sinn. Gjør

ikke nogat halvveis, men før arbei« det igjennem etter beste evne, på samme måte som dere har utført dette arbeide. Og vær ikke fornøiet før dere har følelsen av at dere ikke kan gjøre det bedre. Det er virkelig merkelig hvor meget dere lærer ved å utføre en ting godt. Jeg er overbevist om at dette er en betydningsfull hemmelighet ved den virkelige fremgang i livet, og det vil gi dere den tilfredsstillende følelse at dere handler som menn. For vi er alle kommet inn i verden for å gjøre vår del, og gjøre den godt.

313FRIDTJOF NANSENS SAGA

Det er slike menn av det rette stoff som verden nu trenger så sårt, og dere, mine unge venner, vil bli nogen av dem.

Det er uten tvil en vanskelig tid dere lever i, og verden gir dere kanskje ikke et lyst syn på fremtiden akkurat nu. Men det er en interessant tid, mange viktige ting hender om dagen, og den er full av problemer som dere skal løse. Det er dere som skal skape fremtiden og gjøre verden til et bedre sted å leve i.

En ting som er av spesiell betydning tror jeg er å gjøre alt hvad vi kan for å skape bedre forståelse og større tillit mellom nasjonene, og på den måte et bedre samarbeide mellom dem.

Dere er kommet til Norge i en ung alder, jeg håper at dere får en hyggelig tid her og vil vende hjem med hyggelige minner om gamle Norge og dets befolkning, og med følelsen av at dere har besøkt en beslektet rase. Og jeg håper inderlig at den følelsen vil være hele livet ut, og at dere som menn vil gjøre deres part for å styrke det gode forholdet mellom deres store folk og vårt, såvel som mellom alle andre folk, og på den måte hjelpe til å skape et sterkt grunnlag for virkelig sunde internasjonale forbindelser og for å gjøre verden bedre.

Enda en gang takker jeg dere av mitt ganske hjerte for deres store gave, og fordi dere kom hit og for all den elskverdige sympati og interesse dere har vist mig.

Tro mig, mine kjære venner,

deres takknemlige venn

Fridtjof Nansen.

Den samme dag avla Nansen en visitt hos guttene på hotellet og forærte hver av dem et av sine verker, med nogen vennlige ord i hvert.

Ved deres avreise fra Oslo møtte han igjen op, og aldri vil de, sier Whitehouse, glemme hans noble skikkelse som han stod der på kaien og viftet til dem sitt vennlige farvel.

314 BARNA I PUCKENHOF

I Nansens arkiv er bunker av takkeadresser, særlig fra Russland, fra nogen av de mange han har hjulpet. Fra universitetet i Charkow en mappe i skinn, gull og silke, med takk for hans hjelp til den russiske videnskaps arbeidere, der er mapper med adresser fra institut? sjoner og foreninger han har hjulpet i deres kamp mot hungersnøden, og midt i blandt de store mapper er gjemt et skriveboksblad, beskrevet med store blyantbokstaver, på russisk, fra en åtteåring som hilser og takker.¹ Og der er et snes brever fra barn i et forsorgshjem i Bayern. «Gjennem flere' uker har barna,» skriver bestyreren for hjemmet, «levet med Dem og Deres verk i en begeistring som ikke kunde være skjønnere og renere.» Det er ikke mat og hjelp de takker for, men for hans fortellinger fra polarferden, særlig Nansens og Johan? sens skiferd mot nord og vinterleiren på Frantz Josefs land. De gjenforteller slike trekk som særlig har slått an, og illustrerer dem med tegninger i margen, med rød og blå blyant. En av dem vil, når han blir stor, til Frantz Josefs land og ordne med de revene som stjal termometret fra Nansen. Han mener nok han skal finne det. Når Nansen og Johansen skal ut på næste nordpolstur, vil han for? ferdelig gjerne være med å hjelpe dem med å utforske en pol.

Barna har selv funnet på å skrive til Nansen, hvert brev er et selvstendig arbeide, og sendt som det er. De har gjort sig den ytterste flid, og Nansen berømmer dem i sitt svarbrev for så pent de har skrevet, og for «den merkelig gode opfatning av situasjonene disse gutter har».

Direktøren ber Nansen ikke ta det ille op at guttene skriver så meget om bjørneskinker og hvalrosskjøtt og spekk.
En utmåler 1 Gjengitt side 264.

315FRIDTJOF NANSENS SAGA

sig hvorledes Nansen og Johansen sitter i teltet og eter skinke så bjørnefettet renner nedover kjakene på dem, en annen «ich wollte ich wäre dabei gewesen, mir ist manchmal das Wasser in dem Mund zusammengelaufen». Direktøren minner om at disse barn i krigs* årene levde på tynn suppe og tørket kålrabi, og at det ennu på an* stalten er smått med mat. Alle er «fryktelig rammet av krigen», ens far er drept i krigen, en annens er invalid, eller var krigsfange i mange år, eller sinnssyk, eller glidd ut i forbryterlivet; — sult og sykdom, opløsning og utglidning. Barna må ta følgene.

Det gledet den store barnevenn at hans bedrift for 28 år siden «mit Schlitten und Kajak» gav de krigsmerkede barn i Puckenhof «en begeistring som ikke kunde være større og renere».

316 FAR OG SØNN

Den far som under sin svære arbeidsbor fikk så knapp en tid for sin egen familie, var — det visste alle barn som kom i hans nær? het — ualmindelig glad i barn.

Han hadde fem barn, i første ekteskap. Det annet — fra 1919 — med fru Sigrun Munthe, født Sandberg, var barnløst. De fire eldste blev store, sterke, begavede folk. Den yngste, Aasmund, av naturen like godt utrustet, blev hemmet av en snikende sykdom, som gikk over til hjernebetendelse og tok hans liv da han var 11 år, 1913. Hvad farshjertet følte for den syke sønn, har dagboken gripende uttrykk for. Når han efter Aasmunds død søker alene ut i skogen med sin sorg, er Aasmund med ham, han hører og ser ham og snakker med ham. Det er så vanskelig å forsonse sig med at et menneskesinn så godt som Aasmund ikke skal få leve.

Nyttårsmorgen 1913 skriver han et brev til den venn som stod ham mest nær, Moltke Moe, og brevet er talende nok, om venne? sinn og farshjerte.

Nyttårsmorgen 1913.

Kjære Moltke!

Første gang jeg skriver det underlige årstallet må være til dig for å ønske dig et riktig godt og lyst nytt år, og så takke dig av hele mitt hjerte for vennskap, og alt i det gamle.

Her har ikke stått godt til i det siste, Aasmunds sykdom har vist sig å være en hjernebetendelse, og der er ikke meget håp. Ståk? kars gutt, han er rørende god og snild og tålmodig, enda han ofte

317FRIDTJOF NANSENS SAGA

Liv. Kaare.

(Fru Høyers.) (Skogbruks*

kandidat.)

har hatt slemme smerter, men så er han bra innimellem, og da er han så spillende munter og glad at jeg kan ikke forstå at han ikke skal bli frisk igjen. Den siste uken siden julekvelden har han vært så merkelig bra, at jeg virkelig har begynt å få litt håp, og ser lysere på det. I allfall har han det godt nu, og synes livet er deilig. Jeg har måttet love ham å hilse dig mange ganger og takke for bøkene som han har frydet sig meget over. Du skulde se hvor han hoppet i sengen av glede. Han er så merkelig god den gutten, be* standig snild hele sitt liv, kan ikke huske et uskikkelig ord av ham. Jeg orker ikke miste ham.

Alle barna var så takknemlig for hvad du sendte, og jeg ikke minst. Jeg har lest visene og dine innledninger, og det var en fest. Lykkeønsker dig av hele min sjel. Det står for mig som et stor* verk så lite det ennu er, og tilsynelatende beskjedent. Gid snart du kunde få fred til å fullende det hele, men foreløbig ønsker jeg ennu mer at du ikke vil la altfor meget av dette 13*år gå hen før

Irmelin. (Fru Revold.)

Odd. (Arkitekt.)

Aasmund.FAR OG SØNN

du lar ditt ansikt og ditt smil lyse op her ute.

Tør jeg be om å få frem* ført en nyttårshilsen til din mor og søstre. Og så mange hilse* ner fra

Din venn Fridtjof.

Fra dagboken 1. mars 1913:

«Idag formiddag (kl. 1 em.) døde Aasmund stille og saktmo* dig som han hadde levet. Efter de mange smerter tidligere og de voldsomme krampeanfall de siste dager da han var uten bevissthet, blev rolig idag morges, og så stilnet det av, med langsommere og langsommere pust til han gled umerkelig inn i den store stilhet. Min søde yndige gutt, alltid var du snild og god, bare vakre kjære minner har jeg om dig. Så usigelig rørende god og bra du var, at jeg aldri kjente nogen lik dig. Din

siste tanke gjaldt hvad du vilde gi dine søskende når du blev frisk igjen. Var du for god og from til å leve? A ei* skede søte gutten min, så usigelig sårt et savn.» —

Og to år senere, den 4. april 1915, skri* ver han: «En bedre og renere sjæl har ikke levet. Og så døde du, døde, — hadde det enda vært mig, og du kunde ha levet og vist verden hvad et godt menneske er —.»

Hvad han oplevet overfor sin syke sønn, og senere gjennemlevet i minnet om ham, satte dype spor i hans sinn. Hans følsom* het blev til medfølelse, av aktiv art.

Aasmund på sykeleiet. Døde i 1913, 11 år gammel.

Bestefar Nansen og Odd Nansens førstefødte.

(New York 1928.)

319FRIDTJOF NANSENS SAGA

Litografi av F. N.

Han gav bokstavelig sitt liv hen i det store hjelpearbeide som blev hans livs siste og skjønneste avsnitt.

— Det siste billede i hungerfilmen fra 1922 er et barn som smiler og vinker til nogen som er utenfor filmens rekkevidde. Denne nogen er Fridtjof Nansen.

320 Erik Werenskiold og Fridtjof Nansen.

KUNSTNEREN

Gamle Schiertz, kunstmaleren i Bergen som Nansen gikk og tegnet hos, sa for ramme alvor: Kast videnskapen og bli kunstner, det er det De er.

Han var selv i tvil om sin livsvei, — videnskapen eller kunsten. Han valgte å bli videnskapens tjener, til gjengjeld blev kunsten hans.

Kunstnerevnen gir øjet som ser med den dype synskhet. Gjen« nem ordet, linjen, farven fanges synets, oplevelsens stemming inn, — fra skogen, fra fjellet, fra havet, fra isviddene, fra ensomheten og stillheten, som fra bedriftens spenning når alle pulser buldrer.

Nansens dype naturfølelse og skarpe iakttagelsesevne viser sig i de lyriske landskapsskildringer i reisebøkene, i akvarellene fra Bergenskanten og fra ishavet, eller i illustrasjoner, tegninger eller litografier, som han slo sig på i de senere år med benyttelse av de gamle fotografier fra ishavsferden. Stemningen i disse bildene leg« ger han selv inn fra billedsynene inne i sitt eget sinn.

Som han før var vel hjemme i fotografiens teknikk, og tildels også typografiens — han kunde gå ned i et trykkeri og vise bok« trykkerne hvordan de skulle lage den sverte han vilde ha, — satte han sig i senere år med vanlig grundighet inn i litografiens teknikk.

I Bergensårene illustrerer han selv sine videnskapelige avhand« linger; men det varer lenge før han våger sig til å illustrere sine

21 — Fridtjof Nansens saga.

321FRIDTJOF NANSENS SAGA

bøker, han overlater sine skisser til de profesjonelle kunst* nere som illustrerer hans verker.

Men Nordi Tå* ke h e i m e n (1911), Friluftsliv (1916) og Blant Sel og bjørn (1924) er il* lustrert helt av ham selv.

På Lysaker levet han i inspirerende naboskap av Norges største kunstnere. Hans ^enn Erik Werenskiold op* munret ham til å tegne i større måle* stokk, det syntes Nansen var ubeskje* dent, men Weren* skield overbeviste ham om at det å tegne i større måle* stokk var lettere og virkningsfullere. Det blev efterhvert et mere og mere kjært hvilearbeide å tegne. Men blev han ut på sene kvelden over* rasket med det inspiserende spørsmål: Sitter du ennu og arbeider? — svarte han : Nei da, jeg bare tegner.

Werenskiold ville han skulle utstille, men det var han ikke å bevege til. Så hans debut kom først etter hans død, — ved Weren* skield og Revold. Denne utstilling var for det store publikum sikkert en stor overraskelse. Her var utstillet i kronologisk orden, fra Bergensårene, fra Yikingferden og Framferden, en langvegg fylt av de store litografier fra de siste årene. Selvportretter, bilde fra jakt og skiturer og isbjørnen i sitt rike.

Der er et fra peisen på Gjeilo. Det må være muntre saker som

Ned til dalen.

Tegning av Fridtjof Nansen.

322KUNSTNEREN

I peiskroken.

Litografi av F. N.

Nansen forteller der; for de to tilhørere, generalkonsul Wilhelm Morgen* stierne og professor Worm*Müller ler og gaper som Kittelsenske troll.

Samler en inntrykkene, fra denne utstillingen og fra hans teg*ninger til bøkene, slår det en at minner og stemninger fra ishavet, fra hans ungdomsarenaer der nord er særlig kjære emner. Polar* egnenes stemninger er ikke avsvekket med årene, tvertom, de for*etter sig til billedsyner som han atter og atter må utløse, til det monumentale uttrykk er nådd. Se den mektige isbjørn som står på iskosset og brøler utover ødemarkene, eller i «Nord i Tåkeheimen»: polarnatten og nordlyset over isødet, en høisang i sort og hvitt om polaregnenes poesi, en grunnakkord i Nansens kunstnersjel.

Han var alltid sterkt interessert i kunst, forståelsesfull også over* for det nye som var i frembrudd. Han var en av de første som

323FRIDTJOF NANSENS SAGA

Mistenkelige spor.

Litografi av F. N.

kjøpte bilder av Edvard Munch, og han støttet adskillige kunstnere. Av musikkens kunst var han ingen utøver, men han elsket musikk. Ikke minst fra Evas sang. Under polarnattens nordlys ønsket han sig skapende evne i musikk.

324 HJEMME HOS NANSEN PÅ POLHØGDA

Godthåb, hjemmet i Svartebukta, blev forlite. I 1900 kjøpte han 50 mål skog på Fornebolandet.

Store røde furuer dominerer mellem graner og løvskog, og i de 30 år Nansen fredet skogen, er trærne ikke blitt tynnere og villnisset ikke glisnere. Langs med stiene er der, når der blev for tett, rvd? det litt av Nansens hirschfænger. En gran som blev felt her i vin? ter, var så tykk at næsten hele bladlengden av en stor skogssag blev borte i den.

Her bygde han P o 1 h ø g d a. Et stort murhus. «Fridtjof Nan? sens vei» som går hit og ikke lenger, fører oss gjennem en port, hvor der kort og godt står Nansen, frem mellem store høie furuer op til tunet, et rumslig tun, uten noget gjerde omkring, de store furuene er livvakt, tunet fortsetter forbi huset og går butt imot en skogklædd knaus, mellem tretoppene der ser vi op til Erik Weren? skiolds hyggelige hus.

Mellem tun og have er heller ikke noget skille eller gjerde, og heller ikke mellem have og skog. Det er skogen som rår her, både på Polhøgda og i utsikten, den blånende langvegg av åser i Bærum

325FRIDTJOFS NANSENS SAGA

Fra Polhøgda. Utsikt fra tårnet. (Finne fot.)

og Asker, med Kolsås og Skaugumsåsen, og videre ut åsene som følger Oslofjorden. Det er fra verandaen på den andre siden av huset, havesiden, vi ser alt dette, og enda mere fra altanen i 2dre høgden, og aller mest fra tårnet; fra det flate tårntaket et rundskue, fjorden nedover til Drøbaklandet, Nesodden med Amundsens Svart* skog, Bunnefjorden, Ekeberg med Grønnlia der Wergeland huserte i hytten sin og rodde sig en kjæreste til, over Bjørvika. Og gamle Akershus, under hvis voller Nansen løp på skøiter mot Axel Paulsen, hvor Fram lå sokktung og bidde en mulen St. Hansdag på en petroleumsbåt til den kom pilende ut fra Svartebukta etter en av* skjed derinne. Vi ser fra tårntaket noget av byen og Grefsenåsen og åser som gjemmer inngangen til Nansens ungdomsland, skogs* fjellene med de fem vassdrag, med fosser og stryk og kulper og tjern og vann, noget av vannet når fjorden her i Lysakerelven.

Her fra tårntaket kunde han se ut over dette riket sitt, det var hans i ganske særlig grad, like fra skjæret utenfor «Godthåb», der

326HJEMME HOS NANSEN PÅ POLHØGDA

(Fot. Premierløjtn. Falchenberg.)

Høyers hus.

Svartebukta og Werenskiolds hus Godthaab bakerst tilh.

Polhøgda

velkomstbålet blusset en sensommerkveld i 1896, til åsryggene i nord, den blå ramme om tusen Nordmark«minners saga.

Det er skogen som rår, gir vern og ly om tun og heim og have, men likevel fritt og rumslig for fot og øie.

Her oppe på tårntaket blander fjorden sig sterkere inn i bildet.

Nede på fjorden under skogen lå «Veslemøy», den berømte« lige Spitsbergenseiler. Der ombord hendte det at han satt og ar« beidet. Der hadde han fred, ingen telefon, ingen dørklokke.

Fra tårnet så han 7. juni 1910 Fram derute i fjorden på veien til den berømte polferd, med Roald Amundsen på broen.

Da strøk en lengselsfugl fra tårnet her, efter Amundsen, og forbi ham, langt avsted til de øde ismarker.

Og den 13. mai 1930 strøk han selv avsted, fra verandaen under, sin siste reis; trær i blomst og vårens sang var det siste han så og hørte.

Polhøgda er planlagt og tegnet av Nansen selv, et praktisk hus og et vakkert hjem. Husets centrale rum er den store hall. For«

327FRIDTJOF NANSENS SAGA

Arbeidsværelset.

stuen, mot tunet, går i ett med hallen, som går tvers gjennem huset, med vinduer og glassdører ut mot verandaen og haven og utsikten. Hallen har to etasjers høide, trappen fører op til et galleri som går rundt hallen, veggene deroppe er klædd med bøker og billeder; sove* værelser og gjesterum rundt galleriet. Langs vest siden av hallen i Iste etasje er tre av Nansens arbeidsrum, her er dørgende fullt fra gulv til tak, med bøker og bilder, og bordene er stabellplasser for arbeidsmateriale. Gjesterum og stuer blev også tatt i bruk. Hele dette tilsynelatende kaos var katalogisert og kartlagt i Nansens hjerne. Da han var syk og skulde ha bøker, visste han nøi* aktig hvor boken stod, i det værelset, i den hyllen, lite boken fra venstre. Men hans fjerde arbeidsrum, det aller helligste, det ligger ikke her, men det er i tårnet, og det er en hel omvei å komme dit, over et loft tilslutt, stuvende fullt av bøker, manuskripter, polar* utstyr, kartruller, bereiste kofferter, tegninger — som han måtte manøvrere imellem for å nå sin hule. Her i «tårnet» som dette

328HJEMME HOS NANSEN PÅ POLHØGDA Di T - ARRFJH.S FvO R D ~ DET - LY5 r "R- OVF D -BÆDELI G? — JU!_-FP\R - FRA -ODD-

arbeidsrum kalles, her var han helst, her kunde han innrette sig med sine «cirkler» som han vilde, her var ikke noget mottagelsesrum eller kontor, her var arbeidsrum og ikke annet.

Og løftet han hodet fra sitt arbeidsbord, så han fjorden og blånende åser. Vilde han få utsynet videre og friere og strekke sine ben og hvile sin hjerne et øieblikk, var det bare et par jump op jerntrappen til tårntaket. Her satt han stundom også med sitt arbeide, han likte å la sig steke i solen.

På hyllen ved peisen nede i hallen står en pennetegning, en illustrasjon til en julehilsen fra sønnen Odd, arkitekten. Et skrive* bord under stabler av papir. En bordlampe dukker såvidt op over papirberget. Den kaster sitt lys på det eneste synlige av skribenten, den mektige skallen av Fridtjof Nansen, den lyser som en klode over papirberget. Og rundt om bildet står følgende skrevet:

Der brænder et lys på ditt arbeidsbord det lyser over den ganske jord.

329FRIDTJOF NANSENS SAGA

På hallens østside, med en kle* berstenspeis midt på veggen, ligger to store rum, en dagligstue og en spisesal. Dagligstuen har hånd* malt tapet av Erik Werenskiold, — elger, ryper, bekker og graner, men tross det brokete innhold virker veggene rolig og dempet. Mot veggene mattgylne bunn står renessansestolenes terrakottarøde trekk.

Her henger Werenskiolds bil* lede av den unge Nansen, og av Ernst Sars. Her og i hallen er flere av våre beste malere repre* sentert. Men sin egen tegnekunst har Nansen ikke unt stor vegg* plass her. Bare et par små skisser fra isen over døren til spisestuen. — Men oppe i hans soveværelse hang 12-13 store tegninger og akvareller.

På galleriet et par større portrettmalerier, — fru Evas malerkunst.

Også dagligstuen kunde til tider oversvømmes av Nansens arbeide. Selskapelighet blev der imidlertid mindre av etterhvert. Arbeidet slukte all tid.

Spisestuen, stor og dyp, med et eneste bredt vindu ut mot øst, mot et bredt gløtt gjennem skogen ned mot fjorden, mot Bygdøylandet. Alle veggene rundt et festlig verk av Werenskiold. — Den bergtagne.

Tilsist er vi igjen i hallen og synker ned i de dype stoler ved peisen. Vi er bergtatt av det vi har sett. Et hjem, et arbeidssted, hvor alt er preget av sitt ophav. Og hvor tingene selv maner ham levende frem.

Ved peisen her satt han den korte middagshvil, mens han nøt sin kaffe og en passiar. I denne hall har folk fra all

verdens land møtt ham. Mange hadde noget på hjertet, og da strakte han sig langt. Det blev en nødvendig opgave å verge ham for overflødige besøk. En gang kom en flokk og ønsket å se ham. «Er dere ven* tet?» spurte fruen. Nei det var de ikke. Ja, så kunde det ikke nytte. «Er det da så fint her, finere enn på slottet?» «Ja», lød svaret.

330

Hallen.HJEMME HOS NANSEN PÅ POLHØGDA

Spisestuen.

Nansens hjem er blitt nasjonaleiendom.

I et møte den 5. september 1930 hos statsminister Joh Ludw. Mowinckel blev der av interesserte borgere overrakt Universitetets rektor følgende gavebrev:

Til Universitetets rektor.

Undertegnede har herved den glede å overrekke som gave en bankbok med innestående kr. 100 000, til innkjøp av Fridtjof Nansens hjem, Polhøgda, ved Lysaker, med så meget grunn, omkring 20 mål, at eiendommen alltid blir fritt og usjenert belig*gende. Det er vår forutsetning at denne eiendom bevares som et stedsevarende minne om Fridtjof Nansen, og at den danner rammen om de av hans etterlatenskaper som har offentlig interesse. Den skal dog ikke anvendes som noget museum, men søkes nyttiggjort på beste måte for det levende liv til bolig eller arbeidssted, helst i for*bindelse med interesser som stod Nansens liv og virke nær.

Fridtjof Nansens arvinger som allerede har skjenket det offent*lige hans videnskapelige bibliotek og andre etterlatenskaper av almen

331FRIDTJOF NANSENS SAGA

Fra Polhøgda. «Grevinnens» utsiktsplass.

interesse, har erklært sig villig til å overdra eiendommen til det forannevnte formål for kr. 100 000.

Det overlates til Dem, herr rektor, om eiendommen formelt skal overdras til Universitetet, Nansenfondet eller Det nor? ske Videnskaps?Akademi, idet vi går ut fra at den av disse 3 institusjoner som blir den formelle eier, vil påta seg som en kjær plikt å dra omsorg for at Fridtjof Nansens berømte hjem alltid blir bevart og vernet om etter de her nevnte forutsetninger som et varig minne for det norske folk om Fridtjof Nansens navn, hans liv og hans gjerning.

Oslo den 5. september 1930.

Ærbødigst

Joh. H. Andresen, Joachim Grieg, Wilh. Jebsen, A. F. Klaveness, Knut Knutsen, O. A. S., Alfred Larsen, H. Westfal Larsen, Joh. Ludw. Mowinckel, Cl. Mustad, Ole Mustad, Fred. Olsen,

Bertel O. Steen.

Videnskapsakademiet har overtatt Polhøgda.

332 FRA DET DAGLIGE LIV

Ved halvtiden kom han ned til frokost — et ristet loffstykke med mysost, en tallerken havregrøt, som alltid var for stor, et glas sur melk som aldri måtte mangle. En surmelkstallerken med sukker og kavring måtte heller ikke mangle i soverummet før han køjet.

Under frokosten begynte arbeidet, først avisene og så en masse brevpost, så grøten var kold når dens tur kom. Kl. 12 en kopp tynn te og kaker, han var glad i kaker. Kl. 3,15 på minuttet, middag, to retter. Fet mat tålte han ikke godt, likte best melspiser. Han hvilte ikke middag, men tok like etter mid? dagen en kopp kaffe, med kaker.

Kveldsmat kl. 8, ristet brød og tynn te. Han spiste lite, og var ingen gourmand. I de gamle vi? kingers valhallamiddager vilde han ha kommet ganske tilkort. Den andre linjen i verset — var det vondt å ise sig frem,

var det verre å spise sig hjem, — var for Nansen en mere bokstavelig sann? het enn for nogen annen.

Han var meget forsiktig med spirituosa, men kunde sette pris på et glass vin i godt lag, ved festlig leilighet, eller en god norsk dram. Og en røik likeså.

Efter kveldsmat fortsatte han

Nansen og fru Sigrun Nansen.

333FRIDTJOF NANSENS SAGA

arbeidet, i de senere år under det overveldende arbeide ofte til langt på natt.

Deroppe i hans allerhelligste, i tårnrummet, skulde man helst ikke forstyrre ham. Hustelefonen derop tok man ikke uten tvin* gende nødvendighet. Det var bare vesle Eva — Liv s datter — som uten betenkethet våget det. «Her er jeg med sparkstøtten, bestefar!» Da kom bestefar øie* blikkelig, og så drog Eva og beste* far avsted.

Og bestefar kunde nok trenge til mere mosjon og friluft enn han i de senere år unte sig. Kraftig mosjon i den fri natur hadde alltid vært hans helsekilde. Til* skogs, tilfjells måtte han, «ellers blir det skralt med helsa». Under og etter sine jaktturer var hans fysikk iorden, og han kunde se praktfullt sund og sterk ut. Men den nødvendige daglige mosjon blev det i de senere år ofte forlite eller slett ingenting av, — ihøiden nogen minutters slengetur gjennem parken. Ute på trappen blåste han i fløiten, så kom hans parkfølge, hans tre jakthunder og de to store brandete katter med halen tilværs. Men, var turen i urskogen noget kort som mosjon, var den, i det følge, kanskje ikke så lite op* livende, for hunder og katter i Nansens følge var ikke hund og katt lenger. —

Nansen var meget konservativ i sine vaner, han gav ikke lett slipp på det tilvante. — Den svære polarskistav uten trinser, utmerket i is* lendet og på fjellskaren, brukte han i løse skogsneen. På en skitur imellem jul og nyåret, like etter hjemkomsten fra Amerika i 1924, drog han avsted på ski i dyp sne, og 30—40 graders kulde. Polar* staven gikk i like til håndtaket. Fra 8 morgen til 11 kveld i ett kjør, han slet sig rent ut, men låne trinestav hos sitt følge, neitakk! —

334

Vesle Eva og bestefar.FRA DET DAGLIGE LIV

Han var likeså trofast mot sine gamle klær og sine gamle støv« ler. På loftet stod geledder av veltjente støvler, fint pusset to ganger om året, han brukte all« tid de eldste. Han hadde en eneste luksuriøs og forfinet last: han likte fint ulltøi, av den aller? beste engelske kvalitet. Og det blev stoppet og stoppet. — Vi husker fra hytten på Frantz Josefs land hvordan han og Johansen satt i timevis i soveposen og ut« malte sig å komme inn i en bu« tikk, hvor fint bløtt ulltøi hang fra vegger og loft. Hjemme i sitt arbeide likte han sig best i gam« melt tøi. En dag vakte han hjem« mets forferdelse ved å gå bort i en gammel fel jakke. Det hørte den gamle tjenestepiken og sa følgende sannhetsord: «Nansen han er nå elegant, han, om han så går i filler.»

Nøisomhet og ordenssans var fremtredende trekk hos ham. Han kunde være nøieregnende og sparsom med skillingen, litt spartansk kanskje i bevilgninger til livets små nødvendige overflødigheter; men, og det visste folk lite om, han kunde la daleren gå der den kunde utrette noget nyttig, eller hvor hans varme hjertelag påkaltes. Så rummelige var hans bevilgninger da, at hans ganske rikelige inn« tekter kunde ha vanskelig for å slå til.

I denne forbindelse kan det nevnes at han utførte masser av arbeide uten betaling. For det enorme hjelpearbeid f. eks. i og uten« for Folkeförbundet gjennem et halvt snes år tok han ingen betaling.

Nansen og "Worm«Müller på hjemreise fra Golå i februar 1929.

Siste billede av Nansen.

335 SISTE Dx\GER OG DØD

Like til sitt siste leveår syntes Nansen merkelig urørt av alder og slit. Et halvt år før hans død, da jeg sist så ham, var hans skikkelse og vesen ennu preget av styrke og liv. I vuggegave hadde han fått en prektig kropp og en rikt

utrustet hjerne; en allsidig og kraftig trening av begge hadde gitt ham en sjeldent harmonisk ut* viking, en sjeldent enhet og kongruens av legemlige og åndelige evner og egenskaper, — av styrke, intelligens, vilje og karakter.

Hans hjerne var til det siste så grofrisk og rik på idéer og til* tak at han kunde trenge en Metusalemsum av år. Så måtte tiden nytes så meget sterkere innenfor den begrensede sum av år som er et menneskes beskåret.

I en alder hvor de flestes kraft har fått et stillere tempo, tar han på sig en rekke hverv, som Herakles' berømte tolv blir småting mot. Dette i tillegg til alt han hadde før, har sikkert også over* skredet grensen selv for hans kjempekrefter. I tillegg til selve arbeidsbyrden kommer påkjenningen på et følsomt sinn av all den lidelse han stod overfor, og allermest når han måttestå hjelpelös overfor den, og overfor all den dårskap, hat og grusomhet som ofte var lidelsens ophav. Han slet sig op. Unte sig ikke hvil nok og heller ikke regelmessig mosjon, bare en spasertur på nogen få minutter i sin urskog av en park, i selskap med tre jakthunder og de store brandete kattene. Når han i de senere år en sjeldent gang fikk revet sig løs og kom tilfjells, glemte han sine år og manglende trening og kunde by sig anstrengelser som neppe var hvil for et slitt hjerte.

Om den siste skitur tilfjells, skriver Worm*Miiller, at Nansen var trettet enn ellers. Han som ellers pleide være langt forut, blev nu igjen sålenge at hans ledsager gikk tilbake; nede i lien stod

336SISTE DAGER OG DØD

Erik Werenskiold tegner for siste gang sin venn.

Nansen stille ved en bjerk, støttet til staven. Han sa ikke noget, men der var et resignert uttrykk i hans ansikt. Det var på nyåret 1930, i februar blev han syk av blodårebetendelse i foten, en blod* propp i lungen hadde næratt hans liv.

Fridtjof Nansen kom sig, og begynte så smått med sitt arbeide igjen. Den 13. mai satt han ved 13*tiden etter teen ute på verandaen, nøt solværet og synet av blomstrende trær nede i haven, talte med fru Odd. Med ett faiet hans hode ned på brystet, hun sprang til og løftet hodet op. Han var død.

Ombord i Fram skrev han i sin dagbok om døden:

«Kommer en dag stor og stille, åpner Nirvanas veldige port, og du skyller over av evighetens håv.»

Var det hans ønske at slik skulde den komme, den store, stille død, så opfyltes det nu.

Tirsdag den 13. mai kl. 12.45 1930 døde Fridtjof Nansen.

22 — Fridtjof Nansens saga.

337FRIDTJOF NANSENS SAGA

Æresvakten.

Advokat Alex. Nansen, maleren Erik Werenskiold, kaptein Otto Sverdrup, generals major O. C. Dietrichson, prof. Bj. Helland*Hansen, prof. S. Torup, kommandørkaptein

Scott; Hansen, inspektør Olaf Sars.

Budskapet om hans død kom som et uventet lynslag. Skjønt man visste han hadde vært alvorlig syk, var man likevel uforberedt. Det var ikke til å tro at han var borte. Den sterkeste, den uund* værlige

Sjeldent eller aldri har en landesorg vært i den grad en kjærlig* hetens sorg. Og mere enn en landesorg. En verden i sorg.

Den 17. mai, nasjonaldagen, ble hans bålferdsdag. Den dagen skulde Nansen ha holdt festtalen i Oslo, som han gjorde det for 25 år siden, med alle sinn spent vendt mot det kommende, «mot det lys det melkehvite hvor en stjerne frem vil bryte», for å bruke et Wergelands ord.

Han talte i 1905 til det største folketog landet har sett, «en manende optakt til 7. juni».

Nasjonaldagen 1930 fikk sin vigsel, ikke fra hans tale, men fra hans liv i sum, Nansens saga, et stort lysende kapitel i Norges. Det lå opslått i oss den dag, en saga med billede på, som aldri vil blekne — —

338SISTE DAGER OG DØD

Der tote Nansen

Norwegen hat ihn geboren — die Menschheit hat ihn verloren.

Tegning av Olaf Gulbransson i Simplicissimus 9. juni 1930.

339FRIDTJOF NANSENS SAGA

Bålferden 17. mai 1930.

Vi minnes den gamle nordmannen i Australia, som imellem kom ned i nordmannslaget, han satt og så på billedveggen, øinene gled fra billed til billed, til de nådde Nansens, der blev de lenge, så sa han: «Når vi andre dør, blir vi borte og er glemt, men han der, han kan aldri dø, for han vil minnes så lenge der finnes mennesker på jorden.» Fra en fjern krok av verden hadde han fulgt med og vurdert. Han så klarere kanskje, nettop ved avstanden, det som raker op.

For oss her hjemme skal der avstand i tid til for å se hvad dimensjoner det fjell hadde som vi levde like innpå. Slik kom hans død på oss at vi må rygge tilbake, i trangen til å få oversyn. Den fjerninnstilling øiet har overfor den mann som er ferdig med livet, den hadde vi ikke her, han var midt i livets strøm, midt iblandt oss.

Ute på trappen til Universitetets midtbygning, mellom søilene, stod kisten, dekket av Norges flagg.

Et menneskehav på minst 100 000 fylte universitetsplassen og tilstøtende gater og plasser. Det var gripende å se den tause defi*

340SISTE DAGER OG DØD

Ilering av barnetoget fra alle Oslos skoler forbi katafalken, — all musikk og hurraer forstummer, flagg og faner senkes, øinene søker og fastholdes ved den flaggdekte båre, skrittene blir kortere og stillere.

Presis kl. 13 drønner et tungt kanonskudd fra Akershus, det innvarsler to minutters stillhet, hver lyd forstummer, biler og trikker stanser, alle spaserende stanser, alle hatter tas av, hodene bøies, — bare fuglesangen fra Studenterlunden og kurrende duer høres gjen? nem stillheten.

Filharmoniskes orkester innledet høitideligheten med Griegs sørgemarsj, derpå fulgte de tre offisielle talere.

Statsministeren, den siste av talerne, avsluttet sin tale med Anders Hovdens vakre dikt:

Mitt liv eg gjev med hugheilt mot, alt det som heiter mitt.

Så blev stillheten brutt av Ja, vi elsker dette landet, — sunget av hele folkehavet, et gripende øieblikk.

Under tonene av Griegs «Jeg lagde mig så sildig», — blev båren satt på vognen med de fire svarte hester. Et uendelig tog fulgte med til Nansens siste hvilested.

341 NANSENS SAMLING AV HEDERSTEGN FORÆRT

MYNTKABINETTET

Medaljer, plaketter, hederstegn etc.

Før Grønlandsferden 1888.

Norge: «Centralforeningen for ubredelse af Legemsøvelser og Vaaben* brug». 1879. (Nansen var dengang bare 18 år gammel.)

Norge. Bergens Museum. Frieles pris medalje. 18. desember 1885.

Efter Grønlandsferden.

Norge. «Grønland første gang gjennem* vandret». 1888.

Frankrike. Société de Géographie. La Roquette?medaljen. 1888.

Norge- Det Norske Geografiske Sel= skab. 1889.

Sverige. Svenska Sällskapet för Antro* pologi och Geografi. 1889.

Tyskland. Gesellschaft für Erdkunde in Berlin. Carl Ritter^medaljen. 1889.

Danmark. Det Kgl. Danske Geografiske Selskab. 1890.

England. Royal Geographical Society of London. 1891.

Efter nordpolsturen 1893—96.

Tyskland. Bismarcksjeton- 1895.

Russland. Merke for Moskva Skiklub. 1895.

England. Challengersekspedisjonen 1872 -76 og 1886—95.

Norge. «Fram»=Jeton. 1893 — 96.

Norge. Kong Oscar IIs belønnings* medalje. Tildelt fru Eva Nansen.

1900.

England- Royal Geographical Society for arktisk forskning. 1893-1896.

Skottland. The Royal Scottish Geogra* phical Society. 1897.

Skottland. Souvenir. «Per Mare». (Dundee.)

Frankrike. Société de Géographie å Paris. Nordpolsturen 1893-96.

Frankrike. Til dr. Fridtjof Nansen fra byen Paris. 1897.

Frankrike. La Société Normande de Géographie, Rouen. Mars 1897.

Tyskland- Gesellschaft für Erdkunde in Berlin. Humboldt^medaljen 1897.

Tyskland- Den prøisiske store gull medalje for videnskap. 24. mars 1897.

Tyskland. Nansen=plakette av Lauer, Nürnberg.

Italia. Societa Geografica Italiana. 1897.

Russland. Det russiske geografiske seierskap. 1897.

Amerika. Plakette fra New York 23. oktober 1897.

Amerika. The American Geographical Society of New York. Cullum medaljen. For Nordpolsturen 1893 -96.

Amerika. Souvenir fra Chicago. 1897.

342NANSENS SAMLING AV HEDERSTEGN

Amerika. Souvenir fra norske foreninger*

ger i Boston. 4. november 1897. Amerika. Souvenir fra St. Paul. Minn.

20. november 1897. Amerika. Souvenir fra St. Louis Society of Pedagogy. 25. november 1897.

Østerrike. K. K. Geographische Gesell* schaft in Wien. Hauer*medaljen.

1898.

Norge. 17. mai*medalje. 1899. Tyskland. Merke for Den 7de internasjionale geografi*kongress i Berlin

1899.

Tyskland. Akademie der Wissenschaften zu Berlin. 200*årsjubileum. Plakette av August Vogel. 1900. Italia.
Plakette fra R. Accademia dei Lincei. Rom. 1900.

Efter 1905.

Sverige. Mindeplakette for Andrés Nord* polsferd 11. juli 1897. Svenska Sall* skapet för Antropologi och
Geografi. 1905.

Norge. Haakon VII s kroningsmedalje.

22. juni 1906. Østerrike. Merke for «Old Welcome Club 1906. Imperial—Royal Austrian Exhibition » Monaco.
Plakette fra Institut Oceano*

graphique i Monaco. 1909. Russland. Jeton for Sedows Nordpol*

ekspedisjon. 1909. Norge. «Fra Bjørnstjerne Bjørnsons

båre.» Souvenir. 1910. Amerika. The Explorers Club. New York. 12. mai 1910.

Efter 1920.

Sveits. Det oseanografiske Selskap i

Genf. Claparéde=medaljen. 1920. Sveits. Nasjonenes Forbund. 1ste møte i Genf, 10. november 1920.

Russland. Souvenir fra «Centralkommi* sjonen til kamp mot hungersnødens følger.» 1921-22.

Amerika. The Geographic Society of Chicago. 16. november 1923.

Amerika. Medalje for den norskameri* kanske hundreårsfest i 1925

Belgia. Société Royale de Géographie d'Anvers. 9. juni 1927.

Amerika. The Church Peace Union. Til «Verdensfredens apostel». New York. 18. februar 1929.

Nansen-plakette. Utdelt til dem som bidrog til å lindre nøden i Russland i 1921-22.

Nansen-Jeton.

Brasilia. Merke fra Campinas.

Sverige. Medalje fra Kungl. Vitterhets historie och Antiquitets Akademien, Stockholm.

Sverige. Medalje fra Kungl. Vetenskaps Akademien.

Røde Kors*dekorasjoner.

Bulgaria. Røde Kors*merke. 1920.

Nederlandene. Røde Kors*dekorasjon. 1922.

Ungarn. Røde Kors*dekorasjon. 1922.

Ukraine. Merke for Røde Kors' 10*års* jubileum. 1928.

Ordensdekorasjoner.

Danmark. Dannebrogordenen. Ridder

1889.

Norge. St. Olavs orden. Storkors 1896. Med kjede 1925.

Danmark. Christian IX's fortjenstme* dalje med krone. 1897.

Frankrike. Æreslegionen. 1897.

Russland. St. Stanislaus orden. Ridder av 1ste klasse. 1898.

Østerrike. Franz Josephs orden. Stor* kors. 1898.

343FRIDTJOF NANSENS SAGA

Bayern. Den hellige Michaels fortjes

neste;orden. Iste klasse. 1900. Italia. Kronesordenen. Storkors. 1900. England. Victoria=ordenen. Storkors. 1906.
Italia. St. Mauritius og St. Lazarus= ordenen. Stor-officer. 1910.

Bulgaria. Den bulgarske civile for?

tjeneste=orden. Storkors. 1921. Grekenland. Georg I s orden. Storkors. 1922.

Tsjekoslovakiet. Den hvite Løveorden. Stor=officer. 1924.

Samlingen omfatter også to sølvtaillerkener prydet med edle stener, hedersgave fra Kgl. Dansk Geografisk
Selskap i 1897 og rektorklubben, som han mottok da han i 1926 blev æresdoktor ved St. Andrews Universitet i
Skottland.

344 FRIDTJOF NANSENS BØKER, AVHANDLINGER

OG ARTIKLER

(For artiklenes vedkommende er fortægnelsen ikke uttømmende.)

1884. Skisse av et isfjell under kysten af Øst=Grønland. Nyt magasin for naturs videnskab.

Langs Grønlands Østkyst. Geogr. Tidsskrift (dansk). En skitur fra Voss til Kristiania og tilbake. Aftenposten.
Oslo.

1885. Bidrag til myzoostomernes anatomi og histologi. Bergens Museum.

1886. Foreløbig meddeelse om undersøgelser over centralnervesystemets histo? logiske bygning hos ascidierne
samt hos Mvxine glutinosa. — Bergens Museum. The structure and combination of the histological elements of
the central nervous system, med 9 av Nansen litograferte plancher. Bergens Museum.

1887. Nerveelementer, deres struktur og sammenheng i centralnervesystemet. (Doktoravhandling.) Nordisk
medicinsk Arkiv.

Om hvirveldyrenes tredje øie, panneøjet. Naturen. Om driften, dens dannelse og transport. Naturen. Den
zoologiske station i Neapel. Naturen.

Protandric Hermafrodite amongst the vertebrates. Bergens Museum. Lavtstaaende dyrs og planters naturhistorie.

1888. Grønlands indlandsis. Naturen Grønlands indbyggere. Naturen.

1890- Paa ski over Grønland. En skildring af den norske Grønlandsekspedition 1888—89. 111. Kra. H.
Aschehoug & Co. Plan til en ny polarekspedition. Naturen.

1891. Eskimoliv. 111. af Otto Sinding. Kra. H. Aschehoug & Co. Fra Grønlandsfærden. Det norske geogr.
selskabs aarbog.

1892. Om den kommende Nordpolsekspedition og dens udrustning. Wissenschaftliche Ergebnisse von dr.
Nansens Durchquerung von Grønland 1888. Von Prof. H. Mohn und Dr. Fr. Nansen. Petermanns Mitteilungen,
Gotha.

1895. Dr. Fr. Nansens polarekspedition. Kringsjaa. Fra barneaarene. Illustreret Tidende for Børn. How can North
Polar region be crossed ? World Magazine.

345FRIDTJOF NANSENS SAGA

1894. On the development and structure of the Whale. Part I. On the development of the Delphin by Gustav

Guldberg and Fridtjof Nansen. Bergens Museum.

1897. Fram over Polhavet. Den norske polarfærd 1893—96. Med et tillæg af Otto Sverdrup. I/II Kra. 1897. H. Aschehoug G, Co.

1898. Hvorledes Nordpolen skal naaes. Oversatt fra World Magazine. Intell. søndagsnr.

1900. Karakter og idealitet. I Hulda Garborgs m. flere: Om opdragelse og under; visning.

1901. Some oceanogr. Results of the Expedition with the Michael Sars. Headed by dr. J. Hjort in the summer

1900. Preliminary Report by Fr. Nansen.

1900. The Norwegian North Polar Expedition 1893—96. Scientific results ed. by Fridtjof Nansen. Vol. I/VI. Kra.

1900-06. (J. Dybwad). Av dette verk merkes F. N.: Oceanography of the North Polar Bassin, 1902.

1902. On hydrometers and the surface tension of liquids.

1904. Was ist Todwasser? (En replikkveksel mellem H. Mejer og Fr. Nansen).

1905. Die Ursachen der Meeresströmungen. Petermanns Mitteilungen. Bathymetrical Features of the North Polar Sea. with a discussion of the continental Shelves and the Previous Oscillations of the Shoreline. Review — From the American Geologist.

FIVad nu ? Samtiden.

Veien. Verdens Gang 12 2

Mænd. —»— ,5/s

Mot. -»- 18 2

Letsindighet. —»— -* «

Vilje. —»— "i 3

Unionssagen —»>— 56 3

» Times—London 5,5 3

» Le Temps—Paris 23 3

« Kölnische Zeitung 28

Norge og foreningen med Sverige. Kra. 7. juni. Jacob Dybwad, oversatt til engelsk, tysk og fransk. Hvad vi vil. Verdens Gang 24 9

Heltemot. —»— 6/io

Svar til Sven Hedin. —»— 13 10

1906. Northern Waters: Captain Roald Amundsens oceanographic observations in the Artic Seas in 1901, with a discussion of the origin of the bottom; waters of the Northern Seas. Kra. Videnskabsselskabet-

1907. On North Polar Problems. The Geogr. Journal. London.

1908. Videnskab og moral. Tale holdt ved tiltredelsen som president i The Social and Political Education League i London. Samtiden.

1909. I dagens spørsmål. Form — ikke indhold. Indflyttere. Sprog. Artiums; stil i «Landsmaal». Særtrykk af «Verdens Gang». Kra. (Narvesen).

1910. Foredrag over Vinland, med diskusjon. Oversikt over Videnskapsselskapets møter.

346 NANSENS BØKER, AVHANDLINGER OG ARTIKLER

1910—11. Nord i Tåkeheimen. Utforskningen av jordens nordlige strøk i tidlige tider. Illustr. Kra. 1910-11.

Jacob Dybwad.

1911. Norsemen in America. The Geogr. Journal. London 1911.

1912. The race for the South Pole. Scribners Magazine. New York.

Das Bodenwasser und die Abkühlung des Meeres. Internationale Revue der gesamten Hydrographie.

Die Entdeckung Amerikas durch die Nordmänner. Særtrykk av Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde. Berlin.

De oceanografiske undersøkelser gjort med Fram i Nordatlanteren 1910 og Sydatlanteren 1911. Av Bj. Helland-Hansen og Fridtjof Nansen. Særtrykk av R. Amundsen: Sydpolen.

1914. Fjellhilder; løse dagboksblade. Norge 1814—1914, b. 2. Kra. Cammers meyers Forlag.

Gjennem Sibirien. Illustr. Kra. Jacob Dybwad.

1915. Før det blir forsent. Kra. Jacob Dybwad.

Spitsbergen Waters. Oceanographic observations during the cruise of the «Veslemøy» to Spitsbergen in 1912.

Kra. 1915. Videnskapsselskapet.

1916. Friluftsliv. Blade av dagboken. Kra. 1916. Jacob Dybwad. Temperaturschwankungen des nordatlantischen Oceans und in der Atmo» sphäre av B. Helland-Hansen og Fr. Nansen. Videnskabsselskapet, Kra.

1917. Nordens stilling og opgaver under og efter krigen. Samtiden.

The Food Situation of Norway. The Annals of the American Academy of Political and Social Science.
Philadelphia.

1918. Dyrk ditt land! Norsk Landmandsblad.

Lecture in oceanic and atmospheric temperatures and their relation to changes in the sun's activity. Referat:
Washington Academy of Sciences. 1918—19 Amerikansk idealisme. Atlantis-

1919. Oprop til beste for Wien og Tysk-Østerrike. Tidens Tegn. Nasjonenes Forbund og forsvaret. Vår hær.

Vekslinger i solens virksomhet og i jordens klima. Teknisk Ukeblad.

1920. Spitsbergens opdagelse. Naturen. Rob. Edv. Peary. Naturen.

En ferd til Spitsbergen. Billeder og karter av forfatteren. Kra. 1920 Jacob Dybwad.

The strandflat and isostasy. With 170 illustr. Kra. 1922. Videnskabs* selskapet.

1921. Tale i Genf 30. sept. 1921. Utenrikspolitikken.

Das frühere Klima Spitsbergens. Die Umschau. Frankfurt am Main.

1922. Hjelp til de hungrende i Russland. Foredrag holdt i Europas storbyer. Politiken. Kjbh.

Friluftsliv. En tale til ungdommen. Kra. Turistforeningens Årbok 1922. Næstekjærlighet. Samtiden. Om Russland. Politiken. Kjbh.

1923. Russland og freden. Illustr. Jacob Dybwad. Russland og freden. 12 artikler i Tidens Tegn

347FRIDTJOF NANSENS SAGA

1923. Flyktninger. Politiken. Kjbh.

International Co-operation the only Way. The Christian Work. Russia 1923. The New Republic. New York.

Europe and the hope of Peace. An estimate of Europe's need and an appreciation of America's help. Our Work.
New York. Fred. Tale i Nobelinstituttet. Samtiden.

1924. On the FrancesGermany Situation. The Cosmopolitan Student Syracuse. New York.

Tilstande i Europa og Folkenes Forbund. Tale. Politiken. Kjbh. Grønlandssaken. Politiken. Kjbh.

Blant sel og bjørn. Min første ishavsferd. Billeder og karter av forfatteren. Oslo 1924. Jacob Dybwad.

1925. Nordboerne i Grønland. Politiken. Kjbh. Fedrelandslaget. Tale. Fedrelandslagets Forlag. Oslo. Det armenske folk. Tidens Tegn.

Utforskning av de ukjente arktiske strøk. Tidens Tegn. Arktis o. fl. The oceanogr. problems of the still unknown arctic regions. American Geogr. Society. New York.

Klima vekslinger i Nordens historie. Oslo 1925. Videnskabsselskapet.

1926. Nationalisme og Voldgiftsaftaler. Politiken, Kjbh.

Eventyrlyst. Tale holdt som rektor ved St. Andrews Universitet 3. nov. 1926. Oslo 1926. Jacob Dybwad.

Klimavekslinger i historisk og postglacial tid. Oslo 1926. Videnskapsakademiet.

1927. Die wissenschaftliche Notwendigkeit arktischer Forschung. Petermanns Mitteilungen.

Eventyrlyst. — Ingen krig mere! To taler. Oslo 1927. Jacob Dybwad. Gjennem Armenia. Illustr. Oslo 1927.

Jacob Dybwad. 1928 På ski over Grønland. Omarbeidet utg. og illustr. Oslo 1928. H. Asche* houg Co.

The earth s crust, its surface=forms and isostatic adjustment. Oslo 1928. Viden* skaps; Akademiet.

Vorschlag für ein Telt aus Segeltuch mit Schneepackung für Polarstation. Arktis. Gotha.

Science and purpose of li fe Hibbert Journal. Boston 1928. Minnetale over Amundsen. Norsk geogr. Tidsskrift. Det nordiske samarbeide. Norden.

Die Gleichgewichtsbewegungen der Erdkruste und die Oberflächen der Kontinente. Forschungen und Fortschritte. Berlin. Et nytt Norge. Tale. Fedrelandslagets Forlag. 1929. Rescuing millions of war victims. Current History. New York. Gjennem Kaukasus til Volga. Illustr. Oslo 1929 Jacob Dybwad. What I believe. Forum. New York. Ved årsskiftet. Politiken. Kjbh. 1/i 29.

Arbeidet for krigsfanger og flyktninger. «Folkeforbundets første ti*år», ut; gitt ved Utenriksdepartementet, Kjbh.

348NANSENS BØKER, AVHANDLINGER OG ARTIKLER

1930. Ove r Grenland og Polhavet. Minneutgave I — II. Fram over Polhavet. Første del. Illustr. Oslo 1930. H. Aschehoug 6. Co.

Nansens taler i Folkeforbundets Forsamling finnes i Actes de la 1. — 10 me Assemblée 1920 — 29. Séances plénieres et séances des commissions (Geneve Service des publications de la Société des Nations).

Forhandlingene om Armenia inntil 1926 er i Plan de l'établissement des Réfugies Arméniens. Exposé general et documents principaux. Publications de la S. d. N. Questions sociales 1927 IV, I. Til Mauds menn. Tale. Norge II.

349 BØKER OG ARTIKLER OM FRIDTJOF NANSEN

Fr. Hammerich: Hans Nansen. Kjøbenhavn 1858. Louis Bobé: Hans Nansens Efterslægt. Kjøbenhavn. Brøgger og Rolfsen: Fridtjof Nansen 1861—93. 1896. Jac. B. Bull: Fridtjof Nansen. 1897.

Fridtjof Nansen. Et festschrift i anledning av hans hjemkomst i 1896.

Ann Margr. Holmgren: Fridtjof Nansen I—II. Stockholm 1922.

Jens Marinius Jensen. Fridtjof Nansen. 1926.

J. H. Whitehouse: Fridtjof Nansen. An Homage. 1930.

Fritz Wartenweiler: Fridtjof Nansen. Zürich. 1930.

Elsa Brändström: Bland krigsfångar i Ryssland och Sibirien 1914—1928.

Ernst Didring: Sveriges Hjälp till Krigsfångarna 1915—19.

Tidsskrift for Det danske Røde Kors 1922 og 1923.

Det Norske Stortings Nobelkomite:

Redegjørelse for Nobels fredspris. 1922.

Morgenbladet 1922, 11 desember: (Fredsprisutdelingen).

Hjälp Russland. Utg. av Centr. Hjälppkomite. Stockholm 1922.

The American Scand. Review. 1928 og 1931.

Dansk Tidsskrift for Folkeoplysning 1927, 1931.

Geogr. Årbok (sv.) 1930, Svenska Dagbl. 15 juli 1931.

Urd 1930. Norsk Kirkeblad 1930. Kirke og Kultur 1930.

Skiforeningens årbok 1930. Chra Skiklubbs Jubilæumsbok. 1877—1920.

B. A. Nissens og S. C. Hammers bøker om 1905.

Worm.Müller: 1905. - Samtiden 1931.

Nordens Årbok 1930: Bj. Helland Hansen: Fridtjof Nansen. B. H. H.'s minnetale i Videnskapsakademiet.

Samtiden 1930: Art. av E. Werenskiold. Ph. N. Baker, S. Torup, Kn. Rasmussen, Emil Smith.

Universitetets og Hvalfangstmuseets avisutklipp 1930. Arkivet i Utenriksdepartementets Folkeforbundskontor.

Folkeforbundets første Ti[<]år. Utg. af det danske Utenriksdepartement. Folkeforbundets rapporter om hjelpearbeidet.

Dessuten er benyttet som kilder: Nansens dagbøker fra 1905. Andre dagbøker. Manusskrifter til oseanogr. forelesninger. Nansens arkiv vedk. hjelpearbeidet. Nansens bøker, avhandlinger, artikler og foredrag.

350 TIDSTAVLE

1861. 10. oktober. Fridtjof Nansen født på Store Frøen i Vestre Aker.

1880. Examen Artium.

1881. Annenexamen. Zoologistudent.

1882. Mars—Juli. Med selfangeren «Viking». August. Konservator ved Bergens Museum.

1884. På ski over fjellene fra Voss til Kristiania og tilbake-1886. Studerer ved den biologiske stasjon ved Neapel-

1888. Dr. phil. Mai—September. Grønlandsferden. 1888—89. Overvintring på Grønland.

1889. Konservator ved det zootomiske institutt ved Kristiania Universitet. Gift med Eva Sars.

1893. 24. juni. Frams avreise.

1895. 14. mars. På ski mot polen. 7. april. 86° 14'.

1896. 17. juni. Møter Jackson. Nansenfondet.

1897. Professor i zoologi ved Universitetet. Arbeide med Framferdens viden* skapelige resultater. Foredragsreiser i Europa og Amerika.

1900. Første havforskningsferd med Michael Sars. Oseanografisk konferanse i

Stockholm. Internasjonal komité for oseanografi. 1905. Artikler, taler og forhandlinger hjemme og ute. 1906—08. Norges minister i London.

1907. Fru Eva dør.

1908. Professor i oseanografi.

1912. Videnskapelig reise til Spitsbergen.

1913- Reise gjennem ishavet til Sibiria og med jernbane til Wladivostock. 1917. Juni. — Mai 1918. I Washington som leder av kommisjonen for Amerikaoverenskomsten.

1919. Formann i den norske forening for Folkenes Forbund. I Paris og London til forhandling om Norges inntreden i Folkenes Forbund. Forsøk på å skaffe Russland mat.

Valgt til formann i permanent voldgiftskommisjon for Det britiske rike og

De forente stater i Amerika.

Gift med fru Sigrun Munthe, født Sandberg.

351FRIDTJOF NANSENS SAGA

1920. Norges delegerte til Folkenes Forbund.

April. Av Folkenes Forbund overdradd hjemsendelse av krigsfanger.

1921. Juni- Av Folkenes Forbund overdradd omsorgen for russiske flyktninger. Nansen*pass.

August: Hjelpearbeide for de hungrende i Russland.

1922. Februar. Foredragsreiser i Europa og Amerika for å samle midler til hjelpe* arbeidet i Russland.

September. Hjelpearbeidet for greske og armenske flyktninger. Desember. Nobels fredspris.

1923. Korfuaffären i Folkenes Forbund.

1923—24. Reise i U. S. A. og Kanada som representant for Worlds Alliance for internasjonal friendship trough the churches, og som Folkeforbundets høi* kommissær for Grekenlands økonomiske gjenreisning.

1924. Arbeide for Tysklands optagelse i Folkenes Forbund. President i Aero Arctic.

1925. Leder av en kommisjon til Armenia og Kaukasus.

1926. Æresdoktor ved St. Andrews Universitet i Skottland.

1928. Reise i Amerika for den armenske sak.

1929. Foredragsreise i Amerika — >(Why the arctic calls me again"—, forberedelse av Graf Zeppelin*ekspedisjonen.

Formann i rådet for Chr. Michelsens Institutt.

1930. 13. mai døde Fridtjof Nansen. 17. mai. Bålferden.

Digitaliserad av Projekt Runeberg och publicerad på
<http://runeberg.org/nansesaga/>.

Konverterad till .pdf, .epub, .mobi och .txt av Arkivkopia och publicerad på
<https://arkivkopia.se/sak/runeberg-nansesaga>.

Filen skapad 2018-12-17 12:17:54.004505